

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK

1910

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

AXEL OLRIK, Geflon	1
I. Pløjemyten	1
II. Ploggudinden og hendes dyrkelse	14
Tillæg I. Stednavne sammensatte med Gevn-	26
Tillæg II. Eskimoiske sagn om øen Diskos flytning	28
CARL S. PETERSEN, Et brev til Ludvig Holberg	33
O. THYREGOD, Molbech og Bredahl. Molbechs 'adfærd' belyst ved breve ...	37
C. W. v. SYDOW, Tors færd till Utgård	65. 145
I. Tors hockslaktning	65
II. Skryme-episoden	145
III. Besøket i Utgård	167
H. HOLTEN-BECHTOLSHEIM, Skarpretterens hud. En bemærkning til Oehlen- schlagers Aladdin	106

KULTUR OG FOLKEMINDER

Bjovulf (A. O.)	112
Nordiske og tyske bøndergårde (<i>Jørgen Olrik</i>)	113
'Nordfynsk bondeliv' (<i>Jørgen Olrik</i>)	123
'Islandske folkemelodier' (<i>Axel Olrik</i>)	183
Danmarks heltedigtning (<i>Henrik Ussing</i>)	193

FRA SPROG OG LITERATUR

'Tider og Typer' (<i>Ida Falbe-Hansen</i>)	59
Fra de sidste års sproggranskning (<i>M. Kr.</i>)	63. 131
Frederikke Bruun (<i>Ida Falbe-Hansen</i>)	124
Latinske skolesange (<i>Hjalmar Thuren</i>)	127
Hvor landede Peder Pårs? (<i>William Sørensen</i>)	129
To ansøgninger til Frederik VI (<i>O. Thyregod</i>)	137
Et brev fra B. S. Ingemann (<i>Carl S. Petersen</i>)	141
Om urhönsenes yngel. Et bidrag til ældre tiders naturkundskab (<i>C. Klitgård</i>)	143
'Mellem semestrene' (<i>Ida Falbe-Hansen</i>)	188
Johannes Ewald og lotteriet (<i>Hans Brix</i>)	191
'Onavne' (<i>Axel Olrik</i>)	204
Grundlaget for det danske rigssprog (<i>Lis Jacobsen</i>)	208
Tolv paragraffer om 'Paludan-Müller' (<i>Vilhelm Andersen</i>)	213
Antegnelser til de 'Tolv paragrafer' (<i>Carl S. Petersen</i>)	218

GEFION

AF

AXEL OLRİK.

I. Pløjemyten.

Intet æmne fra den nordiske myteverden har været så taknemligt for den kunstneriske fremstilling som Gefion der med sit firspand af øksne pløjer Sjælland ud af det faste land. Men for myteforskerne er det et af de fattigste og dunkleste.

Så meget er klart. Gefionskikkelsen er i høj grad denne ene myte; og af dens forståelse må opfattelsen af hendes væsen afhænge.

Den ældste kilde, hvori den møder os, er Brage den gamles digt fra 9de årh. om billederne på det skjold, som kong Ragnar Sigurdsön havde givet ham. På skjoldet så man billeder af Thors fiskedræt, Jarmunriks fald, Hedins og Hognes tvedragt, — og Gefion med hendes øksnespand: „Gefion drog, glad ved guldet, Danmarks øgning bort fra Gylfe, så rask at der stod damp af trækdyrene; okserne havde fire hoveder og otte øjne, dær de gik for græsgang-øens brede brudstykke af land.“

Ældste vidnesbyrd er altså egentlig ikke Brages digt, men det for Ragnar Sigurdsön forfærdigede billedskjold. Efter navnet at dømme har han været en vikingekonge, der hørte til den danske kongesæt; senere sagn eller snarere gætning betegner ham som den berømte Ragnar Lodbrok. Den ældste fremstilling fører os altså tilbage til en dansk hjemmelsmand; og dette er efter mytens indhold naturligt nok. — Om kvadets ægthed er der i vore dage rejst tvivl, men næppe af overbevisende art¹.

¹ Bugge, Bidrag til den ældste skaldedigtningens historie (1894); jf. F. Jónsson i Årb. 1895, 271 ff. — Tekst og oversættelse af Brages kvad: F. Jónsson, Den norsk-isl. skaldedigtning, B s. 3.

Sammen med kvadet har de norsk-islandske fortællere bevaret en fremstilling af hele sagnet: „Kong Gylfe herskede i det land, der senere blev kaldt Sverig. Der fortælles, at han gav en omvandrende kvinde til lön for hendes underholdning et pløjeland i hans rige, så stort som fire øksne kunde ompløje i en dag og en nat. Men kvinden var af asernes æt, hun hed Gefjon. Hun tog da fire øksne fra Jotunheim, men det var i virkeligheden hendes sønner med en jætte, og spændte dem for ploven. Ploven gik så hårdt og dybt, at den skar landet ud; og øksnene drog landet ud i havet og vestpå, indtil de standsede i et sund. Dær satte Gefjon landet fast, og hun gav det navn og kaldte det Sjælland. Men dær hvor landet var taget bort, blev der en sø, som nu kaldes Mælaren i Sverig; og vigene i Mælaren ligger ganske som næssene ligger på Sjælland.“

Således lyder beretningen i „Gylfaginning“. Snorres Heims-kringla har noget lignende, men med afvigelse i udtrykket: „Hun drog da til Jotunheim og fik fire sønner med en jætte, hun skabte dem i okseskikkelse og spændte dem for ploven.“

Sagnet optræder med dobbelt stedfæste: til Sjælland og til Mælaren. Allerede Brage må vel snarest have kendt dem begge: „vid“ og „græsgangsø“ betegner ret tydelig Sjælland; og „Danmarks øgning“, „slettens brudstykke“ (*valtrauf*) antyder at øen er skåret ud af et stort sletteland udenfor Danmark; „drog fra Gylfe“ kan næppe sige andet end, at øksnene — ligesom i den islandske beretning — var spændt for landet og flyttede det hen til dets nuværende plads.

Sagnet har altså stedfæste til to steder; men kun det ene er det væsentlige. Gudindens handling går ud på at skabe Sjælland; Mælarens tilblivelse er et biprodukt og kunde nogenlunde let undværes. Danske, ikke svenske mænd har haft væsentlig interesse af at skabe og bevare en sådan fortælling; og svarende dertil forekommer den tidligst på kong Ragnars skjold. Formodenlig forudsætter sagnet også et vist nærmere forhold mellem Sjællands befolkning og Gefjon, — men derom véd kilderne intet. Hvad véd i det hele kilderne om Gefjon?

Går vi til den gamle literatur, bliver udbyttet kun ringe. — Ellers véd man altid om en guddom, hvilke andre gudeskikkelser

den hænger nærmere sammen med. Om Gefjon hedder det kun, at hun er en af aserne.

En undtagelse danner tilsyneladende den nysnævnte beretning i Heimskringla, der lader hende komme til Sverig ved asernes indvandring i Norden og siden være gift med Skjold, Sjællands første hersker, „og de boede sammen på Lejre.“ Men dette er ikke folkesagn; det er en lærd Islændings forsøg på rationalistisk historieskrivning. I virkelig overlevering hører Gefjon til i gudeverdenen og Skjold i menneskeverdenen, og først en middelalderlig indvandringsteori førte dem sammen¹.

Om hendes påkaldelse forekommer ikke det mindste; f. eks. nævnes hun ikke i Grímnismál i de tolv gudeboliger, hvortil den bundne Odin løfter sit blik.

En eneste oplysning om hendes virksomhed er den sætning i Snorres Gylfaginning: „Gefjon er ugift, og hende tjæner de kvinder der dør ugifte.“ Snorres udtalelse om de enkelte guders betydning er ofte pålidelige; og det synes virkelig, som her er overlevering om at hun hersker i et dødsrige.

Tilsyneladende véd digteren af „Lokasenna“ endnu mere om hende; han lader Loke drille hende med at hun solgte sin elskov til „den lyshårede svend, der gav dig spændet,“ og han lader Odin advare ham: „Hun kender al slægtens skæbne lige så fuldt som jeg.“ Men Lokes beretninger om sine elskovsæventyr med gudinderne tør ikke tages altfor bogstavelig; og motivet med den der købte gudindens elskov for smykker, fortælles andensteds om Freya og om Frigg. Den samme sætning om gudindens kendskab til skæbnen udtales andensteds i selve „Lokasenna“ om Frigg. Vi kan egenlig kun slutte, at „Lokasenna's“ digter anså Gefjon for en gudindeskikkelse af lignende holdning som Frigg og Freya.

Prøver vi ud fra mytestoffet at bestemme hendes væsen, kommer vi til noget lignende. Langt den største flok af gudinder er frugtbarhedsguddomme. Gefjon synes som plovkører at stå i nært forhold til agerbruget. Både Frigg og Freya, og ligeledes Nerthus med sin dobbeltgænger Njord, er knyttet både til jord og hav; også Gefjon har i myten en sådan dobbelt forbindelse. Freya er

¹ Jf. min „Danm. heltedigtning“, I 269. — Som afledte kilder må også opfattes de skrifter, hvor Diana, Minerva el. Vesta oversættes ved Gefjon; samt Droplaugarsonasaga s. 36, hvor G. er navn på en troldkvinde (Fritzner, Oldn. ordbog I² 569).

herskerinde i et dødsrige, og sådant ligger i det hele nær for en jordens guddom; også Gefjon har sit dødsrige. Freya kaldes også *Gefn*, et navn der minder om *Gefjon*.

Sådan omtrent står Gefjon for nutidens forskning. Det kan ikke nægtes, at bestemmelsen er vag, og at de enkelte led i slutningskæden kunde tåle at være sikrere. Mon det skulde være muligt at gribe hendes væsen og ophav mere bestemt. Det eneste holdepunkt er, som vi så, myten om Sjællands pløjning. Vi kan her få nogenlunde fast grund under fødderne; dog ikke hvis vi søger på stående fod at veksle den i religionshistorisk mynt, men ved at behandle den som det den er: et episk stof.

Det er et gammelt kulturforhold, — om man vil en „arisk“ skik — fra tiden før man havde nøjagtigere jordemål, at den man særlig vil belønne får så megen jord som han kan omride eller ompløje på en dag. Herodot fortæller, at Skyterne gav guldets vogter så megen jord som han kunde omride. Livius fortæller, at Romerne gav Horatius Cocles, til løn for hans forsvar af Tiberbroen, så meget land som han på én dag kunde ompløje. Hos vor folkestamme må dets virkelige gyldighed ligge langt tilbage i tiden, men sagnet har overordenlig stærkt holdt fast på det, til dels udført det med videre enkeltheder. Der er således en hel række sagn om en præst som får så megen jord som han kan omride på et æsel eller et føl, mens kongen sover middags-søvn eller mens han er i badet, — og ved et mirakel skaffer han sin kirke en mægtig ejendom (Hellig Anders af Slagelse og mange andre hellige mænd). Jeg omtaler i det følgende kun de sagn der handler om pløjning, og jeg begynder med det nordligste og følger æmnet længer mod syd¹.

1. Ved Tisted skal der have ligget et sted som hed Alstrup. Dær boede en mand, som hed Blære-Bonde; han havde ikke andre kreaturer end svin, dem pløjede han med, og dem kørte han med. Herremanden paa Nöragergård vilde ikke tro det, og lovede ham al den jord, han kunde pløje ind mens præsten prækede i Durup kirke. Så spændte Blære-Bonde 8 store galte for ploven og pløjede al den jord ind, der nu ligger til Tisted. Men herremanden vilde ikke lade ham

¹ Jf. Feilberg, Ordbog III 52 II 850; Grimm, Rechtsaltertümer 286—89; E. H. Meyer, Zs. des vereins f. volksk. 1904, 6. Man må ikke lade sig forlede til at forveksle det med, at der i historisk tid forekommer et mål: så megen jord som et par okser kan pløje (=: gennempløje helt, ikke ompløje) på én dag.

få den, så sagen gik til højesteret. Dommen lød på, at da de havde pløjet om søndagen, var jorden forbrudt og kom ind under kongen. Deraf kaldes byen endnu Kongens Tisted¹.

2. Om Landerup gård og den dertil hørende Kongekilde (Vilstrup sogn nord for Kolding) fortæller sagnet, at kongen fik lov af kildens ejer til at to sig i den, imod at han gav ham så megen jord, som han kunde ompløje med sine to stude mens kongen var i badet. Manden indkresede da al den jord som udgør Landerupgårds ejendom².

3. Gården Store-Tønde øst for Tønder skal have sin oprindelse af, at en konge eller hertug har skænket en af sine tjænere så megen jord som han kunde ompløje³.

4. Kong Hans skal være bleven reddet efter sit nederlag i Ditmarsken (år 1500) af en pige, der hed Mette; hun bandt tøj om fødderne på hans hest, så han slap ubemærket bort. Til løn gav han hende det stykke marskjord af Bordelum kog, hvorpå gården Mettenwarf blev bygget, og så meget af gestlandet som hun kunde ompløje på en dag: det kom til at strække sig helt hen til Lütjenburg og hedder „Fru Metten land“⁴.

5. „Hattsted sogn [ved Husum] kaldes således efter en mand ved navn Hatte, der forud har boet dær, og — efter hvad man fortæller — har ompløjet hele sognets mark på én dag“⁵.

6. Grev Heinrich der Pilger kom hjem til Lybek fra sit fangenskab i Palæstina mortensdag 1301, og til løn for borgernes hjælp til hans befrielse gav han dem landet rundt om byen til eje. „Efter en anden beretning skænkede han dem så meget som de kunde ompløje på en morgen; men de ompløjede hele området“⁶.

7. Endnu må nævnes sagnet om en af Welferslægtens forfædre i 9de årh. I sin ældre form har den intet om plov. Heinrich af Alldorf får af kejser Ludvig den fromme så meget land af Bayern i len, som han kunde omkøre med en gylden vogn i løbet af en formiddag. Men han fører da en lille guldvogn i sit skød og rider den hele vej, idet han undervejs stadig får friske heste. Således blev han greve af Ravensburg. — I en optegnelse fra 1580, der beråber sig på en skreven tysk krønike, er dog den gyldne vogn bleven ombyttet med en gylden plov, som han på samme måde fører i skødet ridende⁷.

Sagn om jordgave ved ompløjning findes altså 6 steder på den jyske halvø (fordelt lige fra nordspidsen indtil Lybæk), og kun 1 uden-

¹ E. T. Kristensen, Danske sagn, III 180 nr. 507; jf. sa., Jyske Folkem. VI 77 nr. 115 (henført til Blærp sø ved Viborg). ² E. T. Kristensen, Danske sagn, III 219 nr. 1110 (kongens navn er i opskriften »Harald Blåtand«, hvilket beror på Worms læsning af en derværende runesten; jf. Trap, Danmark, ⁸V 427).

³ Müllenhoff, Sagen aus Schleswig etc. 65, nr. 70. ⁴ Sstds. (jf. DgF 175 indl.). ⁵ Heimreich, Nordfresische chronik, ed. Falck, I 163. ⁶ E. Deccke, Lübsche geschichten und sagen (1890) s. 67. ⁷ Grimm, Deutsche sagen nr. 518. 519

(² 524. 525).

for (Sydtyskland). Dette sidste er i ældre, bedre sammenhængende opskrifter slet ikke noget sagn om pløjning.

Dette område danner en mærkelig modsætning til sagnene om omridning og omgang, der er spredt — især de første — ud over Frankrig, England, Tyskland, Danmark, Norge, Sverig. Pløjesagnet er mærkeligt ikke blot som form af en primitiv kulturs jordudmåling, men også ved at være særeje for den jyske halvø.

Spørger vi, hvorfor sagnet optræder her, når det ellers er ukendt, så er grunden sikkert den, at der ligger gammel skik bagved; man har brugt at lönne fortjenester ved at skænke heltene en dags ompløjning. Netop på dette åbne sletteland var en sådan udmåling mulig; det eneste sted udenfor Jylland, hvor den er hjemlet ved gammelt sagn, er på den romerske Campagne, hvor Horatius Cocles fik sin lod udvist derved.

En ganske simpel bygning har sagnet i de tre sønderjyske opskrifter. De lyder alene på en kongegave af én dags ompløjning; og kun en af dem kender den dåd, hvorved gaven er fortjent. I disse tilfælde er sagnet en blot afspejling af den gamle skik. I de to nørrejyske (1 og 2) drejer det sig om pløjning mens kongen er i bad eller mens præsten præker, — en åbenbar til læmpning til det vidt udbredte sagn om omridtet. Den ene af dem, den fra Ty, har udstyret sagnet med fantastiske træk, der minder om den ægte mytedannelse i plastisk kraft: Blære-Bonde spænder otte svin for sin plov og pløjer i den korte tid en strækning ind, så stor som ingen havde anet. Denne udvikling står dog helt alene. Opskriften fra Lybek (6) og den sent tilkomne sydtyske (7) har en mere begrænset tidsfrist — en morgenstund — der også tilhører omridningen.

Spørger vi, hvorfor pløjesagnet ikke er nået videre om land, så ligger svaret ganske sikkert deri, at det ikke har skabt de karakteristiske detaljer, den plastiske anskuelighed, der er betingelsen for et sagns vandring; hvor pløjningen har opnået den, er det kun ved senere lån fra omridtet.

Sammenligner vi nu disse pløjesagn med Gefion-sagnet, møder vi en stærk lighed: Gefion kan føjes ind i rækken som en variant. Det har den samme simple retsformel (kongegave af en dags ompløjning), der ellers er normal i sagnet. Det har en kvinde til plovkører, ligesom i sagnet fra Sønderjyllands marskegn. Men det er en variant, der indeholder de mytisk kolossale træk af de til

øksne omskabte sønner, af hele Sjællands udpløjning, og af at landet drages ud i havet. Når vi ser, hvor nær der er fra sagnets stedfæste, Sjælland, til den jyske halvø, synes det afgjort rimeligt, at det er det jyske plovsgn, der har skabt eller tildannet Gefion-myten. Ti pløjningen hører sikkert til i menneskeverdenen før den lader sig omsætte i gudemyte.

Man kunde også tænke, at det blot var den samme skik, der havde sat sig spor i de jyske sagn og i Gefion-myten uafhængig af hinanden. At der forekommer kvindelig plovkører — hvad der ikke svarer til nogen gængs virkelighed — vilde man da vel forklare som sammenblanding med en anden skik, som vi også kender af sagn fra de nordiske lande og andensteds: at kvinden får så megen jord som hun kan gå omkring på én dag. Den findes som sagn i selve Sønderjylland: en herremand i Frørup (ved Haderslev) „skal have givet sin datter så meget land, som hun på én dag kunde gå omkring, hvorpå hun da har indgået al Røj mark, — hvilket skal være årsagen til at Frørup nu må søge sine jorde så langt borte, da Røj derimod har sine i nærverelsen“ (Danske Atlas VII 148). Ligeså i Harzen: hertugen af Brunsvig skænkede en ridderfrue så meget af skoven, som hun på én dag kunde omgå. Mærkeligst er dog beretningen i den gamle islandske Landnamsbog om en tildragelse fra o. 900: „Asbjørn døde i havet på udrejsen, men hans kone Torgerd og deres sønner kom til Island. Men det var overleveret, at en kvinde ej måtte tage land videre end hun kunde føre en to vintres kvie, et halvt stålskoet og velplejet nød, på en vårlang dag mellem tvende solefald. Derfor ledte Torgerd sin kvie fra Toftefjæld, lidt fra Kviåen, sydefter og vestpå til Kidjaleit ved Jøkulsfjæld“¹. Denne skik kan have øvet sin indvirkning på plovsgnene. Forøvrigt synes der i de nordeuropæiske lande at være en almindelig lyst til at fremstille kvinden i djærv og mandig gerning. Indenfor den kres af sagn, vi her sysler med, giver den sig udslag i fru Mette, der frelser kongens liv og får plovlandet i gave, i Gefion der pløjer hele Sjælland ind, og i det engelske sagn om fruén der rider hele strækningen langs landevejen ind til sine bysbørn.

Gefionsmyten har altså sit udspring i pløjeskik, og rimeligvis også i pløjesagnene. Enestående er det blot, at det er en gud-dom der pløjer, og at pløjningen derfor fører til så kæmpemæssigt

¹ Landnámubók (udg. 1900 s. 98).

resultat. For at få noget tilsvarende skal vi gå så langt som til Indien. Dværgeren beder kongen om så megen jord som han kan række over med sit pileskud, eller som han kan træde i tre skridt; men skridtene eller skudlængden får en uhyre udstrækning, ti det var selve guden Vishnu¹. Der er ingen nærmere sammenhæng mellem det nordiske og det indiske sagns indhold; det er kun ensartede mytiske forudsætninger, der skaber ensartet resultat. Om-sat i middelalderlig målestok lyder det på at helgenen (præsten) i i kraft af sine guddommelige ævner omrider en stor landstrækning i fabelagtig kort tid og således gør den til sin kirkes ejendom. De overnaturlige ævner gentager sig her, men i mere formindsket målestok end hos selve guderne.

Således står Gefion-myten — hvad der så i det enkelte er dens kilder — ikke blot på plovsagnet skuldre, men også på den hele type af gamle sagn om fortidig jorcoverdragelse og den dertil knyttede åbenbarelse af guddommelig kraft.

Knytter den ene side af plovsagnet sig til menneskelige forhold, vender den anden side mod det overnaturlige: Gefions pløjning har den virkning at pløje en stor landstrækning ud og at skabe vand hvor der før var tørt land. Vi er ovre i den gruppe sagn, hvor et overnaturligt væsen (jætter, Sankt Olaf, Thor) ved voldsom handling omformer jordsmonnet til dets nuværende uregelmæssige skikkelse.

Selve det motiv, at et overnaturligt væsen pløjer landet ud, kan måske synes nærliggende; men i virkeligheden er det overordenlig sjældent; der eksisterer måske ikke mere end et eneste rigtigt sidestykke.

I Brandenburg har man højst fantastiske sagn om markgreve Hans. Et af dem fortæller, at der i hans land var en kilde, der ikke kunde få afløb; da spændte han to sorte øksne for sin plov og drog en stor vandfure lige til Niederkrönig og Nipper-engen, dær kørte han pludselig bort gennem luften over ellekrattet og var ude af syne. Således opstod floden Röhrke, men fordi øksnene ikke kunde finde fodfæste i mosejorden, gik de ud og ind, og derfor har floden alle de krumninger². Sagnene om markgreve Hans hører — ligesom de sjællandske om kong Volmer — til den store gruppe af Odinsagtige forestillinger; hans pløjning og bortfærd

¹ Grimm, Rechtsalt. ² 68. ² Kuhn und Wolf, Norddeutsche sagen 35 nr. 5.

gennem luften med det sorte forspand minder nærmest om den fynske Pallejæger, der kommer gennem luften og atter farer bort gennem luften med seks sorte heste¹.

Nær herved isted og delvis i indhold ligger et sogn fra Nedre-Schlesien: djævlén påtog sig at aflede vandet fra en bondes jord i Rappersdorf og gravede da på én nat kløften Teufelsgraben; men de syv arbejdere, der var givet ham til hjælp, rev han i stykker².

Det brandenburgske sogn er oplysende for Gefion-myten: i begge et overnaturligt væsen, der spænder øksne (i kolossal målestok) for plogen og skaber den fure der endnu ses.

I den brandenburgske fortælling er sognets stedfæste ypperlig i lave: floden med sit dybe leje minder umiddelbart om en plovfure, om end større og mindre planlagt end de almindelige; den tanke ligger da nær, at et stort væsen med uroligt plovspand har pløjet den frem: sognet er født ud af naturindtryk.

Gefion-mytenes stedfæste er adskillig mere kunstigt: „næssene på Sjælland ligger ligesom vigene på Mælaren.“ Det er ikke blot det, at ligheden mellem Sjællands og Mælarens form ikke vil forekomme os særlig slående. Det er fremfor alt det, at et sogn aldrig plejer at optræde med nøje kendskab til steder der ligger hinanden så fjært.

Når der ellers fortælles om en ø der er flyttet af overnaturlig væsner, drejer det sig om mindre afstand. Vi skal gå så langt som til Eskimoerne i Grönland for at finde et sidestykke: Den store ø Disko skal være flyttet fra Godthåb 100 mil længer mod nord til Diskobugten: en mægtig urtids-vætte, fader til havets herskerinde, skal have spændt sin kajak for den og ført den did (se sagnopskrifterne, der meddeles her nedenfor som tillæg, s. 29 f).

Disko-sagnet synes fra først af at være opstået under indtryk af, at øen havde rigdom på rener og kvanneplanter — to for Eskimoerne højst betydningsfulde frembringelser — og at disse ting derimod gaves savnede på det nærliggende hovedland; altså — sluttede man — har en mægtig „torngarsuk“ ført øen til fra en sydligere egn; en åbning i fjældene lod sig naturlig opfatte som det sted, hvor hans slæberem havde siddet. Med Eskimoernes forkærlighed for lange rejser kunde et sådant sogn opstå, og det lå nær for dem at søge øens hjemsted ved Godthåb, den

¹ Dania II 228. ² Grimm, Deutsche sagen, nr. 839.

første rige bygd mod syd. Imidlertid er der det mærkelige, at i opskrifter fra folkemunde optræder sagnet aldrig med egenligt stedfæste på to steder. Enten stammer de fra Disko og Diskobugten, og da afhjemler de sagnet med rensdyr, kvanner og hullet i fjældet¹, og synes kun at have mere ubestemte forestillinger om at øen er kommen „søndenfra“. Eller opskriften er fra Godthåb; da véd den om den grundede stribe langs land; som øen har efterladt sig, da den blev slæbt nordpå, men véd lidet eller intet om øens udseende.

Det dobbelte stedfæste (ligheden mellem Sjælland og Mælaren) bliver da endnu mere enestående, jo længer man søger om side-stykke dertil.

Det er ikke den anvendte formel (næssenes og vigenes lighed) som dette gælder. Til den haves der sidestykke i et jysk sagn om Sunds søs oprindelse: en ond herremands gård er forsvunden, men jorden har flyttet sig en halv mil ind i landet; „deraf kommer det, at man siger: Lindebjærg er kommen af søen; bakken skal holde det samme i højden som søen i dybden, hin har det højeste sted i den østre ende, og dær er og søen dybest“².

Hvad der er at indvende, er at ligheden mellem Sjælland og Mælaren så lidt kan göres til genstand for umiddelbar anskuelse; den har ikke det enkle naturindtryk der plejer at føde folkesagn, men skyldes snarere betragtning og eftertænkning over en forud given forestilling.

Man må vente — i lighed med alle andre sagn — at et enkelt naturindtryk fra første færd har sat den mytiske fantasi i bevægelse enten i Sjælland eller ved Mælarens kyst; og der er da ingen tvivl om, at det er på Sjælland sagnet har sit tyngdepunkt, Typemæssig er det ganske som på Disko, hvor man har øens frugtbarhed for øje og derfor er den slæbt did søndenfra; også den urtids storvætte (torngarsuk) der spænder sin kajak for, er en gentagelse af Gefions pløjning, så nær som eskimoisk fantasi kunde skabe den.

Går vi ud fra, at Gefions-myten egentlig er et sagn om Sjæl-

¹ En afledt opskrift (nr. 4) beråber sig også på, at øen er høj og snedækket ligesom landet mod syd. Nr. 5 indeholder derimod kun en lærd geologs iagttagelser, at dens ejendommelige stenart kan have frembragt forestillingen om at den hørte andensteds hjemme. Sikkert hjemlede er kun de mere materielle iagttagelser over rener og kvannestængler. ² E. T. Kristensen, Jyske folkeminder, III 105 nr. 146.

lands udpløjning, og født ud af umiddelbart naturindtryk dær på stedet, da ligger løsningen af spørgsmålet lige for hånden: det smalle Øresund er den plovfure der har skilt Sjælland ud fra fastlandet.

I denne form bliver Gefion-myten et nøje sidestykke til det brandenburgske sagn om floden Röhrikes oprindelse. Men tillige kan der rent erfaringsmæssig føres bevis for, at en plastisk skabende fantasi naturlig opfatter sammenhængen på den måde: Dengang Lorens Frølich malede det store loftsbillede til Frederiksborg af „Gefions pløjning“, lod han Øresund være plovfuren, medens vætterne fra Kullen skuer undrende på hendes værk. Det har — ifølge meddelelse til mig af kunstneren — slet ikke været ham bevidst, at han gjorde nogen forandring i det overleverede. Og han har også kun givet det, som folkesagnets plastik krævede, og som sikkert var den gamle Gefion-mythe.

En yngre, eftertænkende tidsalder har knyttet Mælær og Sjælland sammen. Sagnet føres da ikke af en stedfast befolkning, men af købmænd og høvdinger, der farer fra havn til havn og gør deres jagttagelser og sammenligninger. For vor tids geografiske begreber, som støtter sig på landkort, passer denne sammenligning ikke; hverken i Mælarens form eller størrelse vil vi se væsentlig lighed med Sjælland. Men for den der sejlede til Roskilde ad den mangedrejede Isefjord eller til Sigtun på den udtungede halvø nord i Mælaren (dengang endnu mere udtunget end nu), kunde vel nok en erindring om det ene sted mælde sig ved synet af det andet.

Men hvorledes det så hænger sammen med mytens forhold til Mælaren, turde det være uomstrideligt, at den har sit tyngdepunkt i Sjælland: den er i første række et sagn om Sjællands oprindelse; den fandt sin plads på den danske søkonges eller kongeætlings billedskjold; dens berøring med de sønderjyske pløjesagn vidner i samme retning; og vi skal ved granskningen af gudsdyrkelsen få yderligere tilknytninger, dels til Sjælland, dels til nabofolk ved Østersøens sydside. Alle vidnesbyrdene taler for, at det var den sjællandske befolknings overlevering, at den skyldte Gefion tilblivelsen af sin ø og dermed den af guddommene benådede rige jordbund.

Men hvem er da den kong Gylfe, hvem Gefion fravender

Sjælland? Foreløbig står kun fast, at sagnets sammenhæng med Mælaren er meget svagere end med Sjælland, og vistnok er uop-rindelig. Men også andre kilder vidner mod hans rolle som svensk konge. Da Tjodolf fra Hvin i slutn. af 9de årh. samlede stof til sit Ynglingatal, har han ikke optaget Gylfe i rækken, skönt han ikke synes at have været knap i valget af hvem han medtog. Da Snorre senere bearbejdede det samme stof, havde han ingen anden udvej end at bosætte ham forud for asernes indvandring; men slipper vi de islandske forfatteres teori om gudernes indvandring (et skyldigt offer til middelalderens euhemerisme), vil en konge ældre end rigets guddommelige oprindelse være en sær ting. Her-til kommer yderligere, at Gylfe efter sin hele beskaffenhed slet ikke er noget menneskeligt navn. Dets oprindelse må langt snarere søges indenfor det mytiske.

Der kan næppe være tvivl om at *Gylfi* er nær i slægt med en række ord, der alle grupperer sig omkring betydningen „at bruse“: norsk *gjelr*, m. bølgegang; oldn. *gjalf*, i. havbrus, hav (digterisk); osv. *Gylfi* forudsætter et urnordisk **Gulf-ja(n)*, hvor *-ja(n)* betegner den handlende person; altså „den der lader bruse“ eller snarere bestemtere „den der lader havet bruse“¹.

Sproghistorisk hører et sådant navn (med „lavtrin“ i selvylden som følge af den betonedede endelse) til det ældgamle ordforråd, måske endog opstået inden den gotiske „udlydslov“ gjorde sig gældende.

Navnet Gylfe („havbruseren“) svarer til andre benævnelser på havherskeren: Ægir (egl. „havmanden“), Hlér („brus“), Gýmir, Hýmir, — der alle efterhånden fæstnedes som bestemte episke skikkelser.

Vi mangler i vore kilder ikke helt vidnesbyrd om Gylfes for-bindelse med havet. Skjaldene kalder havet for „Gylfes vej“, ski-bet for hans „hest“ eller „ren“². Af den „svenske“ konge Gylfe kan disse benævnelser ikke afledes. Den senere islandske tradition betegner dem som opkaldelser efter en „søkonge“ Gylfe; og det er muligt at allerede det 10de årh.s skjalde har været af samme mening. Men „søkongenavnene“ var et pulterkammer, hvor man

¹ Kluge, *Nominalc stammbildungslehre* § 12 ff. — Jf. endvidere mnt. *gelve*, nederl. *golf*, bølgegang (Tamm, *Etym. ordbok* 228; A. Torp i Fick, *Vergl. wörterbuch* III⁴ 132); samt norsk elvenavn **Gjölfr* (i stedn. *Gieluanes*; Rygh, *Norske elvenavne* 70). ² Gustr skaut *Gylfa rastar glaumi suðr fyr Aumar* (Sn. Edda I 442,1; Tord Sjåreksön i beg. at 11te årh.); *Fms* II 205; *Njála* k. 102; yngre eksempler hos Egilsson, *Lex. poet.* *gylfi*, *gylvi*, *gilve*.

anbragte alskens lævn fra fortidens digtersprog eller sagnverden; og Gylfe er jo efter sin bygning intet menneskeligt navn. I sig selv er derimod disse udtryk „havbruserens vej“, „havbruserens ren“, „havbruserens hest“ forståelige nok; de svarer ganske til, at man kalder havet for *Ægis grund*, skibet for *Ægis hest*: de er minder om den glemte eller miskendte havhersker¹.

Vi spørger, hvorledes det var muligt at Gefion-myten kunde flytte den gamle havkonge bort fra hans rette element og sætte ham på tørt land. Intet er mere almindeligt, end at mytiske væsner, hvis dyrkelse eller umiddelbare nærvær er svækket, går på aftægt som konger i den fjærne fortid. Alskens mytologier kan opvise eksempel derpå; jeg behøver blot at minde om, at hvad der er guder og skabere i Avestaen, er i Persernes senere „Kongebog“ blevet til oldherskere. Vi har nordiske eksempler, så nær som vi kan ønske det. De gamle havherskere Ægir og Hlér er gjort til herskere i Danmark i dansk digtning om Helge Hundingsbane, der går tilbage til 10de årh., i hvert fald er ældre end den Ældre Eddas Helgakviða². Snjo (s: sne) er bleven Danmarks-konge i en tidlig tid; og Fjölfnir (der ellers kun kendes som et „navn på Odin“) er gjort til Sverigs ældste konge allerede i Ynglingatal o. 900. Nærmest ved Gylfe står iblandt disse Ægir og Hlér: de er havherskere, de er dansk digtning, og idet de sættes på tørt land, har de ikke egne sagn men er bipersoner i en digtning.

For Gylfeskikkelsens udvikling står nu to muligheder, enten var han allerede før han indgik i myten gået på aftægt som en blot oldtids-konge, eller han følte endnu som havhersker og tabte først under mytens senere udvikling sit oprindelige væsen. I første tilfælde svarer han til Ægir og Hlér; men det var først i sen tid, omkring slutningen af 10de årh., da kristendommen allerede var indført i Danmark, at de oplevede denne overgang, og alene i Heltekvadene (Helge Hundingsbane); i hele den norrøne overlevering og til dels i den danske (Løjrekrønikens „Læ“) har de deres mytiske væsen. Derfor må ligheden med dem udnyttes med nogen forsigtighed. I andet tilfælde svarer forholdet til kong Snjo.

¹ Et navn som *gylfa røst* ligger ligeledes så nær ved ags. *fifel-væg*, *geofones stréam*, *geofones begang*, at sådanne benævnelser (med et poetisk, mer eller mindre personificerende navn for havet som første led) må gå tilbage til tidlig tid. ² Bugge, Helgedigtene s. 141—44. 189. Jf. ligeledes den mærkelige sammenhæng mellem Skjoldungætens stamfædre og det som guddom dyrkede kornneg (Danm. helled. II § 38).

Her lader den nære sammenhæng mellem navn og sagn næppe i tvivl om, at han først var en snejætte, der herskede over landet i fjærn fortid og holdt det i kulde og elendighed, og efterhånden blot blev til den grusomme tyrann med „ulove“ og uår. For en lignende udvikling i Gylfeskikkelsen taler det, at han optræder i forbindelse med den utvivlsomt mytiske Gefjón.

Hvis vi fastholder denne mulighed, må vi tænke os Gylfe som havkongen der har bolig på den sjællandsk-sydsdskandinaviske slette, eller måske snarere i fjældet Kullen, der hæver sig over sletten og løber langt ud i havet; her tænkte man sig ned i middelalderen bolig for en mægtig, spående jætte, ligesom man troede det samme om den i bjærget på Læsø boende Læ (ǃ: havguden Hlér); fra en sådan bolig kan han tænkes at skue ud over sit særlige område, havet. Til denne havkonge som første hersker kommer da den pløjende gudinde, og under skin af kun at bede om et plovland vinder hun landet fra ham. Myten minder da om den græske, hvor Athene og Poseidon trættes om Attika, og hun vinder landet ved at skabe olietræet og dermed landets dyrkning. De ager glade Sjællandsfarere måtte have samme fryd ved at pløjegudinden fravendte havherskeren det land, hvor han hidtil havde været den enerådende.

Om denne opfattelse er rigtig, vil naturligvis i ikke ringe grad afhænge af, hvad vi skal tro om Gefjóns væsen og dyrkelse, og hvilken alder vi skal tillægge hendes skikkelse. Myten som vi nu har den, er slet og ret en fortælling om Sjællands oprindelse, men også som sådan må den være følt som stort og vægtigt fortidsminde, dengang den fik plads på kongeskjoldet jævnsides Thors kamp med Midgårdsormen.

II. Plovgudinden og hendes dyrkelse.

Når en genstand fra dagliglivet spiller en rolle i en guds myte, har den ofte forinden spillet en rolle i gudens dyrkelse: og således hænger det rimeligvis også sammen i Gefjóns plovkørsel.

Vi har indenfor den gotiske verden en pløjning af religiøs art, ved nytår eller fastelavn, — altså på en tid af året hvor der ikke virkelig kan pløjes i jorden; forskellig fra den virkelige forårspløjning og fra de magiske eller religiøse handlinger der ledsager den¹.

¹ Mannhardt, Baumkultus 553—64; Feilberg, Ordbog II 848. 850: plov, plovgang; Weinhold, Zur geschichte des heidnischen ritus (Abhdl. d. Berliner

Indenfor dansk område kendes denne „plovgang“ kun fra Als. På nytårsdag gik karlene med plov; de spændte sig med tove for ploven, en styrede den, og en forsanger og en spillemand gik ved siden; de trak ploven fra gård til gård, sang nytårsvisen („Velkommen nytår og velkommen her“), plovstyreren — der var udklædt som præst — holdt en skæmtende præken, karlene dansede med gårdens piger, styreren fik en pengegave, og så drev han sit forspand videre til næste gård¹.

I England er plovgangen udbredt over hele den østlige del af landet fra Essex til Nordhumberland, mest dog mod nord. Ploven trækkes af unge karle, gerne klædte i hvide skjorter med båndprydelser; undertiden med kornaks i huen; de benævnes ofte „plovstudene“ (the plough-bullocks). Tidspunktet er ved nytår, sædvanlig mandag efter helligtrekonger. En del ældre optegnelser sætter os i stand til at følge skikken tilbage i tiden; den ældste er et opbyggeligt skrift fra 1493, der advarer mod at „drage ploven omkring bål for god begyndelse af året, at de skulde trives des bedre i det kommende år“².

Sammen med ploven og dens „okser“ optræder to udklædte personer, den ene kvindelig (o: en virkelig kvinde eller et udklædt mandfolk), der hyppigst bærer navnet Old Bess, og ofte er komisk udstyret med lang næse ell. lign., — og en mandlig klædt i et kalveskind med vedhængende hale; han nævnes hyppigst blot som „narren“, undertiden som „Kaptajn Kalvehale“ (the Fool, Captain Cauftail). Deres dans og indfald, hvergang plovskaren får en gave af dem den gæster på toget, danner det lystige midtpunkt i festen.

I Sydtyskland møder plovgangen under anden form. Det er de unge karle som tvinger de ugifte piger til at trække ploven, og til sidst driver dem gennem en bæk eller vanding, inden festen slutter med dans og lystighed. Fra Franken (landet fra Donau nordpå indtil Rhöngelbirge) haves en mangfoldighed af vidnesbyrd om skikkens styrke, til dels drabssager og øvrighedsforbud fra 15de og 16de årh.; skikken har nået sydpå ind i Schwaben og nordpå

Akademie 1896) s. 27—29; E. Hoffmann-Krayer, i Schweiz. archiv für volkskunde XI 253, jf. I 134 f; Zs. vereins für volksk. III 370. Om den engelske plovskik se nærmere ndfor. s. 30. ² Grundtvig, Gl. danske minder, III 166—68.

³ Ledingh of the ploughe aboute the fire as for gode beginning of the yere, that they schulde fare the better all the yere followyng.

til Leipzig og Hof, et enkelt vidne antyder, at den også skal have eksisteret ved Rhinen. I reglen er den druknet i fastelavnsglædernes store flok (altid i købstæderne og også ofte på landet). Som særskilt folkefest i ret højtidelig stil holdes den endnu i Nedre-franken, i februar måned hvert syvende år; de seks smukkeste piger, klædte i festdragt, trækker ploven, — rigtignok uden at skulle vade gennem vandet.

Nu og da forekommer det i nyere sydtysk skik, men aldrig i de gamle optegnelser, at karle trækker ploven¹. I disse sydlige egne synes det at være en afslappelse af den mere karakteristiske skik med at spænde pigerne for plov. Fra et sted nær ved Paris har vi en enlig udløber af festen, blandet ind i anden fransk fastelavnsskik; nu er det karle i kvindeklæder, der trækker ploven, — et ret sikkert vidnesbyrd om at det tidligere var piger. I Franken forekommer karlene kun, når festen flyttes til senere på året og viser en blandet eller afsvækket form. Vistnok ligeså i Tyrol, hvor festen er flyttet til påske; og i Kärnten ved fastelavn. På sidstnævnte sted er dog bevaret en ejendommelig enkelthed: ploven skal ompløje markerne.

Festen forekommer kun hos vor folkestamme, selv om Slaver og Hinduer har noget lignende. Hos Tjekker skal kvinderne trække ploven ved den første udsæd. Hos Russerne skal de pløje omkring landsbyens grænser, hvis den trues af smitsom sygdom. På flere steder i Indien standses hungersnød ved at kvinderne nøgne drager ploven over markerne til dels under påkaldelse af „moder jord“ om atter at give sæd².

For flygtig betragtning fremtræder plovgangen som en fastelavnsagtig forlystelse. Men de fleste fastelavnsskikke har vist sig at være gamle nytårs- eller forårsfester, hvis alvorlige del er gået tabt og kun lystigheden bevaret. For plovgangen er der vidnesbyrd nok om at den er en særskilt fest, knyttet til nytåret (så England, Als og enkelte steder i Tyskland) og af en vis højtidelighed; i England gav man den et halvkirkeligt præg, udført af visse broderskaber og således at der samledes ind til alterlys eller andre kirkelige formål. Der er da ingen tvivl om, at vi står overfor en fra fjærne tider arvet højtidelig landbrugsskik.

¹ Ret enestående er skikken fra Brabant i Belgien: at lade de dårlige ægtemænd trække ploven gennem gaderne. ² Weinh. s. 28. Det hos Mannh. 553 anførte eksempel fra Siebenbürgen er blandet med slavisk skik.

Om betydningen af denne fest vidner allerede selve traditionen: den er „for et godt nytår, at de skal trives des bedre i det kommende år“ (1493). Selve pløjningen på åben mark tager sikkert sigte på sædens vækst. På et enkelt sted (Kärnten) pløjer man omkring markerne, — et velkendt middel til at holde ondt borte¹. Pigerne der drives ud i vandet er et udbredt tryllemiddel (den hentörrede natur skal ligesom lokkes til at lade sig væde på samme måde). Endelig optræder en ceremoni med ild, enten en kørsel omkring ilden (engelsk), eller at man lægger bål på ploven der drages (tysk). Mannhardt tolker det som solmagi; det er også muligt, at vi her har ildens sædvanlige rolle at holde ondt borte.

Festens kerne er öjensynlig selve den handling, at ploven trækkes af mennesker ud over markerne på en tid hvor det virkelige markarbejde endnu ikke er begyndt; her må gæmme sig den egenlige magi „for et godt nytår“. Vi må snarest opfatte det som et magisk eller guddommeligt forspil for det menneskelige pløjearbejde, og dermed en indvielse af det.

Som hovedpersoner i plovgangens engelske form træffes den gamle kone, sædvanlig kaldet „Old Bessy“ eller med lignende navn, og dernæst den med kalveskind og kalvehale udklædte meddanser. Desuden nogle andre faste meddansere, af mere ubestemt tal og benævnelse. Der er i hele dette dansevæsen en tilnærmelse til de almindelige engelske juleskikke med en omvandrende flok af narredansere (morris-dancers), hvori Old Bessy og „the Fool“ altid spiller hovedrollen; navnlig i Nordhumberland, hvor „sværddanserne“ optræder sammen med ploven, er det lån, ti de tilhører udpræget juleoptogene, ikke nytårets plovgang. Men slet og ret en overførelse fra juleoptogene kan det hele dog ikke godt være; kalveskindet som den mandlige hovedpersons smykke synes særligt for plovgangen, og hænger vel sammen med „the Plough Bullocks“. Desuden synes der at være en mærkelig overensstemmelse mellem den som kvinde udklædte fører for flokken i engelsk og den som præst udklædte fører i alsisk; dette sidste turde være en yngre omtydning af kvindedragten, og dermed er den kvindelige fører for toget sikret som fælles for England og Sønderjylland. Som kvindeligt væsen og gammel optræder frugtharhedsvætten i en mængde

¹ Allerede et tysk synodeforbud år 743 handler om at drage furer omkring landsbyerne. Det er højst tvivlsomt, om der hermed sigtes til nytårs-plovgangen; det passer overhoved på alle ompløjninger for at holde ondt borte.

skikke der knytter sig til landbruget; og vi tør med en vis ret tyde nytårets plovgang på samme måde: det er frugtbarhedsvætten (eller frugtbarhedsgudinden) der indvier årets arbejde ved denne pløjning.

Jeg skal dog ikke dvæle ved skikkens oprindelige mening. Det er selve dens forekomst og faktiske indhold, der har betydning for os. Vi har fundet de to typer. den sydtyske hvor pigerne trak ploven, og den engelsk-sønderjyske hvor karlene trækker den. Gefions-myten svarer ikke til den første, men i kendelig grad til sidste: karlene som de der drager, og sædvanlig kvinden som leder af pløjningen. En forskel er det, at i myten drages ploven af øksne, i plovgangen af mænd; men øksnene er hendes omskabte (eller dertil avlede) sønner, og karlene er udklædte og bærer navn af „plov-øksne“ (plough-bullocks); desuden optræder en særlig festdeltager klædt i kalveskind. Det kan ikke nægtes, at Gefions-myten viser en påfaldende overensstemmelse med den engelsk-sønderjyske skik.

Men desuden kan man i folketroen eftervise en gudindeskikkelse, der svarer nøje til den religiøse plovgang, og samtidig byder væsenlig lighed med Gefionskikkelsen. Som bekendt findes i de fleste egne af Tyskland troen på et kvindeligt væsen, der i jule-tiden drager gennem landet, efterseende om alt hvad der vedrører julens skik er i orden, og bringende velsignelse for det kommende år; hun kører i vogn, ledsaget af en vandrende flok af dværge eller børnesjæle. Hendes navn er hos Sakserne fru Freke; i Mellemtykland (Hessen og Thüringen) fru Holda; i hele Sydtyskland fru Berchte. Sædvanlig er hun kørende, men i grænseegnen mellem Thüringen og Sachsen, ved floden Saales øverste løb (i Saalfeld og Orlagau), fører hun ploven. Man tror, at Saale-dalens frugtbarhed kommer deraf, at hun lader sit følge vande markerne, medens hun selv pløjer nede under jorden. Der fortælles — som en variant af et velkendt sagn om de underjordiskes bortrejse — at da hun var bleven uenig med landets folk, kom hun en Bertheaften (mellem nytår og Helligtrekonger) til færgemanden ved Saale, sent ud på natten, som en stor og ærefrygtindgydende kvinde, ledsaget af en flok grædende børn, der slæbte hendes plov og andre redskaber; under klager bragte de ploven ombord, og steg atter ud på den anden side. Ofte fortælles også, at når hun kommer til floden tømmer hun sin plov sammen eller får hjælp dertil af en

tømrer eller vognbygger; hun efterlader som løn spånerne der bliver til guld; eller hun straffer med sin plovøkse den der har spottet eller besværet hende. Ligeledes skærer hun med plovjærnet maven op på dem, der ikke overholder den på hendes dag gældende fasteregel: kun at leve af grød eller en art simple melpandekager¹.

Her har vi mellemedet mellem plovgangen og Gefion. Det som foregår ritualmæssig i plovgangen — den frugtbarhedsbringende nytårsplojning — det gentager sig her mytisk; men samtidig dækker denne tro fra Saale-egnen i mærkelig grad den nordiske Gefion: en plovkørende kvindelig guddom, der råder over jordens frugtbarhed (jf. Gefions navn af „at give“) og træder i særligt forhold til den enkelte frugtbare landsdel (Orlagau, Sjælland) og som tillige hersker over en art af dødsrige (således som det antydes om Gefion i Snorres Edda).

Der er en indre sammenhæng mellem den religiøse plojning og den episk udformede Gefionsmyte; og der kan næppe være tvivl om, at nytårsplojningen er det ældre, det nærliggende, og at den fantastiske landudplojning er afledt. Overhovedet hvor det samme træk forekommer som skik og som sagn, vil skikken sædvanlig være det oprindelige: bag Gylfes Gefion ligger en dyrkelse, som må være af samme art som den hvormed „Old Bessy“ foretog sin mimiske plojning. Ud af disse plojninger i ritus og tro dannede den nyere myte sig, idet den drog episke stoffer til sig: landudplojningen og pløjegaven. Det er troligt, at de gamle Gefionsdyrkere samtidig har haft begge former; muligvis de endda har tydet pløjeskikken som en gentagelse af hendes store landplojning med sønnerne som plovdragere. Dog om den nærmere udformning af disse forestillinger véd vi intet; det er kun de store træk af udviklingen, som stoffet kan vise os; og det siger, at der rimeligvis engang har fundet en nytårsplojning sted i Gefions navn, hvorved hun gav jorden dens grøde og tog den i sin besiddelse.

Hidtil har vi kun set på de forskellige plovforestillinger som typer; men der er tillige en ejendommelig geografisk sammenhæng imellem dem. Dette gælder ikke så meget overleveringernes nuværende findesteder, der når fra Alperne til Island; men flytter vi de forskellige folkestammer tilbage til deres tidligere bopæle, kommer de hinanden langt nærmere. Englænderne stammer

¹ Grimm, Deutsche mythologie I^o 251—54 med Aberglaube 525 (Myth.⁴ III 452).

fra de gamle Angler, der boede ved det sydvestlige hjørne af Østersøen; deres plovskik, som slutter sig til den vi kender fra Als, hører sikkert også hjemme i nærliggende egne. En mulighed er der dog for, at ikke Angler men Danske har bragt den til England, idet den østlige strækning af England, hvor „the Fool Plough“ findes, falder sammen med det gamle Danelag; også under denne forudsætning får den nære overensstemmelse med skikken på Als sin forklaring. På samme måde skal vi flytte de sydtyske folkestammer tilbage til deres hjemsted ved Elben og Oder, Svevernes gamle bygder. Saale-dalens beboere (med den mytiske nytårspløjning) hører måske til samme gamle svevisk-thüringske gruppe, såfremt de er egnens indfødte befolkning; men disse egne har tillige været genstand for en pletvis indvandring nordfra. Gamle kilder vidner om Anglers og Varners bosættelse i Thüringen. Lige nord for Orlagau og Saalfeld (pløjegudindens område) findes bygdenavnene Engilin, Frisonofeld, Werinofeld; og endnu lidt nærmere ved (langs Unstrut, Ilm og spredt indtil Main) forekommer stedsnavne på -lev (-leben), der stammer fra nordlige indflyttere; efter flere nyere forskeres mening fra en dansk indvandring i folkevandringstiden¹. Efter sin type (den kvindelige plovkører) hører Saale-dalens tro nærmest til denne folkegruppe. Endelig er der så Gefion-myten, der foreligger i isländske sagnoptegnelser og et norsk skjaldekvad, men på mange måder knyttet til Danmark og særlig bundet til Sjælland. Således udgør pløjeområdet en oprindelig geografisk helhed: landene omkring Østersøens vestlige del; og den falder atter i to geografiske grupper: en sjællandsk-angelsk med kvindelig plovkører og mandligt forspand, og en svevisk med kvindeligt forspand.

Gefion hører ind i denne række, men med kendeligt særpræg; både typemæssig og geografisk repræsenterer hun et yderpunkt af pløjemotivets udvikling. Hendes dyrkelse, som vi ikke kildemæssig kender til, må vi slutte har været den sædvanlige mimiske fremstilling af gudindens frugtbargørende pløjning. Den har givet anledning til en friere mytedannende fantasivirksomhed, hvorved landudpløjningen og plovgaven droges til som episke træk; alle pløjemotiver i sagnverdenen har haft en tilbøjelighed til at lade sig

¹ Velvillig meddelelse fra dr. Gudm. Schütte; jf. hans Altyske anneksionslærdomme (1909) s. 129, med påberåbelse af Edu. Schiröders udtalelse.

drage ind. Episk udformning er også de mægtige øksne, men betretningen om at det var hendes sønner står som lævn fra den ældre form.

Det menneskelige forspand skiller de mytiske og rituelle plovkørsler ud fra oldtidens dagligliv, hvor okser var det brugelige; det har givet plovgangen den festlige karakter og myten dens sving af at være hævet over menneskelivets sædvanlige kår. Men hvad der for én tidsalder er religiøs skik, har som oftest tilhørt dagliglivet på et tidligere trin. Pløjning ved menneskekraft hører til på et langt tidligere trin af menneskehedens udvikling. Endnu træffer man, i Sydøsteuropa og i Nordafrika, at bonden pløjer med kone og ko spændte for ploven. Sagnet fortæller, også i Danmark, om tyranniske herrer der spændte mennesker for ploven. Men den almene skik må ligge langt tilbage; allerede fra bronsesalderen kendes den af mand styrede plov med trækdyr for (helleristning i Bohuslen).

Myten vidner, at Gefion står i et særligt forhold til Sjælland; hendes navn og væsenstræk peger mod en frugtbarhedsgudinde med fuldt udviklet kultus. Men hvis dette er tilfældet, må vi også vente at finde spor af hendes dyrkelse på disse egne, først og fremmest i stednavne. Og omvendt, hvis intet spor af hendes dyrkelse eksisterer, løsnes grunden under hendes stilling som en guddom med stærkt udformet dyrkelse.

Vi har en række stednavne, der lydlig minder om hendes navn; men jeg springer straks til et enkelt, landsbyen Gevnø på Sjællands østkyst (Lyderslev sogn i Stævn).

Som ældre former af navnet er overleveret *Geffnøwe* 1387, *Geffnøwe* 1400 1406, *Gefnøie* 1678¹. Ingen, der kender vore stednavnes udvikling, vil være i tvivl om, at navnets sidste del er æ. d. *-høghæ*, oldn. *-haugar*, *ǝ*: høje. Navnet er karakteristisk for guders opkaldelse; vi har *Thorøwe* (Torøje) i Stævn, opkaldt efter Thor, og i Fyn *Nærdøwe* (*Njardøhaugar, de to byer Nærá), opkaldte efter Nerthus eller Njord. Når vi har *Thorøwe* liggende kun en og en halv mil fra *Geffnøwe*, er det en ret tvingende tanke, at de må forklares på samme måde: Thors høje og „Gevns“

¹ Erslev, Repertor. nr. 3590 (vidisse 1400 af brev fra 1387). 4311. 4847; UJBland. I 234.

høje¹. Om navnets første led er opr. Gefn eller opr. Gefjon, kan vi ikke se af de sent optegnede former; en tydning som *Gefjon-(ar)haugar, „Gefjons høje“, er sproglig forsvarlig, og når den støttes af myten om hendes forhold til Sjælland, må den afgjort foretrakkes.

Gudernes dyrkelse på høje tilhører utvivlsomt en tidlig tid. I historisk tid er templer („hov“, „vi“) trådt i stedet; gudsdyrkelsen trækker sig fra den frie natur ind i lukkede rum med udformede billedstøtter. De guder, til hvem navne på *-haugar* knyttes, er Thor og Nerthus-Njord, — de guddomme vi ad anden vej kan skønne er særlig gamle. Som den tredje i rækken træder nu Gefjon; også hun må være gammel guddom, allerede af den grund at hun i eddamytologien er trådt i baggrunden. Vi skønner nu, at der har bestået en gammel naturbunden gudedyrkelse; vi kan — efter den berømte skildring hos Tacitus — benævne den Nerthus-perioden.

Da har Thor haft sin helligdom på Thorøwe, og Gefjon på Geffnøwe. Egnen har været skovrig; først omkring folkevandrings-tiden er den større bebyggelse begyndt (-lev-navnet Lyderslev), de talrige oldtidshøje findes i landstrimmelen langs kysten. Selve Gefjons „høje“ skal vi formodenlig søge på højningen vest for landsbyen, hvor nu kirken ligger. Den lille sø, hvoromkring landsbyen nu er bygget, har vistnok været helligsøen. En sådan har vistnok været nødvendig, således som vi kan slutte af Nerthus-skildringen og nyere aftvætningsskik; og i det vandfattige Stævn var et sted som dette næsten naturbestemt til at være dyrkelsespladsen².

¹ Yderligere støttes den religiøse betydning ved, at vi i Stævns ikke har andre gudeopkaldelser end de tre på rad liggende: Thorøwe, Geffnøwe og Frøslef. ² Hvis vi kan slutte fra den sydtyske form af plovgangen, har også Gefjons-dyrkelsen endt med at drage ploven ud i søen, ligesom Nerthus-omkørslen endte dermed. — I Gevnø sø blev der i 1820'erne fundet en vogn; den blev opgravet ved tørveskæring og vakte ikke ringe opsigt på egnen ved sit usædvanlige udseende, men dengik til grunde ved soltørring. En 84årig mand, der flere gange har set den i 5—7års alder, erindrer den ikke nærmere, men tror dog at den var helt uden beslag og grov i form (meddelt af gårdejer Povl Nielsen, Karlehøj, på foranledning af fru Solveig Fog-Petersen, født Høgsbro). Med erindring om Tacitus' skildring af Nerthusdyrkelsen og om helligvognene fra Dejbjerg mose, kan man heri se en mulig lævning fra den gudsdyrkelse, her en gang har været. Men sikrere spor må det være overladt fremtidens forskning at skaffe.

Når kirken ligger ved Gevnø sø, og ikke så nær ved den større landsby Lyderslev, så turde grunden være den, at her er det gamle helligsted; den kristne kirkebygning viser i så mange tilfælde pladsen hvor det hedenske offersted har været.

Landsbyen giver os altså navnet på den gudinde, der sammen med Thor har været dyrket i Stævn. Stednavnet har ført os til Øresunds kyst, ligesom allerede tidligere pløjemyten har ført os til Øresund og Sjælland. Her i disse frodige egne må vi da vente, at myten hører hjemme om pløjningsgudinden, der fravendte „havbruseren“ Gylfe hans land og skar det ud til at være hendes ejendom.

Mens de mandlige guddomme er fælles for store områder af vor gotiske folkeverden, er de kvindelige guddomme mere stedbundne. Dette gælder ikke blot indenfor de ældste forfatterværkers og indskrifers vidnesbyrd; det gælder også for stednavnene.

Indenfor Danmark synes Nerthus forholdsvis at være hovedsikkelsen. På Fyn har vi to *Njarðarhaugar (Nærduve, Nærrå); i Østjylland (Hovlbjærg h.) et Nærðh, Nærraad (? *Njarðarviðr, Nerthus-skoven); i Vestjylland Nærild (*Njarðarhillar), en frodig lille skovdal kronet af bakkeknolde, liggende som et vidunder i den åbne slette ved Ringkøbing fjord, nær Vium (?: helligdommen) og endnu nærmere ved det mærkelige oldtidsminde på Vium hede, der synes at have været tingsted. Skåne har et Nærlunda på Øresunds kyst ved Helsingborg, samt en Niærdholm og Nærdala. Kun Sjælland er forholdsvis fattigt: det har sit Niartharum (Nærum) i den tætte skovstrækning ved Øresund, i egne der kun var lidet opdyrkede eller farbare i oldtiden, og som sikkert ikke kunde være denne landsdels midtpunkt.

Sjællands fattigdom på Nerthus-navne svarer til at andre gudinder optræder. Østsjælland har Gefion; Sydsjælland har Idun, knyttet til Ithænø (nu Enø) i Susåens munding. Helligdommen på øen minder om Tacitus' skildring af Nerthus-helligdommen på „en ø i Oceanet“; stedet er skærmet ved sin utilgængelighed, og dog ikke mere end at hendes hellige vogn kunde føres over til hovedlandet og køres rundt til hendes dyrkere; man kan nutildags vade over til Enø. At navnets form svarer til *Idunn*, og at vi intet andet ord har, der naturlig forklarer øens navn, det er for længst

erkendt¹. Der kan være grund til yderligere at lægge mærke til, hvor ofte småøerne er helligede en enkelt guddom. Niærdholm ved Skåne nævntes nylig; men ikke mange mil fra Ithænø træffer man to gange Thorø (Turø ved Svendborg, og Torø ved Assens)².

Idun og Gefion, disse baggrundsfigurer i Eddamytologien, har altså en gang på dansk grund været betydningsfulde gudeskikkelser. Kan vi endnu i myterne finde spor af den rolle, de har spillet i en tid, ældre end den hvor den valhalske gudekres blev dannet?

For Idun har vi to mytiske holdepunkter: 1) hun bærer asernes foryngelsesæbler, og er hovedperson i en myte, hvor hun og æblerne ranes bort ved Lokes letsind, og hentes tilbage af ham i falkedam, forfulgt af Tjasse i ørneham; 2) hun er guden Brages ægtefælle. Brage er en overordenlig sen gudeskikkelse, en af de mange „Odinssønner“; norrøn mytologi har følt ham i forbindelse med digtekunst (*bragr*, digt), derfor Lokes stikleri til at han mere er ordets mand end dådens. Men højere end til dette ordspil kommer vurderingen af ham ikke; den gud der påkaldes som digtekunstens ophav, er ufravigelig Odin; vi har ikke i stednavne eller på anden måde det mindste spor af hans dyrkelse; ja vi har endog et stærkt vidnesbyrd imod den: Bragi forekommer som navn på jordiske mennesker, hvad gudernes kultusnavne aldrig gør.

Imod disse mange negative vidnesbyrd står dog et par positive. For det første navnet *Bragi* lader sig næppe skille fra oldn. *bragr*, „den ypperste“ (bl. a. i *ásabragr*, „den ypperste af aserne“, v: Thor), ags. *brege*, herre, hersker; men en sådan benævnelse ventede man ikke brugt om en smågud, men om en meget anset guddom. For det andet møder *braga(r)full* som en særlig højtidelig form for en til guderne viet skåldrikning.

Det vigtigste kildested om skåldrikningen er Snorres skildring af Hladejarlernes store julegilde for de trøndske bønder: „Først skulde man indvi Odins bæger, man skulde drikke det til sejr og magt for kongen, derefter Njords bæger og Freys bæger til åring og fred; mange brugte dernæst at drikke Brages bæger; man drak også bæger for sine afdøde frænder og det kaldtes „minne“³. Når Snorre ligesom med lidt forbehold sidestiller „Brages bæger“ med

¹ O. Nielsen i UJBland. I 269. ² sstds. 260; om Nerthus-navne sstds. 266.

³ Heimskringla, Hákonar saga góða k. 14 (F. Jónssons udg. I 187), jf. Yngl. k. 36.

Odins og med Njords og Freys, skyldes det vel hans sans for, at Brage ikke passer ind i disse omgivelser; men selve dette forbehold er da et vidne om, at Snorre ikke selv konstruerer hele beretningen. Endnu mærkeligere er det, at Thor mangler blandt de her opførte storguder; heller ikke dette kunde Snorre af sig selv ha hittet på. Men da en påkaldelse af Thor ved årets største fest umulig kan undværes, må vi løse vanskeligheden ved at Thorsbæger og Bragafull er ett og det samme. Altså Brage („herskeren“, „den ypperste“) har været et navn på Thor.

Flytter vi nu myteforestillingerne tilbage til det ældre trin, kommer det alt i orden. Bragi (o: Thor) er gift med Iðunn, den himmelske torden- og frugtbarhedsgud med den fornyende natur (*id-*, fornyelse): det fra de fleste ariske mytologier velkendte ægteskab mellem himmelguden og den jordiske frugtbarhedsgudinde¹. Først en senere systematiserende tid, der af de mange frugtbarhedsgudinder optog Sif som Thors hustru, flyttede Idun ind i gudekresen og skabte hendes ægtefælle Bragi til en egen person.

Gefion står i eddamytologien som den enlige kvindeskikkelse. Er hun en gammel sjællandsk frugtbarhedsgudinde, har formodentlig også hun haft ægtefælle; og problemet bør løses ud fra det synspunkt, at der var mange stedlige kvindelige guddomme, og færre (men alment dyrkede) mandlige. Gefionsdyrkelsen møder jævnsides med Thorsdyrkelsen: *Geffnowe* lige tæt ved *Thorowe*, ligesom *Ithano* i nærheden af *Thorø*. Det er da rimeligt, at man i det østlige Sjælland har dyrket frugtbarhedsgudinden Gefion som himmelgudens ægtefælle.

Dengang vi først mødte Thors dragekamp og Gefions pløjning sammen på Ragnar Sigurdsöns billedskjold, kunde det se ud som en tilfældighed. Nu da vi har set den nære stedlige samhørighed, den ensartede benævnelse på deres helligdomme, og det hele forhold med Thor som den mandlige gud, der påkaldes jævnsides med skiftende kvindelige guddomme, er samhørigheden ikke tilfældig, men bunder i den gamle tids væsenligste religiøse opfattelse.

Vi begyndte med Gefions rolle i en eneste myte, Sjællands udpløjning. Gradvis har vi set en gudeverden vokse op fra tiden for eddamytologien: hendes personlige forhold til Sjælland; hendes helligsted ved Øresunds kyst med skov og høj og sø nær den frodige bygd; plovgangen hvor man mimisk fremstiller frugtbarheds-

¹ E. H. Meyer i Zeitschr. des vereins für volkssk. XIV.

gudindens vandring over agerlandet; sammenknytning mellem hendes dyrkelse og Thorsskikkelsen; og endelig mytedigtningen, der lader hende pløje øen ud, og vinde den fra havherskeren. Desuden rådighed over dødsriget, således som det så ofte bliver den jordboende eller jordvandrende gudinde til del.

Det var da intet under, at endnu i vikingetiden den danske kongætling Regnar gav hende en hædersplads blandt folkets mytiske minder.

Tillæg I.

Stednavne sammensatte med Gevn-.

Vi har omtalt et enkelt stednavn, hvor sammensætningen og stedlige forhold talte for, at det indeholdt en opkaldelse efter guddom: *Gefnæwe* i Stævn's. For fuldstændigheds skyld skal her nu gøres rede for de andre sammensætninger med Gevn-.

1. *Giafnatofte*, *Gefnetofte*, nu Gentofte, sogneby nord for København¹.
2. *Gefninge*, Gevninge, sogneby ved Lejre å, en halv mil fra dens mund i Roskilde fjord².
3. *Gefnewathe*, *Giafnwath*, nu forsvunden gård i Roskilde-egnen³.
4. *Gieffnskouff*, skov ved Hellesø, Sevel sogn, Ginding herred, Ringkøbing amt⁴.

Det kunde være fristende i disse steder at se spor af gammel dyrkelse af „Gefion“ eller „Gefn“. Navnlig Gevnskoven, liggende på et højdedrag lige ved Hellesø (o: den hellige sø) og med andre spor af gammel kultus, vilde på mange måder egne sig til at være frugtbarhedsgudindens helligdom. Jeg skal i en anden sammenhæng behandle dette mærkelige sted.

Imod „Gefion“ taler dog den lydlige form, der i flere af de ældste kilder begynder med *Giafn-* (den kan svare til oldn. *Gefn*, men ikke til *Gefjon*). Endnu mere afgørende er, at de ganske mangler de sammensætningsled, der udmærker gudeopkaldelser.

Vi kender aldrig *-skov* sammensat med gudenavn⁵. Og stednavne på *-skov* er i overhovedet meget unge.

¹ *Giafnatofte* 1193 (Kbh. dipl. I 3, originalt pavebrev); *Gefnetofte* 1186. 1193 (ssds. 1. 4, originalt pavebrev og gl. udgave af pavebrev); *Gefnætoftæ*, *Gyefnætoftæ*, *Gefntoftæ*, *Gewentoftæ* o. 1370 (SRD VI 58. 60. 102. 112. 44).

² *Gefnewathe* o. 1170 (*Vita Canuti ducis*), *Giafnwath* 1203 (SRD VI 404, jysk skriver; jysk afskrift fra beg. af 14de årh.). ³ *Gæfningæ* 1364, *Gefninge* o. 1370, *Glæfning* 1244 (jysk skriver); Rep. 2731, SRD VII 120, VI 398.

⁴ *Gieffnskouff* i præsteberetning 1638 (nu i Rigsarkivet; trykt Danske Samlinger 2 IV 24, jf. O. Nielsen, Hjørn og Ginding herreder, s. 418 f). Skoven nu bortryddet på nær i den af bækken dannede kløft [æ Gjæw'], der løber ned mod Hellesø; jf. ndfor s. 28.

⁵ *Odhnemskog* i Dalsland 1397 (Lundgren, Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige, s. 35) er jo ingen umiddelbar sammensætning af Odin og *-skov*.

Vi kender ingen *-toft* sammensat med gudenavn¹.

Vi kender intet sikkert eksempel på gudenavn sammensat med *-inge*².

Man kan, om end sjælden og næppe uomtvistelig, eftervise gudesammensætninger med *-vad*: Tiiswath (af guden Tir), Hellevad (det helige vadested)³.

Ikke et eneste af disse navne indeholder noget for gudenavne karakteristisk sammensætningsled, således som tilfældet var med Gefnøve i Sjælland. Derimod er der en stedlig ejendommelighed: de ligger alle ved å eller sø. Gentofte ved Gentofte sø, ved Gentofte ås udløb; Gevninge ved Lejre å, der her breder sig ud til en sø (nu mose); Gevnskov omkring Gjøv-bækken på bredden af Hellesø. Gefn-wathe, Gifn-wath betegner sig allerede ved selve navnet som liggende ved et vadested; og for resten kan der efter kilderne — hvad man hidtil ikke er bleven opmærksom på — ikke være tvivl om at stedet har udgjort en del af Gevninge bys område⁴. „Gifn's“ vadested må da være et vadested over Lejre å. Endvidere hører hertil vistnok også gårdene *Jennet* ved Gårdbo sø i Vendsyssel, der synes at gå tilbage til et ældre *Gefn-with o: Gevnskoven; fornen Jennet kendes ikke ældre end 16de årh., og stedet har ligget i den store skovstrækning ved søen. Altså: navnene med Gevn- er altid knyttede til en anseligere sø eller å; og rimeligvis har da dette forhold været bestemmende for navnets tilblivelse.

Vi kan prøve dette resultat ved at udstrække undersøgelsen til at omfatte hele Norden, og alle de stednavne hvor stammen Gev- forekommer.

Vi går først til Norge, der hyppig har det ældste sæt af stednavnsdannelser. Her er *Gef* et gammelt elvenavn. Typisk eksempel er elven Gef (Jæv, Jøv) i Telemarken, der giver navn til dalen Gevald (med gården Gjeveland) og søerne Gjevarvatn og Gjevden. Andre elve af samme navn spores nu kun i deraf afledte stednavne: Gevarvand; Gefnes („ved en bæk nær dens sammenløb med en anden“); Gjøvenes (ligeledes); Gjøvestaa („ved udløbet af en elv“); Gef[f]vatn; Gefnen(?); Gjejsjøen. Navnet hænger øjensynlig sammen med verbet gefa, at give; det betyder da den givende (o: den fiskerige). Et tilsvarende længere elvenavn *Gefandi* (ligefrem tillægsmåden „den givende“) forekommer i sammensætningen „Gefandrhol“. Endelig finder vi på Nordhordeland

¹ Herhen hører sikkert ikke Frøstolt 1343 Upland (Lundgren s. 66). ² Uvisse er danske stednavne *Beldringe* (af Baldr — egennavn ell. fællesnavn —, eller af Baldrrek, jf. Hellquist. Svenska ortmann på inge, 10); det jyske *Guthing* (nu Gudum) og det skånske *Gythingæ* (Gøngerne), der kan udgå fra et med Guth- sammensat personnavn; *Nirthingia(r)*, beboerne af Nirthingia-hundare i Upland, afledes ikke umiddelbart af Nerthus, men af søen Nördingen. ³ O. Nielsen i UjBland. I 264. ⁴ Århus kanniker fik 1202 skænket en på Sjælland liggende gård „Gifn-wath med møllen og øvrige tilliggende“ (om hvis senere skæbne der intet mældes), 1244 hortsolgte de til Roskildebispen „alt gods de har ejet i Giæfning“ (uden at brevbogen indeholder noget om dets oprindelse; SRD VI 404. 398). De to poster må da være identiske. Eller måske har Århus kanniker samlet på sjællandsk gods med Gevn-navne?

et stednavn Gjemdal, ældre Gefnadal („ved den øverste del af Heglands-
elvens vasdrag“), der ifølge Sophus Bugge forudsætter et elvenavn *Gefn*
ell. *Gefna*, „vel en afledning med -n af den samme stamme gefa; jf.
Gefn (den givende) om Fröja“¹.

I Sverig har man, i Vestmanland, et sønavn Jäffjan (udt. Jävjan),
der forudsætter et oldn. *Gefja; og en Jäfvern i Østgötland, der synes
at være samme ordstamme som norsk Gjevarvand².

I lighed med dette må også i dansk „Gevn“ fra først af være navn
på å eller sø. Gentofte betyder da „tofterne ved Gevn“ (jf. stednavnet
Søtøfte), Gevninge „folkene ved G.“, Gevnevad „vadedstedet over Gevn“,
og Gevnskov „skoven ved Gevn“. I alle disse tilfælde er Gevn da det
gamle navn på vandet, som nu er fortrængt af afledte betegnelser af
ganske ny oprindelse (Gentofte sø, o. desl.). Ved Hellesø er „Gevn“
vistnok søens gamle navn; betydningen „den givende“ vil passe til den
fiskerigdom, disse vande udmærker sig ved, og som vel allerede var
grund til at munkene her anlagde Stubberkloster. Inden søen var egnens
religiøse midtpunkt (Hellig-sø), må den jo have båret et på dens daglige
forhold sigtende navn. Ved Gevninge og ved Gefnewathe (Gjafnwath)
må „Gjafn“ have været det gamle navn på Lejre å eller på dennes
yderste saltvandsblandede del; om fiskeriet her vidner en af de aller-
yngste affaldsdynger, liggende mellem Lejre og Gevninge, og stedet er
formodenlig opfattet som „det givende“.

Det er vistnok den samme ordstamme, der optræder i kortere form
i nogle jyske stednavne fra Limfjordsegnen 1) „æ *gæw'* kaldes i Agger
den flade, nu næsten nøgne, stenede og sandede landstrimmel mellem
hav og fjord fra Agger syd på over til Tyborön kanal“ (Feilberg, Ord-
bog I 452); 2) „*gæwr*, smal vig af Limfjorden, som går ind i landet
(Ty)“ (ssds. 453); 3) æ *gæw'* ell. *göw'*, skovgroet kløft der går fra Sevel
by til Hellesø og gennemstrømmes af en bæk; skovens ældre navn er
Gieffnskouff. Det kunde være fristende at opfatte en betydning „kløft“,
„rende“ (måske også „smal landstrimmel“) som fælles for disse tre.
Men den lydlige lighed med norsk Gev, Gevar kunde tale for, at også
de hænger sammen med de andre elve- og sønavne.

I hvert fald turde det være gjort sandsynligt, at alle disse navne
på Gæv og Gævn ikke har mytisk udgangspunkt, men bunder i blotte
naturforhold.

Tillæg II

Eskimoiske sagn om øen Diskos flytning.

Det grønlandske sagn om øen Diskos flytning frembyder et så ejen-
dommeligt sidestykke til myten om Sjællands oprindelse, at der vel er
grund til at meddele alle dens opskrifter:

¹ O. Rygh, Norske elvenavne, s. 65 f. ² Hellquist, Sv. sjönamn s. 202. 276
(Sv. landsm. XX, 1), der formoder et oldn. *Gefir (jf. Mælir) som grundform.
Da vi også finder -r i et af de de tilsvarende danske navne, turde dette være
usikkert.

1. (Paul Egede *Den grønlandske Missions Tilstand*. Journal fra 1734 til 1740. Kbh. [1741], s. 68, 13de October 1737:)

„Ankom til Colonien [ved Disco-bugten] nogle Vilde, langt Sonden fra, de samme fortalte Den samme Qvinde [den store Qvinde, som boer nederst i Iorden under Havet] sagde de, er Datter til den Mand, som skal have buxeret Disco-Eyland fra Got-Haab; thi der hendes Fader vilde have givet hende bort til en Mand, og hun ikke vilde beqvemme sig dertil, kaste hand hende i Søen, men der hun endnu holte sig fast ved Baaden, hug hand hendes Fingre af, hvorpaa hun sank til det Sted, hvor hun nu er, og blev til en stor Fingerløs Dievel.

De Beviisligheder som Grønlænderne fremsfører, til at godtgjøre, at det Eyland Disco er ført Sonden fra her op, ere de mange Rins-Dyr der findes og den mængde Angelica der voxer, og ellers ikke paa nogen andensteds her i bugten er at finde.“

2. (sstds. s. 93, 23de August 1738, under besøg på Disco:)

„Deres gamle Fabel om Disco-Eylands forflyttelse fra Got-Haab kom hand og frem med. Det Hull, hvor udi Touet var bundet, som Øen blev buxeret efter, var en Miil fra os ved Stranden. Øen, sagde hand, havde bleven ført lige til det faste Land ved Klokkerhuk, dersom en Qvinde, som havde Sorrig, imod Forbud, ikke havde seet udaf sit Telt; Thi der en loed hende viide, at en Torngasuk kom slæbendes med et stort Land, fuld af Rins-Dyr og Qvanne 3: Angelica, og bad hende ikke see ud førend Øen var bragt til Land, tilloed hendis Begierlighed hende ikke at blive inde; hvorforfore saa snart hun kigede ud, stantzede Øen og var nær gaaen tilbage.“

3 [3: sammendrag af 1 og 2]. (Poul Egede, *Efterretninger om Grønland uddragne af en Journal fra 1721 til 1788*, Kbh. 1788, s. 138). 1738. „Paa Fiorden mødte vi en Angekkok, som roeste sig af at have gjort got Veir. Han havde den Omsorg for mig, og raadede mig, at hvis jeg ikke vilde sætte mit Liv i Fare, da maatte jeg, saasnart jeg kom paa Øen, kysse Iorden Aarsagen hvorfor de vise saadan Ærbødighed mod denne Øe, kommer maaskee deraf, at Tornarsuk, som de sige, har buxeret den fra Gothaab didhen, og at det Hul sees endnu i Klippen, som Touet var gjort fast udi. At Øen er bragt Sonden fra, bevise de af den Qvan eller Angelika, som voxer paa dette Land, og ingen andensteds i Disko-Bugten.“

4 [3: sammendrag af 1 og 2, med en enkelt ny efterretning: de høje fjælde]. Hans Egede, *Det Gamle Grønlands Nye Perlustration*, 1741, s. 33 anm.).

„Eftersom paa Disco-Eyland, der ligger paa 69. Gr. er saa stor Mængde af Rins Diur, da indbilde Grønlænderne sig og sige: at en mægtig Grønlænder (eller Torngarsuk), som skal være Fader til den forførdelig og heslig Qvinde, som boer nederst i Iorden og raader for Have[t]s Dyr, (hvor om herefter ydermere) skal med sin Kajat have buxeret den Sonden fra og ført den did. Siden nu at dette Eyland er et høyt og klippigt Land betagt med lis og Snee, oven paa, ligesom Landet under Syd, disligeste at der voxer den Urt Angelica i Mengde, da der dog paa

andre Steder i Bugten voxer ingen, da tviler de ikke paa denne Histories Sandhed. Til dis ydermere Forsikring, sige de, at Hullet, hvor udi hand har gjort sit Slæbe-Tou fast, er endnu at see udi Øen.“

5. (Gieseckes *Minéralogiske rejse i Grönland*, udg. F. Johnstrup 1878, s. 64; dagbogsoptegnelse 1807.) „Det stejle, sønderrevne og søndersprængte ved disse ubeskrivelig stejle klipper, og deres art af sten, stikker så sært af mod stenarten på Grönlands fastland, at man må tilgive Grönlænderne den naragtige lögn, idet de i deres overleveringer påstår, øen i gamle dage har stået på et andet sted, men at en stor angekok eller heksemester har taget den bort derfra og bugseret den efter sin kajak langs ad Davisstrædet til den såkaldte Diskobugt.“

6. (H. Rink, *Eskimoiske eventyr og sagn*, II, 1871, s. 105.) Sydpå lå en gang en høj ø, men den lå i vejen for fastlandsboerne når de skulde til deres fangeplads. De bestemte da at fjærne den ved hjælp af trolddom. To gamle mænd tog et barnehår og sang tryllesange over øen så der blev huller til at fæste det i og spændte deres kajaker for; men en tredje, der vilde at øen skulde blive, bandt sin sælrem i den og søgte at holde den tilbage. Under tryllesange løsnedes øen og slæbtes udefter; sælremmen rakte sig tyndere og tyndere, og til sidst brast den; og under stadig sang førte de øen langs kysten nordpå. Da høstes der sang fra Kounaks fjælde, at herefter skulde de være de højeste i Sydgrönland. De vedblev at slæbe den helt ud på natten, indtil de nåede Ilulissat, hvor øen blev liggende; og endnu samme nat vendte de tilbage. „Derfor ligger ‚Den store ø‘ hist i nord helt udenfor fastlandet, og havet hist udenfor kysten er ganske grundet, fordi ‚Den store ø‘ har fulgt den vej.“

Tillæg III

Plov-mandagen i England.

Af de mange engelske skildringer af livet på 'the Plough Monday' fortjæner en enkelt at hid sættes, fordi den tydeligere end nogen anden viser den pudsige blanding af folkelystighed og nedarvet skik med højst typiske former. Den er fra Lincolnshire¹.

„Så rå den var, bragte plovgangen dog liv i det alvorlige vinterlandskab, når den kom bugtende sig langs de stille hjulspor-veje, på vejen fra den ene landsby til den anden; for pløjekarlene fra manges småby eller gemt bondegård sluttede sig til højtideligholdelsen af Plov-mandag. Det var intet usædvanligt, i alt fald for en snes år siden, at se disse „jordens sønner“ spænde sig selv med reb foran ploven, iført rene skjorter til ære for dagen. Der var ingen grænse for, hvor mange der kunde

¹ Dyer, Br. Customs 40. — En större samling af efterretninger, fordelt efter de forskellige egne, findes i DFS 1906, 45 b: nytår, plovgang. Af kilder fremhæver jeg: Wright, English dialect dictionary: Fool Plough, Plough Monday; Hazlitt, Pop. Antiquities (1870) I 281 ff; Dyer, British pop. customs (1876) 31 ff; Hone, Every day book (1840) I 72; Folklore journal V 161; Folklore VIII 184; County Folklore V 224 f; Mannhardt, Baumkultus 557. (Jeg behøver næppe at tilføje, at jeg skylder H. F. Feilberg en stor del af disse henvisninger.)

være med i narredansen, og være meddansere med „Bessy“ som bar pengæskken; alle havde da bånd i hattene, eller fæstet på dem overalt hvor der var plads til en sløjfe. Ti manges landlig Molly havde givet en hjælpende hånd med at pynte sin John til Plov-mandag, og gjort ham færdig med et beundrende udråb: „Se, John! nu er du smuk!“ Nogle bar også små bundter korn i hatten, hvorfra hvedekornene blev rystede ud under den kluntede hoppen som de kaldte dans. Var tilfældigvis vinteren stræng, sluttede der sig til toget tærskere med deres plejle, mejemænd med deres segl, kuske med deres lange piske som de knaldede med for at øge larmen; medens også smeden og mølleren var med: den ene skærpede plovskæret, og den anden malte kornet; og „Bessy“ raslede med sin æske, og sparkede op så han viste sine uldne strømper og bomulds bukser; og når det var tørt, samlede hun ofte skörtet op under sin overfrakke, og rystede kappen af hovedet og fik lokkerne i ulave, som skulde skjule hans skæg. For Bessy er i toget på Plov-mandag, hvad den førende figurant er i en opera eller ballet, og danser om, lige så yndefuldt som de flodheste dr. Livingstone beskriver. Men deres djærve narrestreger vakte megen latter, og sjælden mindes jeg at have hørt nogen grov skæmt, der vilde fremkalde skamrødmen på ærbare kinder.

Utvivlsomt blev de kaldte *Plough-bullocks*, fordi de drog ploven, således som man tidligere brugte okser, og som det endnu sker i enkelte egne af landet. De sammenrodede vers, de foredrog, er ikke værd at opbevare, undtagen den linje, der pryder mangt et værtshus-skilt: *God speed the plough* (Gud give held til ploven). I de større bøndergårde fik de foruden penge også forfriskninger, og ved den mængde øl de således drak i løbet af dagen gjorde de sig i stand til hvad de kaldte at finde vej ved nat. Selv den fattigste kastede et par pence i Bessys æske. Men dagens store begivenhed var, når de kom til et hus, der så ud til at ejeren stod sig godt, og de intet fik. Da raslede Bessy med sin æske, og plovfolkene dansede, medens bondekarlene tudede i oksehorn eller skrålte af fuld hals; men var der endnu ikke noget tegn til at der gaves ost og brød eller øl, da lød kommandoen: plovjærnet blev drevet i jorden foran dør eller vindu; alle tyve karle trak til som var det en eneste, og i et minut eller to var pladsen foran huset brun, bar og furet som en nypløjet mark. Men det skete sjælden, for man gav altid noget; og selv om man gav lidt, blev der aldrig murret, selv om de bagefter talte om giverens karrighed, især når det var af de såkaldte „bedre stillede.“ Vi har intet hørt om at plovfolkene blev stæv-nede i retten for sådan en overtrædelse, for de tror — efter deres eget udsagn — på at „de kan stå ved det, og ingen lov i verden kan gøre dem noget, for det er en gammel ret.“

En af udklædningene plejer at bære et ræveskind, formet som hat; men fraregnet den latter, som halen der hænger ned bagpå, vækker når han danser, er vi ikke i stand til at finde meningen dermed. Bessy bar tidligere en okse hale bagpå under kjolen og holdt den i hånden under dansen, men det har længe været ude af brug.“

ET BREV TIL LUDVIG HOLBERG

VÊD

CARL S. PETERSEN.

Det er ofte udtalt og kendt nok, at man vêd sørgeligt lidt ikke blot om Holbergs indre og ydre liv, men også om hans forhold til samtiden og dens til ham, udover hvad han selv har fundet formålstjenligt at berette i sin selvbiografi. Han nævnes ikke særligt hyppigt i breve fra samtiden, — man skrev overhovedet dengang ikke så meget som man gjorde senere om folk i breve til venner og bekendte — og stederne, hvor han nævnes, er aldrig blevet udtømmende sammenstillede¹. De breve fra ham, der er bevarede til efterverdenen, er kun få og ikke meget indholdsrige, og det er et spørgsmål, om indholdsrige breve fra ham overhovedet har eksisteret; Wille Høyberg, der året efter hans død samlede og udgav hans småskrifter, kunde i hvert fald trods al anvendt umage ingen finde: „vi have — siger han² — gjort os al optænkelig Umage med at opspore og erholde noget af Autors Brev-Vexlinger, men omsonst, undtagen om Ting af liden eller ingen Betydning, eftersom det er bevidst, at han var ligesaa sparsom paa at skrive Breve, som han var flittig i at skrive Bøger“. Alt, hvad der af private breve fra ham hidtil har været offentliggjort, beløber sig — fraregnet ansøgninger og enkelte breve til institutioner o. lign. — til 21 stykker, hvoraf de 20 er på dansk, 1 på

¹ Nogle udtalelser i private breve fra C. M. Stub († 1736) til Hans Gram har Chr. Bruun meddelt i Danske Samlinger I 398—400. De er alt andet end elskværdige, men i realiteten er de ikke ganske ugrundede; kun overser Stub (og han måtte overse det), at hvad han eller andre skrev om videnskabelige æmner, var der ingen der læste udover et par fagmænd, men hvad Holberg skrev om de samme æmner med suveræn benyttelse af forgængerne, blev læst af alle og blev et grundfond i nationens dannelse. ² Kiøbenhavnske Samlinger af rare Trykte og Utrykte Piecer, I, bl. 18.

latin, og til adskillige af disse er originalerne nu desværre forsvundne¹. Af breve til ham kendte Werlauff i 1855² kun 2, og mig bekendt er dette tal ikke senere blevet forøget. Der synes derfor at være grund til, idet man erindrer sig Ludvig Daaes ord³, at „ingen Oplysning er saa ringe, at den jo har Interesse, naar den angaar Holberg“, at meddele et brev til ham, hvis tilværelse ganske vist har været omtalt på tryk⁴, men som ikke tidligere har været offentliggjort.

Brevet er skrevet af præsten og litteraturhistorikeren Albert Thura († 1740) og findes i en afskrift af breve til og fra ham, som bevares på Universitetsbiblioteket som Additam. 609 i 4to. På sidste blad af håndskriftet har bibliotekets tidligere overbibliotekar P. G. Thorsen († 1883) skrevet, at han — i 1833 — har ladet disse afskrifter tage efter en samling breve til og fra Thura, som han havde fundet, men han siger intet om, hvor han har fundet dem eller hvor originalerne (?) er blevet af, da afskriften var taget.

Brevet til Holberg, der har no. 56 i samlingen og er på latin, lyder således:

Nobilissimo et celeberrimo
regiæ Academiæ Hafniensis professori
Domino Ludovico Holberg
Albert Thura, pastor Leirskoviensis, P. S. D.

Placuit et placet mirifice, imo perplacebit mihi in posterum regni Daniæ historia, a te, vir celeberrime, populari⁵ sermone conscripta et tribus tomis in 4to comprehensa. In bibliotheculam meam jam dudum transierunt tomus primus et secundus, hospites sane gratissimi, et lætissime a me excepti. Evolvi, legi et relegi utrosque tomos, avide, cupide, cum desiderio: nescius adhuc, an tomus 3 publicam lucem aspexerit. Ego, qui omnia (sive ludicra fuere, sive seria) a tuo calamo profecta perlegi, te amo, diligo et veneror, inprimis propter istam regni Daniæ historiam. In hoc enim scripti genere virum te præstitisti, superasti variis modis

¹ Holbergs privatbreve er sidst udgivne af Verner Dahlerup i Dania IV 1—15, hvor meddelelse om tidligere publikationer er givet (se også N. M. Petersens fortegnelse i litteraturhistorien). Det latinske brev er fremdraget og udgivet af G. L. Wad i Fra Arkiv og Museum II 233—42. ² Nyt historisk Tidsskrift VI 448. ³ Norsk historisk Tidsskrift II 243. ⁴ Kirkehistoriske Samlinger 5 R. II 93, 99, 101 (i H. F. Rørdams afhandling „Litterærhistorikeren M. Albert Thura“). ⁵ Hs. har: populari.

Hvitfeldium (at quantum alias virum!), Danis omnibus te gratum reddidisti. Ego vero, qui tertium tomum nondum inspexi nec posideo, totius patriæ tuæ pariter ac meo nomine amice te moneo, perrogo, rogo et obtestor, ut historiæ huic tuæ indicem addas copiosissimum, ne ipsam animam in tam venusto et eleganti corpore desiderari jure suo mecum populares nostri querantur. Effigiem tuam anno 1731 æri inscriptam museum meum impatientissime, imo et aliorum, desiderat. Trade, quæso, hujus tuæ imaginis exempla nonnulla fratri meo Laurentio Thura, qui in palatio regio inter vos Hafnienses degit, architectus¹ aulicus regius. Vale, vir nobilissime, et me, qui tuo alloquio bis terve saltem gavisus fui, in posterum redamia, ut² te amo.

Dabam e museo meo Leirskoviensi prope Coldingam die 14. Septembris 1734.

På dansk kan dette gengives således:

Til

højædle og vidtberømte

professor ved det kongelige akademi i København

hr. Ludvig Holberg

sender Albert Thura, sognepræst til Lejrskov³, sin bedste hilsen.

Den Danmarks riges historie, som I, vidtberømte herre, har skrevet på dansk, og som I sammenfatter i tre bind i 4to., har behaget og behager mig overordentligt, ja den vil vedvarende behage mig i fremtiden. Til min lille bogsamling er allerede forlængst overgået 1ste og 2det bind, i sandhed kærkomne gæster, som jeg har modtaget med største glæde. Jeg har åbnet, læst og gennemlæst igen begge bindene — begærligt, ivrigt, længselsfuldt, uden endnu at vide, om 3dje bind har set lyset. Jeg, som har gennemlæst alt, hvad der er udgået fra eders pen, de spøgefulde skrifter så vel som de alvorlige, jeg elsker, skatter og højagter eder, især på grund af denne Danmarks riges historie. Thi i denne litteraturgren har I vist eder som en fremragende forfatter, I har i mangfoldige henseender overgået Hvitfeldt (og hvor stor er han ellers ikke!), I har gjort eder fortjent til alle Danskes tak og påskøn-

¹ Hs. har: architector. ² Hs. har: et. ³ Sogn i Andst herred, Ribe amt. Thura blev sognepræst her 1726 (fra 1724—26 havde han været rektor i Kolding); 1728 var præstegården og med den så godt som hele hans bogsamling brændt.

nelse. Men jeg, som endnu ikke har set 3dje bind og heller ikke ejer det, jeg opfordrer, beder, anmoder og besværges eder venligt i hele eders fædrelands navn ikke mindre end i mit eget, at I til denne eders historie følger et så udførligt register som muligt, for at ikke vore landsmænd sammen med mig med fuldkommen ret skal klage over, at selve sjælen fattes i dette så skønne og sirlige legeme. Eders portræt, stukket i kobber i året 1731¹, begærer min samling med største utålmodighed, ligesom også andres². Vær så venlig at give nogle exemplarer af dette eders billede til min broder, kgl. hof-bygmester Laurids Thura³, som lever blandt eder i København på det kongelige slot. Lev vel, højædle herre, og nær i fremtiden overfor mig, der to eller tre gange i det ringeste har haft fornøjelsen at tale med eder⁴, de samme kærlige følelser, som jeg nærer for eder.

Skrevet i mit studerekammer i Lejrskov nærvæd Kolding den 14de september 1734.

Hvad Holberg har svaret på dette brev, og om han i det hele taget har svaret, vides der ikke det mindste om; der er intet

¹ Thura tænker på det stik, der bærer påskriften: „Ludovic: Holberg Assessor Consist: et Prof: Hist: Hafn: 1731 Ch: Fritsch sculps: Hamb:“ (Strunk no. 1176) og som fandtes som titelkobber 1732 foran i 1ste bind af Holbergs Danmarkshistorie (det er det ældste portræt af Holberg, som kendes). ² Thura var en lidenskabelig samler, bl. a. også af portrætter af bekendte mænd. I et lille digt, som han skrev om sine samlingers ødelæggelse ved præstegårdens brand 1728, siger han om sit studerekammer (Kirkehist. Saml. 5 R. II 79):

Her fandtes Danske Mænd, saa vel af ny som gamle,

I Kaabber stukne ud, som jeg med Flid lod samle,

De sade rundt omkring paa Væggene i Rad;

Hver Mand beprydede det Sted, hvorpaa han sad.

Efter branden tog han fat på at samle igen, og det var, som det ses af et brev fra ham (sept. 1734) til præsten og sprogmanden Hans Olufsen Nysted, hans agt at udgive et værk med lærde mænds portrætter og kortfattede biografiske efterretninger. Det blev ikke til noget, da han ingen forlægger kunde finde.

³ Arkitekten Laurids Lauridsen de Thurah († 1759), forfatteren af „Den danske Vitruvius“ (1746—49) og „Hafnia hodierna“ (1748); var 1733 blevet hofbygmester.

⁴ Dette må sikkert have fundet sted før den 18de januar 1724, da Thura fratrådte sin plads på Borchs collegium og rejste til Kolding for at overtage rektoratet der. Samtalerne med Holberg kan bl. a. have drejet sig om den kortfattede selvbiografi, denne ligesom andre af professorerne leverede Thura til optagelse i hans „Idea historiæ litterariæ Danorum“, som udkom 1723. Hvad der i dette værk findes om Holberg, er uddraget og oversat hos Viljam Olsvig: Om Ludvig Holbergs saakaldte Selvbiografi, spalte 161—64.

brev fra ham i Thuras brevsamling, og han nævnes ikke i noget brev fra eller til Thura. Måske er det den virkelig følelige mangel af et register i Holbergs 1729 udkomne „Danmarks og Norges Beskrivelse“, der har bevæget Thura, som selv forsynede sine bøger med fortrinlige registre, til at komme med denne henvendelse. Han skulde i hvert fald snart se sit ønske opfyldt, ti da 3dje bind af „Danmarks Riges Historie“ udkom i 1735 — ifølge meddelelse fra hr. biblioteksassistent Paulli findes det første gang averteret den 13de maj 1735 i no. 39 af Kiøbenhavns Post-Rytter — var det forsynet med et udførligt register til hele værket.

MOLBECH OG BRED AHL

MOLBECHS ADFÆRD BELYST VED BREVE

VED

O. THYREGOD

Med Bredahls Dramatiske Scener sluttede paa en Maade hans Digtergærning — i al Fald for Offentligheden. Hans Venner vidste, at han stadig greb nye Emner og at de Arbejder, som saa Lyset, kun var faa i Sammenligning med hvad han gemte ned i sine Skuffer. De vidste ogsaa, at en af Grundene til hans offentlige Tavshed maatte søges, i den Medfart hans Arbejder fik, da han sendte 5 af dem til Molbech, der paa den Tid var en af det kgl. Teaters Direktører. Dette Forhold er navnlig kendt af Bredahls uforbeholdne Udtalelser i Brevene til Ingemann; imidlertid er det saa heldigt, at Bredahls Breve til Molbech er bevarede paa det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 4to No. 2336) sammen med Koncepten til et af Molbechs Svar. Dette Brevmateriale giver, naar det tillige belyses af Bredahls Breve til Vennerne, fuldstændigt Stof til Oplysning om Sagen og til Karakteristik af de to Forfattere; derfor vil det sikkert have Interesse at se Brevene offentliggjorte.

Introduktionen til Molbechs Velvillie foranledigedes — aabenbart paa et Tidspunkt, da Bredahl selv intet vidste derom — af Digterens Venner, eller rettere af hans Velynderinde Fru M. B. Rosenstand-Goiske. Det er sikkert hende, der har anmodet sin Mands Nevø Fr. Paludan-Müller, som var en hyppig Gæst i hendes Hus og netop stod i sin første Berømmelse, om at henvende sig til Molbech. Han opfyldte hendes Ønske og sendte Molbech et Arbejde af Bredahl med følgende Brev, som ved den anslaaede Tone ikke er egnet til paa Forhaand at stemme til velvillig Dom.

Khvn. d. 8. Martij 35.

Deres Velbaarenhed undskyldte, at jeg uleiliger Dem med disse Linier betreffende en Sag, der iøvrigt er mig selv uvedkommende. Nogle af C. Bredahls Venner have bedet mig at anmode Deres Velbaarenhed om ved Tid og Leilighed at gennemse medfølgende Skuespil og derfor efter Gjennemsynet at afgive Deres Votum om, hvorvidt De anseer det for et Product, som kan antages til Opførelse paa Skuepladsen eller ei. I Tilfælde af at De maatte finde det passende til Opførelse, have disse Bredahls

Venner isinde at indsende det til Theaterdirectionen, hvilket de i modsat Fald agte at undlade. Men saavidt mig er berettiget, er Bredahl selv uvidende om Tingen og skal ogsaa forblive det, indtil Vennerne overraske ham med Beretning om, at hans Stykke er antaget. Det skulde altsaa være et Slags Hemmelighed. Bemeldte Venner bemærke fremdeles, at de have Hals og Haand over Stykket, og paatage sig at afskære og omskære Productet, hvis dette efter Justitsraadens Mening kunde bevirke Stykkets Antagelse.

Uagtet jeg nu nødig paatager mig slige Commissioner, hvor Uleiligheden egentlig gaaer ud over tredie Mand, har jeg dog troet ikke at burde undslaa mig ved denne Leilighed, da Sagen angaaer en Mand, for hvem Deres Velbaarenhed maaskee har nogen Godhed. Iøvrigt veed jeg vel allerede, hvorledes Deres Dom vil falde ud, da jeg selv flygtigt har gennemlæst dette Product, af hvis Titel: „Ei blot til Løier“ blot meget godt kunde gaa ud; men for at have min Samvittighed fri, nødes jeg ikke desto mindre til at oversende Deres Vhhed selve Værket, hvilket jeg saa meget mindre tager i Betænkning, som det jo beroer paa Deres Tid og Lyst, om De vil gennemlæse det eller ikke.

Deres ærbødigst forbundne

Fr. Paludan-Müller.

S.T. Hr. Justitsraad og Professor MOLBECH
Theaterdirekteur p. p.

Paa dette Brev har Molbech neppe givet skriftligt Svar, da der i saa Fald sikkert var gjort Paategning derom paa selve Brevet, saaledes som Tilfældet er med de andre Breve til Molbech, der er bevarede. Svaret kan have været mundtligt — og det kan jo ikke nægtes, at Ordlyden af Paludan-Müllers Brev gjorde det let for Modtageren at give et kort affejende Svar.

Imidlertid har Vennerne talt saa meget med Bredahl, der stadig intel har anet om, at det første Stykke var hos Molbech, om at forelægge de senere fuldendte Værker for Molbech, at han næste Aar efterkommer Raadet, og med en Fragtmand sender han ham selv fire Værker og anmoder om velvilligst Bedømmelse.

Høistærede Hr. Justitsraad!

Jeg tør nok forudsætte, at de blandt mine Skrifter, der kalde sig „Dramatiske Scener“, ere Dem bekjendte; men, endskjønt jeg nu veed, at de har Øie ikke blot for det feilfulde i saadanne Producter: saa veed jeg dog derfor ikke, om De finder bemældte Scener bedre end maadelige. Slette kan De dog ikke finde dem, med mindre jeg har misforstaaet Aanden i Deres æsthetiske Skrifter. Hverken med Hensyn til Ds. Vbaarenhed eller

til mig selv handler jeg derfor aldeles paa Maa og Faar, eller som man siger: la'er staa til, idet jeg udbeder mig Deres Dom over medfølgende dramatiske Spil. Men jeg la'er staae til og beder om velvillig Undskyldning, forsaavidt som jeg lader bemældte Spil medfølge uden forud at have udbedet mig og faaet Ds. Vbaarenheds Tilladelse. At nu disse Spil forekomme mig bedre, end de virkelig ere — „derom vil jeg just ikke tvivle“ bliver vel Svaret, skal man høre. Nu godt og vel! men jeg la'r staae til for at faae at vide, hvordaane de forekomme en Mand, Faderkjerligheden ikke forblinder og hvis Dom jeg har Agtelse for: saa faaer jeg med det samme at vide, om bemældte Spil er brugelige til andet end til Fidibusser, Sloprokker om ristede Sild eller noget som helst Brug i Cyklopernes Værksted.

Den Tanke kunde nok opstaae hos mig: at den Mand jeg her paa egen Haand uleiliger hellere havde ønsket sig fritaget for denne Uleilighed om han end er for skaansom til at sige det reent ud. Det kunde ogsaa falde mig ind som noget muligt, at bemældte Mand kunde tænke om just ei sige som saa: „Erfaring har lært mig, at af ti Poeter blive de ni Tiendele vrede og den ene Tiendedel rasende, naar man ikke roser deres Producter, enten de saa fortjene at roses eller ikke; thi vil jeg ikke have mere med det Slags Folk at gjøre“. Men blandt alle de Muligheder, jeg kan tænke mig, har jeg dog endnu ikke tænkt mig den: at hin Mand vilde ansee mig enten for en Roland eller Skovtrold af en Poet blot paa Grund af, at jeg boer i en af Landets skovrige Egne. Jeg er

Damsgaard pr. Sorø d. 13. Febr. 1836. med Høiagtelse

Ds. Velbaarenheds

Velbaarne Hr. Justitsraad,

ærbødigste Tjener

Professor og Theaterdirecteur C. MOLBECH.

C. Bredahl.

Paa dette Brev fik Bredahl ikke Svar, og da han har sendt dette og de fire Værker med en tilfældig Fragtmænd, bliver han bange for, at Molbech slet ikke har faaet dem: han fortryder, at han har sendt Molbech dem, men da han nu har indladt sig med ham (udtaler han i April i et Brev til Fru Rostenstand Goiske), ønskede han at sende ham „Knud Svendsen“, og dette kunde han faa sin Søster til at aflevere. Dette maa være sket; men Molbech svarer endnu ikke. Øjensynligt maa Bredahl da have afsendt et nyt Brev i Løbet af Sommeren; men dette har neppe naaet Molbech (da det ikke findes blandt hans Papirer). Svaret udebliver stadig, og henved 8 Maaneder efter første Brevs Afsendelse sender Bredahl derfor Molbech følgende:

Høistærede Hr. Justitsraad!

For nogle Maaneder siden tog jeg mig den Frihed at sende Dem fire lystige og et tragisk Spil; jeg udbad mig Deres Dom over disse Stykker

og lovede ikke at blive vred end sige rasende, om Deres Dom end blev dadlende. Dette Løfte agter jeg at holde og beder Dem ikke at tvivle her, hvor vanskeligt det end kan falde Dem i dette Stykke at troc en Poet paa Ordet. Jeg kan nok tænke det muligt, at De intet vil have at gjøre med mine Musafostre, om jeg end tør formode, at De i dem vilde finde noget godt, som kunde være meget bedre, noget maadeligt, som kunde være maadeligere, men intet aldeles slet; men jeg veed ret vel, at Frygt for prentede Yttringer af min Vrede ikke vilde afskrække Dem fra at sige Deres Mening, om den end passende kunde udtrykkes ved at sammensætte tretten Bogstaver til et: „Under al Kritik“.

Jeg pikker nu atter paa Deres Dør, og aabner De den, spørger jeg: finder noget blandt de tilsendte Stykker Deres Bifald? Svarer De „Ja“, saa spørger jeg: egner noget blandt disse Stykker sig til Opførelse paa den danske Skueplads? Svarer De atter „Ja“, saa veed jeg for Øieblikket ikke en Røst, der vilde være mig mere kierkommen — det maatte da være den, der lærte mig at bortspøge mine daglige Giester, som er Næringsorger og Mangel paa Helbred.

Ikke just i ni Aar, men dog i lang Tid, har jeg havt et tragisk Spil liggende her, som maaskee er paa sin rette Plads, saalænge det forbliver, hvor det ligger. Bemældte Spil kalder sig „Sokrates“, og ventelig er Navnet alene nok til at afskræmme Godtfolk fra videre Bekjendtskab til Spillet. Det gaaer med dette min Musas Foster, som det er gaaet med hendes øvrige Fostre: jeg finder selv stort Behag i det nyfødte, men efter nogen Tids Forløb formindskes dette Behag; saa stryger jeg ud hvad der behagede mig saa saare vel, sætter andet i Stedet, og oftere end een Gang har jeg tilsidst skrevet det hele om, neppe stedse til Fordel for det hele. Dette gjelder i det mindste om to Scener i Kong Knud, hvilke jeg, efterat jeg havde forandret dem to Gange, tilsidst tog til Naade i dens første og oprindelige Skikkelse.

Jeg havde endnu meget at sige, mere at spørge om; men maaskee beløber det allerede sagte og omspurgte sig til mere end De ønsker at høre; forholder dette sig saaledes, beder jeg Dem tilgive mig og lover Bod og Bedring for Eftertiden. Jeg er

Damsgaard pr. Sorøe d. 26. Oct. 1836.

med Høiagtelse
Ds. Velbaarenheds
ærbødigste Tjener
C. Bredahl.

Hvor stærkt Bredahl har ventet paa Svar, og hvor meget han har ventet sig af dette Svar, læses mellem Linierne i det Brev, han d. 15. Novbr.

sender Fru Rosenstand Goiske (Ny kgl. Saml. 4to Nr. 1990 r), og det fremgaar ligeledes af det Brev, han Dagen efter, og de Breve, han senere sender Ingemann (Breve til og fra Ingemann (1879) S. 337 ff.). Bredahl, der hader at skrive Ansøgninger, vilde springe et Aar over, hvis Molbechs Svar var gunstigt. For at fremskynde dette Svar, der ikke vil komme, maa han ty til sin sædvanlige Hjelper i København, Venindens Søn; han har, som det fremgaar af det nævnte Brev til Ingemann bedet Alfred Rosenstand — ikke Faderen (som Udgiveren af Brevene antager), der da var sindssyg — om at rykke Molbech for Svaret. Men her synes det, som om den unge Rosenstand for een Gangs Skyld har undslaaet sig og i Stedet har anmodet Fr. Paludan-Müller om at tage Affaire, hvilket denne saa meget nemmere kunde, som Molbech jo beundrede ham. Har han skrevet til Molbech, maa dette Brev være tabt, siden det ikke findes mellem Molbechs Papirer; men hans Mellemkomst skyldes det øjensynligt, at Molbech d. 3. December afgiver det længe ventede Svar.

Molbechs Svar er ikke bevaret; men Indholdet er kendt fra Bredahns Breve til Ingemann (Anf. Sted S. 346 ff.) og til Edv. Collin (Borchsenius: To Digtere, S. 65—6); men klarest Besked om Indhold og Virkningen faar man dog gennem følgende udaterede paa een Gang harmedirrende og vittige Brev til Fru Rosenstand-Goiske:

Kjereste Frue.

Endelig kom jeg da ud af en Drøm, der rigtignok blev nogle Maanedre for gammel. I sit Brev til mig (hvilket Brevs største Glimmer bestaar i Papirets forgyldte Kanter, saa at jeg kom til at tænke paa de forgyldte Piller), i dette Pillebrev gjør Molbech nu paa dets hele første Side saa mange Undskyldninger for sin lange Taushed paa min ærede Skrivelse, fortæller mig om sin „betydelige Følelse af Undseelse“ *item*: at han „maatte besidde langt mindre Pligtfølelse end“ han „dog virkelig har, dersom han ikke erkjendte, at hans Pligt fordrede af ham, at han for længe siden burde have“ o. s. v. Hvilken Stil af en Professor, som giver Stilregler for andre! Da han nu endelig er kommen til det Resultat at hans Taushed ikke kan undskyldes, fornemmelig fordi „qui s'excuse s'accuse,“ saa griber han endelig ligesom i Fortvivlelse til „historisk“ at berette og tilstaaer: „at Svagelighed, Forretninger, *disposition*, Forstyrrelse“ (om Hjernens, veed jeg ikke) „og Adspredelse — endelig Vane eller rettere Afvane — lettere faae mig til anvende 10 Timer paa mundtlig Samtale end 1 Time paa at skrive eller besvare et Brev, som ei er et Forretningsbrev, og som ei kan besvares paa Stedet. Jeg gjentager iøvrigt: denne oprigtige Tilstaaelse kan forklare ikke undskyldte min lange Tausshed“. Dernæst fortæller han mig i Korthed: „Det gjør mig ondt at maatte besvare Deres Spørgsmaal: om noget af de mig tilsendte Stykker egner

sig til Opførelse? — benægtende, da efter min Overbevisning om Theatrets Publikums nærværende Fordringer saavel det alvorlig-tragiske som de satirisk-comiske Dramer (af hvilke sidste jeg dog kun har læst to) i deres hele Form og Tone“ (altsaa ogsaa de to, han ikke har læst) „saa at sige ligge udenfor Scenens nærværende Sphære“ (ja, hvem vil komme i Dunst-kredsen?) „og hærskende Smag“ (Nu, det var endda en Trøst). „Dermed er endnu intet sagt om Stykkernes absolute Værd“ (mig tykkes: Jo!) „eller om deres sceniske Værd for en eller anden given Skueplads; thi vort dømmende Publikum er for nærværende Tid saa vanskeligt og kræsent“ (den Ulykke kommer ikke af Overflod paa Mesterværker, men af Overflod paa noget, der foraarsager Overmættelse og Vammel) — „og vi kunne tillige med Grund tilføie: Vort Theaters Repertoire staaer fra Smagens Side saa høit over“ (en saadan Løgn „undseer“ han sig ikke ved at komme med!) „en stor Del andre Theatres, hvoriblandt vistnok de fleste tyske“ (det er nu Molbechs Fortjeneste!) „at det ingenlunde derved (?) er udsagt, at et dramatisk Arbejde er uden al Værd, fordi det hos os ei kan bruges paa Scenen“ (Mangetak!). „Imidlertid tilstaaer jeg at være af den Mening, at de mig tilsendte Stykkers Form“ (som bør fyldes Jean de Frances Materie) „overhovedet“ (altsaa ogsaa de to, han ikke har læst) „er af saadan Beskaffenhed, at de vanskeligen vil finde Indgang i noget Theaters Repertoire i vor Tid“ (saa længe Publikum er saa godt vant). „Dertil mener jeg er deres Form“ (nu igjen!) „for lidt bearbejdet“ (hvad mon det vil sige?) „deres Gang for tung“ (det kommer af Tankefylden, som skal være korkagtig) „deres Dialog er for udtrukken“ (der er noget i) „og for lidt poleret“ (Materien tales der ikke eet Ord om. Nei, det er, som jeg siger: det skal være Form uden Materie : en tom Form af Kork). „Denne min Mening gjelder, som De seer, blot Stykkernes sceniske Brugbarhed“ (Jaja, Herregud, saa kom vi dog saa vidt). „Med Hensyn til deres absolute og æsthetiske Værd finder jeg mig hverken kaldet eller opfordret“ (nei, jeg har ikke gjort min underdanige Opvartning som de andre, der profitere af de „10 Timers mundtlige Samtaler“) „til at afgive nogen Dom over samme. Denne vilde ogsaa forudsætte, at jeg maatte gaae tilbage til en æsthetisk Charakteristik og Prøvelse“ (efter Repertoire-fransk-Postejbager-Smagen og Loven om den tomme Form) „af deres tidligere dram. Scener“ (det blev en lang Form!) „og dertil mangler jeg baade Tid og Tilbøielighed“ (Pokker maatte ogsaa have med al den Materie at bestille!). „Jeg tillader mig kun at tilføie den eneste Bemærkning: at dersom“ (hvilken Langtrukkenhed af en, der bebrejder mig samme Feil!) „man ved nogen Del af ovenmældte dram. Arbejder vilde prøve paa

at gaa Publicitetens Vej, maatte det vel snarere være med de komiske end med det alvorlige og historiske Drama" (Ja, Melpomenens Kunst staaer udenfor Scenens Dunst. Denne „Sphære“ er vel rensset). „Endnu maa jeg med Hensyn til min yttrede Mening om Stykkernes Brugbarhed for Theatret“ („Ubrugbarhed“ burde Lingvisten sagt) „bemærke at Censuren i denne Henseende udøves —“ (hvad mon denne Streg skal her?) „ikke af mig alene, men af hele Directionen, og at saaledes intet“ (mon dette være Spot eller Mangel paa Skjønsmind eller beskeden Ubeskedenhed eller skadefro Lyst?) „kan hindre Dem fra“ (hindre en fra) „at indsende hvilket som helst af de herved tilbagefølgende Stykker til Directionen for at erfare, om den *in corpore* deler min Anskuelse af disse Skuespils sceniske Brugbarhed eller ikke“ (som om jeg ikke kunde lade mig nøie med det, jeg alt har faaet, men skulde absolut deran igjen for at hente mig et Afslag hos den hele korporlige Kjødclump!). Derpaa „henlever“ Personen „med megen Agtelse“ min „ærbødige Tjener“. (Alt inclusive Undskyldningen efter den allerkjæreste Form, her Conventionsens).

Jeg behøvede blot at vide, at Theatret er kongeligt for tillige at vide, at de to af mine Stykker ikke kunde bruges; men jeg mente, at de tre om end med nogen Forandring kunde været brugbare. Om min Mening har truffet de to, Molb. har forkastet ulæste, veed jeg ikke. Jeg har ingen Grund til at vredes, fordi M. ikke kunde finde Behag i de Stykker han læste; men han kunde jo gjerne have forkastet de to ulæste med uden just at fortælle mig, at han efter saa lang Tids Forløb havde forkastet dem uden at værdige dem et Øiekast. Jeg havde faaet et Vink om, at Molbechs Lumpenhed yttrede sig mod enhver Forfatter, der ikke erkjendte ham for større, end han er; men jeg lod Vinket, som jeg ansaae for overdrevet, ubenyttet. Nu er da gaaet mig som det gaaer den, der hverken agter paa Tidernes Tegn eller de ham givne Advarsler, men vil have Syn for Sagn, før han troer, og maae altsaa finde sig i den Ulempe, der er en Følge af en saadan Uagtsomhed og Vantro. Jeg kunde hade den Kunst — Nei, det kan jeg ikke; jeg maa elske den saalænge jeg lever, og endnu lever jeg med min Hovedpine, som ikke er den værste blandt mine Plager.

Hvad gjør jeg nu? — Und Manuskripterne Husly, indtil jeg kan faa dem herud ved en Leilighed, som jeg nok skal besørge — Hvilken Dummhed! Hvilket Daarskab dog! Alt fra mit eget Dummerhoved! Jeg fortjener denne Krænkelser saa fuldelig som den fortjener at faa Buler i Panden, den, der selv gjør sig til Blindebuk. — Jeg kan ikke mere denne Sinde. Lev vel, min kjæreste Frue!

Deres

C. Bredahl.

Søger man uildet at betragte Molbechs Svar, saaledes som det synes at have været, kan man ikke frigøre sig for den Tanke, at han formelt set har Ret. Han saa desuden rigtigt deri, at neppe noget af de tilsendte Stykker egnede sig for Scenen. Han kunde have stillet sig mere paa Bredahls Side og beklaget, at Publikum ikke vilde finde Behag i disse „Spil“; men saa vilde Molbech ikke have været Molbech. At han ventede med Svaret — ja, han forklarer det jo selv; men man ved jo ikke, hvor meget Fr. Paludan-Müllers Brev og Tale kan have nedstemt de mulige Glimt af Velvillie, Læsningen af Værkerne har frembragt. Thi det er givet, at selv om Værkerne som Helhed er mangelfulde, er der dog straalende Enkeltheder — lyriske Udbrud, pudsige Indfald og satiriske Lynblick af stor Virkning. De fire Arbejder, Bredahl først sendte Molbech, maa have været det før nævnte „Ej blot til Løjer“, eller som det senere kom til at hedde „Kærlighed blandt Daarskab og Udaad“ og følgende tre, der omtales til Fru Rosenstand Goiske som fuldendte i Februar 1835 „Løjer i fire Arter“, „Efter Tid og Lejlighed“ samt det i 1847 udgivne „Sultan Mahmuds Pilgrimsgang“; det er aabenbart de to sidste, han havde ventet sig noget af. Dernæst sendte han „Knud Svendsøn (den hellige)“, der jo senere virkelig naaede at blive opført paa Teatret, om end ikke under udelte Hyldest, hvilket dog ikke var af rent æstetiske Grunde.

Bredahls Harmes og Bedrøvelse over Molbechs Brev er let forstaaelig, han misforstaar Molbech paa alle Punkter, selv hvor denne har Ret. Skønt Molbech ikke udtaler mere end Bredahl uden Harmes kunde høre af Fru Rosenstand Goiske, er det ham stærkt imod, at en fremmed fælder en saa sikker Dom; han samler al sin Harmes, sparer heller ikke paa sin opsparede Ironi og sender endelig Molbech følgende Brev:

Damsgaard d. 7de Decbr. 1836.

Deres bevidste Svar til mig af 3de Decbr. d. A. har vækket mig af Drøm, De lod blive nogle Maaneder for gammel.

Jeg behøvede blot at vide, at det danske Theater er kongeligt for tillige at kunne vide, at de to af de Dem tilsendte Stykker ikke vare brugelige for et saadant Theater; men jeg meente, at de tre mulig kunde været brugbare, om end med nogen Forandring. Om min Mening traf de to, De har forkastet uden at have læst dem; det veed jeg ikke og Mangelen paa Kundskab herom kan ogsaa være baade Dem og mig ligegyldig.

Jeg er hverken simpelthen taabelig eller en Daare; men en af Delene maatte jeg i det mindste være, hvis jeg kunde troe mig fornærmet, fordi De ikke kan finde Behag i mine Stykker eller i mine Skrifter overhovedet; men De kunde jo gjerne have forkastet dem alle uden at have læst noget af dem; De kunde ogsaa gjerne have forkastet de to uden at have læst dem, naar De blot ikke havde fortalt mig: at De havde forkastet dem uden at have værdiset dem et Øiekast efter saa lang Tids Forløb. Hvortil

denne uforskyldte Krænkelſe? Kunde det ikke have været nok at have afviſt mig? Nei derved kunde De ikke lade det beroe. Efterat en *cap-tatio benevolentie* til Dem ſelv havde faaet Dem til at lovprife det nærværende danſke Theaterrepertoires Fortrinlighed og Deres Publikums fortræffelige æſthetiſke og ſceniske Sands og Smag lader De mig vide: at mine Stykker ſaa vel de, De havde læſt, ſom de, De ikke havde læſt, ikke duede til en ſaa fortræffelig Skueplads, ſom den nærværende danſke; dernæſt lod De mig vide: at et Stykke juſt ikke kunde ſiges at mangle al ſcenisk Værd, fordi det ikke duede for den danſke Skueplads, ſaaſom der gives mange Skuepladſe, der ſtaa langt under den danſke. Af Frygt for, at min Taabelighed endnu ikke ſkulde kunne forſtaa Dem, tilføjer De efter ret at have betænkt Dem: at mine Stykker er ubrugelige for enhver given Skueplads i vor Tid. Endnu har jeg ikke faaet nok; nu ſkal jeg vide: at De hverken er kaldet eller opfordret til at afgive nogen Dom over mine Skrifterſ absolute, æſthetiſke Værd (ſom om det ikke alt var ſkeet) — et Arbeide hvortil De mangler baade Tid og Tilbøielighed; end kan De ikke undlade at give mig en ſpottende Anviſning paa „Directionen *in corpore*“ — ret ſom om jeg ikke maatte nøies med den haanlige Afviſning, jeg alt havde faaet, men ſkulde hente mig nok en dito hos det hele *Corpus* efterat dets censurerende Deel alt havde fældet en apodiktisk Forkaſtelsesdom over de paagjeldende Stykker. Hvorledes kunde jeg (endsige De) forlige Begrebet om Muligheden af en ſaa total Uoverensſtemmelse imellem Deres og Deres Collegers æſthetiſke og ſceniske Anſkueller med Begrebet om Direktionens tilbørlige Duelighed til at kunne ſørge for Scenens Tarv? — Hvorfor behandle mig ſaa ilde? Var det Aandſoverlegenhed eller Skadefrohed eller fornem Ringeagt, ſom her fik en velbaaren Herre til at ville sparke mig ſom en elendig ſupplicerende Fuſker, ud i det yderſte Mørke? Jeg ſtod i den Vildfarelſe, at De endnu var den ſamme Mand, hvis æſthetiſke Anſkueller forhen havde indgydt mig Agtelſe for ſig ſom Kritiker. Jeg anſaa Dem for Kunſtens ſande Ven og troede derfor at kunne henvende mig til Dem uden førſt at have udbedt mig Deres Tilladelse. Jeg er nu kommen ud af min Vildfarelſe -- ikke: fordi mine Skrifter miſhage Dem; thi dette Begreb kan ret godt beſtaa med mit Begreb om en god Kunſtdommer; men: fordi Deres Ros over det nærværende danſke Theaterrepertoire udſtrækker ſig endog til Produkter, ſom efter min (og mange fleres) Overbeviſning høre til de maadeligſte. Ikke er det Overflod paa ſceniske Meſterværker, der har gjort Deres Publikum „kræſent“; men det er Overflod paa noget, der foraarsager Overmættelſe og Væmmelſe.

Var den ægte Kunsteritik ikke indslumret paa bløde velbekjendte Bolstre, da vilde den troligen have røgtet sit ædle Kald til Advarsel for Kunstnerne og til Kunstens Tarv. Min Stemme kan afvises med et Smil, og jeg maa, naturligviis! fortæres af Misundelse, hvergang Døgnet bekrandser sit Sangchors Isse.

De maatte nødvendig kunne vide, at den Adfærd, De havde isinde at bruge imod mig, vilde forårsage mig nogen Ulempe; men De kunde ikke ane, at den mulig kunde forårsage mig et Tab, som i min Forfatning maatte være mig saare føleligt. Men nu kan De vel ane, at jeg maa ansee Deres Undskyldning for ligesaa tom som en af de tomme, ei alene paa Scenen reglementerede Former, her: Conventionsens. Til samme Klasse maa jeg henregne Deres Forsikkring om den „megen Agtelse, hvormed De henlever“ min „ærbødige Tjener“. Hvorfra skulde denne „megen Agtelse“ komme? De kan ikke have „megen Agtelse“ (hvilket De ogsaa tilstrækkelig har viist) for mig som Menneske; thi De kjender jo ikke min Vandel. At De ikke kan have nogen, endsige megen Agtelse for mig som Forfatter; det har De jo selv sagt mig — ret forepræket mig, og denne Deres oprigtige Tilstaaelse er mig langt kjerere end Deres hyklede „megen Agtelse“. Hvorfor troe mig saa taabelig, at jeg skulde ville suge paa den Conventionsut, De her vil putte mig i Munden, efterat De har ladet mig vente i saamange Maaneder paa et — haanligt Afslag? — Hvad skulle Kunster og Videnskaber til, naar de ikke kunne gjøre os humane og liberale, saa at vi villigen lytte til det ædelbaarne Stemme inden i os uden at agte paa noget velbaarent Døgnskrig udenfor os? Hvi fører De et: „*Esse non videri*“ til Skjoldmærke, naar De er den tomme Forms og Conventionsens Mand; thi disses hele Id gaar ud paa: *non esse, sed videri*. Hvorledes kunde De i Deres Undskyldning til mig tage Deres Tilflugt til hine „historiske“ Grunde, som — om De end ikke selv straks efter havde fornægtet dem qua „historiske“ — dog aldrig paa mig kunde gjort det tilsigtede Indtryk? Hvorfor ikke; det skal jeg sige Dem:

De er gammel og svagelig; jeg med; De er overvældet af Forretninger; jeg har mine; men dersom Deres Forretninger ikke lønnede sig bedre for Dem, end mine lønne sig for mig; da lod De Dem neppe overvælde; — De er ikke altid lige „disponeret“ til at iagttage Deres Pligter; jeg ikke heller til at iagttage mine; men min Misdisposition vedvarer aldrig i flere Maaneder: — De lider af uophørlig Forstyrrelse; min er ikke uophørlig; men Ingen af os lider af Hjerneforstyrrelse, vil jeg haabe; Adspredelse adspredte Dem; mig sjælden; mit Liv er alfor eensformigt; De er en Træl af en Vane, eller rettere „Afvane“; jeg af to; men jeg har

uforsørgede Børn og trykkende, tunge Næringssorger (som De selv kan understrege *in mente*); har De dem? Al dette behøver ikke at være samlet for at kunne gjøre Livsveien trang for en Mand; men just dette Overflod bør lære os ikke at krænke dem, der er stedte i samme Vaande som vi, og derved forøge Vægten af deres Byrde. Veed De ikke endnu, at vi snarere kunne vente os Krænkelser, Haan og Spot af Lykkens Børn end af Ulykkens? Veed Deres Publikum det heller ikke, saa fyld en af de tomme Former med denne Materie og lad dem komme paa Scenen! Frygt ikke for Deres Publikums „Kræsenhed“! den vil ikke pibe her og gjøre Dem en Undskyldning til Deres Retfærdiggjørelse (for ei at sige Reengjørelse) nødvendig i Dagbladene.

Jeg fik et Vink om ikke at henvende mig til Dem; men jeg agtede det ikke. Det er derfor nu gaaet mig som det gaaer den, der agter hverken paa Tidernes Tegn eller paa venskabelig givne Advarsler, men vil have Syn for Sagn, før han troer, og maa altsaa finde sig i den Ulempe, der flyder af en saadan Uagtsomhed og Vantro.

Deres Forhold imod mig vil jeg offentliggjøre, naar Omstændighederne byder det, men før ikke. Stor er den Formastelse, jeg i denne Skrivelse har gjort mig skyldig i imod Ds. Vbhed; men desto kjerere maa det være Dem offentlig at kunne beskæmme den formastelige, som, ser De nok, ikke vil snige sig bag paa Dem. Ei heller skal jeg indsmugle noget under et løiet Firma; thi har De ikke vidst det hidtil, saa vide De det nu: at jeg er en ligesaa afsagt Fiende af al fornedrende Opvartning og Kryben under litteraire Audienser som af al litterært Smuglervæsen.

En Deel af den Agtelse, Skrivelsen skulde sluttet med, har Ds. Vbaarenhed selv behaget at sætte en Pind for. End er det mig tilladt at agte Dem som Videnskabsmand, og hvor ligegyldig og værdiløs denne min Agtelse end maa være Dem, kan De dog ikke blive den quit -- og det er mig virkelig kjært, at jeg paa den Maade kan ærgre Dem lidt til Gjengjæld for det, De veed nok.

C. Bredahl.

Efter i nogle Dage at have over tænkt Indholdet af dette Brev har Molbech d. 16. December sat sig til at besvare det, og Koncepten til det Brev, han øjensynlig først afsendte d. 19., er bevaret og lyder (det i [Klammer] satte er Tilføjelser ude i Margen):

I en fra D. Velædelhed under 7de d. M. modtagen Skrivelse besværer De Dem bl. a. over, at jeg alt for længe har opholdt Meddelelsen af den Dom eller Meningsyttring over 5 dramatiske Arbeider, som De for nogle Maaneder siden i to forskellige Gange behagede at tilsende mig. Saavidt

jeg forstaaer adskillige Udtryk i bemeldte Skrivelse, har De i samme tilige villet tilkiendegive mig, at De betragter hiin Udsættelse saavelsom den Omstændighed, at jeg ikke¹ har giennemlæst $\frac{3}{5}$ af den mig tilsendte Samling af vidtløftige dramatiske Værker, som en Forsømmelse af mine Pligter; og jeg har Anledning til at formode, De dermed mener mine Embeds-pligter som Medlem af Theater-Directionen. Dette er den eneste Grund til, at jeg troer ei at kunne lade dette Punkt i Deres Velædelheds Skrivelse være ubesvaret for at oplyse Dem nærmere om en Misforstaaelse, som muligen kan ligge til Grund for bemeldte Deres Anskuelse.

I det første Brev, hvormed De ledsagede Sendingen af 4 Lystspil eller saakaldte „dramatiske Spil“ [saavelsom i et senere af 26de Oct. d. A.] henvender De Dem aldeles privatim til mig og behager at tillægge den individuelle Dom, De begierer af mig, en saadan Vægt, at De ytrer, De allene ved den „vil faae at vide om bemeldte Spil ere brugelige til Andet end Fidibusser, Sloproukker om ristede Sild eller nogetsomhelst Brug i Cyklopernes Værksted“. Saa smigrende dette end kunde synes at lyde, vilde jeg dog neppe engang i mit 17de Aar (fra hvilken Tid omtrent jeg har været bekiendt med Horazes Epistler og Boileaus Satirer) have forstaaet disse Ord efter Bogstavet [og langt mindre efter henved 30 Aars Erfaring som kritisk Forfatter]. Da De nu ikke yttrede et Ord om, at Deres Hensigt var at indsende Deres Dramer til Theatret, og da [ikke blot Formodning, grundet paa Deres i Trykken udgivne dramat. Værker men] et foreløbigt løseligt Bekiendtskab med et Par af de utrykte strax efter Modtagelsen af disse bibragte mig Overtydning om, at deres Beskaffenhed maatte holde dem ligesaa langt fra scenisk Anvendelse, som jeg antog dette at være fra Forfatterens Mening: fandt jeg mig udenfor enhver Forpligtelse til at meddele nogen „Dom“ enten over disse Stykkers æsthetiske Værd eller sceniske Brugbarhed. At jeg dog omsider afgav en saadan hvad den sidste angaaer blev atter foranlediget dels ved en Yttring i bemeldte Deres senere Skrivelse af 26. Oct., at det vilde være Dem høiligen kiært at erfare, om noget af de mig tilsendte Stykker „egnede sig til Opførelse paa Skuepladsen“; dels ved en gientagen skriftlig og mundlig Mindelse og Anmodning af Hr. Cand. juris Paludan Müller om at tilbage-sende Dem Deres Arbejder med en Tilkiendegivelse af min private Mening om sammes Brugbarhed for Scenen. — Dette sidste er vist nok noget, jeg sielden eller aldrig har indladt mig paa; og jeg gjorde det egentlig denne Gang mest fordi jeg følte, at jeg meget for længe havde udsat at gjøre mig fuldstændigere bekiendt med bemeldte Arbejder, ifald jeg overhovedet vilde efterkomme Deres Opfordring: at ytre nogen Mening om

¹ Læs: ikkun.

samme for Dem. Jeg har søgt i mit Brev af 3die Dec. at forklare snarere end at undskyldte min utilbørlig lange Udsættelse; men jeg har jo der allene overtraadt en privat Anstandspligt, ingenlunde en Embedspligt. Jeg har ikke modtaget de læste 3 Stykker fra den kongl. Theater-Direction til Censur; jeg har modtaget dem fra Forfatteren, som med mange Bevidnelser af sin Agtelse og sin overmaade store Ligegyldighed for Kritik forlangte at høre min Mening om disse dramat. Arbejder. At det nu endog stærkt bebreides mig, at jeg kun har læst 3 af samme og ikke alle fem, vilde virkelig være noget haardt, om Klagen derover ikke kom fra Forfatteren.

For nu at forebygge al videre Misforstaaelse, tillader jeg mig at underrette D. Velædelhed om: at hvad angaaer Censuren over de Stykker, som indsendes til Antagelse ved det kongl. Theater, da er denne ingenlunde (hvorom jeg maaskee allerede i mit forrige Brev har underrettet Dem) overdraget mig allene, men hele Directionen. Den udføres ved, at de indsendte Stykker gennemlæses saavel af min Collega C. L. Kirstein som mig; og i saadanne Tilfælde, hvor vi ere af ulige Mening om Stykkets Antagelighed tillige af Direct. første Medlem Hs. E. Theaterchefen. Endelig maa bemærkes, at bemeldte Censur allene gaar ud paa at skønne: om vedkommende Stykke er brugbart til Opførelse eller ikke; [men at ikke sielden min Mening om saadan Brugbarhed eller ikke Brugbarhed, ei er bleven den gieldende turde vel ei være D. V. ganske ubekiendt, i Fald De ellers ikke — hvilket man dog efter adskillige Ytringer i Deres Brev af 3. Dec. ei tør formode — skulde være ganske ubekiendt med Theaterets nyere Crønike].

At jeg af meerbemeldte Deres Velædelheds sidste Skrivelse atter har gjort den Erfaring at enhver Undtagelse fra min almindelige Regel: ei at befatte mig med at yttre nogen Mening om dramat. Arbejder, der tilsendes mig privatim, sædvanligen kun paadrager mig Ubehageligheder og Uartighed; vil herefter bestyrke mig i en strengere Overholdelse af denne Regel. Iøvrigt behøver jeg vel neppe mere end gjøre D. V. opmærksom paa, at jeg paa 7de Aar¹ har været Theater-Directeur for at overtøye Dem om hvor ligegyldig jeg kan være for Tonen og det hele Indhold af Deres Velædelheds lange Skrivelse af 7de Decbr., [i hvilken jeg kan bevare et nyt, ikke uinteressant Bidrag til min i de sidste 7 Aar anlagte, allerede talrige Samling til danske Digteres, Dramaturgers og Skuespilleres Characteristik], og hvis truende Bebudelse om „at offentliggjøre min Adfærd imod Dem, naar Omstændighederne byde det“ allene kan foranledige det Ønske hos mig: at De [„som afsagt Fiende af literairt Kryberi og Smuglervæsen“,

¹ Molbech ansattes d. 13. Juni 1830 efter Rahbek.

da vilde appellere til Publicum paa den sande og rigtige Maade; eller at De] da tillige vilde offentliggjøre de rette Documenter og Anledningen til bemældte „Adfærd“ nemlig de 5 dramatiske Værker, hvilke jeg for min Deel anser for ganske ubrugelige til Opførelse paa det kgl. Theater. Jeg har den Ære at undertegne mig

Saaledes slutter Koncepten — uden Underskrift og uden yderligere Agtelsesbevidnelse. Bredahl kunde dog ikke tie til dette Brev, men svarede med en skrap Skrivelse, hvori hans Trang til indtrængende Forklaring, hans Beskedenhed og Retsind ikke fornægter sig. Brevet lyder:

Damsgaard d. 24. Decb. 1836.

Ds. Vbaarenheds Skrivelse til mig af 19de Decb. d. A. (hvilken jeg først modtog Fredag Aften d. 23., og hvis Indhold formodentlig endnu er Dem i frisk Minde) har foranlediget nærværende Svar, hvis mulige Længde søger sin Undskyldning for sig i Indholdet af ovennævnte Skrivelse. Jeg kaldte Længden mulig, fordi jeg endnu ikke har beregnet den og maaskee kan den tillige være nødvendig, skønt ingen af os mangler Evne til at forstaa en halvqvædet Vise.

Den Maalestok (eller Alen om De vil), jeg har nærmest ved Haanden, naar jeg i en Skynding skal maale min Næste, henter jeg hos mig selv, og maaskee henter De ogsaa Deres Alen hos Dem selv i lignende Tilfælde. Dette vil nu Ingen af os have forstaaet enten om Maalen af Næstens legemlige Størrelse eller om Udmaaling i Alenvis af hans moralske eller umoralske Egenskaber, og naar nogen forstod os saaledes, vilde vi formodentlig sige, at han misforstod os; derimod vilde vi vel sige, at han havde forstaaet os, naar han med hiin Alen forstod: vor Maade at tænke og føle paa i et givet Tilfælde. Men nu er det vist, at jeg i det her paagjældende Tilfælde aldrig vilde behandlet Dem saaledes, som De har behandlet mig, om De end uden min foreløbige Tilladelse baade havde tilsendt mig og udbedet Dem min Dom over dramatiske Arbejder, mere vidtløftige end de, jeg tilsendte Dem som privat Censor, om end Deres Arbejder havde mishaget mig ligesaa meget som mine Dem. Jeg maatte derfor ansee Deres Adfærd imod mig som fiendtligsindet mod det, jeg vilde ansee for min Pligt, og det saameget mere som en Kunstdommer *ex professo* (og for en saadan har De erklæret Dem) aldrig bør tilbageholde sin kritiske Dom, indtil han anmodes om at afgive den, hvilket han efter min Mening bør ikke for Forfatterens men for Kunstens Skyld; thi i modsat Fald faaer det maadelige og slette for vidt Spillerum. Heraf ser De, hvorledes jeg kommer til at antage: at en Kunstdommer vilde sørge

bedre for sin Sags Tarv, naar han som Kunstdommer ikke bebreidede en Forfatter, at han anseer for Kunstdommerens Pligt, hvad han efter den bebreidendes Formening burde ansee for personlig og privat Godhed og Velvillie. De vil nu mene, at jeg med Hensyn til nogle af Dem anførte Citater af mine Breve til Dem her modsiger mig selv. Hvad jeg den Gang skrev, erindrer jeg ikke nu Ord til Ord; men jeg er forvisset om, at De ikke vil lade mig skrive andet, end hvad jeg virkelig har skrevet. Jeg lovede Dem, erindrer jeg nok, ikke at blive vred, om mine Skrifter end mishagede Dem; men De tillægger mig „overmaade stor Ligegyldighed for Kritik“; dertil er De aldeles ubeføiet selv med Hensyn til mine offentlige Ytringer om Critikens Elskelighed, naar den er hvad den bør være vel at mærke. I hine Breve talte jeg fremdeles i en spøgende Tone om os Poeter som et *irritabile genus*; men jeg meente ikke, at uforskyldte personlige Angreb burde afholde en Kunstdommer fra at sige sin Mening om de angribendes literaire Producter; men ved en Kunstdommer forstaar jeg en saadan, hvis Dom er støttet paa gyldige Grunde og lige saa fri for Uvillie som for Partiskhed, med eet Ord retfærdig — en Egenskab, alfor sjælden paa den senere Tid. At jeg for min Del ikke har haft Grund til at vredes over de Domme, der offentlig ere fældede over mine Skrifter; det vil Ds. Velbaarenhed maaskee nok indrømme; men naar jeg paaslaaer: at jeg ogsaa har holdt mit Løfte til Dem; saa vil De sige: „Nu lyver Du“; (eller om dette Verbum ikke er „poleret“ nok, vil De maaske bruge en længere Omskrivning f. E. denne: „Her har jeg et ikke uinteressant Bidrag til mine betydelige Samlinger til danske Digteres, Dramaturgers og Skuespilleres Charakteristik“); men jeg siger: jeg lyver ikke; dog er min Sandruhed her aldeles intet fortjenstligt hos mig; thi med Hensyn til Forfatternvrede har jeg aldrig haft nogen Tilbøielighed at bekjæmpe. (Desmere brøster det for mig i andre Stykker, som ikke vedkommer denne Sag); Ringeagt, som jeg mener ikke at have forskyldt, kan jeg derimod ikke finde mig i, og hvor den bydes mig, taler jeg ud af Skjægget. Hvorledes nu jeg med min Maalestok fik maalt mig til Deres Ringeagt, det har jeg taget mig den Frihed at sige Dem; men naar jeg overtydes om at have maalt feil, skal ingen være villigere end jeg til at maale om igjen. Saameget om min formentlige Brøde imod Dem som „privat“ Censor, med denne Bemærkning: at De hverken behøvede at have læst Horats's Epistler og Boileaus Satirer eller engang at være sytten Aar gammel for ikke at tage mine Udladelser om Fidibusser, Sloprokker o. s. v. lige efter Bogstaven; thi havde jeg ikke undseet mig ved at sende Dem til Gjennemsyn noget, jeg selv skattede saa ringe, saa havde jeg gjort mig skyldig til Straf

for min Brøde imod Dem som „privat“ Censor. Men min egen offentlig yttrede Dom over mine Skrifter har jeg ogsaa mældt noget om til Dem, og den skal De ikke kunne underkjende, naar Deres Dom skal være en Kunstdommer mere værdig end en god Slump saakaldte „critiske“ Domme. — Jeg har sagt Ds. Vbaarenhed, hvorfor jeg ikke kan antage Deres bevidste „historiske“ Grunde for gyldige; jeg har sagt Dem, hvorfor jeg ikke kan erkjende Deres Distinction imellem Deres private og offentlige Censorpligt for en absolut Retfærdiggjørelse for Deres Forhold imod mig men Grunden hvorfor jeg kaldte den mig givne Anvisning paa Directionen „*in Corpore*“ spottende maa jeg nu erklære for ugyldig, efterat De har underrettet mig om: at hiin totale Uoverensstemmelse, uforænelig med mit Begreb om en Theaterdirections tilbørlige Duelighed til at sørge for Scenens Tarv virkelig finder Sted. Denne Tilvæxt i min Kundskab om „Theatersphæren“ sætter mig istand til fra det rigtige Synspunkt at see et og andet, rigtignok ikke lysende Phænomen i Theaterdunstkredsen; men denne Tilvæxt berettiger mig rigtignok ogsaa til at oversætte hiint Sphære ved: Dunstkreds og er ilde skikket til at bibringe mig Forestillingen om en sund Luft i bemæltte Dunstkreds. Jeg kan bruge den mig givne Underretning, og jeg misbruger den vel ikke, naar jeg lader den sige mig: „at Forholdenes Magt er over Ds. Vbaarenhed ligesom Philisterne over Samson“ — dog med den Erklæring at denne Lignelse halter som enhver anden Lignelse. Til Gjengjæld underretter jeg Dem om følgende:

Da jeg for at faae Syn for Sagn tilsendte Dem hine Stykker, *raisonnerede* jeg som saa: enten finder Molbech (thi Titler springer jeg forbi, naar jeg taler med mig selv) noget af disse Stykker brugeligt for Theatret eller ikke; i første Tilfælde faaer jeg at vide, om hans Valg falder paa noget af de to, jeg anseer for ubrugelige for Scenen; i sidste Tilfælde faaer han ikke Leilighed til at beklage mig som en af et overspændt Haab skuffet stakkels Mand. Om een Maaned, eller høit to vil jeg faae Besked. Men da der nu forløb flere Maaneder, uden at jeg fik mindste Efterretning, blev Tiden mig for lang; nu spurgte jeg mig da for og fik omsider den Besked, De veed nok. Herfra min Udladelse om Drømmen, De lod blive for gammel. Jeg begik en meget dum Streg, idet jeg henvendte mig til Ds. Velbaarenhed; men nu er Ulykken skeet, og det nytter nu ikke at hyle. Som Theaterdirecteur svarede Rahbek engang paa et af mine Spørgsmaal angaaende den danske Scene: *Ulula cum lupis, cum quibus esse cupis!* Den Gang var det altsaa Ulvemusik, der skulde istemmes; men nu „høres Musernes Stemmer fra Theaterrepertoiret“ siger et Medlem af Theaterdirectionen, idet han bebrejder mig, at jeg klapper mig selv paa Kinden. Af

det hele vil Trediemand faae det Resultat ud: at vi falde alle i mange Stykker.

At De er misfornøiet med min Erklæring angaaende literaire Audienser og Smuglerier er i sin Orden; men jeg veed ikke, hvorledes De faar en „Trusel“ ud af min „Bebudelse“ om at ville offentliggjøre Deres Adfærd imod mig. Saavidt jeg erindrer føiede jeg til som en Betingelse, hvis Omstændighederne byde det; dernæst: at jeg ikke vilde snige mig bag paa Dem. De veed jo selv, at Skjenden og Skjelden ud, med deres personlige Charakteristiker, under Navn af „Kunstkritik“ dreve og drive deres Spil saavel i Dagbladene som udenfor, medens den ægte Kunstkritik er — jeg troer: paa de lange Reiser. Nu tænkte jeg, at en eller anden anonym „Kunstdommer“ kunde faa i Sinde i et eller andet Blad at karakterisere Ds. Vbaarenhed, og at De kunde troe, at Skarnstykket kom fra mig, der, saavidt jeg kan forstaa, seer Dem ud til allehaande. Ifald De fik i Sinde at svare paa mit „uartige“ Brev, kunde hin Bebudelse tillige advare Dem om betids, at jeg vilde offentliggjøre Deres Svar, og De kunde da indrette Deres Svar derefter — en Forsigtighed jeg ikke har iagttaget. Det ved Vorherre, at jeg aldrig har indbildt mig at kunne skræmme Dem, men det ved Vorherre ogsaa, at jeg ikke lader mig skræmme af Deres bebudede „Charakteristik“ — en Bebudelse, jeg med langt bedre Grund kan ansee for en Trusel mod mig end De min Bebudelse for en Trusel mod Dem. Men kom kun med Bussemændene: „Charakteristiken“ forstaaer sig. Jeg skal der spille en ynkelig Rolle bebuder De mig; men troe for alting ikke, at De er den eneste Danske, der forstaaer den Kunst at „charakterisere“! Hvo kan vide om ikke en eller anden er i Færd med at samle Bidrag til en Charakteristik af danske Kritikere, og da kunne disse to Charakteristiker jo kjønt følges ad. Hvad om nogen blot f. E. anstillede en Sammenligning imellem Deres kritiske Ytringer om Thaarup som Digter og Theaterskribent og imellem Deres senere æsthetiske Anskuelser (ej engang at tale om Deres alfor utilbørlig udstrakte Ros over det nærværende danske Theaterrepertoire); hvad vilde der komme ud af en saadan Sammenligning monstroe? Saa vidt jeg og mange flere kunne skjønnne, blev Udbyttet ikke til Fordel for Dem som Critiker, men mange vilde maaskee overtyses om, at De havde fornægtet Deres forrige æsthetiske Tro og var bleven en Proselyt paa Deres gamle Dage.

Hvad vil Ds. Vbaarenhed med den „Ære at være“ min „Velædelheds ærbødige Tjener“? At De ingen „Ære“ kan finde heri, veed jeg jo nok; men De kan, mener jeg, ikke engang ville synes at være min „ærbødige Tjener“, selv for Spøg. Derimod er De en Mand, hvis Kundskaber, Flid og Arbeid-

somhed jeg og vistnok mange flere have meget at takke, og som en saadan maa jeg for min Deel agte Dem. — Dette Brevs mulige Længde blev virkelig seer jeg; men jeg skal ikke heller oftere besvære Dem med nogen privat Skrivelse, gid jeg kun saasandt aldrig havde henvendt mig til Dem!

C. Bredahl.

Herpaa svarede Molbech ikke, saa Bredahl maatte bide Harmen i sig; og som Reaktion mod den stærke Ophidselse indfandt sig (ifølge hans egne Ord i et Brev til Velynderinden ^{11/7} 1837) en vis Sindsforknyttelse, der i „langsommelig Tid gjorde mig ej alene uskikket til, men endog led ved at skrive“; men han tog sig snart sammen, og faa Maaneder efter sender han „Hagen Adelsteen“, og saa modig blev han endog, at han vovede at sende det til Norges Teater — ja dristede sig endogsaa til at tilbyde Heiberg dette Arbejde, efter at denne saa venligt havde taget sig af Knud Svendsøn. Men han havde ikke Held med sig.

Da F. L. Liebenberg senere tog sig af Bredahls Scener, fik han Interessen vakt for dem og fik Paludan-Müller til at protegere den nye Udgave, men glemte Molbech, der tog denne Tilsidesættelse meget unaadigt op¹. Bredahl prøvede nu at forelægge sine Værker sin Udgivers Bedømmelse; men denne blev ikke som ønsket; d. 17. Januar 1857 svarer Liebenberg (Ny kgl. Saml. 1990 r, 4):

Hvad de af Deres Manuskripter angaaer, som jeg har læst, tillader jeg mig at gjentage mit engang givne Raad: at lade dem forblive utrykte nu i al Fremtiden. Dette Raad kan naturligvis ikke være behageligt at høre; men min Interesse for Deres Digternavn som Forfatter af de dramatiske Scener gjør mig det til en Pligt at fremføre det. Naar de dramatiske Scener staa alene, hævde de deres Digter en udmærket Plads paa Parnasset; men udkomme der fra samme Haand en Samling af andre Arbejder, der paa ingen Maade kunne maale sig med Hovedværket, saa svækkes dettes Virkning og rokkes dets Stilling. — Jeg skulde næsten troe, at Ingemann vilde raade det samme.

Nu slaar Bredahl sig til Ro — han søger ikke længere Forlægger, men haaber paa, at Værkerne nok efter hans Død vil finde Udgivelse. Liebenberg føler sig tilfreds med dette Resultat, og i et udateret Brev trøster han saaledes:

... De skriver, at De vil lade de utrykte Sager ligge, og jeg maa tillade mig et Par Bemærkninger derom. Jeg har nu læst baade Hagen Adelst. igjennem og opfrisket de øvrige Mspter i min Erindring, og jeg er kommen til den Overbeviisning, at De ikke vilde gjøre vel i at udgive

¹ Se: *Christian Molbech og hans Søn Christian R. F. Molbech* (1908) S. 140—41.

dem. Ethvert af disse Manuskripter staar i mine Tanker langt under Scenerne, og intet af dem vilde forøge Scenernes Forfatters Roes. Hvis jeg nu har Ret i denne Anskuelse, da ville Scenerne blive mere læste og yndede, naar de staae alene, og det er efter min Overbevisning Scenerne, der skal bringe Deres Navn til Efterslægten — og det vil de til Trods for alle Flyveposter! Men — det forstaaer sig — min Dom over de utrykte Arbejder har ingen Autoritet og kan ikke vente Deres Tiltro, saameget mindre som min knappe Tid forbyder mig at begrunde den....

Molbech har Ret, Bredahl helt Uret, maatte altsaa være Resultatet af Fremdragningen af disse Breve — hvis ikke alle de omskrevne Værker endnu var bevarede. De indeholder, som det allerede er nævnt, en Mængde Enkeltheder af stor Interesse baade i æstetisk og kulturel Henseende; men størst Betydning har de som Oplysning om Udviklingen af det ejendommelige Sjæleliv, hvori Dramatiske Scener er opstaaede. Men det vilde føre altfor vidt her at paavise dette. Det tør maaske være nok at anføre nogle Datidiges Dom over Digterværker fra denne Tid.

„Sokrates“ blev, kort efter at det var fuldent, sendt til Sorø Akademis Direktør, som returnerede det med følgende Linier:

Jeg takker meget for Meddelelsen af Deres Sokrates, som jeg har læst med megen Fornøjelse, men ikke som Kunstdommer — en Egenskab og et Hverv, som jeg ikke tør tillægge mig. Stykket vinder i poetisk Henseende ved [det elskende Par] Prokles og Psyke, hvad det i samme Henseende synes at have tabt derved, at De ikke ladei Sokrates *δαίμων* stærkere træde frem.

Jeg har endnu ikke læst Oehlenschlägers Sokrates.

Med Høiagtelse

Deres forbundne

Sorø d. 5. April 1836.

Estrup.

S. T. Hr. Literatus Bredahl.

Denne en jævn Læsers Dom vil i vor psykologiske Tid vise sig at have mere Ret, og det maa antages, at den Kritiker, der i 40erne havde det skarpeste Blik for Forfatterindividualiteten har haft en lignende Fornemmelse. Som bekendt besøgte P. L. Møller 1845 Bredahl paa Damsgaard; han tog alle Bredahls Haandskrifter med sig hjem, og kort Tid efter maa han have tilskrevet Bredahl særdeles anerkendende om Værkerne; thi i Brev til P. L. Møller (i Privateje) udtaler Bredahl sig om „den mig velbekjendte Vanskelighed: at finde Afsætning, naar man paa Litteraturens Torv vil falbyde saadanne Produkter som mine. Gjennem dem gaar en Tone (thi Aand er vel for meget), der ikke lyder liflig i Smagens Øre, og de er „tunge Sager“ — skjønt (for at blive i Lignelsen) det sparsomme Tankebly, de hist og her indeholde, mageligt lader sig smelte

i den almindelige Menneskeforstands Digler. Kjært er det mig, at de dramatiske Sager vinder Deres Bifald — et Haab jeg smigrede mig med, da jeg havde gjort mig bekendt med Deres Gæa. Deres Ønske i min Interesse at optage Scener af „Sokrates“ (eller af de øvrige Stykker) kommer jeg rolig imøde med det Ønske: at ogsaa Gæa maa kunne være tjent med slige Brudstykker“.

P. L. Møller optog som bekendt nogle Scener af Sokrates i anden Aargang af Gæa, og han foranledigede, at „Sultan Mahmuds Pilgrimsgang“ optoges som Føljeton i „Kjøbenhavnsposten“ 22. December 1846 til 15. Januar 1847 og udgaves særskilt. Og endelig var det ogsaa ham, som indsendte „Knud Svendsen“ til det kgl. Teater, og nu tog J. L. Heiberg sig af det, saaledes som det fremgaar af hans Brev d. 26. Februar 1846 til Jonas Collin (meddelt i Otto Borchsenius: Hjemlige Interiører S. 96—98). P. L. Møller rejste bort 1847 (ikke 1846 som angivet i Biografisk Leksikon), men Knud Svendsen var nu i gode Hænder. Langsomt, men sikkert banedes Vejen for det til Scenen. Et af de mange Trin — Forfatterens Anerkendelse af den Heibergske Omarbejdelse — kan oplyses ved et ikke uinteressant Brev fra Bredahls Velynder Edvard Collin og Concepten til Bredahls første Brev til Heiberg, skrevet paa Bagsiden af det nævnte Brev, som er i Familiens Eje.

Uagtet vi i saa lang Tid have været ude af Berøring med hinanden, er jeg dog en af Deres Bekjendter i Hovedstaden, og derfor har Fader bedt mig sende Dem vedlagte Acter, nemlig Deres Knud Svendsøn og et Brev fra Heiberg derom. Jeg har for lang Tid siden læst Bogen og strax yttret for Fader min Glæde over den, men dog med den Bevidsthed, at meget maatte forandres. Hvorvidt De nu gaaer ind paa Heibergs Ideer staar til Dem; at han paatager sig at gjøre et saa udførligt Forslag derom, vidner allerede stærkt om hans Interesse derfor. Ialfald maa man indrømme, at Heiberg fremfor nogen kjender de sceniske Fordringer, og jeg raader Dem ubetinget til at gaae ind paa hans Ideer.

Kbhvn. d. 8. Julii 1847.

Deres hengivne

E. Collin.

Bredahl misforstod ikke Velynderens gode Mening; modstræbende, men dog ikke uvillig gik han med til alle Forslagene, som det vil ses af hans Koncept til Svaret, der er overordentlig karakteristisk for Digteren, navnlig naar man sammenligner dette Brev til den personlig ubekendte Velynder med det første Brev, han sendte E. Collin, da denne endnu var ham ubekendt (det sidste er fuldstændigt meddelt af Otto Borchsenius i To Digtere (1886), S. 29—34).

Høistærede Hr. Professor!

Ved Deres ærede Skrivelse til mig af 7de d. M. kom jeg først til Kundskab om, at Stykket „Knud Svendsøn“ var indsendt til den kgl. Theaterdirection. Saa vist som det nu er, at min Indsigt i Scenens Tarv

er — og efter de særegne Forhold, jeg befinder mig i, maa være — saare ringe, indsaae jeg dog, at bemældte Stykke i sin oprindelige Skikkelse ikke egnede sig til Opførelse paa det kgl. Theater. At Knud den „Hellige“ just ikke er en af mine Helgene og: at han i Stykket er mindre til for sin end for Eivind Bifras Skyld (hvis Livsnavn Hævnssyge skulde udsuge) — nu, ja: det har neppe været skjult for Deres Blik, og det vilde slet ikke overrasket mig, om De havde hvisket mig dette i mit Forfatterøre. Sigtens skulde Tilskuerne føle en Smule Medynk med min tragiske Helt; men Portionen vilde blevet altfor tarvelig, dersom Einar og Helvig havde fremstillet sig som Vidner imod den senere canoniserede Konge.

Med Taknemmelighed erkjender jeg den ufortrødne Opmærksomhed, De har skjænket mit Arbejde, som neppe vilde dukket op paa Scenen, dersom De havde misbilliget det; men heraf sluttede nu min Forfatterforfængelighed, at Stykket har interesseret Dem, og er denne Slutning end overilet, kunde jeg dog næsten ønske at forblive i min Vildfarelse.

Af al dette følger nu, at jeg vil foretage alle af Dem foreslaaede Forandringer, udelade Alt, hvad De anseer ubrugeligt for Scenen, og takke Dem af Hjertet for Deres Bistand. Skulde jeg bede om Pardon for noget, vilde min Bøn gjælde Eivind Bifras Monolog paa Kirkegaarden og Ivar Rødskjægs Tiltale med nogle Smaaforandringer. Man kunde da lade Lyden af Sangen (om ikke af Ordene) høres fra Kirken og minde den af sin Dvale ved Ivar Rødskjæg vakte Eyvind om, at det „nu var Tid“, og han kunde da træde ind i Kirken under Sangens Slutning — ei at tale om, at her ikke behøvedes nogen ny musikalsk Composition, item at jeg slap med færre Ord — Alt paa Oeconomiens Vegne.

For lang Tid siden skrev jeg en Tragedie, som kaldte sig „Sokrates“ — et sørgeligt Indfald at gjøre en lidenskabsfri Mand til Helten i en Tragedie! I bemældte Stykke grasserede ingen Fruentimmer, Xantippe undtagen, som ikke drev noget Elskovsspil. Da en af mine Bekjendere havde læst dette Stykke, sagde han: „Hvad tænker Du! Det gaar Sgu aldrig an, at her ingen Elskov er. Min Kone siger det samme“. Jeg blev da betænkt og fødte et Elskerpar til. Bliv[er] nu nogen af det smukke Kjønn fortrydelig, fordi der ingen Dame kommer i Knud, skyder jeg Skylden paa Professor Johan Ludvig Heiberg.

Jeg udbeder mig Der[es] Mening om Pardonen kan indrømmes eller ikke og tillader mig saa snarest muligt at sende Dem Stykket med de af Dem foreslaaede Forandringer.

Med Høiagtelse

Ds. Vbaarenheds

ærbødigste Tjener

C. Bredahl.

Paa det sidste Punkt var Heiberg ubønhørlig; men han førte gennem stadig flere Omarbejdelser (Hjemlige Interiører S. 98—99) Knud Svendsen frem — om end ikke til Sejrr. Men det var ikke det smukke Køn, som bestemte Nederlaget. Det var æstetisk set (som Goldschmidt udtaler „Nord og Syd“ 1850 III, S. 24 ff.) Manglen af det frejdige, livsglade; men tillige var det de politiske Forhold, som virkede bestemmende, saaledes som det klarest er udtalt af hans Velynderinde i et udateret Brev (Ny kgl. Saml. 1990 r), som hun sendte Bredahl kort efter Nederlaget:

Deres Manuskript, min kiære Ven! sendes Dem hermed tilbage med Tak for Laan. Jeg seer vel, at jeg ikke har læst anderledes første Gang og kan ikke forandre min Dom. Tillige sender jeg Dem to andre Bedømmelser, for at De kan see, at jeg har Ret i, at De selv (Br.) er nævnet med Højagtelse. Men uheldigt er det, at dette Stykke skulde komme op nu. De har saa bestemt stillet Dem paa Oprørernes Side, at alt hvad her siges om at give efter for Folkets Fordringer og ikke at ville stride mod Undersaatter kan synes at være skrevet paa hiin Side Kongeaan; og jeg indseer at derfor er den smukke Scene med Dronningen udeladt. Nu! De tager det hele saa fromt eller passivt, at jeg ikke behøver at undskylde Heiberg eller Publikum hos Dem, for at De ikke skal beklage Dem offentlig. Ingen af Deres Bedømmere har villet troe saa slemt om Dem; men derfor bryder de deres Hoveder for at udfinde (hver paa sin Vis), hvad De egentlig har villet fremstille

Goldschmidt slutter sin Anmeldelse med et Haab, om at den gamle Digter maa vinde unge Sejre. Det skulde ikke blive Tilfældet. Molbechs Fordømmelsesdom og Udpibningen paa det kgl. Teater blev afsluttende for Bredahl. Hagen Adelsten, der skulde vinde Sejren hjem, vandt ikke Heibergs Protektion.

FRA SPROG OG LITTERATUR

TIDER OG TYPER

Vilh. Andersen: *Tider og Typer af dansk Aands Historie*. I Erasmus; 2den Bog, det 18de Aarhundrede.

Hurtigere end man kunde vente, er 2den Del af Professor Vilh. Andersens „Tider og Typer“ fulgt efter første Del. Fremstillingen er med dette Bind ført helt ned til Aar 1800, og det er altsaa nu muligt at faa en klar Foresilling om dette Værk, der utvivlsomt bliver et af de betydeligste om dansk Litteratur.

Forfatterens Plan er, som bekendt, gennem en Række Typer fra de forskellige Tider at give et Billede af det danske Aandsliv og derudfra — ikke med nogen forudfattet Doktrin — at bestemme den danske Aands Ejendommelighed. Første Række skal behandle *Humanismen*, og de to udkomne Bøger, der bærer Fælles-Undertitlen *Erasmus*, giver nu den egentlige Humanisme. Som en middelalderlig Forgænger for denne staar Saxo; gennem en ypperlig stilistisk Prøvelse træder „vor Historieskrivnings Fader“ levende frem, ofte med et humoristisk Skær over sig men dog saa hjertelig sympatetisk. Saa drages Linien fra Morten Børup over Christiørn Pedersen, Petrus Parvus, Oluf Chrysostomus, Erasmus Lætus, Venusin og Resen til Ole Borch. For de fleste Litteraturinteresserede har disse Navne hidtil sikkert ikke været stort andet end Navne; under Vilh. Andersens Behandling bliver de levende Mennesker, især bliver Erasmus Lætus og Venusin en hel Opdagelse.

Alligevel — mellem os og disse gamle Latinere staar dog Sproget som et Plankeværk, det ikke er givet enhver at overstige. De fleste maa give sig Vejviseren i Vold, tro ham paa hans Ord og Citater (ved de mesterlige Oversættelser, hvori disse gives, tvinger han os næsten til at sværge paa hans Ord) og mister derved i Grunden det bedste ved Studiet af den nationale Litteratur: selvstændigt Syn og Dom. I det ny Bind er Forholdet anderledes. Her bliver Modersmaalet Medium, og idet vi nu selv kan prøve Forfatterens Metode og Resultater, bliver Læsningen helt anderledes frugtbart. Man kan tvivle, man kan tillade sig at have en anden Mening, faa et andet Facit ud end Forfatteren. Forhaabentlig vil ogsaa denne anden Del blive læst i langt større Kredse end Litteraturhistorikernes.

Den falder i to Halvdele; den ene (1720—70) giver os som første Type Chr. Falster, i hvem „den gammeldags Dannelse naaede sin rigeste Udvikling og fasteste Form,“ i hvis Person og Skrifter den „tydelig har udtalt alt, hvad den rummer.“ Saaledes lyder Historikerens Dom, og det falder da ret i Øjnene, hvor fattig og hvor gold for os denne gammeldags Dannelse var. Falsters Ord paa Dødslejet, hvor han „uden Citater“ siger til sin Hustru: „Nu rejser jeg, Grete!“ har for os mere menneskelig Klang end alle hans humanistiske *amoenitates*. — — Der- efter følger saa Holbergs Kæmpeskikkelse.

Andet Afsnit (efter 1770) har som sin Hovedtype I. S. Sneedorf; han er næst efter Holberg Bogens Hovedfigur; den tredje er Rahbek, hvis Billede langtfra er tegnet med en saa kærlighedsfuld Indtrængen som de to andre. Lettere Skitser tegnes af Mænd som Carstens, Luxdorph, Tyge Rothe, Es. Fleischer, Pram, Joh. Boye, Bastholm, men mange af disse er højest indtagende smaa Kunstværker, saaledes Luxdorphs Billede. Tidsrummets Digtere, som Evald, Wessel og Baggesen, berøres vel, og særlig er det lille Afsnit om Baggesen interessant, men disse Mænd vil man jo utvivlsomt møde igen i senere Afsnit af Værket.

„Tider og Typer“ kaldes Værket, men det er ikke til at tage fejl af at „Typen“ er for Vilh. A. det væsentlige, „Tiden“ er kun den mer eller mindre skitserede Baggrund, hvorpaa Typerne bevæger sig. I Indledningen til I Bind har Forf. gjort opmærksom paa, at der er Fare for, at Tidsbilledet kan udviskes, jo stærkere Typebilledet træder frem; et af Midlerne til at undgaa det, vil være at indlede de enkelte Afsnit med en historisk Oversigt. En saadan har han ogsaa givet for første Dels Vedkommende; ogsaa i anden Bogs andet Afsnit er der let men tydeligt op- ridset Linierne i den revolutionære Bevægelse i Slutningen af 18. Aarh. Men for „Holbergs Tid“ mangler helt den lovede Indledning. Nu, det er ogsaa sin egen Sag at give en Karakteristik af dette Tidsrum, hvor selve Navnet er vildledende. Det er vel N. M. Petersen, der er Opfinder af dette Navn — hans Forgængere Nyerup og Rahbek inddelte jo Litteraturhistorien efter Kongerne — men lige meningsløst er og bliver det. Det er sandt, at Holberg levede dengang, og for saa vidt er det hans Tid; men det var jo ogsaa Brorsons Tid, det var Sorterups Tid, det var Ambrosius Stubs Tid og det var Tordenskjolds Tid — hvad var Holberg for disse Mænd? og de har dog lige saa vel sat deres Stempel paa Tiden, nogle af de Frø, de har saaet, har groet ikke mindre kraftigt end Holbergs. Skal Navnet ramme, bør det altsaa give en Forestilling om alle de Sider af Tidens Liv, de er Udtryk for, men i al Fald bør Yderlighederne indbefattes deri. De to Yderligheder er nu utvivlsomt Holberg og Brorson. Dr. Rønning har da med fuld Ret (i sin lille Lærebog i Litteraturhistorie) kaldt Tiden *Holbergs* og *Pietismens* Tid. Det kan vel heller ikke være undgaaet N. M. Petersens Blik, men han lignede Bondemanden i „Store og lille Claus“ deri, at saa god en Mand han ellers var, havde han den Svaghed, at han ikke ret kunde taale at se Præster. Han kneb Øjnene til for Brorsons Betydning og gav ham en kneben Side, hvor Holberg fik et helt Bind. — Ved første

Øjekast staar nu ganske vist de to Mænd som saa absolute Modsætninger, at det næppe er til at begribe, at den samme Tid har fostret dem begge, men den har jo faktisk gjort det, og der maa vel altsaa findes *det* i Tiden, som er den Generalnævner, hvori begge gaar op. Jeg mener, dette findes i Kampen mod det gamle. Thi Brorson er saa ivrig som nogen i at udrense den gamle Surdej. Naar han udsender sine første smaa Salmehæfter, er det ikke, som A. D. Jørgensen mener, fordi han foragedes over, at danske Mennesker sang tyske Salmer i Kirken, selvfølgelig ikke! Hvad han foragedes over, var, at det ældgamle Hedskab endnu levede i saadanne barbariske, ukristelige Skikke som Julestuer o. desl. Ihukommende Kristi Ord nøjes han ikke med at arbejde paa at uddrive den onde Aand ved Prækener og Forbandelser; han vil fylde Menneskenes Hjerter og Hjem med Psalmer og Lovsange. Derfor udsender han sine Smaahefter, af hvilke det første indledes med en klar Tilkendegivelse af Formaålet: „Bort, Verdens Juleglæde! Bort, syndig Legestue! Bort, Syndens Natteveje, som man tilførgik! hver hjælpe at udfej den gamle Juleskik!“ hvorpaa følger det vidunderlige lille Knippe Sange, med „den yndigste Rose“ som den ypperste Blomst. Men som det ses, Brorsons Maal er i Virkelighegen det samme, som Holberg en halv Snes Aar før arbejder for med sin „Julestue“. Maalet for dem begge at fordrive den gamle Surdej — Brorson kaldte den *den hedenske*, Holberg vilde vel have kaldt den *den gotiske*; kun vil den ene fordrive den med Psalmer, den anden med Maskerader. Maalet naaedes — der er nu maaske dem, der vil sige at det lykkedes altfor vel! Heldigvis gemte Midlerne en Evighedsværdi, som vi den Dag i Dag nyder godt af.

Jeg ser i disse Angreb paa det gamle folkelige en af Tidens Hovedstrømninger, ja egentlig Hovedstrømningen, litterært set; men andre Momenter kommer selvfølgelig til, og der er ikke faa Antydninger i selve Vilh. Andersens Holbergskildring, kun er de ikke samlet til et helt Tidsbillede. Men hvad gør det, at Baggrunden falder lidt ubestemt, naar den Personlighed, der tegner sig paa den, Holberg selv, er udført med saa stort et Mesterskab, mejslet saa fast og klart, at vi ser ham, som han aldrig er bleven set før?

Typen, det er Vilh. Andersens Domæne, hans Amerika, som G. Brandes kalder det. Snart i blotte Omrids, snart i gennearbejdede Malerier faar vi en Række Personligheder stillet lyslevende for Øje. Men Lyset falder ikke ligeligt over dem. Det er ikke enhver Skikkelse, men den typiske Skikkelse, der har hans Interesser. Ikke Spiren, den grønne, uudviklede, den som har de mange Muligheder, men ogsaa den Skæbne, at det meste aldrig bliver til andet end Muligheder. Heller ikke det udgaende, det som alt bærer Dødsspiren i sig og har Uroen over sig, fordi det føler den ny Vegetation brede sig og true med at overvælde det. Over begge er der noget vaklende, noget vist meningsløst, der ikke tiltaler Vilh. Andersen. Nej: det fuldt udviklede Exemplar, hvor alle de Muligheder, der havde Livskraft, er naaet til Blomstring og Frugt, hvor Saften stiger op og ned i usvækket Strøm, *det* fryder hans Sans, *det* er det

ham en Glæde at undersøge fra alle Sider og stille frem til Beskuelse, saa alle vi andre ogsaa kan nyde det og glæde os over, hvor rigt Livet er.

Den stakkels Tyge Rothe f. Eks., der altid maatte ligge og slaas ikke blot med sit Sprog (hvorom V. A. rammende siger, at han havde den Vanskæbne at skrive i et Sprog, hvor Ordene, han skulde bruge, endnu ikke var færdige) men ogsaa med de Tanker, Sproget skulde have hjulpet ham til at klare, han, der „aldrig fik sin Høst i Lade,“ men som dog var med at saa en Sæd, der først viste sin Spirekraft længe, længe efter — ham har han ikke meget tilovers for, hvor fortræffeligt end Portrættet i og for sig er gjort. Og Rahbek, den skikkelige Rahbek, der er lutter Smil og Velvilje overfor det ny, han i Virkeligheden ikke forstaar, samtidig med han „skulde da ikke haabe“ det vil slaa det gamle ihjel, han, om hvem Lars Mathiesens Opvarter sagde, at han hverken var partisk eller upartisk, og som da ogsaa høster Prygl fra alle Kanter, han faar heller ikke andet end et medlidende Skuldertræk af Vilh. A. Men det kan ikke nægtes, at Billedet ligner, hvor lidet flatteret det end er. Og saa er dette maaske Bogens vittigste Afsnit; den kostelige Opgørelse af den litterære Laanekonto for bare een af Rahbeks Afhandlinger (S. 343) er et aldeles uforligneligt Tidsbillede.

Men saa J. S. Snedorf, Manden med den „fuldkomne Harmoni“, med Verdensmandens elskværdige Smil udadtil og Sindets Ligevægt indadtil, han for hvem de Problemer, som Slægt efter Slægt har pint sig med, kloge Hoveder og dumme Hoveder, „Häuptier in Hieroglyphenmützen, Häuptier in Turban und schwarzen Barett, Perückenhäupter“ (som Holberg!) „und tausend andre arme switzende Menschenhäupter“, — for hvem de slet ikke er Problemer, da de simpelthen alle kan læses med Ligningen $2 + 2 = 4$, men som véd med sig selv, at han har alle de Meninger, som nette og dannede Mennesker bør have, — ja han er uægtelig en Type, og derfor har han Vilh. Andersens Sympathi. Med saa stor Kunst har han tegnet ham, at han gør sine Læsere helt indtagne i denne lette Rytter. Ingen har dog bedre end V. A. selv set, hvor milefernt hans Type er fra Holbergs. Holberg, der i V. A.'s Fremstilling næsten bliver for stor til at kaldes en „Type“. Thi hvad skulde han være en Type paa? ikke paa Tiden, ikke paa det lille Land, ikke paa en enkelt Kulturstrømning; det er selve Mennesketypen, der træder frem i hans Skikkelse.

Fra norsk Side er det blevet bebrejdet de Danske, at de har gjort Holberg til den rene Rococo. Vilh. A. klager med større Ret over, at vi har gjort ham til en patriarkalsk Skikkelse, en „Fader Holberg“. Den unge Holberg med den store Ærgerrighed, den modne Mand i Kamp udadtil og indadtil, bøje sig for Blæsten men med Bitterhed i Sindet, til Resignationen vindes, og han sidder som en ensom gammel Mand i sin Professorbolig med sin „bekymrede“ Middelvejsfilosofi — denne Personlighed er det, Vilh. A. har tegnet. Og det synes mig utvivlsomt, at af alt, hvad V. A. har ydet til Forstaaelse af dansk Aandsliv, er dette det betydeligste. —

Er „Tider og Typer“ fra Indholdets Side et videnskabeligt Værk, er det fra Formens et Kunstværk. Der er maaske ingen nulevende Forfat-

ter, der behandler det danske Sprog med en saadan Virtuositet som Vilh. A. Hemmeligheden ved hans Stil er vel den, at han bestandig gaar tilbage til Billedets eller Ordets Kærne. Dette er nok en Betingelse ved al god Stil; „wenn du deinen Ausdruck willst beleben, musst auf Wortes Ursprung Achtung geben,“ siger Vismanden; men Vilh. A. har som Filolog her et Forspring frem for de fleste. Det kan dog ogsaa ske, at den aandfulde Leg med Ordene blænder en, saadan at man ikke er sikker paa, hvor det er Alvor, og hvor det blot er en vittig Spøg (som *human, Humaniora, Humanisme, Antihumanisme, Humanitet*). Eller naar han kalder Rahbeks Ord „Naturen er ikke tysk“ for et „Visdomsord“ — ja saa maa det vel være Ironi, men sikker paa det er man ikke.

Foruden Stilen kunde jeg have Lyst til at gøre opmærksom paa de mange gode Ord, Ordformer og Ordbetydninger, han tager op, som „jævne med“, „for ved“, „akavet“ „Høj over Høj“ o. fl., gode gamle danske Gloser, som ikke er fundet i „islandske Hoser“ men paa Sællands Marker. Man studser dog lidt ved Udtrykket „tale rent“; hedder det ikke paa godt Øbomaal: tale redt? og er ikke „Standsfortræder“ et fortrædeligt Ord?

Næste Bind bliver utvivlsomt af endnu større almen Interesse; allerede dette indeholder flere flygtige Udblik til det 19de Aarh., der giver en Forestilling om de ny Synspunkter, der vil blive gjort gældende. Det tegner da til, at vi med Vilh. Andersens Værk endelig vil faa den videnskabelige Behandling af vor Litteraturs „store Aarhundrede“, som vi i saa lange Tider har sukkeet efter.

Ida Falbe-Hansen.

FRA DE SIDSTE ÅRS SPROGGRANSKNING

VIII

De nordiske sprogs ordforråd har i de sidste år fået en i flere henseender ny og rig belysning, og det er naturligt at henlede Danske Studiers læsers opmærksomhed på de værker, som her har givet noget bidrag.

Som 3. bind i fjærde udgave af Ficks Vergleichendes Wörterbuch (Göttingen 1909) er udkommet i fuldstændig omarbejdet form Wortschatz der Germanischen Spracheinheit ved ALF TORP (med H. FALK som medarbejder). Den er paa en måde et omvendt side-stykke til de samme forfatters Etymologisk Ordbog, som tidligere (1907, 131) har været omtalt her, og den er for den, som vil søge dybere ned i ordenes historie, en nødvendig udfyldning til sin forgænger. Det er virkelig en meget grundig omarbejdelse af Bezzenbergers forarbejde, vist omtrent dobbelt så omfangsrigt som dette, og det er en selvfølge, at der er taget alt muligt hensyn til de nordiske sprog. Naturligvis kunde man ønske mere endnu. Fra egennavnene, de finske låneord og de urnordiske indskrifter kunde et og andet have været medtaget til oplysning; men der måtte vel sættes en grænse for arbejds omfang.

Værket er ellers meget vidtomfattende, idet også ord, som åbenbart ikke er samgermanske, men kun fælles germanske ved vandring fra sprog til sprog, som *bøtte*, *bogstav*, *verden*, oftest er medtagne (sml Fr. Fischers nedenfor omtalte værk, især § 7 flg.). At det ikke har været mangel på flid, men snarere på tid, der har gjort indskrænkninger, ser man af, at forff. som tillæg har givet en række ord fra oldnederlandsk, som de først senere har fået fat på. Ligeledes er i tillæggene de sidste undersøgelser i æmnet benyttede, så fræmstillingen er ført op til den nyeste tid. Enkelte ting synes dog at være undgået forff.s opmærksomhed, som H. Pedersens etymologi af *kul* Vid. Selsk. Skr. 6 R. VI, 344 eller Hellquists Progr. fra Gefle 1893, dæri bl. a. en rimelig etymologi af *egern* (s. VIII). Meget sjældent savner man en afledning, som er fælles for to af sprogstammens hovedgrene, som *aunian* (eng. *yeen*, sydsv.-bornh. *öna*, gull. *oyna*), der vel er en afledning til *avi* får (sål. også Rietz). Som eksempler på, hvor oplysende bogen kan være, kan nævnes, at indenfor et rum af to blade i Feilbergs ordbog oplyses to vanskelige ord, sundavedsk *venster* 'bladmave i ko' (under *vanester* (venest-) s. 389) og jysk *vesen*, *vesel* 'spiserør' (under *vaisundi* s. 380).

Bogen er ikke let at finde rundt i, da bogstavfølgen, som væsentlig er den oldindiske, ikke læmper sig så godt for de germanske sprog, men man vænner sig temmelig snart til den, og man finder så meget til oplysning, hvor man end slår op, at man ikke lader lang tid gå mellem benyttelserne.

Medens denne bog giver det fælles sprogods fra ældgammel tid, har TORP i den ene af indledningerne til HÆGSTA'S og TORP'S Gamal-norsk ordbok (afsluttet 1909) givet en kortfattet men meget righoldig oldnordisk afledningslære. En del af det stof, her er givet, er fælles med Wörterbuch, og arbejdet med denne har vel også givet Torp anledningen til at skrive afledningslæren; men meget særnordisk stof er her kommet med, og eksempelsamlingerne synes næsten at være udtømmende.

For øvrigt fortjener også selve ordbogen al ros som en meget fyl-dig lille oldnordisk-islandsk ordbog. Ulæmpen ved at oversættelsen er på landsmål, er næppe så stor, at det ikke skulde kunne betale sig for danske studenter at anskaffe den. Skulde det knibe, kan man jo anskaffe sig MATHIAS SKARDS Landsmaals-Ordlista (2. udg. 1903), som kun koster 1 kr. 35 øre. Den første del af indledningen er en kort og klar fræmstilling af de oldnorsk-islandske „målfører“, skrevet af MARIUS HÆGSTAD, og ordbogen med begge indledninger koster kun omt. 10 kroner.

(Fortsættes).

M. Kr.

TORS FÄRD TILL UTGÅRD

AV

C. W. v. SYDOW

Alltsedan Sophus Bugge år 1880 gav ut första häftet av sina berömda „Studier over nordiske Gude- og Heltesagns oprindelse“, har man ofta avhandlat frågan om irskt inflytande på den nordiska gudasagan. För många står saken kanske alldeles klar, men betraktar man närmare de skäl som anförts för och emot, så finner man dem antingen så obestämda och allomfattande (de historiska förhållandena i allmänhet) eller så speciellt språkliga (mer eller mindre osäkra etymologier av gudanamn m. m. d.), att de svårligen träffar sakens kärna, under det att en direkt jämförelse mellan nordiska och irska mytforeställningar ej i nämnvärd grad försökts.

Frågan kan dock knappast sägas vara löst utan en sådan empirisk jämförande undersökning, och en sådan skall jag därför på ett speciellt område söka värkställa. Den bör kunna vara av intresse icke blott rörande norsk-irskt kulturutbyte utan även för frågan om sammanhanget i allmänhet taget mellan gudasagan och övriga former av folktradition: sägen och saga, tro och sed.

I. Tors bockslaktning.

1. *Snorres framställning och övrig norrön tradition.*

Som inledning till berättelsen i Eddan om Utgårdresan använder Snorre följande lilla episod, som egentligen ej alls har med själva resan att göra:

Tor tar tillsammans med Loke in hos en bonde. Till kvällsmat slaktar han sina båda bockar och bjuder husets folk att del-

taga i måltiden. Alla ben skall därvid kastas på bockskinnen, som brets ut framför elden. På morgonen viger Tor skinnen med sin hammare, och strax reser sig bockarna levande, men emedan Tjalve, sonen i huset, för att komma åt mårgen bräckt ett lårben, är den ene bocken halt. För att blidka den vredgade Tor, ger bonden honom som bot sina båda barn Tjalve og Röskva, vilka alltsedan följer honom.

Enda sammanhanget mellan denna berättelse och den därpå följande Utgårdsfärden är, att Tjalve och Röskva är med om den samma, den snare till och med endast som stum person utan minsta betydelse för handlingen. Men att länka hop ursprungligen självständiga episoder till en sammanhängande cykel låg för isländingarna, och genom denna inledning fick författaren — Snorre eller någon hans sagesman — tillfälle att föreställa för läsaren de följleslagare, som Tor hade med sig på färden.

Episoden förekommer blott på ett annat ställe i norrön litteratur, i Hýmeskviða, där den står i ett annat sammanhang, men lika betydelselös för den egentliga handlingen:

Då Tor och Tyr reser till jätten Hyme, lämnar de (vers 7) bockarna i Egils vård, medan de fortsätter resan till fots. När de sen är stadda på hemvägen, hämtar de bockarna (vers 37, 38), men har ej farit långt, förrän den ena störtar halvdöd till marken med brutet ben. Det är Loke, som vållat det, men bonden får ge sina två barn som bot.

Här framställes händelsen alltså något annorlunda: slaktningen omtalas ej men måste väl förutsättas; och det är Loke, som säges ha vållat skadan på bockens ben, om genom egen åvärkan eller genom att locka Tjalve till det synes ej av framställningen. Kvädet förklarar sin knapphändighet med att historien är välbekant för alla mytkunniga, och då dikten torde härröra från senare delen av 900-talet, tycks myten om Tors bockslaktning alltså vid den tiden ha varit tämligen allmänt känd i Norge och kanske även i dess vikingakolonier. För övrigt förekommer dock ej en enda anspelning på den i norrön litteratur.

2. *Mytens förekomst utanför Skandinavien.*

Över snart sagt hela världen förekommer sagor och sägner, vilka visserligen så till vida ej röjer någon närmare släktskap med ifrågavarande myt, som de måste anses ha diktats fullt självstän-

digt, men vilka dock i det hänseendet liknar den, att de handlar om djur eller människor, som uppåtills eller förmultnat och dock fått liv igen tack vare den omständigheten att benen bevarats. Redan detta ger episoden ett ej ringa intresse, emedan man därför måste förutsätta, att den vilar på någon folktrö.

Nästan ännu mer uppmärksamhet från vetenskapens sida kan emellertid påräknas av det förhållandet, att sägner och legender är kända, som måste anses stå i ett ganska nära släktskapsförhållande till myten, och vilka därför icke blott kan belysa den till grund för densamma liggande folktron, utan även mytens tillkomst och utbredning som sådan.

Sålunda berättas om den helige Germanus, att han en gång, medan han vandrade kring med sitt följe i Wales, fick nattkvarter hos en fattig herde. Denne slaktade och anrättade åt dem sin enda kalv. Vid måltiden inskräpte S:t Germanus hos sina kamrater, att de ej fick bryta något ben. Sedan de ätit, samlades alla benen på kalvens skinn, varefter den strax blev levande igen och började äta bredvid sin moder.

Samma legend berättas även om en del andra — mest irska — helgon och i några varianter, som är mera drastiskt folkliga, är överensstämmelsen med den norska myten t. o. m. ännu större, i det helgonet själv äger djuret, och motivet „det sönderbrutna lårbenet“, som i den här citerade legenden blott förekommer såsom möjlighet i helgonets uppmaning att ej bryta sönder något ben, är fullt utfört i nästan samma form som i myten.

Likheten mellan legenden och myten är så påtaglig, att den ej kan vara tillfällig, så mycket mindre som båda tillhör närliggande geografiska områden. Men varpå beror den? Det duger i varje fall ej att, såsom man före Bugges framträdande säkert skulle gjort, utan vidare anse legenden såsom lån från nordisk mytologi, ty den här citerade Germanuslegenden förekommer redan i Nennii Historia Britonum, ett verk som enligt Zimmer¹ avslutats år 796, alltså mer än 150 år före Hymeskviða och på en tid då något nämnvärt kulturutbyte mellan skandinaver och britanno-kelter knappt kan ifrågasättas.

Ännu mer invecklat blir problemet genom förekomsten av en folksägen med ungefär följande innehåll:

En hop vättar slaktar och äter en bondes ko. Bonden får

¹ Zimmer, Nennius Vindictus 81, 82.

själv smaka och sväljer eller förstör ett ben. Då vättarna sedan samlar benen i kons hud och gör henne levande igen, är hon halt, emedan ett ben fattas.

Denna sägen förekommer mest i Alpländerna, men några varianter är även kända från britanno-keltiskt område. Frågan blir då om vilket förhållande den intar till legenden och myten. Här om kan ej uppteckningens datum ge någon upplysning, utan här måste en komparativ undersökning av stoffet i dess helhet fälla utslaget.

3. Benens roll i folk-medvetandet.

Tron på möjligheten för en död att återvända till livet är liksom tron på livets fortsättning efter döden allmän över hela jorden. Erfarenheten talar visserligen ett annat språk, men man vill dock gärna tro, att åtminstone något, om än aldrig så svåråtkomligt medel finns, som kan åstadkomma undret, vare sig det nu är livets vatten, en sällsynt ört, någon hemlig ritus eller trollformel eller något över liv och död mäktigt väsen. Skendödas återvaknande kan naturligtvis i sin mån ha bidragit till trons befastande.

Ej ens kroppens förvandling kan helt ta bort hoppet, ty benstommen bibehåller sig länge fast och oförmultnad, och så har man tänkt sig den ha en särskild betydelse såsom själens eller livets säte. En sådan tanke måste visserligen synas orimlig för en nutidsmänska, men för vilden ter sig saken helt annorlunda. Han ser knappast någon skillnad mellan levande varelser och livlösa ting, utan finner det helt naturligt att t. ex. en sten eller ett träd kan vredgas över och bestraffa hans görande och låtande. Det är för honom självklart, att något hemlighetsfullt samband förefinnes mellan en mänska och vad som en gång varit i intimare beröring med henne, en tro, på vilken en massa magiska bruk vilar. Vad under då, om han ej fullt kan fatta skillnaden mellan liv och död utan tänker sig den avlidnes själ fortfarande vara förenad med de kroppsliga resterna, speciellt benen, om än ej på alldeles samma sätt som under livet.

Sådana föreställningar om benen såsom särskilt betydelsefulla är vanliga ej blott hos vilda folkslag utan även hos europeisk allmog. Hit hör t. ex. tron, att benen av en mördad kan ange mördaren antingen genom att blöda, när han närmar sig, eller,

som i de över hela världen spridda sägnerna om det sjungande benet, genom att sjunga eller berätta om illgärningen, då någon skurit sig en pipa därav och spelat på den.

Även fränsett benen av de grekiska heroerna och de katolska helgonen har s. k. dödningaben en viktig roll i magien, och vad som därvid är av intresse, är icke blott, att de anses innehålla stora hemliga krafter, utan när man tar ett sådant, måste man be den döde om att få låna det och lova att återställa det inom en viss tid med risk att äljes råka i olycka: Då en småländsk bonde en gång utan att märka det råkat på kyrkbacken spetsa ett stycke dödningaben på sin vassa doppsko, började käppen hoppa omkring i vrån, där han vid hemkomsten ställt den från sig, och det var ingen annan råd än att strax vända om till kyrkan för att lägga tillbaka benet i vigd jord.

Ett visst slags spöken, de s. k. gastarna, är för sin tillvaro bundna vid något mänskoben. Sägner om strider med gästar förekommer över hela Skandinavien, och det gäller då för människan att kunna träffa gästens ben, om hon skall ha hopp om seger: En båtsman i Blekinge blev en natt anfallen av en gäst och försvarade sig med sin slidkniv. Hans hugg gjorde dock ingen värkan, förrän han fick se något vitt på gästen och hugg mot det. Då gav gästen till ett skrik och försvann. Kniven hittades sedan på en bro fastsittande i ett skulderblad av mänska, och det var vid det som gästens liv var fäst.

De anförda exemplen visar tydligt nog, vilken betydelse man tillagt benen. I regeln är dessa föreställningar av mera obestämd karaktär, men de kan stundom få en mera dogmatiskt preciserad form. I en engelsk predikan från 1659 omtalas en döende, som i ett samtal med prästen sade sig tro, att själen var ett stort ben i hans kropp. Zigenarna i Siebenbürgen anser bröstbenet vara livets säte, och ungefär detsamma tror nyzeeländarna om ryggraden, malajer m. fl. om huvudskålen. I dessa fall har ett enda ben valts ut att representera hela samlingen, ett naturligt utslag av de primitiva folkens böjelse för det konkreta, varvid naturligtvis bl. a. den praktiska erfarenheten om t. ex. huvudet eller bröstet såsom för livet särskilt viktiga organ medvärfat.

I detta sammanhang bör kanske anmärkas, att föreställningen om livet såsom bundet vid en bestämd kroppsdel ej endast är knuten till benen utan ofta även till andra kroppsdelar såsom

hjärtat, inälvorna, huden, blodet m. m., eller vid flera av dessa kroppsdelar på en gång. Då dessa föreställningar för ifrågavarande ämne dock har mindre intresse, behöver jag ej här uppehålla mig vid dem.

4. *Mänskobenens betydelse i gravskick.*

Ovan berörda föreställningar har tagit sig praktiskt uttryck först och främst i begravningsbruk, gående ut på att just benen särskilt vårdas under det att de övriga delarna anses mera likgiltiga. Bland indianer och australnegrer är det t. ex. vanligt, att den dödes ben rengörs från köttet, antingen genast eller först sedan kroppen en tid legat i graven för att i sådant skick förvaras och medföras på stammens vandringar¹.

Ett dylikt gravskick är ej okänt i Europa. Ännu under den äldre medeltiden tycks det sålunda ha varit vanligt att, om någon dog i krig eller på resa, benen genom kokning befriades från köttet för att bekvämare kunna hemföras. Så behandlades t. ex. liken av de andliga och världsliga stormän, som år 1167 hade följt kejsar Fredrik I till Rom och där dött i pästen, och när den store kejsaren 1190 hade drunknat i Selephs vatten, undergick hans lik samma behandling, andra historiska exempel att förtiga². Att påven Bonifacius VIII (1294—1303) fördömer seden såsom okristlig och befäller att dess utövare skall straffas med exkommunicering, tycks ej ha helt kunnat utrota den, fastän katolska kyrkan konsekvent fasthållit hans ståndpunkt.

Hos de folk, vilka betrakta något särskilt ben såsom livets säte, är det ofta — även av bekvämlighetsskäl — endast detta som tillvaratages. Exempel härpå saknas ej heller i Europa: Då en tyrolsk tjuvskytt hade blivit skjuten och störtad ner i en avgrund, lät en av hans kamrater med fara för sitt eget liv fira ner sig i bråddjupet, skar av huvudet, tog det med och begravde det på kyrkogården i Biberwier, ty då huvudet, „själens hus“, låg i vigd jord, kunde den döde få ro³. Men detta är dock blott ett undantagsfall. Europas i nyare tid fast bosittande befolkning behöver i regeln ej sådana bekvämlighetsåtgärder. Tvärtom lägges ofta mycket stor vikt vid att alla ben är med, så att t. o. m. fällda

¹ Se t. ex. Rochholz, D. Gl. I 232 f. ² Mannhardt, Germ. Myth. 73; Rochh., D. Gl. I 234 f. ³ Wolf, Zs. f. Mythol. IV 151; Feilberg, Aarbog 1894 87; Rochh. D. Gl. I 235.

tänder, genom olycksfall förlorade kroppsdelar o. s. v. tillvaratages för att följa med i graven, då man äljes vid uppståndelsen måste förbli lytt.

5. *Djurben vid jakt och slakt.*

Vad som här framhållits rörande mänskoben, gäller i tillämpliga delar även om djurens ben, vilket är helt naturligt, då för primitiv uppfattning någon avgörande skillnad mellan människor och djur ej finns. Dödade djurs ben måste därför aktas, för att de må få nytt kött och nytt liv, och även då denna synpunkt ej är avgörande, så kan djurets släkt, om benen ej behandlas varsam, bli förnärad, skygg, vantrivas eller hämnas.

Bland Amerikas indianer har det sålunda varit sed att akta benen av de dödade bufflarna och ordna dem i ringar eller regelbundna högar på prärien, för att de må beklädas med kött och få liv till nästa års jakt. Bäverns, hjortens, älgens m. fl. djurs ben fick ej röras av någon hund, ty skedde detta, kunde resp. djur bli förolämpade och ej mer låta sig fånga. Hade man ätit hundkött, rengjordes benen omsorgsfullt och begravdes, för att hunden skulle komma till liv igen. På samma sätt bevarar Alaskas eskimåer noga benen av de sälar som fångats, och kastar dem i vattnet, för att de där åter må få liv¹.

Bland lapparna skulle man, när en björn dödots, noga akta hans ben och begrava dem i deras naturliga läge, för att han skulle bli levande igen, en sed som även är utbredd bland Sibi-riens mongolfolk².

Det är dock ej blott hos mer eller mindre vilda folkslag, som dylika bruk iakttages.

Exempel på liknande aktsamhet finns på mycket närmare håll. I Småland har man in i våra dagar varit noga med att vid slakt, särskilt svinslakt, akta djurets ben, ty skadades dessa skulle de övriga kreaturen vantrivas. Rochholz³ anför något liknande från Aargau, med tillägget att det slaktade djuret känner smärta, om man skär i benknotorna.

I en isländsk sägen berättas om hur det utanför ett hus inne bland fjällen låg stora högar av fårben, och en av invånarna förklarar det med att om fårbenen ej bröts sönder eller kom bort, skulle alla får, som slaktats och ätits om vintern, bli levande till

¹ Se utförligare Frazer, *Golden bough*² II § 12, s. 366 ff. ² Fritzner, *Lappernes Hedenskab* 208 (i norsk Hist. Tidskr. IV). ³ D. Gl. I 219.

våren (alldeles som minnetaree-indianernas bufflar!)¹. Här är dock icke tal om verkliga människor, utan om útillegumenn, o: ett slags vättefolk.

Peder Fylling² berättar om en norsk trollkärning, Maske Bjørdal, som gjorde de sillar levande, som man försummat knäcka ryggbenet på. Grundtanken är här tydligen densamma som i föregående exempel, fastän det här just gäller att hindra benen att bli levande igen, förmodligen av ängslan att de av häxan levandegjorda sillarna kunde varna sina kamrater från att låta sig fångas, ett resonnemang, som ofta påträffas hos naturfolken.

6. *Djurben i offerskick.*

Även i kultbruken kommer här berörda föreställningar till synes om än dunklare och mera bemängda med andra ideer, vilket ofta gör dem svåra att förklara.

Då lapparna såsom ovan nämnts omsorgsfullt samlar den dödade björnens ben, lägger dem i deras naturliga läge och begravar dem, sker det med den uttryckliga förklaringen, att det är för att den skall bli levande igen. Men dessutom iakttages vid en sådan björnfest, att allt köttet skall ätas upp, intet får lämnas, och därmed är man synbarligen inne på kultens område. Denna rituella föreskrift om att allt köttet skall ätas upp och benen väl aktas påminner om föreskrifterna om påskalammet i 2 Moseb. 12:46 och 4 Moseb. 9:12: „Intet därav skall lämnas kvar till morgonen och intet ben skall sönderslås därpå,“ men nämnda skriftställen ger ej någon förklaring om varför man skall förfara så.

Vid lapparnas renoffer åts köttet av deltagarna och åt gudarna lämnades hornen, de omsorgsfullt aktade benen och genitalia, och ungefär samma sed råder hos Sibiriens mongolfolk. Att här gå in på de olika, varandra motsägande teorierna om offren, kan knappast bidra till det här behandlade ämnets klargörande. Men det förtjänar påpekas, att gudarnas andel mycket ofta består just av sådana delar, vid vilka livet eller själen anses fäst.

Blott ett rituellt bruk skall ytterligare nämnas här — ej emedan det är särskilt karakteristiskt i sig själv, utan emedan det är hemma på skandinaviskt område. I Telemarken skulle man under tre torsdagar efter varandra före julen ej äta annat än köttmat och väl gömma benen vid övre bordsänden. De skulle sedan ka-

¹ Arnason II 186. ² Folkesagn 62.

stas därifrån långt ut på gården med ropet: „ud dværg af dør, kom ind korn og kjør! Du skal ikke få mere af maden min end af bröd skoren“¹. Samlandet av benen är tydligen af rituell art, men har säkert ej ursprungligen stått i något sammanhang med utdrivandet av dvärgen, vilket enligt andra berättelser skedde med störor och käppar eller ris². Den verkliga meningen med behandlingen av benen är emellertid här svår att få fatt på, då de underättelser vi har om dem är av så ofullständig och förvirrad art. Till grund för den vidaregående undersökningen av benens roll måste man därför helst lägga det enklare och tydligare sammanhang, som folktro och sed uppvisar.

7. Benen i folkdiktningen: återuppväckandet.

Tron på benens särskilda betydelse för livet kan sålunda spåras över hela jorden. Den tvinger sig på den primitiva människan och hänger länge kvar under utvecklingen till högre kulturstadier. Det är därför helt naturligt, att den även skall tas om hand av folkdiktningen. Men under det den allmänna folkföreställningen låter livets återvändande till benen ständigt försiggå fastän utanför kontroll och av erfarenheten hållet tillbaka inom tämligen snäva gränser, framträder det här individualiserat i bestämda exempel, som ger en föreställning om vissa särskilda betingelser, på vilka återuppväckandet till liv tänkts kunna bero.

Att hela saken tänkts föregå av sig själv såsom i folktron, är knappast känt inom folkdikten utom i den citerade isländska sägnen, och dennas „utilegumenn“ är ej vanliga människor utan snarare ett slags vättefolk. Äljest kräver folkdiktningen ett särskilt tillvägagångssätt.

1. I några fall är det tillräckligt med god vård, i det villkoret är att benen skall vara oskadda, att inget får saknas eller att de skall läggas på ett bestämt sätt.

En saga från Madagaskar berättar om hur Urimobe slaktade sin dotter och bjöd sina vänner på hennes kött, men flickans moder bad gästerna ej kasta bort benen. Hon samlade dem, torkade dem i solen, pulveriserade dem och lade dem i ett rent kärl, som hon satte i sju korgar, den ena inuti den andra. Så snåningom kom benen till sammans, och flickan blev levande igen³. — Att

¹ Ville, Opt. 182 i (norsk) Hist. Tidskr. 2. R: III. ² Feilberg, Jul II 303.

³ Folkl. Journal I 276.

benen här, mot vad man skulle väntat, pulveriseras, torde hänga samman med att man tänkt sig flickan i det väl inhöljda kärlet genomgå en fullständig utveckling från fosterstadiet.

Till idéen besläktad är bröderna Grimms vackra saga Machandelboom: En kvinna dödar och anrättar sin styvson, och fadern äter upp honom utan att ana vad det är för kött. Systemen samlar alla benen, knyter in dem i en silkeduk og gräver ner dem under en enebuske i trädgården. Gossen kommer då till liv i gestalt av en fågel, som, när han hämnats på sin styvmor, blir mänska igen¹. — I båda dessa sagor får benen liv alldeles av sig själva, såvida ej „Machandelboom“ eller enebusken, såsom Grimm anser, skall vara något slags livgivande träd². Då erfarenheten aldrig kan ha visat hur ben får liv, är det karakteristiskt, att sagan låter undret försiggå så att ingen ser det: benen göms i ett lyckat kärl eller begravs.

2. Ett annat sätt att kringgå erfarenheten har sagan i att låta undret värkas genom något trollmedel, som hjälten — i olikhet med vanliga människor — är i åtnjutande av.

I en nedersaxisk saga berättas om en prins, som för att frälsa en förtrollad prinsessa tre nätter å rad låter sig hackas sönder och uppätas av onda andar, men på morgonen kommer en hjort med en oljeflaska i munnen, söker upp alla benen, lägger dem i ordning som de skall ligga och stryker olja på dem. Strax fogas de samman samt omges med kött och prinsen blir levande igen³. Liknande livselixir omtalas ej sällan i sagorna, men då det därvid i regeln handlar om att väcka liv i en död utan att betona benens betydelse, är de i detta sammanhang av mindre intresse.

3. Ej sällan är det genom uttalandet av en trollformel som benen får liv. Så berättas om en indisk kung, Karan, att han för att få tillfälle att dela ut stora allmosor dagligen kastade sig i en kittel med sjudande olja. När han var färdigkokt, åt en fakir upp

¹ Grimm K. H. M. nr. 47. Margarethas sång i fångelset: „Meine Mutter, die Hur“, har Göthe hämtat ur någon hithörande variant. — Sagan är tämligen allmän i västra Europa. Utan en grundligare granskning kan det ej med säkerhet avgöras, var den uppstått, men då inga slaviska varianter är kända och de bästa varianterna, att döma av det material jag för tillfället förfogar över, är från Frankrike, där den tycks vara allmänt spridd, förefaller det mig som om dess ursprungliga hemland även bör sökas därstädes. ² Grimm. K. H. M. III anm. t. nr 47. ³ Schambach und Müller, Niedersächs. Sagen u. Märchen 253 f.

honom, passade sen ihop benen, läste en formel och gjorde honom därmed levande igen, varefter han gav kungen en stor hög pänningar som lön¹. — En annan indisk saga berättar om hur fyra bröder träffar samman och skall visa vad de lärt, sen de sist såg varandra. Den förste kan en trollformel varigenom han, om han blott har en enda benknota, kan skaffa fram hela det dithörande skelettet; den andre kan genom en annan formel bekläda ett skelett med kött och hud; den tredje kan ge liv åt en död kropp; men den fjärde kan blott använda sitt sunda förstånd. De båda första visade sina konster på en benknota, som de hittat, och framför dem låg en livlös lejonkropp. Den tredje ville även visa prov på sin, men den fjärde brodern avrådde från försöket och klättrade upp i ett träd, då han ej vann gehör. Knappt hade formeln framsagts förrän lejonet blev levande och åt upp de tre skickliga bröderna².

Denna i logiskt på varandra följande tempon utförda uppväckelse erinrar något om ett storslaget kapitel hos Hesekiel. Profeten ser en slätt fullströdd med förtorkade ben och uppmanas av Herren att profetera över dem. Först blir ett stort gny av benens rasslande, då de förenas, därefter växer senor och kött på dem och hud över. Ännu saknas själva livet, men då profeten åter förkunnar Herrens ord, kommer den levande anden i de döda kropparna, så att de blir levande och reser sig upp³.

I en långt yngre judisk skrift, Toldoth Jesu, som ger sig ut att skildra Jesu liv, men på allt sätt söker nedsätta hans anseende och förklarar hans undergörande förmåga genom otillåtna trollmedel, berättas Jesus på ett förgripligt sätt ha bemäktigat sig Guds outsägliga namn ur templet, och gömt det i sitt lår. Med hjälp av detta medel kunde han till och med uppväcka döda. Då han av judarna uppmanades att ge ett bevis på sin gudomlighet, bad han dem bära fram en död man. De skyndade till en grav, men fann blott ben. Jesus satte hop dem och förvandlade dem strax till en levande mänska⁴.

Bland muhammedanerna, hos vilka Jesus står i högt anseende som profet och undergörare, berättas han med sin andedräkt kunna

¹ Steel and Temple, *Wide-awake stories* 282. ² Clouston, *Pop. T. II* 410 ff. (citerar Vétala Panchavinsati, Panchatantra, Tūtī Nāma, Lal Behari Day nr. 20, Decisions of the princess Thoodhamma Tsari nr. 10, Bahār- i Danush I 290 Scotts Transl.). ³ Hesekiel 37, 1—10. ⁴ Clouston, *Pop. T. II* 410.

blåsa liv i ben. Som illustration härtill kan följande episod av en i österlandet mycket populär muhammedansk legend tjäna: Då Jesus en gång var stadd på vandring tillsammans med en jude, kallade han till sig en gasell och slaktade den samt anrättade dess kött åt sig och sin följeslagare. Efter måltiden vecklade han in benen i skinnet och blåste på det. Strax blev djuret levande igen¹.

I flera sägner och sagor överföres värkan av trollformeln till dess föremål med hjälp av något magiskt föremål (en stav, ett spö, ett ris eller dylikt) på samma sätt som Tor, då han viger bockskinnen, använder sin hammare. Stundom förekommer dylika talismaner utan förbindelse med någon formel.

4. I en hel del sägner är det ej medlet, som träder mest i förgrunden vid uppväckelsen utan de uppträdandes övernaturliga, mytiska karaktär, vare sig det är uppväckaren eller det upp-ätna djuret, som genom sina egenskaper möjliggör undret. Ett sådant drag kan skönjas i den ovan citerade sagan om hjorten med oljeflaskan. Denne torde väl böra uppfattas som ett mytiskt väsen, liksom även i någon mån den muhammedanska legendens Jesus (Se Per i „Bruder Lustig“). Mera påtagligt träder det fram i Snorres bockslaktningsmyt.

En mytisk karaktär har även de i en del hithörande sägner uppträdande helgonen. Då jag i det följande får tillfälle att utförigare uppehålla mig vid dylika sägner, skall jag här blott anföra den nederländska legenden om den heliga Pharaïldis: Då hon fick se en flock vildgäss äta upp vetet på hennes åker, drev hon hem dem, som om de vore tama, och stängde in dem över natten. Då hon sedan skulle återge dem friheten, ville de ej flyga, emedan en saknades, som hade slaktats och ätits upp av en hennes tjänare.

¹ Clouston, Pop. T. II 390 (persisk var. från början av 1200 talet); Revue des trad. pop. XIV 439 (arabisk), XX 2 (malajisk). Denna legend är ej obetydligt lik Bsl. men likheten beror säkerligen ej på annat än likartat folktrosunderlag. Den är rent orientalisk till sitt ursprung, men den har även — fastän troligen ganska sent — spritt sig till Europa, där den förekommer i Tyskland („Bruder Lustig“ i Grimm H. K. M. nr. 81) i en delvis på grund av sammanblandning med sagan om mästersmeden („Mästaren över alla mästare“) betydligt förvanskad form. Episoden om det slaktade djuret ingår i den europeiska formen men utan att det uppväcks. Detta drag har i stället fått användning i en annan del av sagan, i det en död mänska göres levande genom att benen befrias från kött och orduas, varefter den döde i treenighetens namn tillsäges att stå upp.

Hon bad då att få de ben och fjädrar, som fanns kvar, satte hop dem och gjorde gåsen levande, varefter den förenade sig med den övriga flocken och flög bort¹.

En liknande mytisk uppväckare finns även, där frågan är om återuppväckandet ej av benen utan av en annan del eller av hela kroppen. Sålunda berättas de indiska Ribhus, sedan en ko offerats, smida en ny, som de bekläder med den döda kons hud². Om den grekiska Pelops-myten skall snart närmare talas.

Väsentligen hör väl även hit, vad som Barth. de Spina († 1546) berättar om häxorna i Ferrara: Då de förtärt innehållet i en kista med bröd eller ett vinkärl, så slår deras härskarinna Herodias dessa kärl med sitt gyllene spö, och genast är de fulla som förut av bröd eller vin som om ingenting tagits ur dem; och om de ätit en fet ox, befaller hon, att den döde oxens ben skall samlas på hans utbredda hud, viker alla fyra hörnen över, gör honom levande med sitt spö och låter föra honom tillbaka till hans plats³.

5. Då det slaktade djurets mytiska karaktär möjliggör dess återuppväckande, kan det hänga samman med att djuret tänkts

¹ Acta Sanctorum 4. Jan. I 172 > Zs f. d. Myth. I 214; Marc Monnier 225.

² I sina Sagwissenschaftliche Studien (s. 527) anför Hahn myten om ægiden såsom med Bockslaktningsmyten besläktad: Då Zevs skulle strida mot giganterna och ej hade vapen, räddes han av oraklet att betjäna sig av geten Amaltheas hud, genom vilken hans kraft fördubblades. Han gav sedan geten en annan hud, gjorde den levande och satte upp den bland stjärnorna. Likheten är dock rätt svag och i detta sammanhang kan denna myt lämnas ur räkningen.

³ Grimm, Myth.² 1208. — Följande irländska sägen innehåller den föreställningen, att den avlidna kon återigen göres levande av vätlarna (Folkl. Journal II 261 f): På sydsidan av Gorumna Lough Connemara, är en stor hög, som säges vara bebodd av vätlarna („good people“). Mitt på toppen är en grön fläck, som säges vara ingången till högen, och på vilken traktens invånare är rädda att stå. För omkr. 15 år sen hade en man i byn en ko med en nyfödd kalv, och kon dog. Men sedan den var död, styckad och saltad, brukade man om natten höra en ko i lagården, och kalven trivdes bra, fastän den ej ville ta emot den föda, som man gav den. Till att börja med var alla rädda att närma sig lagården om natten för att se vad som var där; men till slut fattade mannen mod och gick dit. Till hans stora förvåning fann han sin ko vid liv givande kalven di. Då den fick se honom, försökte den rusa ut genom dörren, men då den for förbi honom, tog han den i svansen och släpades med till vättehögen och in i ett klart upplyst rum, där vättedrottningen och hela hennes hov fanns. Drottningen frågade: „Vad vill du?“ — „I Guds namn min ko“ svarade han. „Tag den“, sade hon, och kon följde genast med honom i det Guds namn hade brutit förtrollningen. — Sagesmannen svor på att han sett kon. Han hade själv ätit av köttet, då det saltats, och efteråt hade han sett kon levande.

såsom gudomligt. Så berättas hottentottguden Cagn en gång ha förvandlat sig till en elenmtjur. Han blev dödad av människorna och uppåten av myror, men sedan hans ben samlats, blev han levande igen.

Oftare är det emellertid ett mera sagoaktigt drag i berättelsen om djuret. Det tillhör en gud eller finns i något fjärran underland och har därför framför sina dödliga släktingar egenskapen att bli levande igen för varje gång det slaktats och uppåtits. Det är Schlaraffenlandsfantasier, som här tagit gestalt. I den irska sagan om Cormac mac Art berättas om hur denne hos havsguden Mannan mac Lir bjudes på fläsk av en galt. Havsguden har sju sådana, med vilka han kan bespisa alla människor, ty då en av dem är slaktad, behöver man blott kasta benen tillbaka i stian, så är den levande nästa morgon¹. Sju likadana svin ägdes av Asal, konungen av de gyllne pelarna, och skänktes till Turens söner². Väsentligen tillhör även Särimner, galten, som varje dag slaktades och koktes åt enherjarna, åt vilkas tallösa skaror han fullt räckte till, och varje kväll var levande igen. Och i den danska sagan om Ederland hönsepige stjal hjältinnan en „so med uopspiseligt flæsk“ från trollen³.

6. Utom till uppväckaren tar några hithörande sägner även hänsyn till ätarnas mytiska beskaffenhet. Man har nämligen tänkt sig att vättar och andra andeväsen ej åter på samma materiella sätt som människor, varför det de ätit också lätt kan återställas. I flera Schweizersägner om dvärgar berättas, att dessa som betalning för sina tjänster tar mat ur skafferierna, utan att förråden minskas, och skär ut och äter köttstycken ur korna, som dock ej tar minsta skada därav utan blott blir fetare och vackrare⁴. Till dessa sägner skall jag nedan utförligare återkomma. — Samma föreställning kommer på annat sätt till synes t. ex i den gängse seden att duka ett bord för de döde under julnatten, varvid man tänkt sig, att de så att säga tar musten av den framsatta maten eller äter dess „själ“, utan att det på morgonen syns någon minskning. Jämför även ovan anförda offerbruk, varvid sådana delar, som tänkes innehålla djurets själ, erbjudes åt gudarna.

¹ Jacobs, *More Celtic fairy tales* 206. Enligt en anmärkning s. 233 kan denna saga spåras redan i början av 1000-talet, då det anspelas på den.

² *Irske Sagn og Æventyr overs. af Jastrau, Kbhvn. 1890, 53.* ³ Grundtvig *Gl. d. M.* 1248. ⁴ Rochholz, *Naturm.* 123; Schweizersagen I 384, Lütolf 457.

Som man ser har återuppväckelsens problem av folkdiktningen lösts på en hel del olika sätt. I stort sett kan dessa dock fördelas på två huvudgrupper. I den ena rör sig det hela inom människornas värld om än med tillsats av trolldom i stegrad följd: den blotta omvårdnaden, det livgivande medlet och egentlig magi. Den andra rör sig mera i en övernaturlig värld: ännu blott på gränsen, när endast uppväckaren är av mytisk natur; starkare, när ätarna eller själva djuret är det, — eller flera av dessa drag på en gång. Då det gäller att klargöra den nordiska mytens ställning till övrig hithörande folkdiktning, spelar flera av dessa formler in, men mest den om den övernaturlige uppväckaren.

8. *Benen i folkdiktningen: det skadade eller bortkomna benet.*

Såsom av de här meddelade exemplen framgår, återkommer alltså samma mytiska grundföreställningar i sinsemellan fullt självständiga sägner, beroende på det jämförelsevis trånga område inom vilket den primitiva tanken har att röra sig. Men det är ej blott det mytiska innehållet utan även den episka formningen, som på skilda håll kan visa de mest överraskande likheter. Ett sådant episkt drag, som ofta kommer igen i hithörande sägner, är det förlorade eller skadade benet.

Då möjligheten för återuppväckandet beror på att benen samlas, är det helt naturligt, att man frågar sig hur det skulle gå om något skadats eller kommit bort. Svaret ligger nära till hands: antingen måste ett nytt ben anskaffas såsom i Pelopsmyten, eller också blir det uppväckta djuret lytt såsom i Bockslaktningen. Sådana motiv kan självständigt uppträffa i olika trakter. Som exempel härpå — det enda jag känner utanför Europa — kan följande indian-sägen tjäna: Omaha-hövdingen Ictinike besöker sin hustrus farfader bävern. Då där ej finns mat i huset, erbjuder sig den yngste av bäverns fyra söner att bli mat åt gästen. Fadern dödar och anrättar honom samt varnar Ictinike för att bryta sönder något ben, men denne råkar likväl krossa ett låben med tänderna. Benen samlas i huden, som doppas i vattnet, och strax kommer den unge bävern upp levande, men en lå är defekt, och sen dess är alla bävrar sådana¹.

Likheten med Bsl. är slående, men det kan dock ej vara tal

¹ J. of Amer. Folk. I 213.

om något inbördes sammanhang. Överensstämmelsen beror helt och hållet på att båda vilar på samma folktrosunderlag och byggts enligt likartade episka lagar.

En svårare fråga är, om de europeiska formerna af „Det skadade benet“ äro liknande självständiga skapelser, eller om någon närmare släktskap dem emellan kan påvisas.

9. *Det bortkomna benet: Pelops-typen.*

Inom europeisk tradition förekommer flera olika sägentyper, vari handlingsmotivet „det skadade eller bortkomna benet“ förekommer: 1) Pelopsmyten, 2) Vättarna och bondens ko, 3) och 4) legender om helgonet och kon, samt myten om Tors bockslaktning.

I en grekisk myt berättas om hur Tantalos hade slaktat och anrättat sin son Pelops och bjöd gudarna äta av hans kött. Ingen av dem rörde anrättningen utom Demeter, som förtärde vänstra skulderbladet. Zevs befallte Hermes lägga styckena i en kittel, ur vilken Klotho drog upp gossen levande och mer skön än förut. Demeter gav honom ett nytt skulderblad av elfenben i stället för det hon ätit upp.

En flerstädes i Europa förekommande folksaga berättar om hur en hjälte förrådes av sin trolösa moder, syster eller maka till ett troll, vilket dödar honom, i många varianter (särskilt de från sydöstra Europa) genom att hugga honom i stycken, varefter han dock blir väckt till liv igen genom något övernaturligt väsen. Denna episod har i den ungerska varianten, Eisenlaci, fått en utformning, som kommer Pelopstypen nära: Eisenlaci har på egen begäran huggits i stycken och lagts i sin hästs sadelpåsar. Hästen springer till ormkonungen, som lägger styckena i ordning och väcker honom till liv; men på vägen har ena skulderbladet fallit ur påsen och ormkonungen måste därför sätta in ett nytt, tillvärvat av guld och elfenben¹.

Det finns dessutom en liten grupp sägner, som företer en väsentlig likhet med Pelopsmyten. Jag anför här varianterna i ut-

¹ Mailath II 195 (Stier-Erdélyi 107). Detta är den enda av mig kända variant av sagan om den trolösa modern, vari motivet „det förlorade och ersatta benet“ förekommer, men det förtjänar kanske att anmärkas att hjälten i en variant från Epirus [Hahn nr. 32] är son till ett skulderblad. Modern hade nämligen blivit havande genom ett skulderblad, som hon hittat på en sten och stuckit i sin gördel.

förliga sammandrag, och för att de lättare må kunna citeras, benämner jag dem med förkortade provinsnamn.

Tirol 1 (Zingerle, Sagen 337 nr. 586; > Zs. f. D. Myth. II 177). En ung man älskade en flicka, men misstänkte att hon var en häxa. För att få visshet gick han en afton till en plats, där häxorna plögade samlas, klättrade upp i ett träd och höll sig dold där. Häxorna kom, och med dem hans älskade. Denna skulle straffas för något och dömdes att sönderslitas. Domen fullgjordes och bitarna kastades omkring. Ynglingen i trädet fick fatt i ett revben och behöll det. Innan häxorna lämnade platsen, samlade de styckena, och då de ej fann revbenet, satte de in ett nytt av aleträ och gjorde henne levande igen, men det bestämdes, att hon skulle dö, om någon kallade henne för „die örlene Hexe“. När ynglingen nästa dag mötte henne, sade han: „örlene Hexe!“ och hon föll strax ner död. (Ulten).

Tirol 2 (Zingerle, Sagen 338 nr. 587; > Laistner, Sphinx II 83). En bonde hade en häxa till piga, och hon var alltid elak mot vallpojken. Bondhustrun lät henne hållas, emedan korna gav så mycket mjölk och det var sådan tur med smöret. En torsdag skulle pigan och vallpojken hämta löv. Hon befälde honom fylla korgarna, medan hon gick upp på bärget att söka nötter. Han smög efter och fick se en skara häxor dansa på en bärgäng. Rätt som det var började de slås, och pigan blev riven i stycken, varefter dansen fortsattes. Sedan samlades styckena och passades hop, men ett litet ben saknades. En häxa satte dit en haselselpinne i stället under allehanda läsningar, och pigan blev åter levande. „Nu är du åter hel“, sade häxan, „tills någon kallar dig „Haselhexe“. Då är förtrollningen slut och du faller åter i stycken“. Det lade pojken på minnet och smög tillbaka. När pigan kom och han ej var färdig, började hon slå honom. Då kallade han henne Haselhexe, och strax föll hon i bitar. Sen var det emellertid ej så god smörlycka i gården, och hela byn fick veta att de haft en häxa i tjänst. (Partschins).

Wälschtirol (Schneller 21; > Laistner II 83). En fattig yngling älskade en rik flicka, men hennes föräldrar ville ej kännas vid honom. Då hon en gång hade haft ett möte med honom i skogen, måste han gå hem, under det hon stannade kvar och somnade. Några häxor kom dit, flådde henne, kokte hennes kött och började äta. Ynglingen, som kom tillbaka, bjöds att deltaga och fick ett revben, vilket han stoppade på sig. Snart fick han veta, att det var hans älskade, och började gråta, men de tröstade honom med att de skulle göra henne levande igen, samlade benen och lade dem i huden. Då de ej kunde hitta revbenet, skar en häxa ett annat av en alm, satte det på sin plats och sade: „Nu skall jag ater göra dig levande, men om någon vet vad du har för ett revben och säger till dig: revben av alm! måste du dö“. Därefter stötte hon till flickan med foten, och hon blev då levande, men mager och eländig. Hennes föräldrar miss-

tröstade sedan om att få någon annan friare och gav henne åt hennes älskade, men hon hade förlorat både sin skönhet och sitt goda hjärta och blev elak och svår mot honom. Sedan han flera gånger varnat henne, sade han: „revben av alm!“ och hon dog då genast.

Liksom i Pelopsmyten med ett stycke elfenben ersättes det bortkomna benet i dessa varianter av ett trästycke, varigenom den till livet återväckta häxan slipper ett synligt lyte; men i stället dömes hon att dö, så snart någon påminner henne om hennes aleträrevbena genom att kalla henne „örlene Hexe“. Detta drag hör tydligen ej till motivet från början utan har lånats ur sägner om namntabu. En vanlig typ för en sådan sägen är den om mannen, som gifter sig med en vättekvinn, vilken förbjuder honom att benämna henne med ett visst namn och försvinner för alltid, när han likväl gör det. Detta motiv är vida spritt och förekommer även i Tyrolen¹, varför det lätt kunnat lånas.

Vad som trots sådana tillfälliga tillsatser och kombinationer i en del av de här citerade varianterna likväl gör, att de alla måste anses tillhöra en och samma typ, är, att de — i motsats till alla andra — handlar om återuppväckelsen av en mänska, som dödsats och styckats, och att det förlorade benet ersättes av ett annat, som tillvärkats av trä eller annat dött material.

I de första fyra varianterna (Pelops, Eis., Tirol. 1—2) har människan blott slitits sönder, ej ätits upp. Det är därför ej fråga om att väcka liv i benen, utan i allmänhet att samla de olika styckena och ge dem liv. Den femte (Wälschtir.) avviker genom att offret däri uppätes och att uppväckandet sker på det vid dylika tillfällen vanliga sättet: benen samlas i huden och görs levande.

Det för typen karakteristiska har vi tydligen i de fyra första — för övrigt till ålder och innehåll vitt skilda — varianterna. Då den femte (italienska!) låter flickan ej blott sönderrivas utan även uppätas och sedan uppväckas efter att benen samlats i huden, så beror detta säkert blott på ett inflytande från den vanliga sägentypen och väl även från den förut omnämnda italienska föreställningen om häxornas måltider med tillhörande återuppväckelse. Med kannibalism har typen i sin grundform intet att göra, om än det finns en ansats därtill i Pelops-myten, i det den dödade Pelops skulle ätits om ej gudarna i tid märkt vad slags mat som satts

¹ Laistner I 187.

fram för dem. Snarare kan man spåra sammanhang med den sönderslitning av offret — även av människor — som ej sällan förekommer i äldre orgiastiska kulturer.

Hur det än förhåller sig med ursprunget till lithörande sägner, visar sig gruppen trots alla mindre skiljaktigheter ha en säregt utpräglad handling och tillhöra ett tämligen väl begränsat geografiskt område.

Förutom de här anförda sägnerna, som man skulle kunna kalla den fullständiga Pelops-typen, finns även en variant, som man kan kalla den ofullständiga Pelops-typen: en mänska styckas och görs levande igen, men ett ben fattas utan att ersättas.

Den vanliga sagan om hur en hjälte med den älskades hjälp utför tre svåra uppdrag för att vinna henne till brud, har i en irsk saga följande episod: Hjälten skall hämta ägg ur ett kråkbo i toppen av ett träd, som är klätt med glas. På den älskades befallning slaktar han henne, skiljer köttet från benen och gör av dessa en steg upp till boet, varefter han åter samlar dem, lägger köttet omkring dem och bestänker alltsammans med vatten, varav hon blir levande igen, men hon saknar lilltån, ty den har han glömt ta med. Då han senare skall skilja henne från hennes systrar, som är alldeles lika henne, känner han igen henne på den felande lilltån.

Andra varianter av samma motiv anföras af Köhler, som framhåller, att det uteslutande förekommer på keltiskt område¹.

10. *Det bortkomna köttstycket (eller benet): vältarna och bondens ko.*

Mera intresse för denna undersökning har den mest i alpländerna, men även på britannokeltiskt område förekommande sägnen om vältarna och kon. De av mig kända varianterna är följande:

Devonshire (Henderson 321). En lantman hade 3 feta, vackra kor. Då han en morgon kom i lagården, var en av dem så mager, att hon blott bestod av skinn och ben, och i eldstaden låg en stor hög med aska. Nästa morgon var det på samma sätt med den andra kon. På kvällen gömde han sig för att se vad som skulle ske. Om natten öpp-

¹ Curtin, Myth. 15; Köhler, Kl. Schr. I 170. Stegen av ben förekommer i en tysk saga, vari hjälten klättrar upp för ett glashärg med hjälp av benen av en höna, som han ätit; när benen tar slut, skär han av sitt lillfinger, sticker in det och kommer sålunda upp. Intet återuppväckande förekommer i sagan. (Grimm III nr. 25 anm.).

nades dörren, och tusentals små troll kom in. Under prat och skratt gjorde de upp eld, ledde den tredje kon ur håset, slaktade, stekte och åt upp den. Deras kung bad dem akta sig att bryta något ben. När de hade ätit, började de leka med benen, och ett föll helt nära mannens gömställe. För att de ej skulle få se honom, när de hämtade det, stoppade han det på sig. Strax därefter befallte trollkungen, att benen skulle samlas och läggas i ordning. Sedan de satts på sina platser, sveptes skinnet om dem, och kungen slog på det med sitt spö. Kon blev då genast levande, sprang upp och råmade, men den var halt, ty det benet, som mannen hade behållit, fattades i frambenet.

***Bretagne** (Revue Celtique I 239). En fattig daglönare hade en enda ko. En natt dansade några dvärgar i månskenet, blev hungriga, lände en stor eld, och sen de styckat och stekt kon, åt de upp den. Från sin säng hade den fattige mannen med sorg sett sin ko ätas upp utan att våga göra invändningar. Genom steklukten fick han enellertid aptit och bad att åtminstone få smaka en bit. De gav honom också ett stycke kött och lovade göra kon levande igen, om han ville vara en glad kamrat åt dem under natten. Han åt med god aptit. Då det blev dag, sprang han till lagården, där han till sin glädje såg sin ko stå livslevande, men det stycke som han hade ätit fattades på henne. (Commune de Benzeec-Cap-Sizun, Finistère).

Schweiz 1 (Schweiz. Archiv V 289). Sju herdar hade vid en hornkampstävlan stött den segrande kon Moreine i ett bråddjup men påstått för jagaren, att hon stångats ihjäl. Efter döden fick de till straff att varje natt samla hennes ben ur bråddjupet och bära dem upp på bärget, där hon blev levande, varefter de måste stöta ner henne igen och göra om samma arbete.

En gång kom en gemsjägare till den alphydda, där de 7 herdarna plägade hålla till. Om natten kom de, dödade kon och åt upp den. Åt jagaren gav de ett ben att gnaga på. Därpå ropade en av dem: „Moreine, stå opp!“ Kon blev strax levande, men hon haltade, emedan det ben som jagaren fått felades. Jagaren frågade, vad han kunde göra för att förlösa dem, och de bad honom då att till arvingarna av Moreines ägare betala hennes värde. Det gjorde han, och de fick ro. (Val d'Anniviers, Eivischthal.).

***Schweiz 2** (Schweiz. Archiv V 300). En herde sökte en ko, som kommit bort på Alpe de l'Allée. Då han funnit henne, gick han in i Alphyddan för att stanna över natten. Vid midnatt vaknade han av att en skara män och kvinnor kom in, dansade och stojade. Till slut undrade någon vad de kunde äta, och en annan svarade, att kon kunde passa. Herden vågade ej röra sig utan åsåg tyst hur de slaktade, stekte och började äta upp kon. En kom fram till honom och bjöd på kött. Han ville först ej, men blev tvungen. Sedan spändes kohuden ut, och benen samlades och lades i den, varefter den vecklades hop

till ett knyte. Därefter sade den som samlat benen: „Rosina, stå upp!“ Kon stod upp, och hela följet försvann. När herden sen gick ner till byn, haltade kon, emedan det av honom uppättna stycket felades på hennes bakben. Hennes sår läktes dock snart. (Val d'Anniviers, Zinal.).

***Schweiz 3** (Rochholz, Schweizersagen I 385; > Laistner, II 81). En jägare kom en natt till en övergiven alphydda på Freiburger-Moléson, hörde en oväntad klang av kobjällror och träffade på fyra herdar med besynnerligt utseende, som höll på med ystning. Deras språk lät som korpkrax. De bjöd honom kött, men han kunde inte äta mer än ett litet stycke så stort som en finger-spets, emedan salt fattades. Han somnade därefter, men vaknade i stället för i en hydda på en askhög under bar himmel, och när han kom hem, berättade hans son, att på deras ko, Miroir, fattades ett stycke så stort som en fingerspets på vänstra bakläret.

***Schweiz 4** (Ceresole 237). En mark vid sydöstra gränsen av distriktet Pays-d'Enhautes användes till gemensamt bete under somnaren av flera gårdar, men om någon på hösten ej skulle ha nog hö åt sina kreatur, kunde han då ensam använda betet där. — Så gjorde en herde, men anfluktades svårt av spökeri. En natt, då han låg i hyddan, hörde han röster, en hel skara folk kom in i hyddan, tände upp eld och slaktade och stekte en av hans kor. Någon kom och bjöd honom på ett stycke gott kött på en fin tallrik, och han åt det. Festen varade hela natten, och herden somnade, men på morgonen fann han alla korna vid liv. Dock var det ett stort sår på höften av den vackraste kon. Där fattades ett stort stycke kött, detsamma som han hade ätit. Sen dess ville han ej använda sig av betet där.

Samma sägen berättas vid Fénestrel, nära Finhaut i Valais och i d'Émanay [Emile Javelle, Légendes de Salvan].

***Schweiz 5** (Rochholz, Schweizersagen I 321; > Henne-am-Rhyn² 208; > Laistner, Sphinx II 80, 81). Varje gång då en Emmenthal-herde på hösten skulle lämna alpen, måste han lämna kvar den ko han haft för eget underhåll, äljes gick hemfärden ej lyckligt. När man nästa vår kom tillbaka, fanns bara skelettet kvar. — En gång tyckte emellertid herden, att det var för stor skada på den präktiga kon, som lämnats, och utvärkade sig tillåtelse att gå tillbaka och hämta henne. När han kom dit upp, stod kon kvar där, och han försökte göra upp eld för att värma sig och koka mjölken vid. Det lyckades ej, och han gick därför förtretad och lade sig att sova på kammaren. Snart hörde han buller nere i hyddan som av tillredelser till ystning och kokning. Om en stund kom en egenkännlig gestalt och bjöd honom nykott mjölk, som han drack, och kött varav han blott tog en munsbit. Sen blev det tyst. På morgonen stod kon där fortfarande, och han ledde henne hemåt. Hon var halt, emedan det fattades ett stycke kött på bakbenet så stort som den munsbit han förtärt om natten.

***Schweiz 6** (Rochholz, Schweizersagen I 316). I en saltkälla i Ryken mellan Zofinger Boowald och Aare bodde dvärgar, som om nätterna ofta kom in i husen, tog av förråden och lagade sig måltid. De kunde öppna vilken lås som helst med 3 slag av sina hammare. Förråden minskades dock ej utan tvärtom, och det kött, de skar ut ur korna, hade vuxit till igen om morgonen, och korna mädde blott väl. — En gång kom en dräng, som varit borta, hem på natten, medan dvärgarna höll kalas och fick lust att smaka. Trots deras varningar åt han ett köttstycke. Då försvann dvärgarna för att ej mer återvända. Vad de använt den natten var borta, och baktill på den bästa kon felades ett stort stycke, nämligen det som drängen ätit upp.

***Schweiz 7** (Schweiz. Archiv I 239). Då man på hösten drivit hem boskapen, märkte man, att en ko var kvar. Det var redan sent, och alpen är ej trevlig att beträda på Michaelisdagen. Efter lottdragning måste den yngste herden gå tillbaka. Kon fann han snart, men måste stanna över natten i alphyddan. Om en stund väcktes han av en häxdans, och han såg dem slakta kon. Han höll sig alldeles tyst, men blev likväl upptäckt och nödgades av en ung häxa att äta ett stycke kött. Vid midnatt breddes kohuden ut, och kvarlevorna packades in i den, varefter den syddes hop. Spökeriet upphörde och herden somnade. På morgonen stod kon levande där, men ett stycke kött felades, tydligen det samma som han hade ätit. (Glarus).

***Schweiz 8** (Jäklin III 46). En man hade förlorat ett kreatur i alpen Vercina. Då han fann det, var det redan natt, och han måste övernatta i en hydda. Om en stund vaknade han och fick se två man slakta djuret och steka det på spelt. Ett litet stycke bjöd de honom. Då de var färdiga med måltiden, vecklade de in benen i huden och sade: „Stå upp och var som förut, men om ett år skall du finna din död på den välvda bryggan här på alpen“. Djuret stod upp och var som förut, men det lilla stycket, som mannen hade ätit, felades. Männens spådom slog in, och kreaturet dog efter ett år. (Graubünden).

(En liknande sägen i Jäklin I 78 har ej varit mig tillgänglig).

Vorarlberg 1 (Vonbun 89). På Mansaura högt över Tschagguns skötte en piga några kreatur i en alphydda. En gång vid midnatt kom ett helt band vättar („bützen“) dit, lagade mat och åt. Då de skulle fara på morgonen, ropade en: „Det fattas ett ben, skär ett av trä!“ När pigan sedan steg upp, fann hon en hop hästgödsel på golvet. Då hon kom ut i lagården, smekte hon sin älsklingsko med orden: „Bevare och välsigne dig Gud!“ Men med detsamma sjönk kon samman, blev mindre och mindre, tills där bara låg en tom hud, vari benen var invecklade och bland dem ett tillskuret trästycke.

***Vorarlberg 2** (Vonbun 88). En Montavoner herde hade sent en kväll kommit till Latonz-alpen för att hämta en svart ko, som hade lämnats kvar vid avfärden. Han stannade över natten i alphyddan, men vid

midnatt väcktes han av att vättarna kom, väsnades och lagade mat. Han ropades ner att delta i måltiden, varefter kom musik och dans. När de drog bort, såg han en hud utspänd på dörren och trodde sig i den känna igen den svarta kons hud. Redan tidigt på natten hade han tyckt sig se ett stort hål på kon. När det blev dag, var huden försvunnen, och kon stod oskadd i lagårn.

***Vorarlberg 3** (Vonbun 88). I Gargella övernattade en dräng på höslinnet i en alphydda. Mot midnatt kom vättarna dit. Drängen kröp av ängslan in i höet. Vättarna gjorde upp en eld ovanpå höet, och började laga mat. När maten var färdig, bjöds drängen att deltaga och åt ett stycke kött. Då han på morgonen kom i lagårn, märkte han, att en svartbrun ko hade ett stort hål i höften, och han förstod då, att det var det köttstycket han hade ätit under natten. (Montavon).

Vorarlberg 4 (Vonbun, Vorarlberg 27; > Zs. f. D. Myth. I 71; > Mannh., Germ. M. 57). Nattpolket (= den vilda jakten) kom en gång under mässan till en gård, tog gödkon ur lagården, slaktade och åt upp den. Barnen i gården fick äta med, men fick tillsägelse att ej bita sönder något ben. Vid avfärden plockade nattpolket samman benen, men kunde ej hitta ett, som barnen hade slarvat bort. De vecklade emellertid in benen i huden och sade: „Vi kan ej hjälpa, att djuret blir halt“. I detsamma stod kon där levande, men haltade på ena foten.

En likadan sägen berättas i Walsertal i Vorarlberg (Steub, Drei Sommer in Tirol 82).

Tirol 1 (Zingerle, Sagen 11, nr. 15). En ivrig gemsjägare fortsatte en gång jakten långt efter att det ringt Ave Maria. Han fick då se en stor eld och gick dit i den tron, att det var herdar, som gjort upp den, men vid sin framkomst såg han 3 „wilde Weiber“ sitta omkring den, kokande en gemsstek i en stor kopparkittel. De bjöd honom delta i måltiden men bad honom väl akta benen, ty om något fattades, fick gemsen ungälla det. Han lade alla benen tillbaka i kitteln men råkade svälja ett litet ben, vilket han dock ej lätsade om. Då han nästa morgon skulle ge sig hem, såg han en skinn torr gems, som haltade på vänstra bakfoten och inte ens var värd ett skott. Benet satt kvar i honom och pinade honom. — 3 år senare sköt han en smäckfet gems, som var halt på vänstra bakbenet, och då han flätt den, såg han, att just det ben, som han svält, fattades där. Det var tydligtvis samma gems, som de 3 kvinnorna gjort levande igen. (Passeier).

Tirol 2 (Zingerle, Sagen 411, nr. 725; < Rochholz, D. Gl. I 225). Lik föregående. Vid elden är ett litet barn, en 16 års flicka, två äldre fröknar och en fru. Barnet gråter och tröstas med löfte om mjölk. Måltiden består av soppa och helstekt gems, och han uppmanas, att ej bringa benen i ordning. Ett litet ben på vänstra foten

kommer ur fogarna, och då han erkänner det, tröstas han med att en gems därför kommer att halta litet. (Passeier).

***Tirol 3** (Vernaleken, Alpensagen 183). Dvärgarna tog en gång en vacker kalv ur en rik bondes lagård, slaktade den och åt. Bonden kom händelsevis dit, blev ond och tyckte, att de kunde ha tagit en sämre. De försökte lugna honom och bjöd honom äta av köttet. Han lade sig sen att sova. När han nästa morgon skulle fodra kreaturen, stod kalven där frisk og levande på sin vanliga plats, men det stycke som bonden ätit, fattades. (Münchenbuchsee, Emmenthal).

Wälschtirol 1 (Schneller 207, nr. 5; > Mannhardt, Wald u. Feldk. I 116). En herde på Roncegno hörde en afton hundskall och Beatriks (den vilde jägarens) rop. Han ropade förargad några okvädingsord åt jägaren, men plötsligt kom larmet närmare, och Beatrik kom vredgad in i hyddan. Herden bad ödmjukt om förlåtelse, vilket blidkade Beatrik. „Jag vill äta“, sade han. „Gå upp på toppen av den där kullen; där finner du en svart bock; ta den vid hornen och kom hit med den!“ Herden lydde och B. drog skinnet av bocken, anrättade den och bjöd herden delta i måltiden. „Men ge akt på att inget ben kommer bort!“ Herden försökte akta sig, men råkade dock svälja ett ben. Efter måltiden kastade B. huden över benen, varpå bocken genast blev levande och gik ut, men haltade en smula. — Då B. sen ville ha mänskokött, varnade herden det utsedda offret och lyckades tillsammans med honom fly till byn, men måste sen dess krypa in i höet, då han var på alpen, för att ej B. skulle ta honom.

Wälschtirol 2 (Zeitschr. für Ethnol. IV 130). En vildman tog in hos en jägare och åt en hare tillsammans med honom. Till tack ville han lära jägaren konsten att göra vax av den sämsta alpost, om han ej sade någon lögn. Jägaren gick in på överenskommelsen. Då frågade vildmannen honom om han ej hade tagit undan något av haren. „Ingenting“, sade jägaren. Han befalltes då att lägga alla benen på en tallrik och hämta skinnet. Då det var gjort, bredde vildmannen skinnet över benen, och med det samma sprang haren levande från bordet ut på marken men haltade på ena foten. Då såg vildmannen, att jägaren hade ljugit, och lärde honom ej hemligheten. Jägaren hade behållit ett ben för att göra sig en fågelpipa av det.

[Denna variant är starkt förvanskad, bl. a. genom påverkan från sagan om Bruder Lustig (ovan s. 76) ur vilken hämtats såväl haren, det hemligen borttagna och lögnmotivet].

De här anförda varianterna har i allmänhet det draget gemensamt, att ett djur — vanligen en ko — slaktas och förtäres av övernaturliga väsen, men göres levande igen, varvid ett stycke fattas på grund av att en mänska deltagit i måltiden. I de flesta — alla som betecknats med * — är det ett köttstycke som felas, just

det, som den i måltiden deltagande mannen ätit. och kon har därför antingen ett öppet sår eller också syns, att något fattas under huden; i flera varianter omtalas även att hon blivit halt.

Detta har sin motsvarighet i verkligheten, i det en muskelbristning både kan medföra lamhet och att en grop genom de Brustna muskeltrådarnas sammandragning eller förtvining visar sig under huden. Denna naturiakttagelse har i sägnen satts i samband med den ovan omnämnda folktron, att vad vättarna äter ej förtäres på samma materiella sätt som vad människor äter.

Denna form av sägnen intresserar sig föga för huruvida uppväckandet sker genom att samla benen i skinnet, ehuru det förekommer i en del varianter. Det typiska är, att herden på morgonen till sin häpnad finner den slaktade kon stå kvar levande i sitt bås, utan att han varit vittne till själva uppväckelseakten. (Bret., Schw. 3, 4, 5, 6 [7], Vorarlb. 2, 3).

I några få varianter, som för övrigt slår den nyssnämnda gruppen nära, är det felande stycket ett ben, som mannen har gömt undan eller slarvat bort (Devonsh., Schw. 1, Vorarlb. 1, 4). Även i Tir. 1, 2 och Wälscht. 1, 2 är det ett ben, som kommit bort, vanligen besynnerligt nog genom att mannen svält det, men de skiljer sig från de föregående genom att det är en gems, stenbock eller (tydligen genom förvanskning) en hare som ätits, och vättarna representeras i de två sistnämnda av en vildman eller den vilde jägaren, avvikelser som väl dock är av mera tillfällig art.

I några av dessa varianter (Devonsh., Vorarlb. 1, Tir. 1; 2) är djuret fruktansvärt magert efter vättarnas måltid. Samma motiv förekommer i följande tre sägner, som är besläktade med de föregående fast motivet „det felande stycket“ saknas, varför man kan kalla dem den ofullständiga vätte-typen.

Tirol 4 (Zingerle, Sagen 11, nr. 14; > Zs. f. D. Myth. II 177; > Laistner, Sphinx II 81). En jägare, som gått att jaga på Sonnenberg, kom om kvällen till en alphydda. Där brann eld, och han såg några stora karlar kring elden kokande kött. De hade ett helt fäkkreatur, skar ut fett och kött på det, satte därefter ihop benen igen och lät djuret springa. Då jägaren nyfiken gick närmare, såg han ett par hiskliga ögon stirra på honom och flydde, varvid han hör en röst ropa: „Du hast kurze Gnad', du hast kurze Gnad!“. Sen dess heter platsen Kurzgnad. (Ulten).

Tirol 5 (Zingerle, Sagen 10 nr. 13; > Laistner, Sphinx II 82). Geiger-Josele från St Gertraud i Ulten måste övernatta i en öde alp-

hydda. Just då han skulle till att somna, fick han höra buller och en hop män och kvinnor kom in i hyddan drivande med sig en ko. Sen de gjort upp eld, skar de upp den levande kons hud och tog ut köttet, som de sedan anrättade. Även Josele fick smaka. Då alla var mätta, sydde de ihop kons hud och drog bort med henne lika bultersamt som de kommit. — Då Josele nästa dag kom till S:t Gertraud, klagade hans granne över sin ko, som fått „das Schwinden“ och frågade Josele om råd. När han fick se den sjuka kon, kände han igen, att det var den samma kon som varit i alphyddan, och förstod hur kon blivit så mager på en enda natt. — Josele berättade också att folket i alphyddan hade sagt, att man kunde skära ut hur mycket kött som helst bara man aktade benen. (Ulten).

Kärnten (Zeitschr. f. d. Myth. III 34; > Henne-am-Rhyn. 105; > Laistner, Sphinx II 81). En månljus natt fick en herde i byn S:t Laurenz [Lesachtal] höra den vilda jakten komma mot byn till och såg 3 stora män med var sitt mänskolik hängande på en stång och efter dem en mängd folk med vilt utseende. De slog läger mitt i byn, gjorde upp eld samt slaktade, stekte och åt upp en ox ur närmsta lagård. Därpå lades benen i huden, som piskades med spön, varpå oxen åter blev levande och fördd tillbaka till lagården. Sen drog skaran vidare under gräsligt larm. Nästa dag förtorkade emellertid oxen.

I dessa varianter framstår vättarnas sätt att äta i en helt annan dager än i de föregående. När de gjort djuret levande igen, består det blott av skinn och ben. Det kan visserligen återfå hullet som i Tirol 1, 2, men det kan också alldeles förtorka eller falla samman som i Kärnten och Vorarlberg 1¹. Dessa varianter har tydligen tillkommit för att förklara någon sjukdom hos djuren. Då ett kreatur genom „das Schwinden“ helt och hållet förlorat hull och krafter på mycket kort tid, har man tänkt sig, att vättarna ätit upp köttet på det, liksom man trott att maran ridit hästarna, när de på morgonen står svettiga och matta som om de varit i strängt arbete².

¹ Det i Vorarlb. 1 förekommande motivet: trästycket, som skurits till för att ersätta ett bortkommet ben, samt kons sammanstörtande, då Guds namn nämnes, erinrar starkt om ovan anförda häxsägnar av Pelopstypen och har uppenbart påverkats av den. Jämför i detta hänseende Schw. 7, vari det är häxor som slaktar kon, Schw. 8, där oxen säges skola dö efter ett år, samt Devonsh.. vari sätlet för benets bortkomst är det samma som i den första av häxsägnerna. ² Laistner vill förklara alla hithörande sägner ur mardrömmar och anser på den grund de kannibaliska formerna (Pelopstypen) som ursprungligast, i det man i första rummet drömmer dylika hemska ting om sig själv. Många varianter har verkligen ganska starkt tycke av mardröm (Bret., Schw. 3—6 m. fl.), men benens betydelse vid uppväckandet kan ej förklaras

11. *Det bortkomna benet: helgonet (Vår herre) och bondens ko.
(Helgon-typen I).*

Det finns en del legender av en egenartad typ: ett helgon eller Vår herre gästar en bonde och deltar i en måltid på dennes enda djur (ko), varefter han som belöning för visad gästfrihet gör benen till ett levande djur igen. I en uppteckning finns motivet „det bortkomna benet“ om än i en ganska egendomlig form. Vi har härav två huvudformer: en helgonlegend från de brittiska öarna, och en saga om Vår herre från det romanska södra Europa.

Helgonlegenden handlar i de äldsta uppteckningarna om S:t Germanus, som visserligen är av fransk härkomst, men den hit-hörande, om honom berättade legenden härstammar från Wales.

Wales a (Nennius, Hist. Britonum, ed. San Marte 48, ed. Gunn 63). I Britannien regerade en grym konung, som hette Benli (eller Belinus). Honom ville S:t Germanus besöka för att förkunna kristendomen. Då han kom till staden tillsammans med sina följeslagare, sände han bud till konungen för att begära företräde, men denne försäkrade med ed, att om de än stannade till nyåret skulle de ej få komma in i staden. Medan Germanus och hans kamrater väntade på svaret, blev det afton och de visste ej varl de skulle gå. Då kom en av konungens tjänare ut ur staden, bugade sig för helgonet, berättade vad konungen sagt och inbjöd dem till sitt hus, där de blev väl mottagna. Deras värd ägde ej annan boskap än en ko och hennes kalv, vilken senare han slaktade och anrättade åt gästerna. Germanus inskräpte hos sina följeslagare att de ej fick bryta sönder något ben. Följande dag fann de kalven frisk och oskadd framför sin moder.

Då de nästa dag väntade vid borgporten för att få företräde hos konungen, kom en man springande, drypande av svett. Han bugade sig för dem och S:t Germanus frågade: „Tror du på den heliga Treenigheten?“ Han svarade: „Jag tror“. Helgonet döpte honom då, kysste honom och sade: „Gå i frid! I denna timme skall du dö, och Guds änglar väntar redan på att du skall följa dem till Herren, som du tror på“. Mannen gick glad in i borgen, blev gripen av uppsyningsmannen, förd in för konungen och dödad, ty det var sed hos denne grymme tyrann, att den som icke före solens uppgång hade börjat sin slavtjänst i borgen, skulle dödas. Helgonet och hans följe stannade hela dagen vid porten men fick ej företräde.

Då slutligen den man som visat dem gästfrihet kom, bad Germanus honom att han ej skulle låta någon av sin familj stanna i borgen. Han

genom drömmen utan grundar sig på en folktro, som ej har med drömmar att skaffa. Dessutom torde det vara ett psykologiskt misstag, att man skulle ha lättare att drömma om sin egen uppätning och återuppväckelse än om kalas på en ox.

vände då om och hämtade sina nio söner, och de följde alla med till hans boning som förra kvällen. Germanus bad dem hålla dörrarna stängda, fasta vaka och bedja hela natten samt bad dem ej se åt borgen om något skulle ske. Efter en stund föll eld från himlen och brände upp borgen med tyrannen och alla, som han hade kring sig. På morgonen döptes den gästfrie mannen och med honom hans nio söner och allt folket, varefter S:t Germanus gjorde honom till konung och lovade att det aldrig skulle saknas en konung av hans ätt. [Enligt Gunn berättas denna legend än i dag bland folket i Wales].

Wales b (Acta SS. XXXIV Julii, VII 283 § 80—82; efter S. Hericus, vars levnadsteckning över S:t Germanus kan dateras till år 876). Då S:t Germanus vistades i Britannien, kom han under en fruktansvärt sträng vinter med sina lärjungar till en konungaborg. Bud sändes till konungen med begäran om nattkvarter, men denne brydde sig ej om det, och Germanus fick stanna under bar himmel. Då det redan led mot aftonen kom en av konungens herdar, som återvänt från betesmarken, ut från borgen med sin dagavlöning och skulle gå hem. Då han fick se Germanus och hans följeslagare stå där i kölden, frågade han ödmjukt, vem det var, och då han ej fick något tydligt svar, bad han honom att, vem han än vore, skona sig själv och värdigas stiga in i hans boning, som hur fattig den än var, vore bättre än kölden utanför. Helgonet tog emot inbjudningen. Mannen ägde endast en ko med en kalv, men han bad sin hustru slakta och anrätta kalven åt gästerna. Så skedde också. Biskopen själv rörde ej maten, men bad sina följeslagare äta. Efter måltiden kallade han fram kvinnan och befallte henne noggrant samla alla benen på skinnets och lägga det i bäset framför kon. Då detta var gjort, reste sig kalven strax levande, ställde sig bredvid sin moder och började äta av fodret.

Följande morgon begav sig biskopen till palatset och då konungen kom, frågade han denne med kraftiga ord, varför han nekat honom gästfrihet. Då konungen häpen teg, befallte Germanus honom med stor myndighet att gå och lämna spiran till en värdigare. Då konungen ännu tvekade, slog helgonet honom med sin stav och befallte honom gå. Då måste han lyda och gick strax därifrån med maka och barn. Därefter kallade Germanus fram den man som bevisat honom gästfrihet och lät honom och hans hustru sätta sig på kungatronen, och deras efterkommande har allt sedan dess suttit på Britanniens tron: „Hæc ita apud Britanniam catholicis litteris contineri, prædictus mihi episcopus¹ jurisjurandi interpositione firmabat“.

Wales c (Legenda aurea ed. Gracse [1890] 450 cap. CVII; fransk översätt. av J. B. M. Roze [Paris 1902] II 318). Medan S:t Germanus vandrade omkring och predikade, vägrade konungen av Britannien honom och hans följe gästfrihet. Konungens svinaherde, som vände hem från betesmarken, kom bärande förråd, som han fått i palatset, med sig till sin

¹ Enligt vad Hericus på annat ställe angiver, en brittansk biskop Marcus.

hydda och fick se Germanus och hans följe utmattade av hunger och köld. Han mottog dem vänligt i sin hydda och lät slakta sin enda kalv. Efter måltiden lät S:t Germanus lägga alla kalvens ben på hans hud, och på helgonets bön blev den genast levande. Följande dag skyndade Germanus sig inför konungen och frågade myndigt varför han hade vägrat honom gästfrihet. Konungen kunde ej svara och helgonet sade då: „Gå och avstå kungadömet till en bättre än du.“ På grund av en befallning, som han fick av Gud, lät Germanus svinaherden och hans hustru komma och gjorde honom inför den häpnade folkmassan till konung, och sen dess har svinaherdens ättlingar regerat över britannerna.

Irland 1 (Acta SS. IX Mart. III 455). Den helige Fingar eller Guignerus kom en gång med ett stort följe till en lantgård, där en gudfruktig kvinna vid namn Coruria bodde, vilken visade dem stor välvilja. Då hennes bostad ej kunde rymma alla och där ej heller fanns tillräckligt med halm att vila på, tog hon ner halmtaket och gjorde vilobäddar av det, varefter hon slaktade och anrättade sin enda ko åt de heliga gästerna. Efter måltiden befallde S:t Fingar att alla benknotorna skulle samlas på ett ställe och kons hud bredas över dem. När han sedan bad Gud, att kvinnan skulle återfå sin ko, stod den genast i allas åsyn upp levande och vackrare än förut. Hon lät strax mjölka kon, drack av mjölken och bad Gud att mjölkådran skulle bli 3 gånger ymnigare än hos andra kor, vilket strax gick i uppfyllelse. Samma goda egenskaper gick även i arv på dess avkomma. När de följande dag bröt upp, fick de, då de kastade en blick tillbaka, se huset alldeles i ordningställt med nytt halmtak, som om det aldrig tagits ner.

Irland 2 (Mannhardt, Germ. Myth. 62; Das Kloster IX 316; < Mirror XXVI 16). Då S:t Servan och hans följeslagare av en fattig, gästfri man bespisades med dennes enda gris, gjorde han den levande igen följande morgon.

Irland 3 a (Acta SS. XXIX Jul. II, 299). Den heliga Moduenna gjorde en gång en slaktad och anrättad gris levande. **b** (s. 305 f.) Likaledes berättas att hon tillsammans med sitt följe kom till en gästfri man vid namn Deneth, vilken slaktade och anrättade sin enda kalv åt sina gäster. Följande dag var kalven levande igen. **c** (s. 293) Den heliga Darerca eller Monynna bjöds tillsammans med sitt följe av en man vid namn Deneth på hans enda kalv. Följande dag var den levande igen.

Brabant (Thomas de Cantimpré, Bonum univ. s. 246 [éd Colvenarius., Donai 1605]; > Rochholz, D. Gl. 22; > Wolf, Beitr. 89). Abboten Vilhelm av Villers lät av medlidande med en fattig, sjuk kvinna, som fått lystnad efter oxkött, slakta klostrets bästa oxe, och skickade henne den önskade delen, varav hon blev frisk. Nästa morgon fick den klosterbroder, som värkställt slaktningen, till sin häpnad se oxen ga

för plogen som förut. Då han såg efter i förrådskammaren, där man bevarade köttet, var både det och huden borta och ej det minsta spår av blod syntes till. [Den här omnämnde Vilhelm var abbot i Villers 1221—1238].

Denna typ går alltså såsom legend om Germanus tillbaka till 700-talet, då Nennius anses ha författat sitt arbete¹. Att denna är legendens grundform stödjdes av dess likhet med den sydeuropeiska typen. De irska varianterna, som huvudsakligen föreligger i medeltida uppteckningar, företer blott smärre olikheter: helgonet är manligt eller kvinnligt, djuret ko eller gris.

Till denna brittiska grupp sluter sig delvis en enda fastlandsvariant (Brabant), men det är helgonet själv som äger oxen. — Sålunda en övergång till vår „Helgontyp II“.

Av närbesläktat innehåll är den folkliga legendsagan om Vårherre hos flera romanska folk.

Gascogne (a Bladé, Contes pop. de la Gascogne II 145; b Folkl. Journ. I 383 f²). Gud gick en gång omkring förklädd till tiggare, men ingen ville ge honom något, utan man tussade hundarna på honom. På kvällen hade han ännu ingenting ätit, kom då till en fattig koherdes koja [i Bigorre] och bad om mat och nattkvarter. Herden tog väl mot honom, slaktade och anrättade en kalv och bjöd honom äta. Gud tog undan ett ben av kalven och sade, „Herde, tag alla de andra benen och lägg dem där vid dörren.“ Det gjorde herden, och Gud fick sedan ligga bredvid honom i hans egen säng. På morgonon när herden vaknade, såg han kalven, som han på kvällen förtärt tillsammans med gästen, gå utanför kojan med en bjällra om halsen, och det benet, som Gud tagit undan hängde som kläpp i bjällran. Den by, som visat sig ogästvänlig var dränkt och där ligger nu en sjö [Lhéon].

Rom (Busk, Folkl. of Rome 175). Då Jesus vandrade på jorden, kom han till en fattig koja, där en tiggare bodde. Denne gav honom sitt enda bröd och sitt enda får. Genom Jesu välsignelse blev det eld på spisen, kökskärl över, en ugn full med bröd och källaren full med vin. Jesus bad att alla ben skulle läggas i en skål. Han kastade sedan ut dem genom fönstret och av dem blev det 100 får,

¹ Jfr. ovan s. 67. Herici biografi kan säkert dateras till år 876 eller 877, då Hericus tillägnade sitt arbete til Karl den skallige. Som sagesman nämner han en biskop Marcus av britannisk nationalitet, vilken hämtat sin kunskap ur „catholicis litteris“ i Britannien. Om härmed syftas på Historia Britonum är ovisst. På grund av avvikelserna mellan denna och Hericus skulle jag vara inera böjd för antagandet, att de båda stöder sig på gemensamma källor. — Från Hericus har legenden upptagits i Legenda aurea. ² Ur denna är de båda namnen i parentes hämtade.

som han skänkte sin värd. Allt det goda skulle räcka beständigt för honom och efter döden skulle han få själens salighet.

Siebenbürgen 1 (tysk; Haltrich, nr. 5). Av två grannar hade den ene 100 får, den andre 3 får. Den fattige fick tillåtelse att beta sina får tillsammans med den rikes. När kungen sedan bad den rike om ett får, tog denne av den fattiges. Den fattiges son grät och drog bort på ett högt bjürg. Faderen sökte efter sin son, frågade förgäves solen om var han fanns, men när han frågade virvelvinden, tog denna honom med sig till sonen, som vistades i en dal, där solen aldrig lyste. — När Vår Herre och S:te Per en gång kom dit och bad om mat, slaktade den fattige sitt enda får. Vår Herre bad honom plocka upp alla benen och lägga dem i skinnet. När den fattige vaknade, fick han se en stor fårahjörd och det slaktade stod där levande med påskrift, att han var ägare till hela hjorden.

Då han sen kom hem till byn och berättade hur han fått alla sina får, slaktade den rike alla sina får och gav de fattiga, men hans får blev ej levande.

Siebenbürgen 2 (rumänisk; Şăinănu, Basmele Române 578). En gosse med ett får mötte Vårherre i gestalt av en gammal man, som bad honom om kött. Han gav honom fårets lamm. Sedan Vårherre hade ätit, sade han till gossen: „Så lammets ben över hela ängen!“ Gossen gjorde så och av benen blev en hel fårahjörd.

Av de här anförda varianterna visar särskilt den italienska och de båda siebenbürgska en nära inbördes släktskap: det slaktade djuret är ett får, vars ben ger upphov till en hel fårahjörd, ett drag, som genom sitt brott mot den vanliga sagologiken tydligt röjer sig såsom en mirakulös förvanskning av motivet.

Den sydfranska varianten har undergått en förvanskning av liknande beskaffenhet, i det den på ett meningslöst sätt låter Gud ta bort ett av benen från den slaktade kalven för att låta det hänga som kläpp i bjällran om hans hals, sedan den blivit uppväckt, alltså såsom blott minne av det skedda undervärket — tydligen ett rudiment av „det bortkomna benet.“

En mera enkel eller ofullständig form av „det bortkomna benet“ finns i en gälisk saga, en variant av den vanliga Askungesagan, vari flickan får hjälp av ett får; styvmoderen upptäcker förhållandet och slaktar fåret, men genom att gräva ner inälvorna kan flickan därstädes hämta mat och annat, som hon behöver. I den gäliska varianten tar hon vara på fårets ben, rullar in dem i skinnet, som hon stulit, och fåret blir åter levande, men är halt, emedan flickan glömt lätklövarna¹.

¹ Campbell 43.

12. *Det skadade benet: helgonet uppväcker sin egen ko.*
(*Helgontyp II*).

En grupp legender, alla från Irland, avviker från de ovan nämnda därigenom att de alla låter helgonet uppväcka sitt eget djur. Vanligtvis blir djuret halt genom att ett ben brutits sönder.

Irland 4 (Brucyre 337). Ett helgon lät bygga katedralen i Ulster, och för att arbetarna ej skulle behöva bekymra sig om födan, lät han varje afton slakta sin favoritko och anrätta hennes kött åt dem. Ingen fick skada något ben, utan dessa skulle samlas efter måltiden och väl svepas in i huden. Varje morgon stod kon åter levande på ängen och betade. — Då byggnaden nästan var färdig, fick helgonet en morgon se kon hoppa på 3 ben och böla mot sin herre. Han kallade då fram arbetarna och bad dem gå förbi honom en och en, tills han funnit den färsmakare, som för att komma åt litet mjärg brutit lårbenet på hans favoritko. Den skyldige steg genast fram, erkände sin förseelse och lovade ta det straff, som helgonet ville pålägga honom. Helgonet blidkades då och sade, att mannen gjort klokt i att bekänna sitt brott, ty äljes skulle han ha dödats av en nerfallande sten, innan kyrkan var färdig.

Irland 5 (Dyer, Church-lore, 13, 14; Folkl. journ. VI 58). S:t Kierans kyrka har byggts av S:t Kieran. Han hade därvid till sin hjälp en oxe, som under dagen släpade fram byggnadsmaterialet och om kvällen slaktades åt arbetarna. I en källa strax bredvid kyrkan kastades benen på kvällen, och på morgonen var oxen levande och färdig att arbeta igen. En afton, då bara en liten del av östgaveln fattades, bröt en arbetare, Mac Mahon, sönder oxens ena skenben för att komma åt mjärgen, och morgonen därpå var oxen därför halt och kunde ej arbeta. Helgonet bad då, att gaveln ej skulle falla förrän den skulle krossa en Mac Mahon. Personer med det namnet vågar därför än i dag ej gå nära gaveln.

Irland 6 (Acta SS. I Jan. I 47; > Zs. f. d. Myth. I 213—215). Den helige Mochua kallades av den helige Kyenanus att inviga en av honom byggd kyrka och begav sig genast åstad. På bärget Maírg fann han 12 hjortar och dem lastade han som om det varit tama oxar med ved och förde dem med sig. Då han lastat av dem veden, lät han slakta dem och mättade skarorna av fattige och andra närvarande med deras kött. Han befallde, att alla benen skulle förvaras orörda till dagen därpå. Följande dag bjöd Mochua dem uppstå i sin förra gestalt och genast iklädde sig de torra benen kött och skinn, hjortarna blev levande och lika kraftiga som förut. Där-efter begav han sig tillbaka till det bärg där han tagit dem och släppte dem där. Han återvände sedan till sin cell och de 12 hjortarna kan ännu, såsom av flere berättats, ses där på bärget.

Om samnfa helgon berättas även, att han en gång på en resa, då

hans ena häst bröt benet, kallade till sig en hjort från ett angränsande bärg. Den lät frivilligt spänna sig för vagnen och gjorde sålunda samma tjänst som en tam häst.

Ett egendomligt drag i dessa legender är, att slaktningsmotivet i dem kombinerats med en byggmästarsägen¹. Även Irl. 6 torde nämligen ursprungligen haft ett dylikt byggmästarmotiv. fastän hjortarna nu endast har till uppgift att bära ved till en redan färdigbyggd kyrka, — en alltför ringa orsak till att införa så ovanliga hjälpdjur. Denna kombination av de båda motiven kan dock ej gärna vara ursprunglig, om än den tycks vara ganska gammal.

I alla tre varianterna är det helgonet själv som äger slaktdjuret. I fråga om motivet „det brutna benet“ avviker Irl. 6, men dragaren, som bryter benet och måste ersättas, har möjligtvis sitt ursprung av att denna variant haft samma typ som de båda andra.

Två ting är sålunda utmärkande för denna legendtyp: den övernaturliga personligheten slaktar och uppväcker sitt eget älsklings- eller lastdjur, och dettas ben blir sönderbrutet, så att det återuppväckta djuret blir halt.

Den irska legendtypen, Helgon II, har alltså gett oss just de tvänne drag, som är egendomliga för Tors bockslaktning, men som vi äljes ej träffat på vår långa vandring genom Europa.

13. Översikt av typerna och deras utveckling.

Hela materialet har nu framlagts, och det återstår blott att ge en överblick över dess innehåll och sammanhang.

De allra flesta hithörande sägenuppteckningar låter inordna sig under en av fyra ganska utpräglade typer:

- 1) Pelopstypen: En mänska har styckats men gjorts levande igen; ett ben har kommit bort och måste ersättas med ett stycke annat hårt material (Grekland, Ungarn, Östalperna).
- 2) Vättetypen: vättarna äter bondens ko och gör den där-

¹ En sägen från Cornwall (Dyer, Churchlore 13), av Finn-sägnens typ berättar att St Neot på en enda natt byggde en kyrka med egna händer med hjälp av „a reindeer“ som släpade fram byggnadsmaterialet. Detta är sålunda en parallell till det irska helgonets bruk av hjortar som lastdjur, och torde möjligen ge ytterligare stöd åt förmodandet, att St Mochuas hjortar ursprungligen använts till kyrkobyggning. — Jfr. mina „Studier i Finnsägen“ Fataburen 1908, 23, vari jag dock kände endast en keltisk variant av den irska byggmästarsägnen med detta Svaðilfarimotiv.

efter levande igen; bonden har själv deltagit i måltiden, och det av honom ätna köttstycket fattas på det uppväckta djuret (Alpländerna, Bretagne, Cornwall).

- 3) Helgontyp I: ett gudomligt väsen äter tillsammans med bonden av hans ko och gör den levande igen; det bortkomna benet fattas — dock blott i en uppteckning (Romanska länder, Wales, Irland).
- 4) Torsmyten och Helgontyp II: ett gudomligt väsen slaktar sitt eget djur på besök hos bonden och gör det levande igen; genom att ett ben brutits, är det uppväckta djuret halt (eller: djuret slaktas ej hos bonden utan vid uppförandet av en byggnad); (Irland, Island).

Blott några få uppteckningar låter sig ej utan vidare inordna under någon av de anförda typerna, men tycks vara ofullgångna eller avledda varianter till dem. Flera av dem är ej självständiga sägner utan blotta episoder i sagor. En undersökning av motivets historia måste därför i första rummet basera sig på de fyra huvudtyperna.

Det faller i ögonen, att den stora massan av uppteckningar är från västra delen av Europa: Alpländerna och de brittiska öarna är de två förnämsta områdena; Frankrike har nästan en icke obetydlig andel. Härvid är att märka, att området icke blott är geografiskt sammanhängande, utan att Alpländernas och Frankrikes befolkning är till sin grundstock keltisk, liksom de ännu keltisktalande länderna spelar en betydande roll för motivets förekomst.

Inom detta västeuropeisk-keltiska område finns nästan alla uppteckningar av de tre typerna, likaså alla de ofullständiga formerna, ett vittnesbörd om den allt övervägande roll som dessa trakter spelat för uppväckelsesägnerna.

De tre typer, som här förekommer, är Vättesägnerna, Helgonlegenderna I och II samt den med de sistnämnda närbesläktade Torsmyten. Liksom till området hänger de samman i innehållet: Vättetypen handlar om övernaturliga väsen, som förtär en bondes ko, låter honom själv äta med och uppväcker den sedan; Helgontyp I om precis det samma, blott att en enda gudomlig personlighet har trätt i vätteskarans ställe. Från Helg. I är återigen ett ringa avstånd till Torsmyten, varest guden också gästar hos bonden och bringar det slaktade djuret (sitt eget!) till liv igen. Men

ännu närmare ligger denna myt Helg. II (det egna djuret, det brutna benet) blott att gudens gästning i mänskoboning här fattas. Sålunda utgör hela den västeuropeiska traditionen ett sammanhang, ja den visar en jämn förskjutning från den ena ytterpunkten till den andra, från Vättetypen ända till Helg. II eller i omvänd ordning.

Vättetypen synes vara den ursprungliga av dessa: den kan förklaras ut av sig själv, utan att man behöver taga någon av de andra till hjälp.

Det har ovan framhållits, att dess innehåll är rena naturmotiv: djurens magerhet förklarad genom att vättar i hemlighet ätit deras kött, eller bristning och försvinnande av en muskel på samma sätt. Men dessutom har vi i vårt material hela serien av utvecklingsformer från de enklare till de mera sammansatta:

a vättarna äter om natten mänskors kor, men gör dem åter levande (Ferrara, ovan s. 77).

A vättarna äter kon om natten; en man är i hemlighet vittne därtill och ser den levande om morgonen (Vorarlb. 2, Tir. 4, 5, Kärnt.).

A + B det samma; mannen deltagar själv i måltiden, och det av honom uppätta köttstycket [i några var. uppätet eller bortkommet ben] fattas på kon, då den görs levande.

Härtill svarar sägnens egen logik. När skillnaden ligger i vättarnas sätt att äta såsom oliket mänskornas, kräver detta att just det av människor förtärda köttstycket skall fattas på det uppväckta djuret. Karakteristiskt för typen är också, att sättet varpå djuret uppväcks i regeln ej omtalas — det sker medan mannen sover; men när det närmare betecknas, är det huden, som användes, eller huden och måltidsresterna. Blott två av de typiska varianterna (Schw. 2, 8) nämner tillika benen¹.

Vättetypen har som nämnt sitt bestämda område. Det finns en överväldigande mängd varianter från alpområdet samt några få (2) utlöpare från de keltiska länderna i nordvästra Europa.

¹ I några fall har dock denna sägnernas följdriktighet brutits genom att de olika formerna mer eller mindre korsat varandra, särskilt har den mera utbredda föreställningen om benens uppväckande trängt in i flera varianter av vätte-typen: mannen slukar (!) ett av småbenen (Tir. 1, Wälscht. 1), eller det av mannen gnagda eller gömda benet kommer ej med (Devonsh., Schw. 1. Vorarlb. 4, Tir. 2, Wälscht. 2). Påvärkan från Pelopstypen kan även i några varianter spåras (ovan s. 47).

Sången tycks förutsätta ett liv på sätern, varest vättarna är her-
rar, sedan mänskorna dragit därifrån. Håri måste vi se en anled-
ning till dess nuvarande starka förekomst i Alperna, men sanno-
likt är det samma naturförhållanden, som från början alstrat
sången. —

Vättetypen kan alltså på alla punkter förklaras ur sig själv och
sin egen synkrets. Helgontyperna måste uppfattas såsom yngre:
De är utan motsvarighet i naturen, och förutsätter gudomliga vä-
sen av en helt annan art än de animistiskt präglade vättarna, var-
jämte själva uppväckelsen i långt högre grad framstår som mira-
kel. Dessutom är deras episka formler mera sammansatta och
visar påverkan från bestämda håll.

Helgontyp I är att betrakta som en särskild form av den le-
gendartade saga som är bäst känd under namnet Philemon och
Baucis: en gudomlig personlighet avvisas av den rike och motta-
ges av den fattige; han belönar denne, men straffar den förre. I
de allra flesta uppteckningar är denna handling fullständig, de
irska saknar den girige och hans besträffning, men har det väsent-
liga draget, belöning för den gästfrie. Helg. I måste därför be-
tecknas som en Philemon-saga med uppväckelsemotiv¹.

Uppväckelsemotivet i Helg. I med det bortkomna benet (och
det motsvarande i Helg. II med det skadade) har dock ej omedel-
bart framgått ur Vättetypen, varest i stället köttstycket saknas.
Den vanliga tron på betydelsen av benen måste ha invärkat; och
denna möter oss även i spridda föga utformade traditioner inom
det keltiska området (det återuppväckta fåret och den återupp-
väckta flickan i sagor samt somliga utifrån påverkade varianter av
Vättetypen). Men oavhängigt av benmotivet består tillika som
förut nämnt ett sammanhang med Vättetypen, i det den överna-
turliga varelsen deltagar med mannen i ätandet av hans ko. Utom

¹ Såsom ett mellanled mellan dessa uppväckelselegender och den egentliga
Philemon-sagan, i vilken ej talas om någon slaktning eller uppväckelse, kan
man betrakta den antika myten om Oenopio (Bode, *Scriptores rerum mythica-*
rum 255; > Bugge, *Studier I* 15): Jupiter blir med sitt följe gästfritt mottagen
av bonden Oenopio, som slaktar sin ende ox till sina gäster. Då gudarna vill
belöna hans godhet, ber han att få en son. De fyller då oxens hud med urin
och gräver ner den i jorden, varur efter 9 månader gossen Orion födes. — Att
denna myt varit källan till vare sig Tors bockslaktning eller Germannslegenden,
kan dock ej gärna vara tal om.

Philemonsagan synes sålunda två former av uppväckelsesägnar ha medvärkat till frambringandet av Helg. I.

Helgontypen II torde av flera skäl vara att anse som den relativt yngsta. Härför talar icke blott dess ringa geografiska utbredning (Irland, Island) utan även det ypperliga grepp som ligger i att benet brutits för märengens skull; hade man en gång gjort detta fynd, skulle man svårligen sedan ersatt det med poetiskt svagare motiv.

Även om föreställningen, att gudomliga varelser ägde djur av Särimmers art, förefanns, skulle den tanken dock ej ligga så nära, att de slaktade och åt dessa djur tillsammans med människor. Håri ligger en överensstämmelse med Helg. I, särskilt mellan denna och Torsmyten, varest guden under sin resa gästar en mänskoboning. Sammanhanget torde här vara att även Helg. II är en förbleknad Philemonsaga. De nya motiv, som ingått, är 1) en episk utformning med det brutna benet, 2) påvärkan från en rikare utformad mytologi (Särimmer).

Ett stöd för hela denna utveckling har man likaledes i den geografiska fördelningen. Vättetypen, som vi ansåg för den äldsta, har sitt huvudområde i Alperna, sålunda jämförelsevis sydligt i de keltiska länderna. Nästa typ, Helg. I, är mera jämnt fördelad över de keltiska och romanska länderna. Den 3dje, Helg. II finns uteslutande i jämförelsevis nordliga länder: Irland och det gamla Island.

Hela denna utveckling måste ha legat före den tid då Torsmyten omnämndes i Eddadiktningen (900-talet) och Germanus-legenden upptecknades av Nennius (700-talet). De första stadierna måste alltså ligga ganska långt tillbaka.

En särskild punkt kräver en närmare redogörelse. Den övernaturlige uppväckaren är 1) i Torsmyten en hednisk gud, 2) i Helg. I (de romanska formerna) Vår herre, 3) Helg. I (de keltiska) och II: ett helgon. Det första passar onekligen bäst till sägnen och är otvivelaktigt det ursprungliga. Att Vår Herre eller något helgon intar en hednisk guds plats, är ingalunda okänt varken i folktro eller i legend. En bestämd erinran om gammal mytisk föreställning synes dessutom dölja sig i legenden om S:t Mochua, vilken låter hjortar bära materialet (veden) till kyrkan, varest han slaktar och sedan återuppväcker dem, eller enligt en annan berättelse använder hjorten såsom dragare för sin vagn. Detta ser

föga verkligt men nog så mytiskt ut, och kommer en snarast att tänka på någon hednisk gud med hjorten som attribut. En dylik finnes även bland de gamla gallerna; hans namn är Cernunnos (c: den behornade) och han framställs med hjort- eller tjurhorn växande fram ur huvudet samt med hjort och tjur vid sidan. En dylik gud tyckes dölja sig bakom den med hjortar körande S:t Mochua. Samma föreställning förekommer även i den korniska legenden om S:t Neot, som bygger en kyrka med hjälp av en hjort som lastdjur (ovan s. 97 not).

Också helgonets förhållande till kon ser mera hednisk än egentligen kristen ut; men det saknar dock ej anknytningspunkter med gamla irska helgonlegender. Så berättar ett latinskt manuskript från omkr. år 1400, vilket anses gå tillbaka till irska handskrifter från 700-talet, om S:t Kieran eller Ciaran av Clonmacnoise, att han hade med sig sin röda älsklingsko, „Odhuyr Ciarain“, till S:t Finnians skola, där hon försåg hela skolan med mjölk, och när kon dog, tog han dess hud, vilken åt den som dog liggande på densamma ansågs förläna den eviga saligheten¹. Härtill svarar som ytterligare utveckling i samma riktning vad vår ovan nämnda yngre folktradition berättar om hur hans älsklingsko även förser hans arbetare med kött — genom det upprepade uppväckandet.

Kanske legenden om en annan S:t Ciaran, vilken samtidigt med sin namne skall ha levat i Saigir, ger en antydning i samma riktning, i det den beskriver helgonets underbara rikedom på boskap: „Där var tio dörrar på hans lagård, och tio kättar vid varje dörr och tio kalvar i varje kätte och tio kor med varje kalv“². Dock kanske detta blott är att anse som en sagolikt överdriven beskrivning över Saigir-klostrets rikedomar.

Det är sålunda troligt, att även gamla keltiska gudagestalter har haft ett älsklingsdjur att köra med liksom Tor med sina bockar och understundom slaktat det till föda åt människor. Säkert är i varje fall, att inom det västeuropeiskt-keltiska området funnits en rik utveckling av uppväckelsesägnerna, under det dessa på andra håll är nästan okända.

Den enda fullständiga typ som finns utanför detta västliga område bildas av Pelops-gruppen. Dess episka grundelement är det bortkomna benet alldeles som i vår Helg. I o. fl.; även förekommer det med samma variationer som annorstädes (än det bortslarvade, än det avsiktligt gömda); men detta episka motiv är utformat på ett mera konstfullt sätt, i det benet ersatts med ett nytt av liknande material.

¹ Dictionary of national biography X 349. ² A. a. 350 (citrat ur „Lebar-Brecc“).

Sönderstyckandet och återuppväckandet av en mänska ger denna typ en påtaglig särprägel. Till det keltiska typområdets länder når den blott i Östalperna, varest tre varianter upptecknats och benersättningen en enda gång trängt in i Vältetypen. Till det övriga keltiska området har blott en mera ofullgången Pelops-form funnit väg, ej ens såsom sägen utan blott såsom episod i en saga. Både efter sitt innehåll och sitt område står Pelopstypen alltså såsom en fullt självständig utformning, oavhängig av den stora keltiska alstringen.

Utom Pelops-området och det stora keltiska området finns alls inga individuella former av de här granskade uppväckelsesägnerna utan endast varianter till några av de keltiska typerna.

1. Varianter av Helg. I finns i Italien, hos rumänerna i Siebenbürgen (rumänerna har ett ej obetydligt sagostoff gemensamt med italienarna), och hos tyskar i samma land (säkert som lån från de förra): Vår herre belönar gästfriheten genom att förvandla varje ben av det slaktade djuret till ett nytt får, — en mirakulös förstoring av uppväckelsemotivet, som visar att detta är en av Helg. I avledd form.

2. Helg. II har på samma sätt en utlöpare utom sitt vanliga område i Torsmyten, dock ej någon bevisligt yngre form, utan tvärtom en mellanform mellan Helg. I och II, som måste representera ett äldre stadium än den sistnämnda. Men i varje fall är Torsmyten ej att betrakta som särskild typ utan har sin bestämda plats som mellanlänk mellan två keltiska typer.

14. *Torsmytens ursprung.*

Tidigare forskare har vanligen sökt anknytningspunkter för Torsmyten inom nordisk folktro och diktniing. En närmare granskning härav ger emellertid avgjort ett negativt resultat.

Av besläktade föreställningar har naturligtvis Särimmermyten först och främst framdragits såsom viktig parallell, men det har redan framhållits, att vi här snarare har att göra med en Schlaffenlandsfantasi, vari intresset för hur djuret kan bli levande efter varje slaktning är lika med noll: hela saken omtalas ej, och en uppväckare behövs ej.

Den nyisländska sägnen om fårbenen utanför utilegumennens hus vilar endast på samma grundföreställning om benens betydelse såsom livets bärare, tillämpad på vättarnas värld, men den är alls

ej individualiserad, och sägnen såsom dikt betraktad har ingenting med Torsmyten att skaffa. — Det samma gäller den norska sägnen om Maske Björdal, som gjorde de sillar levande som man försummat knäcka ryggbenet på, men släktskapen är här om möjligt ännu mindre, i det det tydligen gäller att omintetgöra möjligheten för nytt liv i benen.

Vad slutligen den telemarkska julseden att samla alla avgnägda köttben vid övre bordänden beträffar, kan vi i den visserligen dunkelt spåra föreställningen om att benen har en viss betydelse, vilken föreställning här tagit sig uttryck i en egendomlig kulthandling. Men i sin art avviker den icke från andra liknande offer seder, i varje fall icke genom något, som minner om Torsmyten¹.

Lika svårt är att på annat rent germanskt område träffa någon med Torsmyten värligen besläktad diktning.

Helt annorlunda ställer sig saken på keltiskt område, såsom vi redan visat. Hithörande folkdiktning är synnerligen rikt utvecklad och bildar ett stort sammanhang, i vilken Torsmyten passar in på en bestämd plats. Under sådana förhållanden kan det ej vara tvivel underkastat vart den hör hän: Den är ej av nordiskt ursprung utan ett lån från kelterna.

Men ännu ett spörsmål söker då ett svar. Har lånet skett från irerna under vikingatiden, eller har det skett tidigare? Den senare möjligheten låter ej helt förneka sig. Under den äldre järnåldern stod Nordens folk under ett starkt keltiskt inflytande, vilket ej upphörde med vår tideräknings början, då romersk kultur började göra sig gällande. Kulturströmmen gick ju fortfarande huvudsakligen över Gallien. Särskilt kan det berömda Gundestrup-kärlet i detta sammanhang förtjäna nämnas, i det guden Cernunnos, vilken såsom ovan påpekats möjligen varit den i hithörande sägner uppträdande, finnes avbildad på detsamma.

Å andra sidan finns motivet, det skadade benet, endast i irsk folktredition, aldrig hos de andra keltiska folken. För att antaga ett gammalt lån från keltisk mytologi måste man även antaga motivets förekomst inom traditionsområden, där det nu är okänt.

Den fråga möter då, om Torsmyten kan avledas ur någon

¹ En slesvigsk folksägen om en tomte, som dödar en ko, ångrar sig och byter ut den mot en levande från en annan lagård (Müllenhoff, Sagen 324) räknas av Mannhardt (Germ. Myth. 61) hit, men har med säkerhet ej det minsta med hithörande föreställningar att göra.

av de nu kända irska legend-formerna. Detta måste besvaras nekande. Legendens om det skadade benet är såsom typ yngre i den är förbunden med ett för den samma främmande byggmäslarmotiv. Däremot är det möjligt att förklara Torsmyten såsom en sammanblandning av Helgontyp I (den walesiska Germanuslegenden) och Helg. II (den irska Kieranlegenden). Dess prägel av mellanform mellan dessa båda torde då kunna förklaras som en jämförelsevis ung sammanstöpning av dem båda, och med det sinne för logisk diktbyggnad, som kännetecknar den nordiska, särskilt den norröna, traditionen, ligger häri intet otänkbart.

I själva verket vill detta säga, att någon nordbo i västerländerna hörde Germanuslegenden berättas i liknande form, som vi känner från vikingatidens skrifter (Nennius, Hericus), och därmed kombinerade de i irska legenden förekommande motiven: eget djur, brutet ben. Den enklaste och därför naturligaste förklaringen är dock, att Torsmyten representerar någon förlorad keltisk form som var det verkliga mellanledet mellan Helg. I og II. Vi kan ej neka möjligheten av att en sådan mellanform berättats i vikingatidens Irland vare sig om ett helgon (Germanus, Kieran eller annan) eller om någon gammal gud.

Såtillvida kan frågan om tiden för överförandet av det keltiska stoffet ej besvaras med säkerhet. Den följande undersökningen om Utgårdresan kommer dock att kasta ljus även över detta. Vad som står fast är, att Tors bockslaktning ej är inhemsk utan ett keltiskt lån.

SKARPRETTERENS HUD

EN BEMÆRKNING TIL OEHLENSCHLÆGERS ALADDIN

AF

H. HOLTEN-BECHTOLSHEIM

Da Aladdin skal henrettes, siger Bødlen til sin Dreng:

„Bred Huden ud, tag Øiebindslet frem,
og ræk mig Sværdet under Kappen der!“

At den, der skal henrettes, knæler paa en Hud, er et Træk, Oehl. har medtaget fra Eventyret. I den gamle Udgave af 1001 Nat fra 1757—58¹ slaar det paagældende Sted: Saa snart Aladdin var kommen inden for, tog Bødelen fat paa ham, og efterat han havde taget Kieden af ham, som han var bundet omkring Halsen og Livet med, bredte han en Hud paa Jorden, som var farvet med en utallig Mængde Misdæderes Blod, som han havde henrettet!

I A. L. Grimms tyske Udgave af 1001 Nat² hedder det om Bødlen: Er hatte sein blutbeflecktes Leder schon hingebreitet, worauf er die Verbrecher gewöhnlich hinrichtete. Aladdin musste sich mit verbundenen Augen darauf knien....

I en moderne dansk Udgave³ staar: Aladdin var allerede knælet ned paa Bøddelens Tæppe og var blevet bundet for Øjnene.

Der kan ikke godt være Tvivl om, at baade Huden og Tæppet skal hindre, at Blodet kommer paa Jorden, naar Hovedet hugges af. Det der skal forsøges i det flg., er at forklare, hvorfor Blodet ikke maa komme i Berøring med Jorden.

Den der har slaæet en anden ihjel, selv om det er af Vaade eller i Kamp mod Fædrelandets Fjender, bliver derved uren og farlig for andre at omgaas. Han maa opfylde visse Ceremonier: bade, ofre, danse, synge eller gøre andre Ting for at forsonе den dræbtes Aand, der tænkes at kredse om sin Morder for at faa Hævn. Inden disse Fordringer er fyldstgjorte, maa han leve alene i Skoven, bo i en særlig Hytte og bruge sine egne Spiseredskaber. Ingen tør for sin egen Sikkerheds Skyld have noget at gøre med en saa udsat Person.

Et Par Exempler vil gøre dette tydeligt. I 4de Mosebog Kap. 31 fortælles, at Israels Børn efter Herrens Befaling slaar Midianiterne ihjel.

¹ Tusende og en Nat, hvorudi paa en fornøielig Maade fortælles allehaande selvssomme Arabiske Historier o. s. v., III Bind, Kbhvn. 1758, S. 321. ² Märchen der Tausend und Einen Nacht, Dritter Band, Frankfurt 1821, S. 150. ³ 1001 Nat, paa ny udgivet efter Vald. Thistedts danske Gjengivelse, Indledning og Noter af J. Østrup, Schubothe 1895—96, Del 4, S. 249.

Derefter befaler Moses sine Folk at overholde fig. Renselsesceremonier (V. 19 ff.): „Lejrer Eder uden for Lejren i 7 Dage! Enhver af Eder, som har ihjelslaaet nogen, og enhver, som har rørt ved en ihjelslagen, I skulle rense Eder paa den tredje Dag og paa den syvende Dag, I og Eders Fanger. Og ethvert Klædebon og alt Tøj af Skind og alt, hvad der er gjort af Gedehaar, og ethvert Trækar skulle I rense“. Og Præsten Eleaser befaler: „Alt det, som taaler Ilden, skulle I lade gaa gennem Ilden, saa bliver det rent; dog maa det renses med Renselsesvandet. Men alt det, som ikke taaler Ilden, skulle I lade gaa gennem Vand. Og I skulle tvætte Eders Klæder paa den syvende Dag, saa blive I rene; og derefter maa I komme ind i Lejren¹.

I Oldtidens Rom spillede Laurbær en stor Rolle som Renselsesmiddel for dem, der havde udgydt Blod. Naar Feltherren efter en lykkelig endt Krig drog triumferende ind i Byen, fulgte hans Soldater hans Vogn med Laurbær, for at de derved kunde betræde Byen, ligesom rensede for Drabet paa Mennesker². Ikke alene Soldaterne selv maatte renses med Laurbær; ogsaa deres Spyd og Lanser, Feltherrenes Risknipper (fasces), selv den Brevtavle, der indeholdt Feltherrens Indberetning til Senatet, maatte smykkes med disse Grene³. Man vil rense sig for det Blod, man har udgydt, ved Hjælp af den hellige Laurbær, og derfor bliver Laurbærgrenen ensbetydende med Sejr og Glæde. Man kan bære Grenene i Hænderne, man kan tygge Bladene, eller man kan lægge dem under sig paa sit Leje. Derved forstaas vel vor Talemaade: At hvile paa sine Laurbær; det maa betyde aldeles bogstavelig: Efter lykkelig Nedsabling af sin Fjende at lægge sig paa Laurbærgrene for at fri sig for de onde Følger af Drabet.

Grunden til alle saadanne Forsigtighedsregler er Angsten for, at den dødes Sjæl, der er blevet fri og mægtig efter at være skilt fra Legemet, skal tage Hævn over Drabsmanden. Denne Frigørelse af Sjælen fra Legemet sker netop ved at udgyde Blodet. Blodet tænkes Gang paa Gang som et med Sjælen. 1 Mosebog, 9, 4 staar: Men Kødets med dets Sjæl. dets Blod, maa I ikke spise. 3, 17, 11: Thi Kødets Sjæl den er i Blodet. Smstds, 14: Thi alt Køds Sjæl er dets Blod.

Tanken, der bærer alle Renselsesceremonier, man underkaster sig efter at have udøvet et Drab, er altsaa denne: Sjælen er Blodet, dette Blod har jeg med Vold skilt fra Legemet og er maaske selv tilsolet deraf; Sjælen vil tage Hævn, og jeg maa sikre mig ved særlige Foranstaltninger. Ingen af mine Medmennesker vil have noget med mig at gøre, saa længe de kan risikere at blive trukket med ned i Undergangen. Enhver er sig selv nærmest.

Den samme Tanke fører imidlertid til Foranstaltninger af en helt anden Art, hvorpaa det anførte Aladdinsted er et Eksempel. Man ræsonnerer saaledes: Falder Blodet paa Jorden, tager den mægtige Sjæl denne Jord i sin Besiddelse, og Mennesker mister Jorden, de kan ikke

¹ Frazer, *The Golden Bough* I, 327 ff. har mange flere Exempler. ² Festus, *Laureati milites*; jf. Masurius hos Plinius, *Hist. natur.* XV, 40. ³ Plinius, *Hist. nat.* XV, 40.

mere dyrke Jorden med Held. Det vil gaa dem, som det gik Kain, da han havde slaet Abel ihjel: „Hvad har du gjort? Din Broders Blods Røst raaber til mig fra Jorden. . . . Naar du dyrker Jorden, skal den ikke mere give dig sin Kraft: ustadig og omvankende skal du være paa Jorden.“ I Sussex i England tror man, eller troede i hvert Fald for en Menneskealder siden, at den Plet Jord, hvor der faldt Menneskeblod, blev forbandet og var gold i al Fremtid. Naar australske Indfødte aarelader en Patient, sørger de for, at Blodet ikke falder paa Jorden, men de stænker det paa hinanden. Af samme Art er en Historie hos Thukydid, Bog II, Kap. 102. Alkmeon, Amfiaraos's Søn, slog sin Moder ihjel og maatte derfor flakke rundt fra Land til Land, fordi han intet Sted kunde finde Ro for de plagende Rædselssyner: Moderens Sjæl, der forfulgte ham for at faa Hævn. Først da han naaede til Echinaderne, en Øgruppe ved Acheloos's Munding, fandt han Ro. Disse Øer var nemlig dannede af Flodens Dynd, og de var endnu ikke til, da han dræbte sin Moder. Følgelig var de ikke besmittede af det udgydte Blod, og der kunde han være. Denne Forestilling, at det Blod, der spildes paa Jorden, er en Dæmon, der tager Jorden i Besiddelse, til Tab for Mennesker, er parallel med Troen paa, at naar Tordenguden i Lynet farer ned i Jorden, vælger han sig derved denne Plet til Bolig, der saaledes bliver utilgængelig for Mennesker. Romerne indesluttede som bekendt et saadant Sted med en særlig Indhegning (puteal)¹.

Paa Grund af denne Angst for at miste den frugtbare Jord, man behøver til at leve, tager man ofte ved Henrettelser særlige Foranstaltninger for at hindre, at Forbryderens Blod kommer paa Jorden. Da en Kaptajn Christian blev skudt af Regeringen paa Øen Man i 1660, blev det Sted, hvor han stod under Exekutionen, dækket med hvide Tæpper, for at Blodet ikke skulde falde paa Jorden. Omkring 1688 henrettedes en Konge i Siam paa følgende Maade. Han blev sat i en stor Jernkedel og stødt i Stykker med Træmortere, fordi det var ugudeligt at blande det kongelige Blod med Jorden (man har glemt den egentlige Grund og digter saa en anden). Andre siamesiske Henrettelsesmaader for kongelige Personer er at sulte dem ihjel, kvæle dem eller strække dem ud paa et Skarlagensklæde og støde dem en Klods af dufte Sandeltræ i Maven, eller sy dem ind i en Lædersæk med en stor Sten og kaste dem i Floden; undertiden knækkedes Delinkventens Hals med Sandeltræs Køller, før han kastedes i Vandet. Flere Slægtninge af Kong Theebaw i Birma blev i 1878 taget af Dage, ved at man slog dem over Halsen med en Bambusstok. 4 kristne af fornem Byrd skulde henrettes paa Madagaskar; for ikke at spilde deres Blod brændte man dem².

¹ Adjunkt Ohrt har gjort mig opmærksom paa Apostlenes Gerninger Kap. 1, hvor det hedder om Judas, at han styrtede ned og brast itu, og alle hans Indvolde væltede ud, hvilket ogsaa er blevet vitterligt for alle dem, som bor i Jerusalem, saa at den Ager kaldes paa deres eget Maal Hakeldama, det er Blodager. — Skulde Meningen med dette Navn ikke være denne: Paa denne Mark er spildt Blod, og den er følgelig ikke mere anvendelig for Mennesker?

² Frazer, Anf. Skrift 354, hvor flere Exempler kan findes. — Theebaw er den engelske Stavemaade af Kongens Navn.

I Aladdinsagnet siges der intet om, hvorfor Aladdin skal knæle paa Huden, naar han skal henrettes; men efter de anførte Analogier synes det mig utvivlsomt, at det er, for at hans Blod ikke skal spildes paa Jorden og derved gøre denne tabu for de efterlevende.

Jeg tilføjer endnu et Par Exempler, som jeg skulde tro hører hjemme i en saadan Tankesammenhæng, selv om det ikke udtales direkte¹.

1. I Eyrbyggja Saga Kap. 20 fortælles om, hvorledes Katla gentagende Gange skjuler sin Søn Odd mod hans Efterstræbere ved at omskabe ham til en Rok, en Gedebug og et Svin, men til sidst bliver uheldig, da Geirrid kommer til. „Geirrid kastede Kappen af sig og gik til Katla, tog en Sælbælg, som hun havde taget med sig og drog den over Hovedet paa Katla; derpaa bandt Ledsagerne den til forneden“. Nu blev Odd fundet og hængt, hvorefter man slog Katla ihjel med Sten.

Hvorfor Katla faar Bælgen over sig, siges der intet om i Sagaen, men det synes mig rimeligt, at der bagved ligger en Angst for at spille Blodet paa Jorden. Herpaa kunde ogsaa Døden ved Stening tyde. Meningen med denne Straf er vel, at man ikke vil have sine Vaaben smittede af den dræbtes Blod (jf. ovenfor de romerske Soldaters Skik at rense deres Spyd med Laurbær), og derfor dræber man Delinkventen med Stenkast. De til Grund liggende Tanker tror jeg altsaa er disse: Jorden maa ikke gøres tabu, derfor skal Bælgen over Personen; vore Vaaben skal ikke gøres tabu, og derfor sker Drabet ved Stenkast.

2. I Gisle Surssøns Saga optræder en Mand ved Navn Torgrim Nev. Han fremføres (Kap. 16) med disse Ord: „Han var fuld af Trolldom og Hexekunster og var saa slem en Seidkarl, som nogen kunde være“. Det tog da ogsaa en Ende med Forskrækkelse for ham (Kap. 21). Gisle Surssøn drager til Nevstade og tager Torgrim Nev til Fange og fører ham til Saltnæs (hvor hans Søster, der ogsaa drev Sortekunster, nylig var blevet stenet ihjel), drager en Bælg over Hovedet paa ham, lader ham stene ihjel og dylge til med Sten ved Siden af Søsteren.

Heller ikke paa dette Sted giver Sagaen den fjerneste Antydning af, hvorfor man vælger netop denne Henrettelsesmaade.

3. I Vølsungesaga (Kap. 40) fortælles, at Svanhild, Sigurd Faavnesbanes Datter, og Randver, Jormunreks Søn, fatter Elskov til hinanden paa Vejen til Kong Jormunrek, hvis Brud Svanhild skal blive. Bikke fortæller det til Kongen. Han lader sin Søn hænge. Bikke sagde: „Intet Menneske har du større Grund til at være ond imod end mod Svanhild. Lad hende dø med Skam“. Kongen svarer: „Den Beslutning vil vi tage“. Derpaa blev hun bundet i Borgleddet, og der blev jaget Heste frem imod hende. Men da hun aabnede Øjnene, turde Hestene ikke træde paa hende. Og da Bikke saa det, sagde han, at man skulde drage en Bælg over Hovedet paa hende. Dette blev gjort, og derpaa lod hun sit Liv.

¹ Henvisningen til de 3 Tilfælde fra nordisk Literatur skylder jeg Adjunkt, Dr. Ussing. (Hensigten har utvivlsomt været at undgå heksens „onde øje“, se *Laxdølasaga* k. 37 f, *Hrólfs saga kraka* k. 22, og *Feilberg*. Der böse blick in nordischer überlieferung, Zs. des vereins f. volkskunde, 1901. 309 ff. *Udgj*).

I denne Saga faar den dødsdømte Bælg over sig for at skjule hendes skarpe Blik i Dødsstunden. Hos Saxe, som fortæller Historien i 8de Bog, siges imidlertid, at Hestene vægrede sig ved at træde paa hende, fordi hun var saa smuk. Dette gør Indtryk paa Kongen, der er ved at give hende fri, men Bikke kommer til og siger, at naar hun laa med Ansigtet opad, skræmmede hun Hestene med sin grufulde Galdren; de kunde kun træde hende under Fødder, naar hun laa næsegrus. Det var ikke sandt, ti han vidste godt, at hendes Fagerhed var hendes Frelse. Hun blev da vendt med Hovedet ned ad og lod saa sit Liv under Hestehovene.

Jeg skulde tro, at den oprindelige Sammenhæng har været denne: 1. Hun skal dø med Skam 3: trampes ihjel af Dyr. 2. For at hendes Blod ikke skal spildes, faar hun (i Vølsungesagaen) Bælg over sig. — Da senere den oprindelige Hensigt glemtes, opfattes Bælgen som et Middel til at skjule hendes Blik.

4. I Oldtidens Rom var Straffen for den, der havde dræbt en nær Slægtning, at blive pisket og dernæst syet ind i en Sæk sammen med en Hund, Hane, Slange og Abe og saa kastet i en Flod eller i Havet. Kejser Hadrian bestemte, at Sækken ogsaa kunde kastes for de vilde Dyr. Sagen er bekendt fra Ciceros Tale for Roscius (jf. Justinian, Institutiones 4, 18, 6 og Digesta 48, 9, 9).

Hadrians Bestemmelse kan vi se bort fra som et sent Paahit. Men hvad Mening er der i det andet? Jeg vil prøve at gætte, med Fare for at gætte galt.

To Ting synes at være blandede sammen. Naar Forbryderen puttes i Sækken og druknes, ligger det nær deri at se et Forsøg paa at skille sig af med ham uden at risikere nogen Ulykke af hans Blod, paa samme Maade som i den anførte siamesiske Henrettelsesmaade.

Vanskeligere at forklare er Meningen med Dyrene. Her ligger rimeligvis en helt anden Tanke bagved, nemlig følgende. — Naar en Mand dør, gaar hans Sjæl til den anden Verden, og ved Begravelsen af hans Legeme dræber man hans Hustruer, Trælle, Heste og vedlægger hans Vaaben, for at Aanderne fra alle disse Mennesker, Dyr og Ting kan følge ham til den anden Verden og tjene ham der. Befordrer man nu en Forbryder til den anden Verden, vil det være naturligt kun at give ham et foragteligt Tjenerskab med; man finder ikke, det er nok at straffe ham med Tab af Liv, men man giver ham ogsaa en Mindremands Stilling i den næste Tilværelse.

Det er formodentlig den samme Tanke, der laa bag Kong Frodes Bestemmelse, at en Tyv skulde nagnes til Galgen med Jernspiger gennem Senerne, og en Ulv skulde hænges ved Siden af ham. Saxe, der fortæller Historien i 5te Bog, bemærker, at Hensigten med Ulven var at vise, at et slet Menneske maatte regnes lig et vildt Udyr, og at de to burde lide samme Straf, — en Forklaring som enhver kan fornemme er Frugt af en uforstaaende Reflexion. —

Tilbage staar nu blot at understrege, at disse Forsigtighedsregler med Blodet især anvendes over for Personer, der anses for at have

særligt stærke aandelige Kræfter, og hvis Sjæle derfor, naar Blodet spildes, kan gøre særlig Skade. Katla og Torgrim Nev er notoriske Troldfolk, og man maa behandle dem med Forsigtighed, naar man vil dræbe dem.

Naar kongelige Personer behandles med samme Omtanke, er Grunden simpelthen den, at jo længere man naar ned i primitiv Livs- og Samfundsopfattelse, des mere bliver Kongen en Person, der raader over Trolddomskræfter, som alene berettiger ham til hans ophøjede Stilling. Navnlig har han den Opgave at skaffe Sol, Regn og Vind til rette Tid og i rette Mængde; kan han ikke det, slaar man ham ihjel som ubrugbar. Derfor er det fuldkommen forstaaeligt, at en siamesisk Konge stødes i Stykker med Mortere i en Jernkedel, at kongelige Personer i samme Land knuses liggende paa et Tæppe, og at Kong Theebaws Slægtninge i Birma slaas med Bambusstokke over Halsen. Samme Betragtninger gælder over for de 4 fornemme kristne paa Madagaskar, der blev brændt, og den fornemme Svanhild, der fik Bælg over sig.

Hvis den fremsatte Forklaring af Romernes Straf for dem, der myrdede nære Slægtninge, er rigtig, er det let at forstaa, at man viste særlig Forsigtighed ved Henrettelsen af disse Menneskeuhyrer. For den primitive Mand er den store Forbryder et Væsen af samme Art som en Troldmand eller en Fyrste; de er alle Væsener med overmenneskelige Kræfter, og den moralske Forskel, der for os stiller Forbryderen paa sin særlige Plads, eksisterer ikke for en saadan Tankegang. Den store Forbryder er en dæmonisk Person som Kongen og Troldmanden.

Men bag denne Forsigtighed med de udkaarne Menneskers stærke Sjæle ligger der en Tankegang, der krævede Forsigtighed ved Udønsningen af ethvert Menneskes Blod. Et Levn af en saadan Tro kender vi som omtalt fra Sussex, og det er naturligvis ingen Tilfældighed, at det er hos australske Indfødte, de lavest staaende af alle nulevende Mennesker, at man ved en saa dagligdags Begivenhed som Aareladning sørger for, at Blodet ikke falder paa Jorden.

Vi vender tilbage til Aladdin. Han er som Sultanens Svigersøn hævet op i fornem Stand og burde alene af den Grund henrettes med mere Forsigtighed end almindelige Mennesker. Heraf er der imidlertid ikke Spor i Æventyret, han henrettes paa den samme Hud som alle andre Forbrydere. Æventyret er paa dette Punkt saa primitivt, at det minder om Tankegangen hos australske Indfødte; næsten alle de andre anførte Exempler tilhører et Kulturlag, hvor gamle Skikke kun er bevaret for de særligt udvalgte.

Naar den primitive Mand mærkede Blodet hamre i Pulsaaerene i Hals, Haandled og Fodled, saa opfattede han det, som om Sjælen søgte at bryde ud af sit Fangebur, og det var vel derfor, han lagde Ringe om Hals, Vrist og Ankel for at holde sin Sjæl fast. At se Blodet strømme ud af et Saar paa Jorden maatte fylde ham med Gru, det røvede et Menneske hans Liv, det tog Jorden fra de efterlevende, det frigjorde en hævngerig Aand, der fremfor alt vilde tage Hævn over Drabsmanden:

Blut ist ein ganz besondrer Saft!

KULTUR OG FOLKEMINDER

BJOVULF.

Bjovulf oversat af Adolf Hansen og efter hans død gået efter og fuldført samt forsynet med en indledning og en oversættelse af brudstykket om *Kampen i Finsborg* af Viggo Julius von Holstein Rathlou. Udgivet ved Oskar Hansen. Gyldendalske boghandel 1910.

Det var kendt for ikke få, at Adolf Hansen i de sidste år af sit liv havde syslet med en oversættelse af *Beovulfdigtet*. Det var det sommerferiearbejde han år efter år vendte tilbage til. Den hele dansk-sproglige dragt det skulde have optog ham på det stærkeste; han studerede endogså folkevisernes sprog, for at se hvor meget deraf der lod sig udnytte. Han har udgivet en prøve af oversættelsen (*Dansk Tidsskrift* 1904) og enkelte venner har set større dele af hans håndskrift og glædet sig ved det på én gang friske og vægtige værk som det tegnede til at blive.

Efter hans død ($3/2$ 1908) fandtes dog oversættelsen i ufærdig stand. Den renskrift, hvori det meste forelå, lod åben plads for en del steder hvis mening var dunkel eller omstridt; også skrivemåden af navnenes former stod der ofte tom plads for: han havde til en begyndelse tænkt sig den rent angelsaksisk, men blev efterhånden mere fortrolig med den tanke at gøre den ret nordisk; og det hele var overbroderet med en uendelig mængde blyantsvarianter, henstillede til nærmere overvejelse.

Det var ingen let opgave, der af den afdødes slægt overdroges biblioteksassistent Holstein-Rathlou, at gøre dette arbejde trykfærdigt. Men det er lykkedes på fortræffelig måde. Uden at trænge selvstændig ind i *Beovulfforskningens* mange vanskeligheder har han fordybet sig i den Adolf-Hansenske oversættelses ånd og stemplet alt til en helhed. Og når man nu læser den som færdigt værk, må selv den der har kendt oversættelsen forud studse ved det storværk her er skabt. Uden at bryde med den angelsaksiske digterstils patetiske fylde og hang til at brede sig i sideamner ligger der for os et digterværk på det reneste og ypperligste dansk, et værk som man nyder med sit øre og hvis indhold danner billede for ens sans. Disse svulmende og dog stærke rytmer betager en, så man ganske glemmer at spørge om kommentar til enkelthederne — netop fordi hver enkelthed forsvinder ind på sin plads i helhedsindtrykket. Digtets sidste store afsnit — heltens dødsviiede drage-

kamp — der ellers for den almene bevidsthed står som det forholdsvis langtrukne — får, læst højt i denne oversættelse, en betagende magt som af en digterånd der helt er fyldt af sit æmne, en ustandselig riven med i situationens storhed som i en græsk tragedie. Man føler at man kommer nærmere ind mod det hjærtelag, hvormed digteren og hans oldtidstilhørere opfattede Beovulfkampen.

Dette bør alle, der sysler med vor fjærne fortid, mærke sig: at vi har en Beovulfoversættelse, der værdig lægger det gamle åndsværk frem for enhver der vil kende det.

Det havde været Adolf Hansens hensigt også at give os hele Beovulfdigtets skæbne fra dets kilder og til dets rolle i nyere tids forskning og digt. Det er kun blevet til notitser og penneprov; og opgaven må ligge til nogen anden. Men det vi har fået er i sig selv godt nok, og er det bedste.

A. O.

NORDISKE OG TYSKE BØNDERGÅRDE.

K. Rhamm, *Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavischen Altertumskunde*. 1. Teil: Die Grosshufen der Nordgermanen. — 2. Abteilung: Urzeitliche Bauernhöfe in germanisch-slavischen Waldgebiet. 1. Teil: Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube. Braunschweig 1905—8. XIV + 853 + XXXII + 1117 ss.

Et ualmindelig bredt anlagt, omfangsrigt og grundigt værk, bygget på årelange indsamlinger og studier, og røbende en forbavsende kendskab til selv de mindste enkeltheder i vidt spredte landes agrarforhold og bygningsskik. At give en blot ganske kortfattet oversigt over det omfattende arbejdes hovedindhold og synsmåder er imidlertid en næsten uoverkommelig opgave; ti ligeså grundigt forf. går til værks, lige så uoverskueligt og vanskeligt at finde sig til rette i er hans arbejde, og overfor adskillige af hans enkeltundersøgelser er man noget i vilderede med, hvad betydning de egentlig har for sammenhængen og helheden, ligesom man stundom har noget ondt ved at få fat på de almindelige slutninger, som forf. drager ud af det kæmpemæssige stof han har samlet sammen, i det helheden stundom så at sige drukner i alle enkelthederne. Og det er synd for hans store værk, der i virkeligheden er så rigt på skarpsindige og tankevækkende undersøgelser, og som først og fremmest udmærker sig fremfor så megen anden tysk forskning på bygningsskikkens område ved i størst mulige omfang at støtte sig til et med stor flid og ihærdighed indsamlet etnografisk materiale (3: oplysninger om bøndernes overleverede bygningsskik i de forskellige egne og lande), medens den filologiske fortolkning af gamle tekster med rette sættes i anden række. Man tilgiver derfor let forf., at han stundom har en noget overdreven tillid til dette materiales rækkevidde og ingenlunde altid holder sig indenfor det sandsynliges grænser i sin iver for at spore levninger af oldtids sæd i nutidens bøndergårde. På den anden side må det siges at vanskeliggøre bedømmelsen af værket en del, at de to ud-

komne dele næppe kan siges at rumme dets egentlige kærne, knudepunktet i forfatterens undersøgelser, men snarere må opfattes som forarbejder til værkets egentlige hovedafsnit om de østtyske bøndergårde og deres mærkelige oldtidspræg, som den tyske forsker R. Henning allerede i 1882 henlede opmærksomheden på¹.

Særlig det første bind er mere løseligt knyttet til værkets hovedæmne, idet det udelukkende handler om agrarforhold, navnlig om landsbyjordens inddeling og om de forskellige flademål og vurderingsenheder der i gammel tid har været i brug i Norden og England; forf. ønsker nemlig at fastslå driftens størrelse på den normale bondegård, inden han går over til sit egentlige æmne, bygningsskikkene. Forfatteren har sat sig til opgave at påvise, at det danske *bol*, den svenske *attung*, den engelske *hide* er store enheder, der svarer til 3—4 af de tyske *hufen*; og han gør sikkert med rette gældende, at disse inddelinger går langt tilbage i Oldtiden — en betragtning der vist ialfald for det danske bols vedkommende støttes af sproglige grunde (ordets sammenhæng med *bo*, *by*, *bonde* o. s. fr.). Grundbetydningen af ordet *bol* skulde da være: såmeget af landsbyens jord som kræves til en hel families underhold; senere blev bolet udstykket i mindre dele, således at i Middelalderen en fjerding af et bol nogenledes svarede til størrelsen af en typisk (mindre) bondegård. Forf. hævder, at al let tilgængelig jord allerede i Oldtiden var indtaget til dyrkning, og fejder mod P. Lauridsens antagelse om at først indførelsen af *solskifte* på Valdemarstiden bragte ordnede forhold til veje i landsbyerne; befolkningsoverskuddet (som regel de yngre sønner, forsåvidt ikke den yngste søns arveret var gældende lov) blev enten hjemme på den fædrene gård som hjælpere, eller også bosattes de på byens *påte* som mere eller mindre jordløse husmænd (*kolkarle* o. l.), fribårne mænd, men dog socialt set lavere stillede end de egentlige bols-bønder; trællene tillægger forf. derimod ikke så stor betydning som ellers almindelig antaget. — I det næste hovedafsnit (om de oldengelske flademål) påviser forf., at det i Nordengland (Danelagen) gængse mål *ploughland* svarer til det danske *bol*, og dets underafdelinger *husbandland* og *oxengang* til *fjerding* og *otting* af *bol*; ved *ploughland* forstodes oprindeligt så megen jord som kunde drives ved en plov forspændt med otte okser (forf. tænker her på de svære gammeldags hjulplove, der også kendes her fra Danmark, i modsætning til de lettere *ardere*). Årsagen til at man ikke slet og ret overførte betegnelsen *bol* fra Danmark til England søger forf. deri, at bolene hjemme i Danmark sandsynligvis allerede dengang var voksede adskilligt ud over omfanget af det med én plov dyrkelige land — en betragtning, som dog vanskelig rimes sammen med den kendsgerning (der synes at være undgået forf.s iøvrigt så omhyggelige granskning), at ordet *bol* fandt indgang i Normandiet, hvor det betød et mindre jordbrug, en bondegård². — Forf.s tredje hovedafsnit omhandler det danske *bol*; han undersøger først den gamle sællandske skyldjordsberegning og hævder, at de gamle *bol* har holdt sig uforandrede på Sælland

¹ R. Henning, Das deutsche Haus, Strassburg 1882. ² Léop. Delisle, Etudes sur la Condition de la Classe agricole en Normandie, s. 396—7.

ned igennem Middelalderen og til trods for deres indbyrdes afvigende størrelser er blevne ansatte hvert til 1 mark i skyld; grundlaget for denne Valdemarstidens skyldansættelse (*census*) har efter forf.s mening snarest været den lovmæssige *landgilde* af jorden (derimod ikke udsæden, der på skyldansættelsens tid formentlig var adskilligt højere). Overhovedet tænker forf. sig, at *marken* med dens underafdelinger (*øre, örtug*) ikke, som ellers antaget, oprindelig er en vægtenhed, men et kornmål. — Den jydsk guldvurdering opfatter forf. således at jord til otte mark guld udgjorde et helt bol (fuld plovs land), og mener på denne måde bedst at bringe overensstemmelse til veje mellem det jydsk og det sællandske bol. — De følgende afsnit handler om den svenske *attung*, der svarer til det danske *bol*, om den engelske *jard*, samt om den angelsaksiske stænderdeling, hvis oprindelse forf. vil føre tilbage til tiden inden Anglernes og Saksernes udvandring til England.

Med andet bind, der væsentlig handler om det oldsaksiske og det oldnordiske hus, kommer forf. nærmere ind på sit egentlige æmne. En meget omhyggelig og udtømmende undersøgelse vier han først den *saksiske* hustype: han fastslår dens mange forskellige afarter og dvæler særlig længe ved det egentlige beboelsesrum, rummet omkring arnen, det såkaldte *flet*, der er midtpunktet i huset, hvorfra husbonden på en gang kan overse hele sin bedrift og da særlig det store logulv (*dele*) med kobåse og hestestalde ved siderne. Ordet *dele* forklarer forf. vistnok rigtigt som afledt af *dal*, så dets betydning bliver „den nedre ende af huset“ i modsætning til den øvre ende, *flet*; med *diele* (= dansk tilje, bræt, planke) har det formentlig intet at gøre. Ordet *siddels*, der er brægs i Holsten og Sydslesvig som betegnelse for hele arnerummet, er efter forf.s mening nær i slægt med det sønderjydske *sædehus* og måske afledt af dette ord (der iøvrigt også kendes fra nørrejydske og i det hele gammeldansk sprog¹). Forf. vil udlede den saksiske hustype af den oldsaksiske *sal* (der opfattes som væsentlig overensstemmende med den nordiske *hal* eller *sal*), dog således at *salen* i egentlig (snævrere) forstand var forbeholdt de højbårne („ædelingerne“), der udelukkende brugte den til beboelse (og måske hestestald), medens selve den saksiske hustype, der forener mennesker og husdyr under samme tag, hører hjemme hos den jævne bondestand. I det hele må det kaldes en interessant og frugtbar synsmåde, når forf. opfatter forskellen mellem den gårdtype, hvor bonden selv bor sammen med eller i umiddelbar nærhed af sine husdyr (den saksiske og for en stor del også den franske type), og den gårdtype, hvor der — som mange steder i Norden — skelnes mellem *mandgård* og *ladegård*, som udslag af gammel standsforskel, og i denne sammenhæng får hans undersøgelser i første bog om forskellen mellem det store nordiske og det lille tyske bol øget interesse.

Særdeles fortjenstfulde er også forf.s undersøgelser angående forholdet mellem saksisk, frisisk og engelsk bygningssskik; han hævder, at det engelske (angelsaksiske) hus så lidt som det frisiske synes at røbe slægtskab med det oldsaksiske: den frisiske gård er kun tilsyneladende en

¹ Se Kalkars og Feilbergs ordbøger (art. *sædehus* og *siddeshus*).

enkelt helstøbt bygning ligesom den saksiske, men består i virkeligheden af en række forskellige „huse“, samlede under fælles tag. Dog må den ejendommelige frisiske byggemåde med det store tag, båret af to rækker hovedstolper i stor indbyrdes afstand (c. 20 fod) sikkert gå langt tilbage i Middelalderen, hvad der bl. a. ses af det hos Sakse bevarede sagn om kong Gudfreds Friserskat: den skulde udredes i et hus på 240 fods længde, bestående af 12 fag eller gulve, og når mønten kastedes i et skjold i den ene ende af huset, skulde den kunne høres klinge i dets anden ende. Dette sagn, der stemmer med en gammel frisisk lov, hvorefter skattens mønt skulde kunne høres klinge i et bækken over 9 fag hus, synes nemlig at vise, at de 20 fod lange fag eller gulve allerede i den ældste Middelalder var i brug i Frisland¹.

Ikke fuldt så tilfredsstillende er forf.s behandling af den *sønderjydske* eller som han kalder den, den *cimbriske* (slesvigsk-ditmarsiske) hustype; ud fra teorien om Sønderjylland som Anglernes gamle hjemland har forf. en alt for stor tilbøjelighed til at konstruere en særskilt sønderjydske gårdtype afvigende fra den i det øvrige Danmark gængse bygningsskik, idet den i store strækninger af Sønderjylland almindelige enlængede gård ophøjes til det typisk „cimbriske“ hus i modsætning til den firlængede danske bondegård. Forf. synes herved at overse — hvad der bl. a. af P. Lauridsen er blevet gjort gældende med stor styrke — at ligesom den „danske“ firlængede gård strækker sig et godt stykke ned i Nordslesvig, således findes den „cimbriske“ enlængede gård hist og her over store strækninger af det sydlige Nørrejylland, fremdeles på Læsø, på de sydfynske øer samt i ældre tid på Låland. Forholdet mellem de to typer er da ikke klaret ved at antage den ene for „cimbrisk“ og den anden for „dansk“; det er adskilligt mere indviklet end som så; måske skal forskellen mellem enlænget og firlænget gård på dansk område slet ikke tydes etnografisk, men hænger snarere sammen med en oprindelig ulighed i kår og stand, der giver sig udslag i bondens nærmere eller fjærnere samboen med sine husdyr — en synsmåde, som forf. selv andensteds er dybt inde på, og som også støttes af det citat af Islandske Æventyr, han anfører efter V. Guðmundsson², og som går ud på, at på *mindre* gårde i Danmark var det almindeligt, at man lige fra stuen gik ud i stalden. Det havde sikkert været adskilligt bedre, om forf. havde forfulgt denne tråd, i stedet for at udtale (s. 518), at man ikke finder spor af „dansk“ indflydelse i den gamle „cimbriske“ bygningsskik. Overhovedet nærer forf. en vis overtro på den formentlig i den grå Oldtid stedfundne „indvandring“ af Daner til Jylland og skyder langt over målet i sin iver for at efterspore dens virkninger endnu i vore dages bygningsskik, ja han gentager endog den fra tysk side fremsatte løse påstand, at Jyderne ikke er „vaskeægte“ danske. — Og når forf. — her delvis i tilslutning til P. Lauridsen — vil fastslå, at den typiske enlængede sønderjydske bondegård har tærskeloen i midten, mellem stald og opholdsrum, stemmer det næppe overalt med de virkelige forhold. I inventar

¹ Sakse ed. Müller s. 437. — Henning, Das deutsche Haus s. 160. ² Valtýr Guðmundsson, Privatholigen paa Island i Sagatiden s. 65.

over bøndergårde på Als fra 1747 (i Rigsarkivet) nævnes rummene i hvert fald i følgende orden: Salshus, stald, og lo ved salshuset; et enkelt sted hedder det: salshus, stald, og korshus ved nordsiden af stalden. Selv på enkelte større gårde i Nordslesvig fandtes stalden i samme længde som beboelsesrummene; på den kgl. „pensionsgård“ Refsø (hørende til domænegodset i Haderslev amt) bestod ifølge inventar af 1735 (i Rigsarkivet) „våne- eller salshuset, med fæ- og kornhus, som kaldes hermands stald og ved vånehuset er ibygt“, af ialt 30 fag; deraf 5 fag salshus, 4 fag til svende- og drengekamre, hestestald m. m., 6 fag til hestestalde, 15 fag til fæhus¹. Og på Rødding „pensionsgård“ i Haderslev amt nævnes 1704 et vånehus på 20 fag, nemlig 3 fag stue, 5 fag køkken, 4 fag baghus med ovn og skorsten, 2 fag svendekamre, 6 fag oddel (3: kostald). Det må tilføjes, at de andre samtidige inventarer over domænegårde i Haderslev amt aldeles overvejende viser den tre- eller firlængede gårdtype, og at det altså dengang hørte til undtagelserne at de større gårde heroppe i Nordslesvig var byggede i én længe eller endog blot havde stalde i salshuset; på de mindre gårde var dette derimod det almindelige, dog således at laden oftest var en særskilt bygning². Her støder vi således atter på den ovenfor fremhævede forskel mellem den mindre enlængede og den større firlængede gård, hvormed dog ikke skal være sagt, at man uden videre tør udvide denne i Nordslesvig typiske forskel til også at gælde for det øvrige danske område.

Forf.s følgende hovedafsnit handler om „den urnordiske sal og overgangen fra sal til stue“. Forf. fremstiller først sagatidens bygningsskik i nøje tilslutning til Valtyr Guðmundsson og gør rede for de tre beboelseshuse, der fandtes på hver noget større gård: *stue*, *ildhus* (omtrent = køkken) og *skåle* (sovesal), og hvortil der sluttede sig et eller flere *bure* eller *boder*. Dernæst går han over til Eddakvadenes *søl* eller *hal*, hvis navn især på jydsk, også sønderjydsk, har holdt sig som betegnelse for beboelseshuset (*salhus*, *sals*), og dvæler vidtløftigt ved betydningen af de ord der betegner dette rums indre udstyr: *flet*, *gulv* og *bænk*. Forståelsen af de to sidste glosser frembyder ikke større vanskeligheder, da de har holdt sig i de nordiske sprog til vore dage uden afgørende ændringer i betydningen. *Flet* er derimod forlængst udslettet af de nordiske folkemål; ordet synes at have betegnet en art overgang eller mellemting mellem de to andre, en bred forhøjning langs væggene, særlig langvæggene, hvorpå bænke og borde kunde stå, og som også i sig selv kunde bruges til sidde- eller liggeplads. *Flet* har rimeligvis ofte ligget i højde med det omgivende jordsmon (og i så fald snarest været af stampet ler), hvorimod gulvet (med langildene) har været gravet lidt ned i jorden. Når Sakse (Müllers udg. s. 722) ved skildringen af blodgildet i Roskilde 1157 fortæller at kong Knud Magnússon bredte sin kappe på jorden (*in terram*) og indbød Thetlev til sæde derpå, må man sikkert netop tænke sig denne scene foregå på et sådant *flet* langs kongechallens

¹ Disse sidste 15 fag var dog tilbyggede efter 1682, da der i et inventar fra dette år udover de 5 fag salshus og de 4 fag olkammer m. m. kun nævnes 6 fag som kaldes følstalden. ² P. Lauridsen i Hist. Tidsskr. 6. R. VI s. 82ff.

vægge; på selve gulvet vilde kongen næppe enten sætte sig selv eller byde en gæst til sæde, men kanten af *flet* kunde nok bruges som siddeplads, og måske betød ordet *bænk* oprindelig netop denne forkant af *flet*, der muligvis ofte kan have været klædt med fjæle. — Forf. skelner bestemt mellem *flet* og det yngre *set*, der vel betegner en med *flet* beslægtet indretning, men tømret af „stokke“ og væsentlig hjemmehørende i sagatidens soverum. Disse „sætstokke“ må efter forf.s mening forklares som „indsatte stokke“, tværstokke indpassede i væggenes bjælker eller mellem hovedstolperne og væggene, hvorimod han forkaster den af Valtyr Guðmundsson fremsatte antagelse, at *set* oprindelig skulde betyde *sæde*.

Forf. går dernæst over til at skildre den i Middelalderen fremtrængende nye hustype, *stuen* — et ord der synes indkommet øst fra og oprindelig sikkert har betegnet den med stenmuret oven udstyrede badstue (til dampbad)¹. Det nye opholdsrum, der fortrængte den gamle *sal* eller *hal*, har af badstuen lånt ej blot navnet, men også — i al fald i det vestlige Norge og flere andre steder — ovnen, der fortrænger de gamle „langilde“ midt ned ad gulvet, samt navnlig den trin- eller trappelignende forhøjning, *pal*, hvorpå man sad eller lå under dampbadet. Udviklingen er særlig typisk i Norge; men *pallen* kendes iøvrigt også fra gammeltdags huse i Nørrejylland. — Et særskilt kapitel handler om „levninger af salen i stuehuset“. Forf. hævder, at hos den jævne bonde svarede *sal* omtrent til *ildhus* og anvendtes altså også til madlavning, og han påpeger med rette, at i vidtstrakte egne af Jylland er navnet på beboelseshuset (*salhus*, *sals*) som følge af *stuens* indbygning gået over til at betegne køkken eller bryggers. Også andre ord som *bohus* (*bovns*), *ildhus* (*ilders*) og *framhus* (*fremmers*) har gennemgået samme udvikling eller forskydning i betydningen: oprindelig betegner de selve beboelseshuset, men efterhånden er de gledet over til at betyde det til køkken eller bryggers (eller begge dele) benyttede yderrum foran den egentlige opholdsstue. Af særlig interesse er ordet *framhus* (*fremmers*); det betyder nu kun det store forrum eller yderrum (køkken-bryggers), og forf. synes heller ikke at mene at det nogensinde har haft anden betydning end *forhus*, *o: forrum*, *forstue*; men det fremgår imidlertid tydeligt af St. Knuds gildes skrå fra Malmø fra år 1256, at det har betegnet hele beboelseshuset. Det hedder nemlig her i § 25: Den gildebroder, for hvem den forreste del af huset, det er: køkken eller stue, brænder, eller også laden med kornet i den gård som han bor i, ham skal alle brødre give *stud* (understøttelse), nemlig 3 penninge hver². Bestemmelsen gentages ordret i de samtidige skråer for St. Knuds gilde i Storehedinge og for St. Eriks gilde i Kallelave, begge i Sydsælland³. Der kan næppe være nogen tvivl om at ordene *anterior pars domus* er en latinsk om-

¹ Eller måske selve ovnen; jfr. en artikel af Hj. Falk i Maal og Minne, Norske Studier, 1909 s. 120 ff., som min broder Axel Olrik har henledt min opmærksomhed på.

² C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer I s. 40: *Con-viva vero, cuius anterior pars domus, id est coquina vel stupa, aut horreum cum annona in illa curia in qua residentiam facit, combusta fuerit, dent ei omnes fratres stud, scilicet tres denarios.*

³ Sstds. s. 51. 64.

skrivning af det danske *framhus*. Dette ses således at svare til køkken eller stue (eller begge dele); *coquina* er måske snarest en gengivelse af det gamle ord *ildhus*, og det kunde derefter synes som *ildhus* og *stue* er blevne brugte i flæng, ligesom enkelte steder i Norge (se forf. s. 617). Selv om disse gildeskråer delvis har købstad- og ikke landsbyforhold for øje, må man ikke overse, at endnu i 13. årh. var modsætningen mellem disse to bebyggelsesformer sandsynligvis kun ringe; og den i disse gildeskråer forefundne modsætning *framhus* (beboelseshus) — *lade* (*horreum*) kan derfor godt sammenstilles med den tilsvarende fra Jydske lov kendte: *salhus* — *lade*. Denne tvedeling synes da at være gammel i gårde her i Danmark og svarer også godt til modsætningen *ind-* og *udhus*, som er så velkendt også fra nutidens sprog; om fram- eller salhuset også har indeholdt staldrum, er et spørgsmål der ingenlunde er let at besvare, men det synes dog ikke usandsynligt; i hvert fald tyder de med *rad* sammensatte gamle jydske navne på stuehuset afgjort på at dette har bestået af en række rum eller gulve og haft en udpræget aflang form, hvad der bedst forliges med at stalden har ligget i forlængelse af opholdsrummet. Af disse navne er ialfald *radling* kendt allerede fra 13. årh. (*rathelang* år 1268)¹; men også *isterad* går tilbage til Middelalderen.

En særlig undersøgelse helliger forf. *skorstenens* (kaminens) fremtrængen i Norden; han søger at udfinde i hvor stort omfang den (og ikke røgovnen) afløste den oprindelige åbne arne². Skorstenen omtales i Gullandsloven ved 13. årh.s slutning; men allerede Knytlingasaga beretter om blodgildet i Roskilde 1157, at den døende Knud Magnussøn segnede om i en skorsten (i kongehallen), og den er for dette tidsrums vedkommende en overmåde velunderrettet og troværdig kilde³. I det hele var det dog overvejende hos de højere samfundslag (også hos storbønder) at kaminen vandt indgang i stuen; men da bilæggerovnen, sikkert i løbet af 16.—17. årh., trængte igennem alle vegne, forsvandt efterhånden kaminen ud af stuen. Derimod trængte den igennem i køkken og bryggers, og havde i al fald på de danske øer (Sjælland, Fyn, Falster) — i modsætning til hvad forf. hævder s. 489, men i overensstemmelse med skånsk bygningsskik — en stærk tilbøjelighed til at vokse sammen med bageovnen (og bryggekedlen) til et omfattende kompleks. I Jylland synes derimod skorsten og bageovn ofte at have været skilte; Feilberg har sikkert ret i sin formodning om at bageovnen i Jylland oprindelig har stået i et særskilt *ovnhus*; i de ovenfor omtalte synsforretninger og inventarer fra Nordslesvig fra 18. årh. nævnes mange steder et sådant særskilt *baghus*. — Når forf. hævder, at det i østlige egne af Jylland forekommende navn for stuehus: *isterad*, må forklares som *ildstedrad*, altså omtrent = *ildhus*, er han på vildspor; ordet er en sammentrækning af *i-viste-rad*, *v*: opholdslænge, beboelselænge; den anden forklaring er sprogligt umulig.

¹ Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder s. 15. ² Om udviklingen i Sverige må henvises til Axel Nilssons art. Äril, spis och ugn, i Ymer 1905. ³ Forf. forveksler Knud Magnussøn med Knud den hellige og stempler som følge deraf med urette sagaens beretning som uhistorisk.

Forf.s tredje hovedafsnit handler om den gamle nordiske gård efter at *stuen* havde sejret. Først undersøger han forholdet mellem ås- og sparretag og hævder vistnok med rette overfor den norske forsker N. Nicolaysen, at åstagnet er det ældste og oprindeligste; sparretaget er efter hans mening trængt ind sydfra sammen med den udviklede bindingsværksbygning. Dette er måske nok rigtigt; i hvert fald synes en stor del af de tekniske navne på bindingsværkets og sparretagets forskellige led at være lånte sydfra. Dog går forf. alt for vidt i så henseende; således ses der ikke at være nogen grund til at antage ordene *spænd* og *spændetræ* for at være af tysk oprindelse, og det er også urigtigt, når han hævder at ordet *skalk* er fremmed for de oldnordiske sprog. Givet er det også, at man allerede i Oldtiden her i Norden har kendt *klineværk* (der ganske vist ikke behøver at være identisk med det fuldt udviklede *bindingsværk*); således nævnes i gavebogen fra Lunds domkapitel¹ både træhuse og risflettede huse, og i Thord degns artikler (tilføjelser til Jydske lov fra 14. årh.) forekommer ordet *risbod*². Endelig må det ikke overses, at de gamle jydske navne på stuehuset som *radling* og *isterad* (se ovenfor) bestemt tyder på, at huset har bestået af en rad (række) fag eller gulve, hvad der nærmest leder tanken hen på bindingsværks- eller bulhusbygning (med lodrette stolper i væggene).

Der næst handles om den norsk-islandske *sætstue* og dens indretning (jfr. ovenfor), der i hovedsagen føres tilbage til den norske konge Olaf Kyrres omdannelse af gildestuen c. 1075. Denne bestod efter forf.s mening især deri at han afløste langildene med nye ovne, rimeligvis røgovne, og flyttede højsædet fra midten af nordvæggen til midten af den bageste tværvæg, hvis døre dermed faldt bort. Det er imidlertid meget tvivlsomt, om det var røgovnen som Olaf Kyrre indførte; hans reformer gik i det hele ud på at gøre almindelig europæisk hofskik gældende også i Norge, og det var derfor langt snarere *kaminen* (*skorstenen*) som på hans tid blev almindelig ved hove³. I hvilket omfang tilsvarende reformer er trængt igennem i Danmark, er vanskeligt at afgøre; kongehallen i Roskilde havde ifølge Saksens skildring af blodgildet i Roskilde 1157 døre i begge ender⁴ og stemte således heri overens med oldtidsskik; men samtidig var den ifølge Knytlingasaga udstyret med åbne kaminer („skorstene“, se ovenfor), hvis indførelse vel snarest må tilskrives den forkærlighed for tysk sæd og skik som gjorde sig så stærkt gældende ved hove i 12. årh.s første halvdel (Knud Lavard og Sven Grade). Røgovnen i dens norske form, muret af stene, har næppe nogensinde haft synderligt fodfæste på dansk grund (undtagen måske netop som badstueovn); de lerklinede ovne har sikkert gammel hævд herhjemme, men har aldrig hos mere velstående folk været brugte som stueovne; kaminen

¹ Weekes udg. s. 139. ² P. G. Thorsen, De med Jydske lov beslægtede Stadsretter s. 270. ³ Se H. M. Schirmer, Aare, røgovn, peis, i Aarsberetn. fra Foren. t. norske Fortidsminders Bevaring 1904, s. 1 ff.

⁴ Sakse ed. Møller s. 723: Interea Sveno, relictiis in æde militibus, per posticum in conclave divertit, præeunte puero luminis gerulo (Imidlertid lod Sven sine mænd blive i hallen, men gik selv gennem *bagdøren* til sit herberg, og foran ham gik en kærtesvend).

(skorstenen) er fulgt direkte efter den åbne arne. Olaf Kyrres stueordning med langbordet langs gavlvæggen kendes kun fra de gamle danske lande østersunds samt fra Røsnæs på Sælland. Om ordet *sæstue* nogensinde har været i brug i Danmark, er såre tvivlsomt; det må ialfald kaldes meget dristigt, når forf. vil opfatte ordene *sædehus* og *sædestue* som forvanskninger af et ældre *sæt-stue*.

Forf. omhandler dernæst de spredte *bure* og *lofthuse* der fandtes på de gamle nordiske gårde, men affærdiger her Danmark noget kort, væsentlig fordi han næppe kender det anelige stof m. h. t. bygningsskik på den danske Middelalders herregårde, der gemmer sig i vore folkeviser. Disse nævner nemlig som bekendt særdeles ofte *bur* og *højeloft*, både som gemmesteder for kostbarheder og navnlig som soverum og som ungmøernes opholdssted (jomfrubur); derimod kendes det norsk-islandske *skemma*, sovebur, ikke på dansk.

Endelig går forf. over til gårdplanerne og dvæler med særlig forkærlighed ved de gammeldags gård på Øland og Gulland, hvor stuehuset ligger for sig (*mandgård*), udhusene for sig, gerne sammenbyggede i tre længer (*ladegård*); han mener at den firlængede danske bondegård har udviklet sig af denne type og opfatter den som en skarpt udpræget modsætning til den vesttyske gårdtype, hvor stalden er optaget i beboelseshuset. Denne forskel, mener han, har også givet sig udslag i benævnelsen på kvægstalden (*stald* synes oprindelig kun at betyde hestestald); på nordisk område findes overalt sammensætninger med *-hus* (*fæhus*, *kohus*, *nødhus* o. s. fr.), og *bås* betyder kun det enkelte rum i stalden; i Nordtyskland bruges derimod ordet *boos* om selve stalden, ikke om dens enkelte båse; ejendommelig nok slutter frisisk sprogbrug sig her til den nordiske og afviger fra den nordtyske (saksiske). Når forf. imidlertid i denne henseende regner Sønderjylland til den tyske side, passer dette vist kun for Angel og Mellemslesvig, men ikke for det egentlige Nord-slesvig; i hvert fald giver de før omtalte synsforretninger fra 18. årh. over domænegårde i Haderslev amt et helt modsat resultat. Således nævnes på Tyrstrup i begyndelsen af 18. årh. et *kohus*, dog uden *bejstlinge* (*bæstling* = skillerum mellem båsene), på Haderslev ladegård 1716: 16 *kræbåse*, *kræhus*, *kalvhus*; på Refsø 1680: *Kohus*, *fårhus*; 1716: *fæ-* og *korvhus*; på Tørning 1716: 25 *kræbåse* med tilhørende *bejstlinger*; på Vargårde 1716: *fæhus med båse* o. s. fr. Lignende eksempler kunde anføres for Sønderborg amt, men da forf. selv indrømmer, at *bås* her har den almindelige danske betydning, skal jeg ikke trætte med flere opregninger. — I det hele og store er forf. noget for rask til at udnævne den firlængede gård til den eneste typisk danske; i store strækninger af Jylland har den faktisk ikke været almindelig, for ikke at tale om de syddanske øer, og den gamle tvedeling *salkus* (eller *framhus*) — *lade* tyder ikke på at den har været kendt i den ældre Middelalder, sålidt som der af de steder, forf. anfører (s. 743. 801) fra Ribe Oldemoder, lader sig drage ringeste slutning angående en firlænget gårdtypes forekomst i 13. årh. Også teorien om den firlængede gårdtypes udvikling af den ølandsk-gullandske tvedelte gård hviler på ret svage fødder,

da der næppe nogensteds vest for sundet lader sig påvise spor af en deling af gården i *mandgård* og *ladegård*.

Forf.s sidste afsnit er helliget den sydbayerske bondegård, i hvilken han mener at genfinde adskillige skandinaviske træk. Allerede for Thyringens vedkommende har nogle ligheder med nordisk, særlig svensk, bygningsskik givet ham anledning til at fremsætte en hypotese om nordisk indvandring til disse egne, og en lignende antagelse gør han gældende m. h. t. det sydlige Bavern, Tyrol og Kærnten. Vi er her unægtelig langt ude på de mere eller mindre løse gisningers område. En del af overensstemmelserne med norsk og svensk bygningsskik beror sikkert på, at husene i Alperne ligesom i de skandinaviske bjerglande overvejende er byggede af træ (sjældnere i bindingsværk); om andre ligheder, såsom forekomsten af en art firlænget gård i Kærnten m. fl. st., gælder det, at de jo dog umulig kan skrive sig fra en nordisk indvandring på folkevandringstiden, da der jo ikke er nogensomhelst sandsynlighed for at den firlængede bondegård er så gammel i Danmark eller Sydsverige; forf. fremsætter selv den antagelse at den er opstået ved sammenvoksning af spredte bygninger, og denne udvikling kan jo knap have været begyndt, endsige fuldbrydt allerede i det 4.—5. årh.

Jeg har her, som man plejer i anmeldelser, væsentlig fremdraget et og andet som jeg har fundet at indvende mod forf.s fremstilling — iøvrigt for en stor del kun ubetydeligheder i forhold til arbejdets vældige omfang. Men jeg vil ikke slutte uden at fremhæve, hvor betydeligt, ja i mange måder banebrydende hans værk er, hvor flittigt og indsigtfuldt han har sammensanket et vældigt stof fra et vidtstrakt område, hvor omfattende hans kundskaber, hvor skarpsindige hans iagttagelser og slutninger ofte er. Hans bog er derfor ikke blot rent umiddelbart lærerig på grund af den kæmpemæssige viden som er nedlagt deri (og vilde være det endnu mere, hvis den var ordnet mere overskueligt), men er også i høj grad tankevækkende, rig på frugtbare synsmåder og æggende til omhyggelig og grundig granskning, selv om man hist og her møder adskillige noget vovede hypoteser. Ikke mindst de indskud og ekskursor, som bogen vrir af, er ofte særdeles skarpsindige og fornøjelige at stifte bekendtskab med, f. eks. det lille stykke om tærskel og dør s. 600—603, o. m. a. Man får ved at læse et sådant værk en noget skamfuld følelse af hvor langt Danmark — trods enkelte foregangsmænds betydningsfulde arbejde — endnu står tilbage for sine naboer både i Nord og i Syd m. h. t. granskning af gammeldags bygningsskik; hvor mange spørgsmål henstår ikke uløste, fordi der endnu kun er indsamlet så lidt stof — for slet ikke at tale om bearbejdelsen af det indsamlede. Og dog er det på høje tid at sanke i lade, om vi da vil have nogen høst bragt i hus, ti de gammeldags gårde på landet svinder bort med rivende hast. Gid da Rhamms anelige arbejde, der vel nok trods sine mangler ikke blot fortjener navn af et stort anlagt værk, men også af et virkeligt storværk, må vise os vej til end ivrigere og mere indtrængende granskning af vort folkelige særpræg på bygningsskikkens område, så den tid snart engang kan komme, da der fra dansk side foreligger et virkeligt

grundlæggende samlet videnskabeligt værk om vore bønders mærkelige og gamle bygningsskikke.

Jørgen Olrik.

NORFYNISK BONDELIV.

Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. Af Christine Reimer. I. Folket og Hjemlivet. Odense 1910, Andelstrykkeriet.

Forfatterinden har sat sig til Maal at skildre Dagliglivet hos Bønderne i det nordlige Fyn, nærmest i Tiden 1800—1850, efter gamle Folks Fortællinger derom. Hun ejer ogsaa adskillige gode Betingelser for at kunne løse denne Opgave. Først og fremmest har hun Forstaaelsens Sympati overfor det gamle nøjsomme Bondeliv og søger mange Steder at holde det frem som Forbillede for Nutidens Ungdom, ikke mindst den kvindelige. Men desuden ejer hun en vis Ævne til at tegne de forskellige Typer af gammeldags Bønderfolk, Tjenestetyende o. s. fr., samt ogsaa af de Haandværks- og Handelsfolk, som færdedes i Bøndernes Samfund uden dog at tilhøre dette. Især har hun et godt Blik for Forskellighederne mellem den gamle og den ny Bondekultur, og det indledende Afsnit om „Landbolivet før og nu“ er særdeles læseværdigt og tegner i raske Træk et godt Billede af den umaadelige Udvikling som Bondesamfundet har undergaaet i de sidste 30—40 Aar, baade i social og i økonomisk Henseende. Derimod kniber det lidt med at ordne Stoffet; Rammerne er alt andet end solidt tømrede, og idelig forvilder der sig Smaatræk ind i de enkelte Afsnit, som ikke hører hjemme der. Ogsaa den Lydskrift, hvormed Forf. søger at gengive de egentlige Folke-maals-Ord og -Udtryk, er ret mangelfuld. Men selve de enkelte Træk af de gamle nøjsomme og haardføre Bønderfolks Liv og Færden er som Regel godt fortalte. Kun et enkelt Sted — i Afsnittet om det religiøse Liv — synes der at være lidt af et Fejlsyn tilstede; i al Fald betones det langtfra tilstrækkelig tydeligt, at Bøndernes ejendommelige Skæbnetro er en hedensk Oldtidsarv. Dog, alt dette er Ubetydeligheder i Forhold til de store Fortjenester, Forf. har indlagt sig ved sit Arbejde, i det det virkelig maa siges at være lykkedes hende at tegne et sandfærdigt og levende Billede af det gamle Bondeliv paa Fyn, af Hjemmets ejendommelige Hygge og af den livlige og meddelsomme Folketype der hører hjemme i denne Landsdel. Man lægger derfor Bogen fra sig med en Fornemmelse af at have genoplevet et Stykke af en svunden Tids Kultur under kyndig og forfaren Vejledning, og ønsker, at Forf.s Arbejde maa blive paaskønnet af saa vid en Læsekrede som muligt, saa hun snarest muligt kan blive sat i Stand til at fortsætte sine Skildringer af „de gamle Dage“, som hendes Hjærte hænger ved.

Jørgen Olrik.

FRA SPROG OG LITERATUR

FREDERIKKE BRUUN

Louis Bobé: *Frederikke Bruun født Münter og hendes Kreds hjemme og ude*. Kbh. 1910, Hagerup. XXVIII + 358 Ss.

Det er et særdeles interessant Emne, Louis Bobé har valgt til sin Doktordisputats. Tiden er ubetinget den betydningsfuldeste i hele den nordeuropæiske Litteraturs Historie; og i den store Kreds af rige og ejendommelige Personligheder, den fostrede, har han valgt en Kvinde, som i mange Henseender er en fuldendt Type, og dog — eller netop derfor — en fuldt udviklet Individualitet; og som endelig staar den særlig danske Litteratur saa nær, at man ikke kan studere den uden idelig at skimte hendes Skikkelse. Men for den almindelige Bevidsthed er Frederikke Bruun egentlig ikke stort andet end dels en højst affekteret og i sin smukke Datter forgabet Moder, dels en latterlig, døv gammel Kone, som var Skive for de unge Skønaanders Spøg.

De mange og overordentlig værdifulde Bidrag til Forstaaelse af Tiden, som Louis Bobé tidligere har tilvejebragt, berettigede til den Tro, at han ogsaa her vilde kunne give noget mere end almindelig interessant. Og Haabet er ikke skuffet — det maa man sige strax! For det er ikke fri for, at Indledningen giver en lille Forskrækkelse.

Den begynder meget lovende med den rigtige Iagttagelse, at „Opriindelsen til det mægtige Opsving, der henimod Midten af d. 18. Aarh. fuldbyrdedes i det aandelige Liv i Tyskland . . . maa fortrinsvis søges i Pietismen.“ Derefter paavises den engelske Indflydelse og dens Betydning for Tyskland. Men naar Forfatteren derefter gaar over til at karakterisere denne Tid, bliver den under hans Pen til en af de mest utiltalende. „Unatur og Selvkoketteri“, „Slaphed, Nedtrykthed og Livstræthed“, „Sygelighed og Affektation“ angives som dens Hovedtræk. Og den ene af Tidens Digtere efter den anden maa nu „stille til Klø“. Young, Gray („en yderliggaaende Repræsentant for Melankolien i den engelske Litteratur“!) Richardson, Sterne (hvis Føleri Forf. finder „nær beslægtet med Hjerteløshed“), — af dem alle bliver Vragen vendt ud, den Vrage, som hvert Menneske har, men som dog ikke er *Retten*. Thi med fuld Føje spørger man, hvorledes det dog kunde gaa til, at Mennesker af den Art kunde øve en saa mægtig Indflydelse. Hele den Ungdom, der bar Frem-

tidens Tyskland, har jo nemlig stillet sig under disse Mænds Fane. Forfatteren siger selv (S. XII), at Paavirkningen fra England uden Tvivl er den vigtigste af alle de ydre Aarsager, der hidførte *den litterære Guldalder* i Tyskland; hvorfor da ikke vise os, hvad det *værdifulde* var, den bragte, i Stedet for ensidigt at fremhæve de Fejl, der klæber ved enhver Begyndelse. Sagen synes at være den, at Forf. har interesseret sig mere for — og mere studeret — Mennesker end Litteratur.

Man kan f. Ex. ikke værgе sig for en lille Tvivl om, at han har læst Gray's „Elegy“. Den er jo slet ikke særlig melankolsk; en stille vemodig Stemning er der over den, men det er der vel over de fleste Aftendigte; Aarestrup har skrevet et „Aftensuk“, men derfor bliver han vel ikke en „yderliggaaende Repræsentant for Melankolien“. Gray's Digt er nærmest en Lovprisning af det *stille* Liv „far from the madding crowd“; og det kan i Forbigaaende nævnes, at hverken han selv eller hans Samtid satte det særlig højt; det er langt mere Eftertiden, ja Nutiden, der har beundret det. Gray's Indflydelse har været overordentlig stor og vidtrækkende — ogsaa hos os — men ikke i Retning af det melankoliserende.

Og nu Young. Forf. dvæler længe ved hans „Nattetanker“. Hvorfor nævnes ikke hans „Conjectures on Original Composition“. Den er dog mindst lige saa mærkelig, har haft nok saa stor Eftervirkning, og den har tilmed utvivlsomt haft langt større Betydning for Frederikke Bruun end Nattetankerne.

Og endelig Sterne. Ja, det er ikke ualmindeligt at høre ham nævnt som Føleriets Repræsentant. Men „sentimental“ betyder i hans, og i Tidens, Sprog ingenlunde det samme som for os nu (Dr. B. antyder det selv), men nærmest „subjektiv“ eller „lyrisk“. Jeg skal ikke indlade mig paa at følge hans mærkelige Bogs Eftervirkninger i Litteraturen; men at Evalds Livsskildring, Baggesens Labyrinth og Heines Rejsbilleder stammer i lige Linie ned fra den, er vel ingen i Tvivl om, og man vil dog sikkert ikke i første Række betegne disse Værker som „sentimentale“.

Nej, en Slægt, der udfører et Størværk som Litteraturrevolutionen i Slutningen af d. 18. Aarh., den har siddet inde med andet end „Slaphed, Nedtrykthed og Livstræthed.“ Unægteligt er der noget *feberagtigt* over Tiden; men ikke sandt, vi ved dog, hvad Feber er: Legemets Kamp for at skille sig af med de Stoffer, der maa og skal bort for Livets Skyld. Det aandelige Liv leves vel ogsaa i den Henseende under samme Betingelser som det legemlige.

Denne Karakteristik af Datidens „hele sygelige og affekterede Aandsretning“, det er den, som Begyndelsen af d. 19. Aarh. vilde have givet den Tid, der især har været Genstand for L. B's Skildring, saa det er forstaaeligt, at han er kommen til at dele den. Men naar har vel en Tidsalder kunnet vise Retfærdighed mod sin nærmeste Forgænger? Hvorledes dømte Realismen om Romantiken? Og se engang, hvordan man i Sverige for Tiden dømmer om Firsernes Litteratur! — Vi, der er kommen saa meget længere bort fra Tiden, skulde vi ikke kunne se lidt retfærdigere paa den?

Alt hvad her er sagt, gælder imidlertid kun den litteraturhistoriske Indledning i Dr. Bobés Bog. Er man først kommen over denne Indledning og ind paa Forfatterens eget selvstændige Felt, giver Bogen ikke blot alt hvad man kunde vente, men langt mere: en Række Mennesker af stor og ejendommelig Begavelse, en Kreds fyldt af de rigeste aandelige Interesser, træder levende frem. Fremfor alle Frederikke Bruun selv, som i Modsætning til tidligere Skildringer viser sig som en virkelig betydelig Personlighed og som en typisk Kvindeskikkelse — typisk i og for sig, men særlig for den Tid. Ikke i nogen Maade original, men med den varme og vidhjertede Sympati, som Tidens Mænd trængte til, og som de paaskønnede. Saa hele den Vrimmel af Personligheder, der omgiver hende — den Mængde biografiske Oplysninger, her er samlet, kan i Begyndelsen næsten virke overvældende, men det varer ikke længe, før man finder sig til Rette; det er jo netop et af Tidens Kendetegn, denne Stævnen sammen fra de forskelligste Egne af Verden om det, man længes efter at mødes i. Særlig er Livet i Rom (der paa den Tid afløser Paris som det anerkendte Centrum for den ny Æras Civilisation) skildret ganske fortrinligt og af største Interesse for Verdenslitteraturen.

Forfatteren har en sjælden Evne til at vække ens Lyst til at faa mere at vide. Han giver en fortræffelig Fremstilling af sin Heltindes Forhold til Vennerne og da især til Bonstetten; men hendes egentlige Ægteskab — Ægteskabet efter borgerlig d. v. s. gejstlig Opfattelse, mener jeg, — kunde man ønske at faa lidt mere at vide om. Ogsaa det er jo nemlig typisk for det Omslag i Synet paa Venskab, Elskov og Ægteskab, der fuldbyrdes paa den Tid; et Omslag der ikke blot faar Udtryk i Bürgers Grev v. Gleichen-Ægteskab, men i saa mange andre, borgerligt uangribelige Forhold, — man tænke f. Ex. paa Schiller eller paa vor egen P. A. Heiberg. Forfatteren har her maaske været bundet noget mere, end man kunde ønske, — og mere, end der synes at være Grund til.

Et Felt, man ogsaa gerne vilde lidt mere ind paa, er Fr. Bruuns egen Forfattervirksomhed. Forf. meddeler netop, at man fra forskellig Side har faaet Øjet op for dens Værdi, og selv om man nok kunde undvære den „æstetisk-kritiske Vurdering“, som en tysk Forf. skal have givet af den, var det vel ikke af Vejen at faa lidt Indsigt i dens Ejendommelighed. At Forf. er saa tavs herom, hænger sikkert sammen med at han, som forud nævnt, er mere Historiker end Litteraturhistoriker. De Indblik, han giver i hendes Kunstanskuelse, er imidlertid overmaade interessante; de overrasker ved en Uhildethed og en Sikkerhed i Dommen, der viser hende som en utvivlsom Begavelse i hvert Fald paa dette Omraade.

Den sidste Del af Bogen har for mig været noget af en Aabenbaring. Hele det Net af Intriger, den Spillen *bag* Kulisserne, hvor man idelig sporer Kvinder som dem, der trækker i Traadene, det kender vi saa godt udenlands fra. Men at ganske det samme udspillede her hjemme, paa vort eget lille Theater, og at det er det danske Monarkis Bestanddele, der spilles om, det er nyt. Det er muligt, at vore Historikere har kendt alt dette, men i al Fald har de ikke fortalt os derom paa den Maade

som Dr. Bobé, hvis Fremstilling giver et ualmindelig levende Førstehaands-indtryk. Den Maade, hvorpaa Mme de Staël her optræder, er lige saa utiltalende som Fr. Bruuns Holdning overfor den mangeaarige Veninde er ærlig og brav. Særdeles smukt slutter Afsnittet med Omtalen af den varmt følte og ypperligt rammende Karakteristik af Veninden, som Fr. Bruun offentliggjorde efter hendes Død.

Til Slutning skulde dog ogsaa det fortrinlige Billedstof, Bogen bringer, nævnes. De fleste vil vist overraskes ved Portrætet af Fr. Bruuns Ægtefælle, den prosaiske Constantin, der fremtræder som en ung elegant Skønhed, navnlig med en i høj Grad aristokratisk Haand. Nogle flere Portræter af Fr. Bruun selv vilde ikke have været uvelkomne; hendes Ydre er i Virkeligheden lige saa lidt almenkendt som hendes Liv og Personlighed. Men heri vil sikkert Dr. Bobés Bog gøre en betydelig Forandring.

Ida Falbe-Hansen

LATINSKE SKOLESANGE

Tobias Norlind: *Latinska skolsånger i Sverige och Finland* (Lunds Univ. Arsskrift). Lund 1909. 187 S. + Musikkbilag.

Dette vægtige Arbejde har en ganske betydelig Interesse for danske Læsere, da de Forhold, den svenske Musikforsker skildrer, gennemgaaende var de samme herhjemme.

Forf. beskæftiger sig hovedsagelig med Skolesangen i 16—17. Aarhundrede. Det var saa langt fra, at Reformationens Indførelse i Norden kom til at virke hæmmende paa den latinske Skolesang; tværtimod blev denne dyrket med særlig Iver i 16. Aarh., da Skolerne nu slet ikke kunde undvære de Almisser, der indkom ved Degnenes Musiceren. I Kirken — hvor den protestantiske Gudstjeneste i de Tider var, langt pragtfuldere end nu til Dags — var der god Brug for Skoleelevernes Medhjælp. Men især tjente Drengene og de unge Mennesker gode Penge, naar de sang ved Begravelser, Bryllupper og Barnedaab, ved Markeder og ved Festligheder i Anledning af fyrstelige Personers Besøg, eller naar de gik Husgang før de store Fester. Da Degnene assisterede ved saa mange verdslige Lejligheder, kom de ganske naturligt til at lægge mere Vægt paa den ydre Effekt end paa at gøre Sangen andagtsvækkende, hvorfor ogsaa en Række Forordninger indskærper Sangerne, at de skal synge de gamle Salmer.

Omkring 1700 mindskes Interessen for Skolesangen; den store Rolle, der i Kirken tildeles Orgelmusiken, tvinger Korsangen i Baggrunden, og Stadsmusikanternes rent verdslige Musik vinder i Konkurrencen med Skoleelevernes alvorligere Sang. —

Efter en kyndig, klart affattet Oversigt over den svenske Kirkesang i Middelalderen naar Norlind til Reformationssaarhundredet, da den flerstemige Kunstsang kulminerer. Forf. giver en indgaaende Skildring af Datidens Undervisning i Sang og Musikteori og gør Rede for den impoerende Mængde herhen hørende Literatur, der er bevaret i Sverige og

Finland. Et stort Antal Haandskrifter i svenske Skolebiblioteker indeholder Tekster og Melodier til den latinske Skolesang — enstemmige Koraler og flerstemmig Figuralmusik. Og af de trykte Samlinger dvæler Forl. navnlig ved de saakaldte „piæ cantiones“, gudelige Sange af folkelig Farve, der først udkom i sidste Halvdel af 16. Aarh., men siden kom til at foreligge i flere Oplag — et Værk, hvor igennem vi faar den fyldigste Besked om den middelalderlige latinske Skolesang. Med den største Grundighed og Skarpsindighed gennemgaar Norlind dette mægtige trykte og utrykte Stof og klarlægger hver enkelt Teksts og Melodis Forekomst i svenske og udenlandske Kilder. Stoffet er overskueligt ordnet i Julesange, Paaskesange, Skolesange af moraliserende Indhold, historiske Sange og Vaarsange. Blandt de sidste træffer vi Morten Børups „In vernali tempore“.

Norlind slutter med en Fremstilling af de svenske Skolefester, ved hvilke Eleverne udførte forskellige Danse, mens de sang deres latinske Sange. Han skildrer de to Danseformer, der var stærkest i Brug — Sværddansen og Buedansen. Den sidste svarer til den i Middelalderens tyske Haandværkerlav almindeligt udbredte „Bügelanz“ eller „Reiftanz“, der endnu kendes enkelte Steder. Under Dansen holdt hver af Deltagerne med begge Hænder i Enderne af en Kæp, der havde Form som en Bue. Olaus Magnus kalder denne Dans „arcualis chorea“; den tyske Betegnelse „Tøndebaandsdans“ er nok saa træffende. Træbuen var beklædt med Grønt og Baand eller smykket med Udskæringer.

Vistnok med Rette ser Norlind i denne Buedans en længst svunden Tids Kultus ved Foraars tid. Da Sværddansen og Buedansen næsten altid omtales samtidig, antager han, at Sværddansen har hørt til de Ceremonier, der skildrede Vinterens Ud drivelse, medens Buedansen — hvori Tøndebaandene erstatter de friske Grene — har været knyttet til Glædesfesten for Sommerens Sejr.

At ogsaa Latinskoleeleverne i Danmark har danset, mens „piæ cantiones“ blev afsunget, er der næppe Tvivl om. Vi ved jo, at Morten Børup komponerede Danse for sine Elever¹. Medens Sværddansen — saa vidt jeg ved — ikke omtales herhjemme udenfor Haandværkerkredse, nævnes Elevernes „Buedans“ i Rentemesterens Regnskab 1558, idet det hedder, at der blev givet 5 Kr. til nogle Degne og Peblinger, som dansede „Bøgle-Dans“ for Hoffet paa Københavns Slot². Udtrykket „Bøgle-dans“ er naturligvis det tyske „Bügelanz“.

Antagelig af Hensyn til sin Bogs Plan gaar Norlind temmelig let hen over de forskellige Skolefester. Forhaabentlig vil den kyndige Forsker senere tage dette højt interessante Emne op til indgaaende Behandling.

Hjalmar Thuren

¹ Vilh. Bang, Latinskoleliv og Studenterliv S. 120. ² R. Mejborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof S. 165.

HVOR LANDEDE PEDER PAARS?

Da jeg var 15 Aar gammel, fik jeg til Gave af min Bedstemoders Søster, Enkefru Rimestad, A. E. Boye's Udgave fra 1844 af „Peder Paars“. Paa Grund af denne Udgaves lille Format tog jeg denne Bog med mig, da jeg tretten Aar senere tog til Sydamerika. Baade der og herhjemme har jeg glædet mig over denne Bog, naar jeg var glad; men mangan Gang har jeg ogsaa af den øst Trøst i tunge Timer. Hvis det ikke havde været netop den nævnte Udgave, som var i mit Eje, havde jeg neppe været istand til at besvare det i Overskriften indeholdte Spørgsmaal; thi i og for sig interesserer det mig ikke. Men i denne Udgave findes aftrykt „en saakaldet Nøgle til Peder Paars“, der uden nogensomhelst Tvivl er skrevet ved Tiden 1750.

I Begyndelsen af 4de Bogs 1ste Sang fortælles det, hvorledes Paars og hans Følge komme i Land paa Rejsen fra Anholt:

„Men ach! Man maatte da med største Sorg fornemme,
At det var ei det Land, hvor Dorthé havde hjemme,
Men at det ** var; man havde seilet feil.“

Herom indeholder „Nøglen“ nu de Ord: „Skagens Bye, femten Miil fra Aarhuus, hvilket og kiendes af Versets Scansion, samt de efterfølgende Vers.“ — „Af Versets Scansion“ vil utvivlsomt sige, at Byens Navn var et Tostavelles-Ord med Tonen paa første Stavelse. Men i de efterfølgende Vers findes ingen Oplysning om Stedet i andre Linier end:

„De satte saa paa Land, og sendte forud Ruus,
Som kiendt i Byen var. Han flyde dem et Huus,
Hvor de for billig Priis en Nats Tid kunde hvile,
Som høilig nødig var. De femten stive Mile,
Som dennem forestod, var intet Børne-Spil.“

Der er unægteligt meget stive femten Mile mellem Skagen og Aars, eller som denne By aldeles fejlagtigt kaldes i vore Dage: Aarhus, saasom det trods Byens Vaaben — et Huus med et Par Aarer — Intet har at gøre med hverken Aarer eller Huus, aldenstund Navnet er: Aaros o: Aamunding.

I sin Udgave fra 1879 af Peder Paars aftrykker F. L. Liebenberg (p. 253) Werlauff's Bemærkning til dette Sted: „Afstanden af „de stive femten Mile, som dennem forestod (...) til Aarhus, passer godt paa Aalborg. Har Holberg altsaa havt nogen bestemt By for Øie, da har det sandsynligen været denne. Hvad man kiender til Byens Tilstand og Forhold i en ældre Tid, svarer ogsaa til den her forekommende Skildring. Som Grund til Digterens Betænkkelighed ved udtrykkelig at nævne en saa anseelig Commune, som Aalborg paa den Tid var, kan vel antages Erintringen om den Ulempe, Skildringen af Forholdene paa Anholt nyeligen havde forvoldt ham.“

Jeg forstaaer meget vel at skatte de lærde historiske Noter, som Werlauff har givet saa mange af til Holbergs Skuespil. Men denne Note er ikke egentligt historisk; idet højeste er den lærd; men den er lidet vel betænkt, naar undtages Afstanden. I „Skildringen“ af vedkommende By

er det mig ikke muligt at see nogensomhelst Skildring: uden at vide Noget derom tør jeg dristigt sige, at Holberg aldrig har seet den By for sine Øjne. Thi Holberg var hvad man i vore Dage kalder en „realistisk“ Forfatter: selv uden at vide Noget derom turde jeg hævde, at ligesaa sikkert som man kan sige, at Holberg, for at undgaae en Gjentakelse af de Spektakler, han i saa rigt Maal havde faaet for at have nævnet Anholt, har slettet Navnet paa vedkommende By, ligesaa sikkert kan man sige, at hvis han havde seet den By, som han „skildrer“, saa vilde det noget nær været umuligt for den store „Realist“ han var, ikke paa et eller andet Punkt at faae noget karakteristisk med af Byen. Og jo anseeligere Byen var, des mindre Grund havde den da til at efterligne Fr. Rostgaards Smaalighed. Holbergs Betænkelighed i saa Henseende tyder derfor snarest paa at det var en lille By.

Men Werlauff's Antagelse gjør desuden Holberg Uret paa idetmindste to Punkter. Holberg har næppe lagt megen Vægt paa lette eller klangfulde Vers — der er flere Steder hos ham, som tyde herpaa — men som vi med Sikkerhed vide, havde han stor musikalsk Begavelse. Jeg anseer det derfor for umuligt, at „Aalborg“, hvor om jeg saa maa sige begge Stavelserne ere betonedede, vilde kunne have undgaaet at støde hans Øre i Verset. Men paa det andet Punkt gjør Werlauff Holberg meget større Uret ved sin Antagelse, idet den forudsætter en stor Tankeløshed hos ham: Tredie og fjerde Linie i denne Sang lyde nemlig:

„Tre gange man saae feil; den fjerde gang Peer Paars,
Da han i Masten kom, skreeg: „Funtus! jeg seer Aars.“

Thi hvorledes vilde det have været muligt for en nogenlunde tænksom Mand, endsige Holberg, at lade Paars forveksle Aalborg, som ligger fire Mile inde i en (paa denne Strækning) smal Fjord, med Aars, som ligger ved en (næsten) aaben Strand? — Nej, denne Tankeløshed rammer kun Werlauff.

Den Omstændighed, at „Nøglen“ lader Skagen ligge femten stive Mile fra Aars, forekom mig (i min Ungdom) som en saa slem Anstødssteen, at jeg ikke kunde antage, at „Nøglen“ her havde gjættet rigtigt. Jeg siger med velberaad Hu „gjættet“. Thi den paagjældende By er Skagen.

Det er nu engang saa, ialtfald i Naturforskningen, at et Kvint lagttagelse er adskilligt mere værd end et heelt Læs af „kritisk“ historisk Lærdom. Byens Navn staaer nemlig aldeles tydeligt i Digtet.

Med stor Udførlighed er jo i 4de Bogs 2den Sang det pompeuse Optog skildret, hvori Paars paa Borgerskabets Forlangende førtes bort fra Daarekisten, hvor han med sit Følge var blevet sat i Forvaring. Og meget berømmes Trompeteren Emanuel, om hvem det (Boye's Udgave p. 238, Liebenberg's p. 203) siges, at han

„Gik udi tredie Led, ei stod sig mindre brav,
Øg blæste, at det af Raad-Huset Echo gav.
Saa at Bormester selv af Glæde maatte græde,
Man gamle Koner saae Tørklæderne at væde.

De raabte: ach det er en himmelsk Engle-Lyd!
 I anden Verden der maa være megen Fryd,
 Naar slig paa Jorden er. De talte deri sanden;
 Thi han ei eftergav paa Skaven nogen anden.*

Efterat jeg gennem „Nøglen“ var blevet gjort opmærksom paa Spørgsmaalet om, hvad det var for en By, Paars kom til fra Anholt, kunde jeg, da jeg i min Ungdom læste de nys citerede Vers, ikke have nogen-
 somhelst Tvivl, saasom jeg lige saa lidt dengang var en lærd Mand som jeg er det nu. Det var den første Gang jeg saa den Fremtoning, at lærde Mænd ikke kunne læse. Senere har jeg tidt mødt den.

Den Omstændighed, at Holberg slettede Navnet paa Skagen det ene Sted og glemte det paa det andet, turde være et yderligere Vidnesbyrd om Rigtigheden af den Bemærkning, jeg andensteds har gjort: „Det er ikke saa let at have Alting i Hovedet paa eengang.“

William Sørensen

FRA DE SIDSTE ÅRS SPROGGRANSKNING

VIII

(Fortsat fra s. 64)

Til Torps to redegørelser for de nordiske sprogs oprindelige ordforråd slutter sig som et vigtigt tillæg FRANK FISCHERS Berlinerdisputats *Die Lehnwörter des Altwestnordischen* (Palaestra bd. 85, Berlin 1909). Den består af to dele. Den første del behandler låneordene efter væsentlig samme principper, som jeg har fulgt i Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog, altså ordnede efter hjemsted og mellemlid. I anden del gennemgås de enkelte oldnordiske kilders låneordsforråd. På en række punkter giver bogen anledning til fornyet drøftelse af spørgsmål, jeg har været inde på i Fremmedordene, og en del ord opfattes som låneord, som jeg ikke havde opfattet på denne måde, og som ellers ialfald skulde have været behandlet. Af sådanne kan nævnes *ært* Fl. byl. 93, *hirth* Jy. l. 3. 11, [Vederl. to gange], *klut* Harp., *pors* Harp., *soppæ* Harp., *synd* Jy. l. 2. 88, *særk* E. l. 2. 1, *tiald* Jy. l. 2. 32, *tundær* Fl. byl. 91, Harp. stb. Ved den gennemførte sammenligning mellem de vestnordiske og danske låneord får bogen øget værdi for os.

Et hovedværk om vort ordforråds udvikling er VERNER DAHLERUPS Ordbog over det danske sprog, som der nu foreligger et prøvehæfte af; den søger at følge ordenes historie fra den ældste kendte form (dog uden at gå ind på fjærnere etymologier) op til nutiden, og særlig lægger vægt på at give betydningernes udviklingsgang. Efter det foreliggende første hæfte at dømme vil ordbogen blive både fyldig og overskuelig, to egenskaber, man ikke noksom kan påskønne. Med hensyn til ordbogens ordning og lign. kan her henvises til den fyldige redegørelse, Dahlerup selv har givet i *Danske Studier* (1907, 65).

IX

To meget forskellige doktordisputater fra de senere år handler om gammeldansk lydlære.

Slesvigeren LAURITZ BOYSEN har i Kiel forsvaret *Der Vokalismus des Jydske Lov* (Flensb. 1906). Bogen er nærmest et eksamensarbejde, lille i omfang, men vidnende om stor og sikker belæsthed i den sprogvidenskabelige litteratur. Den er noget vel „lærd“, idet selve den jyske sprogform i Ribehåndskriftet af Jy. l. (AM. 286, fol.), som skulde være indholdet, næsten bliver borte i mængden af grammatiske citater. Det udbytte, man får i form af øget kendskab til gammeldansk, er dærforselv i forhold til afhandlingens størrelse (63 sider) ringe, og det er egentlig en skam, for enkelte ting (behandlingen af *thæn* i indledningen og forklaringen af nynord. ja som opstået af * *æ-ā* § 45b) vidner om, at forf. godt kunde have givet af sit eget i stedet for de mange andres meninger. Stoffet er på ingen måde udtømt, efter en lydgruppe at dømme, som jeg af andre grunde har kendskab til. Af fræmstillingen i § 43 får man ingen anelse om det mærkelige forhold, at fra 2. 23 afløses *ia* af *iæ* i *hialpæ*, *fiarthing*, *skial*, *sialf* (et lille tilbagefald til *ia* findes i 2. 51), senere også i *iamling*; at betegnelsen således skifter midt i håndskriftet, er dog ellers ganske mærkværdigt. Jeg har ikke haft lejlighed til ellers at kontrolere, hvor udtømmende stoffet er behandlet, men har i det hele ingen tryk følelse i så henseende; hertil bidrager også, at de anførte former som regel ikke stedfæstes. Forklaringen af *gretæfang* (s. 50²) er sikkert urigtig; den rigtige (= lat. usufructus) er fræmsat af DAHLERUP i Festskrift til Wimmer s. 44¹.

Københavneren fru LIS JACOBSEN f. RUBIN har skrevet en stor (næsten 300 sider i stort format) første del af *Studier til det danske Rigssprogs Historie fra Eriks Lov til Chr. III's Bibel*. Denne første del, lydhistorien (Kbh. 1910) er ganske forskellig fra Boysens. Fru Jacobsen har ikke Boysens sikre kendskab til den grammatiske litteratur; man savner på et afgørende punkt f. eks. BOBERGS undersøgelser i Arkiv XII s. 315 flg. og HESSELMANS Stafvelsöförlängning (se DSt. 1904, 125), medens en ret ligegyldig afhandling af Kock i det næsten utilgængelige Skand. Archiv mærkværdig nok anføres s. 140. Som følge heraf får undertiden en skyld for det, de er flere om, og syndebugken vilde vist stå sig ved at få sine kammerater med. LUND er man jo vant til at behandle noget overlegent, og dærforser det ret uskyldigt ud, når der s. 69 står: Som Lund i *Ordbog over Lovsproget* at identificere Verbet [nýtæ] med Vn. *njta* synes urimeligt, da Lovsprogets *njttæ* i Betydning svarer til Vn. *njöta*. Men når man så ser, at Lund på sin side har AXEL KOCK (Sv. Ldsm. II, 12), BOYSEN (§ 41a), LYNGBY (kun antydningvis, UB. 22³) og endelig selve Eriks lov (partic. *nyt* 2. 35 l. 3), så tåler Lunds opfattelse næppe så flot en afvisning. Når ordet hverken i lyd eller bøjning stemmer med vestnord. *njöta*, så kan betydningen alene ikke afgøre sagen (sml. til modsat side, at Sk. l. har et stærktbøjet *dryghæ* I. 157 = 9. 3, partic. *drughit* I. 88; mgl. i R, medens vestnord. kun kender

det svagthøjede *dr̥gja*). Lige så lidt er jeg ansvarlig for bestemmelsen af AM. 24, 4to til o. 1280-90. Så vidt jeg ved, har alle, der har givet sig af med dansk palæografi, sat dette håndskrift til sidste del af det 13. årh., således Palæografisk Atlas både i teksten og i forordet, og det må være med palæografiske grunde, dette skal modbevise, ikke med sproglige (*-maglæ*, *-wigh* anfører fru Jacobsen jo selv i § 13 fra Vald. jordeb., søsterhåndskrift til AM. 455, 12mo. og Had. hdskr. har ganske lignende ting, se MACHULE s. 3). Det er altså ikke min ringe autoritet, men den samlede sagkundskab, fru Jacobsen bekæmper på grundlag af en upålidelig udgave (formerne *tothær* og *thau* er udgiverfejl for *dothær* og *thauær*).

Men lige så meget som fru Jacobsen kan mangle i „lærdom“, lige så meget, og langt mere, har hun i form af ny oplysninger om gammeldansk. Dersom man kunde betragte bogen under synspunktet: undersøgelser af en række især sællandske sprogmindesmærker, vilde jeg vel have et og andet at indvende, foruden hvad der ovenfor er sagt, men særlig vilde jeg da takke forf. for det store og smukke oplysningsarbejde, som her er præsteret. Der er først en undersøgelse af Eriks lovs sprogform med stadigt hensyn til de andre lov håndskrifter, Thorsen har udgivet. (At Thorsen ikke har udgivet alle lov håndskrifter, men kun et ret snævert udvalg, synes fru J. undertiden at glemme). Alt væsentligt synes at være kommet med (s. 44 er f. eks. glemt *øilfyllæ* 3. 19), og behandlingen er i det hele klar. Dærnæst kommer en fræmstilling af den yngre middelalders sællandske sprogform, således som vi finder den i Lucidarius, Dyredigtet, Rimkrønike-hdskr. og P. Låle. Atter her har man glæde af en mængde ny og gode iagttagelser. Aller mest tiltalende forekommer mig dog de sidste hundrede sider, fræmstillingen af kansellisproget og reformanternes sprog med den smukke påvisning af dannelsen af to danske skriftsprog samtidig ad forskellig vej. De mødes i Bibelen fra 1550, kansellisproget i kongebrevet foran, reformantsproget i selve bibeloversættelsen. Det er da, vil man kunne skønne, en rig og mangfoldig bog, vi her har fået.

Men der kan gøres alvorlige indvendinger mod den. Forf. er et udpræget bogmenneske og har ikke den følelse for formernes ægthed, som kun den kan have, der har levet et samliv med dialekterne. Og hun nærer ikke en gang respekt for lydlovene, hvad man dog bør gøre, til man beviser deres urigtighed. Kun ud herfra kan man forstå behandlingen af lydgruppen *ald* s. 46 (og 47, 110, 171), af *nytlæ* (se ovenfor), af *f-u* spørgsmålet § 115 og oftere, og af adskilligt mere.

Vi skal se på nogle af disse ting. Først da *ald*.

Fru Jacobsen nævner s. 46, at *a* kun er blevet *o* i et eneste ord foran de forlængende eller labialiserende medlydsforbindelser, nemlig foran *ld* i *oldgarth* Er. I. 2. 30; medens vi ellers altid har *a* (sj. *ā*) foran *ld* i alle lov håndskrifterne (kun *wold*- enkelte gange, men afgjort som følge af *w*, sml. *worth*-, *won*-), har vi *o* i dette ord både i Er. I., Vald. I. og Sk. orbodemål. Herpå bygges nu en forklaring, at ligesom i sydvestjysk (Fl. bylov) *a* blev *o* foran *ll* (men NB. i alle ord: *oll*, *stoll*,

folle) således er *a* blevet *o* i sællandsk foran *ld* (men hvorfor kun i dette ene ord?). Da *oldgarth* imidlertid rummer flere gåder, skal vi se lidt nærmere på dette ord. Det forekommer som nævnt i tre former af sæll. ll., og det skrives de to andre steder uden *d* (V. l. 2. 33 *ollgarth*, Orb. *ollgærthi*). Desværre ved hverken fru J. eller jeg, hvorledes det skrives på de to pågældende steder i det jævaldrende håndskrift Sth. C 39, men jeg gætter med stor sandsynlighed på, at det også dær er uden *d*. At sætte ordet i forbindelse med vn. *aldingardr* går næmli­g ikke an; hvor er i så fald stavelsen *-in* — bleven af? Desuden viser forbindelsen både i Er. l. og endnu tydeligere i Vald. l. (orb.), at *ollgarth* ikke kan ligge hjemme ved beboelseshuset, men må være noget fjærnere end *lægarth*, *fægarth*, *mylnæ* og *fæhus*, da der er lavere bøde for at stikke ild i den end i disse. Dette henviser dens beliggenhed til udmarken, som i Er. l. 2. 54, 56, 57 hedder *ollandæ* og endnu hedder *old* i en mængde sællandske egne (Lönholt ved Fredensborg, Skibby og Bonderup i Horns herr., Holbæk [allerede nævnt 1549, Kalk.], Gævninge v. Roskilde, *Svineold*, *Hoppeold*, *Oldgård*, Valsøllille v. Ringsted, Fodby v. Næstved), og som kendes i stednavne fra Jylland (Oldager v. Skærn) og fra Fyn (se Kalk.) og i Halland og Småland i sammensætninger som *ollmark*, *ollbacke* (Rietz 789). Det synes at være en sideform til *vall* (vn. *vollr*), med ud­præget sydsandinavisk udbredelse og Sælland til midtpunkt. Men hermed falder hele fru Jacobsens i forvejen yderst skrøbelige bygning, og den vinder intet ved yderligere anvendelse i det følgende.

Dærnæst *f* og *u*. Dersom der havde været nogen mulighed for mig eller andre til at finde en forklaring, der var bedre end den af N. M. Petersen givne, skulde vi nok have grebet den. Parallellen med neder­­tysk er jo så håndgribelig, at vi ikke har kunnet undgå at se den, og når vi ikke har kunnet slå os til ro med den forklaring, fru J. giver i § 115, beror det ikke på, at vi ikke har tænkt på den, men på at vi har fundet den umulig. Hvad der taler for fru Jacobsens forklaring er den gennemførte skriftbrug (og intet andet). Hvad der taler imod den, er ikke alene, som fru J. nævner, at lyden i nydansk er den samme allevegne, og at lydtegnet er det samme i vestnordisk (og i danske runer, Runehdskr. af Sk. l. medregnet), men også det, at *f* foran stemt medlyd og i udlyd og *u* foran selvlyd har samme oprindelse. Der er slet ingen forbindelse mellem den gldanske vekslen *f*:*u* og den old­danske vekslen *Ƿ*:*B* på runestenene. I ord som *stufn*, *hafn*, *ofn*, *aflæ*, *gafl*, *hafræ*, *hafthæ*, *hofthæ*, der har lige så regelfast *f* i dansk ved år 1300 som de andre med *f*, har medlyden været stemt fra urnordisk tid af, har, ligeledes fra urnordisk tid af, stået mellem to stemte lyd, og er stemt i nydansk, så vidt den da ikke er bortfalden. Det vil være umuligt at give nogen blot antagelig forklaring af, hvorfor gnidnings­lyden i denne stilling nogensinde skulde have været ustemt (især da *nanæn*, *auælæ*, *houæth* også findes). Havde *f*, som i nederlysk, været indskrænket til udlyd og stillingen foran ustemt medlyd, skulde jeg ikke et øjeblik betænkt mig på at give samme forklaring som fru J.; hvor stærkt jeg har været fristet i denne henseende vil kunne ses i Kort ov. d.

folkem. s. 7. Da nu imidlertid nogle tilfælde må forklares på anden måde, får spørgsmålet om lydværdien i udlyd anledning til ny betænkning, og da vi ikke for de andre gnidningslydes vedkommende finder spor af nogen afstemning i udlyd, er det rimeligst at opfatte *f* i udlyd på samme måde som foran stemt medlyd. At man kunde anføre brugen af *t* og *th* i forlyd som parallel til brugen af *f* og *u* i efterlyd, havde jeg dog ikke selv i mine vildeste fantasier kunnet forestille mig.

Lad mig hertil endnu føje en lille ting, fordi den viser den samme mangel på sans for det lydligt rimelige. S. 64² rettes nogle bemærkninger mod min (med Kock væsentlig overensstemmende) fræmstilling Kort ov. d. folkem. § 64 af behandlingen af kort *i* i nydansk. Bemærkningen, at *i* er blevet *e*-lyd foran nasal, selv om *k* el. *g* går i forvejen, er rigtig og skal med tak noteres. Men når fru J. mod min regel, at *i* beholdes foran „dentalt *l*“, anfører *til*, *pille*, *vilde* osv., må jeg sige, at „osv.“ er det interessanteste; de tre andre respekterer jeg ikke. Både *til* og *pille* har nemlig „supradentalt“ *l*, *til* har ikke *ll* i olddansk, som fru J. siger, *pille* er låneord (se Falk og Torp Pille 1.); og *vilde* endelig har sikkert fået sin *e*-lyd fra infinitiven, hvor *e* er normalt. Dersom „osv.“ ikke er mere overbevisende, mener jeg endnu, at Kock og jeg har ret. Ligesom ved *ollgarth* drages også her den urigtige forklaring med i det følgende (s. 103, 105).

Som helhed kan jeg heller ikke se noget fræmskridt i det anvendte skema over vokalovergange. Det har sine fordele, især i den store mulighed for indordning af alle tilfælde af selvlydskitte; men det er dog, som Linnés, et „kunstigt“ system, som let kan komme til at adskille det naturligt sammenhørende og føre ganske uvedkommende ting sammen. Følgerne er da heller ikke udeblevet; de gamle begreber (omlyd, brydning) holdes ikke så rene, som man kunde ønske.

Angående hele spørgsmålet selvlydsforlængelse og lydændring som følge heraf er forf., så vidt man trods en del uklarhed kan skønne, tilhænger af Kocks og Torp og Falks opfattelse, medens jeg afgjort holder med Boberg og Hesselman. Dersom fru J. havde søgt at uddybe spørgsmålet og give grunde for sin afvisende stilling imod disses opfattelse, havde hun gjort en såre fortjenstfuld gerning, men nu, da hun ganske simpelt synes slet ikke at have ænset den, ja end ikke nævner Boberg og Hesselman, er det jo muligt, at hun ikke har opdaget, at der gives en anden opfattelse. Indtil videre kan det da næppe betale sig at drøfte den sag videre.

Foruden denne grundskade, afstanden fra det levende folkesprog, er der en anden mangel, som undertiden er kendelig. Forf. har i alt for høj grad ladet sig nøje med udgaver og har åbenbart kun meget ringe kendskab til de primære kilder, håndskrifterne. Flere af de ovenfor nævnte ting har noget hermed at gøre, men særlig belysende er bemærkningen side 101²: Derimod har jeg ikke medtaget *Hskr. Stockh. K. 4 fol. af „Ivan Løveridder“*, da dette sikkert er skånsk, ikke som alm. antaget sællandsk. De grunde, der anføres, er imidlertid ikke overbevisende, da former som *biudæn*, *forstanden*, *thet areth*, *then licken* kan

stamme (og bevislig tildels stammer) fra den svenske forskrift, og den såkaldte „tvelydning“ af *å* til *ou* slet ikke minder om skånske, men netop om ømåls-tvelyd. Imidlertid kan dette spørgsmål slet ikke afgøres på grundlag af Ivan, men her må håndskriftet Sth. K. 4 som helhed betragtes. Skönt dette bind fra først af har været to bøger, den ene (bl. 78—162) omfattende Ivan, den anden (bl. 21—77 og 1—20) omfattende en stenbog (Stb.), De hellige Kvinder (HKv.) og en krønike (Kr.), kan der dog næppe være nogen tvivl om, at de er skrevne med samme hånd (og på samme slags papir). Men forskrifterne har været ret forskellige; dette viser sig især ved *a*-omlyden af kort *u* (Ivan altid *u* i *mulen*, *gulfuit*, *budh*, *fugel*, *bue* — de andre oftest *o* i *brodet*, *skoten*, *smolæ*, *boghæ*, *bodh*, *stoffuæ*; men også *stuwæ*, *hug*, *budh*) og ved behandlingen af *ia* (Ivan altid *derffuer*, *selff*, *deffuel*, *skælfvæ*, *gerne* — de andre også *diæfæ*, *sialff*, *sielf*; Ivan aldrig *ia* i *mialk*, *thianstæ*, *giald*, *snial*, *sialsiwnt*, *kiape*, som de andre har ved siden af *ie*). Ivan og Stb. har *uppa*, Krøn. *ouæna*, *ofnæ*, som ellers synes at være en østdansk form. Former på *-er* i hankön findes i Ivan og HKv.; Stb. og HKv. har jyskheder som *æuse*, *om væll* (*om megell*), *af* (dersom), HKv. *løss* (læser). Stb. og HKv. synes at gå tilbage til ældre grundskrift end de andre. Hvad der afgjort er skriverens, er *aa* for *a* foran *nn* (*vaan*, *saan*, *aan*, *haan*, *maan*), *ee* (sj. *ææ*, *ææ*, *ææ*) i svag stavelse (*enee*, *frucee*, *tagee*, *bestee*, *sæliee*, *castee*, *timee*, *andree*), brugen af *oa*, sj. *ao* for *å* (*moa*, *goa*, *soa*, *sloas*, *bloa*, *foa*; *mao*, *rao*, *aor*), *melliom* (Stb. også *velliær* koger), *i* for *y* (*stirtæ*, *licke*, *skild*, *slicker*, *mirci*, *tictugh*, *liftæ*, *blisel*, *kisser*, *titestland*), endelsen *-ug* (*verdug*, *stadugh*, *mectugh*, *salugh*, *blodugh*), *ia* i *hiarte*, *fiarde*; *thom*, *sætte*, *sæt* (satte, sat), *væl*, ingen forskel på hankön og hunkön i artiklen. Alt dette er næmlig gennemgående i alle fire skrifter. Endvidere hører til skriverens egne ejendommeligheder vist de ovenfor anførte former for oldda. *o:u* og *ia*, som er gennemførte i Ivan og forekommer spredt i de andre. At disse former viser østenom Sundet, synes alt andet end bevisligt, men det vil være vanskeligt at henhøre dem til en bestemt dialekt; rent sællandske synes de ikke at være (særlig *melliom* og *hiarte-fiarde*) men der er så meget sællandsk deri, at jeg dog ikke tror, det kan være langt derfra.

Hermed har jeg ingenlunde udtømt, hvad jeg i enkeltheder har at indvende mod bogen, men jeg har hellere villet behandle disse enkelte ting noget udførligere end antydningssvis røre ved en mængde ting. Men endnu har jeg en meget vægtig indvending at gøre, og denne gælder selve bogens grundtanke: at sproget i Eriks sæll. lov gennem kansellisproget som mellemled er grundlaget for det nydanske rigssprog. Efter læsningen af bogen står — hvis man antager forf.s mening — endnu en række spørgsmål uløste. Nogle kan forf. med rette vise bort som hørende til en senere del, dette gælder især den afgørende forskel mellem sællandsk og rigssproget, at sællandsk er et trekönsmaal, men rigssproget et tokönsmaal, og dette kan ikke afvises på den måde, forf. ynder (f. eks. navneord på *-ere* s. 72 og oftere, behandlingen af *iū* § 206), med en antydning af, at sællandsk vel også har tokönsmaal. Andre, som de nys

nævnte, burde have været slutbehandlede i denne bog, men når ikke længere end til et stort spørgsmålstegn. I mange henseender tror jeg også, forf. opkonstruerer det historiske grundlag for sin opfattelse uden tilstrækkelig soliditet. Jeg ser endnu, trods fru Jacobsens store udredning, væsentlig på sagen som før, at grundlaget for det danske rigssprog er skabt af de mindst provinsbundne i folket, højadelen, højgejstligheden og klostergejstligheden, under stadig indflydelse på skrivelserne fra skolen og forskriften. Ad den vej har kansellisproget allerede tidlig fået en stor fasthed (og dette er for første gang udmærket dokumenteret af fru Jacobsen), medens bogsproget i middelalderen endnu kun når en tilnærmelse til fasthed, idet skolens indflydelse her næppe har været så stærk. Ved reformationen og bogtrykkerkunsten kommer bogsproget ind i en ny hurtig udvikling fræm mod ensartethed (også dette påviser fru Jacobsen klart), og dette under stærk indflydelse af en sællandsk forfatter (Kr. Pedersen), som dog ikke kommer til at give bogsproget det endelige præg. Sin afslutning får rigssprogdannelsen i de store Sundbyer, København og Malmø, hvor befolkningen er stærkt blandet, og i sit præg bliver rigssproget en midtdansk sprogform. Da sællandsk også er en midtdansk sprogform, er der selvfølgelig stor lighed mellem sællandsk og rigssproget, men ikke på grund af særlig sællandsk indflydelse på dette. Således forstår man let de afvigelser fra sællandsk, der forener rigssproget med de andre mål. Hvor skånsk og jysk står sammen mod sællandsk, har rigssproget meget sjældent den sællandske form.

Spørgsmålet er af gennemgribende vigtighed for forståelsen af det danske sprogs udvikling, og dette må undskyldte den plads, jeg har lagt beslag på til indvendinger mod et værk, som jeg trods alt anser for et ualmindelig værdifuldt bidrag til oplysning om vort modersmåls historie, ikke mindst værdifuldt ved den modsigelse, det må vække på mange punkter.

M. Kr.

TO ANSØGNINGER TIL FREDERIK VI

[De to Ansøgninger, som her meddeles, findes i Rigsarkivet blandt Møstings Forestillinger m. kgl. Resol., og de giver Indtryk fra Tiden efter den Baggesen-Oehlenschlägerske Fejde, nemlig den mere private Side. Oehlenschläger sad som Professor i Æstetik og med Indtægten af sine Skrifter forholdsvis godt i det; Baggesen var derimod trods sine Vartpenge ude i rent fortvilede Forhold og egentlig uden Udsigt til at komme ud over dem. De to Ansøgninger er karakteristiske for deres Forfattere. Fra Oehlenschlägers lille „ved Gud“ til hans Forglemmelse af Dato vidner hvert Ord om en Nonchalance, hvortil Baggesens Tryglen og højtidelige Forsikringer danner en ikke mindre karakteristisk Modsætning.

Saa forskelligartede de to Ansøgninger var i Form og Fordring, fik de dog samme Resultat. Kongen sendte dem til Finansminister I. S. Møstings Erklæring, som ¹³/8 1819 meget stærkt fraraadede at bevilge dem; han gør opmærksom paa den daarlige Sikkerhed, der tilbydes (af O. tilmed slet ingen!) og fremhæver, at B. og O. som Embedsmænd,

der dog henholdsvis havde 1200 og 1500 Rbd. om Aaret, maatte indrette deres Økonomi efter deres Indtægter, da de tilmed havde den Fordel for andre at de kunde forøge deres faste Indtægt „ved deres videnskabelige Arbejder“, og d. 17. s. M. afslog Majestæten pure bægge Ansøgninger.

Kongen har dog maaske ved Audiencen vist sig velvilligere mod B., end Afslaget lader formode. Under alle Omstændigheder lod Baggesen sig ikke forbløffe, men indgik straks efter med en Ansøgning om et Laan paa 1000 Specier, og da fik han d. 28/9 bevilget en Gratification af 1000 Rbd. Sedler (se udførl.: *Fonden ad usus publicos* II (1902) S. 298—99).

Ansøgningerne behøver iøvrigt neppe Kommentar, men meddeles bogstavret efter Originalerne.]

Til Kongen:

Jeg vovede allerunderdanigst for et Aar siden at ansøge Deres Majestæt om Tillæg i min Gage. Deres Majestæt modtog min Ansøgning med landsfaderlig Bevaagenhed, og hørte allernaadigst saavel de Grunde der understøttede mit Haab som de Aarsager, der nødte mig til at bede om mere.

I denne Mellemtid har jeg stræbt alt hvad jeg kunde, for ei at komme i dybere Geld og for at afbetale noget af den gamle; men uden Understøttelse er det mig ved Gud umuligt, uagtet al Flid, at komme videre.

Inden altsaa Omstændighederne tillade min Bøn om mere Gage at komme i Betragtning, beder jeg allerunderdanigst Deres Majestæt endnu forunde mig et rentefrit Laan af Sexhundrede Rigsbankdaler Sølv, som jeg maatte tilbagebetale, naar Tiderne og mine Vilkaar blive bedre end de cre.

Den Naade, Deres Majestæt ved flere Leiligheder viste Deres Digter, giver ham Mod til i Nødens Tid med Haab at vende sig til sin Drots Høisæde.

Det er ikke Vellevnet, jeg søger, allernaadigste Konge, kun et tarveligt anstændigt Udkomme med en elsket Familie, som jeg lever for og som er mig Alt!

Kiøbenhavn den: August 1819.

Allerunderdanigst

Adam Oehlenschläger.

Allernaadigste Konge!

Deres Majestæt befalede mig sidste Gang, jeg nød den Lykke, allerunderdanigst at fremstille mig for Allerhøistsamme skriftlig, uforbeholden og med fuld Tillid at andrage det Anliggende, jeg syg og modløs dengang fremstammede.

Paa Grund af dette allernaadigste Vink vover jeg i det ulykkeligste Øieblik af mit nu paa femte Aar med uophørlige Næringsсорger, huuslig Elendighed, og mere og mere truende Blindhed kiæmpende Liv, forfulgt af Fiender og forladt af Venner, at erindre Deres Majestæts Hierte om det Baggesen cengang allernaadigst givne Tilsagn: at han

aldrig skulde komme til at lide Nød under Frederik den Siettes Regiering.

For fire Aar siden allerede, da min yderlige Trang til en overordentlig Understøttelse, for at sikkre mig imod den Skiebne, der nu er bleven min Lod, begyndte, og jeg, der hidtil aldrig har kunnet komme saa vidt, selv at hæve den mig allernaadigst forundte Pension, som jeg fra Begyndelsen af har maattet anvise til Creditorer, allerunderdanigst ansøgte Deres Majestæt om et Laan eller Forskud lovede Deres Majestæt mig samme, saasnart Allerhøistsammes kongelige Privatkasse tillod det. Jeg har siden den Tid stridt med Taalmod til det yderste, for ikke at misbruge den beste Konges Gavmildhed med uanstændig Paatrængen — jeg har solgt hvad jeg eiede, indtil Brixen, jeg laae og Stolen, jeg sad paa; men jeg har med alt det ikke været istand til at stoppe de Huller, mine alt for betydelige Tab havde gjort i mit Udkomme. I en Række af Aar har jeg forgiæves nægtet min Familie enhver Livets Behagelighed og mig selv endogsaa dets almindelige Nødvendigheder for at afdrage den gamle Gield, der bestandig hindrer mig fra, at komme i fri Besiddelse af hvad Deres Majestæts Naade cengang har sikkret mig, og som vilde være tilstrækkelig til mit Udkomme, hvis jeg havde det. Men Sandheden er, Deres Majestæt, at jeg har betydeligen mindre end Intet. Ogsaa har jeg en Tid lang maanedligen maattet tiltrygle mig mit Brød af den, der hæver mine Vartpenge.

Under saadanne Omstændigheder er min huuslige Forfatning, især i de sidste tre Aar (hvad der og omsider forbittrede mit af Naturen elskende og muntre Lune) bleven grændseløs utaalelig. Med en nervesvag bestandig lidende Kone, hvis Livs Redning afhænger af en Tilbagekomst til et Clima, hendes Constitution kan taale — med en ofte til fuldkommen Blindhed grændsende Svækkelse af mit Syn — og med en Mangel paa alt, som den usleste, lever jeg — for nærværende Øieblik — ene og alene af min Tillid til Gud og Kongen.

Jeg har altsaa fra min tidligste Ungdom studeret, arbeidet, kiempet og lidt — jeg tør sige det: i min Konges, i mit Fædrenelands og i Sandhedens Tieneste — udbredt paa Holbergs og andre mine udødelige Forgiængeres Bane, det danske Navn i Litteraturen efter Evne — afslaaet alle Indbydelser til Lykke udenfor mit Hiem — og opofret mig en bestandig Virksomhed uden Hensyn paa min Fordel, for i mit 55 Aar at forgaae i Elendighed, hvis Deres Majestæt ikke har Medynk med min Tilstand. Den er virkelig i alle Henseender utaalelig, og jeg bekiender, at jeg trods min gamle Kraft og mit endnu unge Mod i dette Øieblik havde ophørt at lide, hvis jeg ikke i sidste Instants regnede paa min elskede Konges Mildhed som paa Guds.

Og visselig var Deres Majestæts Løftes, og min Bøns Opfyldelse, sikker, hvis jeg kunde udfolde mit hele Liv for Frederik den Eie gode og bevisé hans Faderlierte hvad den Alvidende veed, at han redder Hans Ham inderligst elskende Undersaat, en Mand, der i Hans Godheds umiddelbare Omgivelse, hvergang han havde den Lykke at see den Konge Ansigt til Ansigt, man har fiernet ham fra, følte, at han

med Vellyst døde for ham. Men deres Majestæt kiender ikke uden den sværtede Overflade af denne mod det Slette i den beste Konges Rige kiæmpende Undersaat! Deres Majestæt seer ham blot igiennem det Forstørrelsesglas af hans Feil og Svagheder, som hans gode Sides Fiender holde for den kongelige Naades Øine. Jeg haaber, at endnu, før jeg dør, et Lys derover vil opgaae for Deres Majestæt, og at den Miskiendelse, hvorunder jeg nu lider, engang vil ophøre.

Dog forinden den ophører vil min yderlige Nød for et Hierte, som min Konges, være nok til at opvippe Vægtskaalen af mine Fienders Foredrag, hvis jeg har saadanne i Deres Majestæts Nærhed. Har han nogensinde forsyndet sig, vil det store Hierte sige, saa er han jo ogsaa straffet nok. Den Angest for et unaadigt Afslag, der aldeles vilde knuse mig, som blander sig øieblikkelig i min evige Tillid til min Konges Naade, lader mig indskrænke den Bøn, Deres Majestæt engang anhørte med Løfte om seenere Opfyldelse til Bønfalden nu om det Halve. Kun med et Forskud af 2000 Specier kan jeg fuldeligen og fra Grunden af reddes. For disse nedlægger jeg i Deres Majestæts Privat-Bibliothek eller Arkiv mine mangfoldige utrykte danske Arbejder, mit store tyske Værk over det danske Sprog, og Forlaget af mine samtlige Danske Skrifter. Jeg paatager tillige den hellige Forpligtelse til Deres Majestæt selv, i Tilfælde af Liv og Sundhed, at fuldende Digtet Thora, og den af mig begyndte tyske Oversættelse af Holberg.

Jeg bønfalder om Tilladelse, at bringe min ulykkelige Kone tilbage til det lille Landhuus i Frankrig, hun besidder, som eneste Rest af hendes fædrene og mødrene Arv, og hvor hun vil kunde leve med min haabefulde umyndige Søn af det Halve, min elendige Huusholdning koster her. Jeg bønfalder tillige om Ansættelse igjen i Deres Majestæts Tieneste som Professor i det danske Sprog i Hertugdømmerne med Tilladelse til Ophold paa Als, medens jeg aarligen læser et Cursus i Kiel — eller, hvis dette ikke skulde finde Deres Majestæts Bifald om Tilladelse at oppebie der Deres Majestæts videre Beslutning i Henhold til den allernaadigste Resolution af 1. Juni 1814.

Men fornemmelig bønfalder jeg Deres Majestæts Mildhed og Naade om Forundelse af et mundtligt Foredrag til Forsvar for nærværende allerunderdanigste Privatansøgning. Skiænket mig den himmelske Velgiærning, at Deres Majestæt vil høre mig med Opmærksomhed er jeg uden Angest, og forvandlet fra den ulykkeligste Mand til det lyksaligste Menneske. Det er overordentlig stort, hvad jeg bønfalder Deres Majestæt om; men jeg henvender mig til en overordentlig Stormodighed.

Allernaadigste Konge!

Deres Majestæts

Kiøbenhavn d. 21 Julii 1819

allerunderdangist hengivne

Baggesen.

Meddelt af O. Thyregod.

ET BREV FRA B. S. INGEMANN

[Det her meddelte brev fra Ingemann, som findes i den store Diederich'ske autografsamling i universitetsbiblioteket i Amsterdam (se om den mine bemærkninger i Kirkehistoriske Samlinger 5 R. III 542-46), er rettet til den tyske læge dr. med. Anton Dietrich i Berlin, som 1827 oversatte det dramatiske digt „Tassos Befrielse“ (Ingemanns Sämmtliche Schauspiele. 1stes Bändchen). Om denne oversættelse skrev Ingemann 27/1 1828 til sin svigerfader, etatsråd Mandix, at den „i det Hele“ forekom ham heldig, og ytrer, at „Dietrich synes meget entusiastisk for min Poesie og jeg har Grund til at være vel tilfreds med at have ham til min Tolk i Tyskland“ (Breve til og fra Ingemann, p. 205, cfr. p. 207 og 212).

Carl S. Petersen]

Sorøe d. 21 Febr. 1826

Høistærede Herre!

Med megen Fornøielse har jeg modtaget Deres ærede Skrivelse af 9de Decbr. og jeg glæder mig til et Bekjendskab, som grunder sig paa Noget saa væsentligt og uafhængigt af Tid og Forhold, som fælles Deeltagelse for Ideerne og det aandelige Liv uægtelig er. Hvad jeg og mine Landsmænd skylder den gehaltrige tyske Litteratur og dens hæderlige Heroer, er saa betydeligt, at det altid kun vil blive en liden Skjærv vi, paa en stor aandelig Gjæld, kunne afbetale, naar danske Aandsværker nu og da kunne optræde som velkomne Gjester i den rige germaniske Litteratur.

At nogle af mine Arbejder have været saa heldige at kunne tiltale ædle tyske Hjerter, er en Glæde, jeg undertiden tilforn har fornummet, og som Deres venlige Skrivelse paany har skjænket mig. Den Deeltagelse, hvormed De har sysselsat Dem med mine dramatiske Digtninger, er mig en Borgen for, at de ville befinde sig vel i Deres Hænder. Imidlertid vil jeg gjøre Dem opmærksom paa at Hyrden af Tolosa allerede er udkommen paa Tydsk i 2de Bearbejdelser nemlig i Theodor Hells Bühne der Ausländer 1ster Band og i en særskilt Oversættelse af Scholtz Schleswig 1820. Den første af disse Oversættelser er temmelig tro, men synes mig at mangle det poetiske Liv, den sidste er egentlig en Omarbejdelse med Hensyn paa en mindre Scene og med Forandringer og Tilsætninger, som jeg ikke kan billige. Af „Tassos Befrielse“ har Eidoras Udgiver Hr. Kammerraad Gardthausen i Cappeln anmeldt en Oversættelse, som jeg har seet i Haandskriftet, og som jeg i det Hele anseer for heldig; saavidt jeg veed, er den dog endnu ikke udkommen¹. Af Blanca haves en efter min Mening heldig Oversættelse af D. W. Lewetzou Kopenhagen 1815. Mindre heldig synes mig Dr. Langes Oversættelse af Løveridderen² især med Hensyn paa de ofte afbrudte og svage Jamber.

Foruden de 12 Bøger, De har nævnt, har jeg udgivet følgende:

¹ Udkom 1826 i Leipzig med poetisk introduktion af la Motte Fouqué. Prøver havde Gardthausen meddelt året i forvejen i 3die årgang af sin „Taschenbuch“ Eidora. ² Hadersleben 1824, Altona 1825.

- 1) Digte 2de Dele 1811. 1812 (ikke mere i Boghandelen). Samme 2^{den} Udgave 1814 (nb. af denne Udgave er det dramatiske Digt Mithridat udtaget, som findes i 1ste Udgave)
 - 2) Procne, en Samling af Digte 1813 (heri findes Sørgespillet Turnus, et Ungdomsarbejde, som jeg ønsker slaaet Streg over).
 - 3) Julegaven, en Samling af Digte 1816 (heri findes en Fortælling: „Hr. Helias og Jomfru Beatricia“)
 - 4) De Underjordiske, et Eventyr 1817 (oversat paa Tydsk af Lotz)
 - 5) Eventyr og Fortællinger (ligeledes oversatte af Lotz)¹
 - 6) Reiselyren, 2 Dele 1820
 - 7) Magnetismen i Barbeerstuen, Comoedie 1821.
 - 8) Grundtræk til en Nord-Slavisk og Vendisk Gudelære (et Program)
- Under Pressen er desuden
- 9) Valdemar Seier en historisk Roman i 3 Dele (den vil ikke kunne udkomme førend til Sommer).

Enhver tydsk Boghandler vil lettelig ved at henvende sig til Hr. Boghandler Brummer eller til den Gyldendalske Boghandling i Kjøbenhavn kunne skaffe enhver dansk Bog, der er udkommen i Kjøbenhavn. Øhlenschlägers Værker kjender De vel? Bredahls dramatiske Scener kunne kun betragtes som Brudstykker og Studier baade i Henseende til Idee og Behandling; med enkelte adspredte geniale Glimt synes de mig at forbinde en saadan Formløshed og ubestemt Character, at jeg tvivler paa de ville have Interesse for Fremmede. Af vore andre danske Digtere vil jeg fornemmelig gjøre Dem opmærksom paa Schack Staffeld, som udmærket Lyriker. Af ham haves kun 2 Bind Digte. Den humoristiske Baggesen kjender De formodentlig saavel som Ewald og Holberg af de ældre. Den for sine theologiske Stridsskrifter saa bekendte Præst Grundtvig er usægtelig en af vore kraftigste og mest geniale Skribenter; ogsaa som Digter har han leveret udmærkede og i flere Henseender mærkelige Skrifter, hvoriblandt jeg vil nævne hans „Qvædinger“, en Samling af lyriske Digte — hans dramatiske Værk: „Optrin af Kæmpelivets Undergang i Norden“ saavel som hans nordiske Mythologic indeholde meget Fortreffeligt; men hans strenge Eiendommelighed gjør ham ofte dunkel for hans egne Landsmænd, og vil rimeligvis endnu mere fjerne ham for Deres Landsmænd. Men den af alle vore Digtere, som usægtelig har størst Fordring paa Erkendelse og Deeltagelse blandt Fremmede er Øhlenschläger, hvis Værker især de tidligste (poetiske Skrifter og nordiske Digte) De endelig maa læse i Originalsproget.

Hvad De bemærker om Modesmagens og den temporaire Læseverdens mislige Indflydelse paa Litteraturen maa jeg vel for en Deel give Dem Ret i; dog troer jeg, at hvad der har virkelig poetisk Gehalt til enhver Tid vil finde sit Publicum. Hvis De seer Baron Fouché, vil jeg bede Dem bringe ham en venlig Hilsen fra Norden, hvor hans Sigurd endnu lever i Folket (han kjender maaskee allerede de af Lyngbye ud-

¹ Desuden 1826 af C. H. Bertels; „Sphinxen“ 1826 af Gardthausen i Eidora.

givne „færøiske Qvæder“ et mærkeligt Digt bevaret ved Traditionen til vor Tid)¹.

Jeg forbliver med megen Høiagtelse

Deres hengivne

B. S. Ingemann

E. S. Dem af mine Landsmænd, som De maatte see, beder jeg Dem venligst at hilse navnlig Dhrr. Rothe Candidaten og Botanikeren².

OM URHØSNESES YNGEL

ET BIDRAG TIL ÆLDRE TIDERS NATURKUNDSKAB

I Tilknytning til hvad Peder Syv meddeler om Urhønsenes Forplantning [DSt 1909, 66] og til hans Slutningsbemærkning: „hic aliqua occurrunt minus credibilia“, kan det maaske være af Interesse at høre, hvorledes en anden samtidig udtaler sig om disse Fugle.

Den bekendte Provst Morten Reenberg i Stege havde under en selskabelig Sammenkomst hos Amtsforvalter Ravn ved Bordet fortalt noget om, hvorledes disse Fugle ynglede, men Selskabet har aabenbart ikke villet tage den skjæmsomme Provsts Fortællinger for helt troværdige, og herover synes han at være bleven lidt irriteret, saa han i et Brev til en af Gæsterne — Navnet nævnes ikke — søger at komme noget nærmere ind paa Sagen. Brevet er fra August 1702 og er indført i Reenbergs Kopibog Folio 54 b [Aalborg Stiftsbibliotek]³.

Det hedder bl. a. heri: „1) fortalte ieg at det var sær som fortælles om Urhaner og høns hvorledes de yngler, nemlig at hanen paa grønne pletter i hæder begynder sin skogern ræt ved Solens opgang, og da kaster een sæd fra sig som een slim, dend hønernes siden opsluger, og derefter undfanger. Discoursen blef optagen som ganske utroelig, ieg svarte ieg hafde aldrig vaared til det bryllup, mens at det fortælles af troeværdige folch viidste ieg, saa ieg haaber at blive frikient fra denne post, naar ieg kand bringe Anseelige gamle vidner, som og har fortalt det; ti videre var ey mine ord end: at det fortælles. Nu fortæller gamle Grædske og Latinske Skribentere, Plinius, Solinius, Aristoteles, Athenæus, Antigonius, Carystius (De 3 troeværdigste setter ieg sidst), at om hønernes føler alleene vinden fra stædet, hvor hanerne ere, om hanerne flyver alleene over dem, om de hører alleene dens skoger, at hønernes skulde deraf undfange, og paa de tider staaer hønernes gabende i hidsighed. Dend lærde frantsoser Casaubonius som har skreven over dend lærde Athenæum kalder dend fugl spermologus, og det er paa Danske een som opæder sæd, og der nefner hand dend uraga,

¹ 3 breve fra la Motte Fouqué til Ingemann findes i Breve til og fra Ingemann (nr. 99, 122, 138). Fouqués dramatiske digt „Sigurd der Schlangentödt“ var udkommet 1809, H. C. Lyngbys „Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt“ kom 1822. ² Brødrene Wilhelm, senere præst, og Rudolph, senere gartner, der rejste i udlandet i årene 1824—27. ³ Brudstykket meddeles her bogstavret, saaledes som Reenbergs Skriver har indført det; kun er Forkortelsen for *-us* eller *i-us* overalt opløst.

hvorfra vi vel har Nafned paa Danske og kalder dend fugl uhrhane. Men, Min Herre, før disse gamle Mænd lærte mig dette, har ieg paa min Ære vel for 20 Aar siden hørt det ieg fortalte af gamle ulærde skytter; Og maatte ieg nu erindre (1) fortalte ieg alleene, hvad der er fortalt og troed af andre, (2) fortæller disse gamle drenge, som af lærde folch holdes for troeværdige i andre passer, denne Uhrhønsenes Ynglend end utroliger end hvad ieg fortalte, (3) finder ieg ey det er giensagt af lærde folch, som Salmasius, Casaubonius, der har stricte examineret disse gamle deris skrifter. (4) End ydermeere til Min Herres fornøjelse, fortæller Solinius, at om et Menniske kommer stædet nær, hvor hønsene ligger paa Eg, flyver de folch snart imod, eller lidet fra dem, og enten som de ey vel kunde gaae, eller ey vel kunde flyve, for at locke og forvilde folch fra deris Ræder, een historie som min Herre self fortalte var ham passeret, Og dette skriver denne samme gamle Auctor, som og har skreved sammesteds de Andre urimeligheder i hans bogs 7 Cap. Saa de Gamle var dog iche slet Jyder¹ i hvad de skreve.

Og maatte nu min ringe Meening høres her om: (1) forstaar vi ey de Vundervercher som ere i Naturen e. g. at et forraadned sædekorn i Jorden kand blomstres og leve igien, saa kand vi ey dømme Noged sant eller usandt uden hvad vi forstaaer, og mindre kand vi dømme end de der har andvendt deris tider paa at udstudere Naturens Sager, (2) er ieg dog iche saa lættroende, at troe alt dette som nu af gamle Scribentere fortælles om denne Materie, at undfangelsen alleene skulde skee ved disse omstændigheder, mens vel alt dette skeer, saa at lufften, skogren, siunen (?) bereder og ophidser hønsene der til, og mulig siden de har maged sig med hanerne, at dend slim disse da kaster fra sig størcher undfangelsen saa dend uden slimen ey kunde skee, thi naturen har ey andordnet noged forgieves; Maatte ieg og her erindre, at Christne Naturkyndigere tilregner de Ægyptiske Vande Israeliternes frugtbarhed der, helst vi har i historierne, at een Ægyptiske Konge gaf sin Datter som blef gift i et andet land nogle Krucher fulde med sig af Nili Vande til hiemgift. Saa der maatte vel merches i denne materie, at der er forskield i dend act at Creaturerne pares og imellem dend, at hunerne undfange.....“

Meddelt af *C. Klitgaard*.

¹ dumme — en taabelig Jyde.

TORS FÄRD TILL UTGÅRD

AV

C. W. v. SYDOW

II. Skryme-episoden.

1. *Norrön tradition.*

Under det den inledande myten om Tors bockslaktning endast helt lösligt har kopplats till Utgårdsfärden såsom ett slags inledning, står Skryme-episoden, ehuru även den har en ganska självständig karaktär, berättelsens huvudhandling betydligt närmare. Den är ett reseäventyr på vägen till Utgård och ger läsaren en förkänning av den förödmjukelse, som där skulle komma Tor och hans följe till del. Dess innehåll är följande:

Sen Tor lämnat bockarna och farit över havet, vandrar han vidare genom en stor skog med sina tre följeslagare. Tjälve, som är snabbast av alla män, bär matpåsen. Om kvällen kommer de till ett hus med en dörr så bred som hela huset, och där tar de nattkvarter; men då de mot midnatt väcks av dån och jordskalv, flyr de förskräckta in i ett litet sidorum, under det Tor sätter sig i dörren med handen om hammarskaftet för att försvara sig. När han om morgonen går ut, ser han ett stycke därifrån en sovande jätte, och det var dennes snarkningar, som oroat dem under natten. Tor spänner sitt starkhetsbälte om sig, men i detsamma vaknar jätten och reser sig, varvid Tor glömmer att slå till. Då jätten tillfrågas om sitt namn, säger han sig heta Skryme. „Dig behöver jag ej fråga om vem du är,“ säger han, „ty du är Åsa-tor. Men var har du gjort av min hanske?“ I detsamma tar han upp den från marken, och Tor ser då, att det var den de hållit för ett hus och övernattat i. På Skrymes förslag kommer de överens att slå följe, och sen de ätit frukost, lägger han deras matförråd i en gemensam påse, som han knyter till och tar på ryggen, varefter han med stora steg går före. Mot kvällen söker han ut ett nattläger

under en stor ek och ber de andra äta, men lägger sig själv att sova. Då Tor skall öppna matpåsen, kan han ej lösa någon knut och ej finna några ändar på banden. Han blir vred, tar hammaren med bägge händerna och slår Skryme i huvudet. Denne vaknar, men frågar blott om ett löv föll ner på hans huvud och om de ännu ätit och snart ämnade gå till vila. Två gånger gör Tor om försöket att slå ihjäl jätten och slår så hårt, att hammaren sjunker in i dennes huvud, men jätten undrar blott om ett ollon har fallit ner på honom eller om fåglarna släppt ner något från trädet. På morgonen tar Skryme avsked, kastar matsäckspåsen på ryggen och går mot bärge i norr, sen han gett Tor anvisning att gå österut, om han vill komma till Utgård, men på samma gång varnat för att vara för övermodig, ty Utgårdalokes hirdmän är större än Skryme själv och tål inget skryt av sådana pysslingar. — Utgårdaloke ger sedan förklaringen på dessa missöden, i det Skryme, som identifieras med honom själv, hade bundit hop matpåsen med „gresjärn“, och då Tor slog honom med sin hammare, hade han skjulit ett bärg för, så att slagen blott träffade bärget, vari de gjort tre djupa dalar; äljes hade till och med det första, som var minst kraftigt, varit nog att döda jätten.

På denna episod förekommer häntydingar i två Eddasånger, Hárbarðslióð och Lokasenna, av vilka åtminstone den senare torde härröra från 900-talet.

I Hárbarðslióð beskylls Tor (v. 26) för att av rädsla och blödighet ha krupit in i hansken och varken vågat „fisa né hniósa“, så att Fjalar hörde det. Författaren till denna sång tycks alltså ha känt episoden under en åtminstone så till vida annan form än den Snorre återger, som jättens namn är ett annat.

Lokasenna låter Loke hånfullt uppmana Tor att aldrig mer tala om sina österfärder, sen han gömt sig i hansktummen („siz í hanzka þumlungi hnúktir þú“), glömsk av vem han var, och han påminner om Skrymes hårda remmar, som tvingat Tor att svälta, emedan han ej kunde lösa dem. Härav framgår, att episoden i sin helhet under 900-talet varit känd med väsentligen samma innehåll som på Snorres tid, i det både vanten och de olösliga knutarna omnämnes. Det är möjligt att Snorre något mildrat de för Tor ej synnerligen smickrande situationerna, men detta behöver naturligtvis ej vara fallet, då ju både Harbard och Loke lägger an på att vara så elaka som möjligt.

2. *Episodens allmänna karaktär.*

Vid första ögonkastet märker man den stora olikheten i hela anläggningen mellan denna episod och den föregående.

Bockslaktningsmyten kan, trots det för nutidsmän skor fantastiska draget, att de uppätna bockarna blir levande igen, betraktas såsom nästan nykter: Den stämmer fullständigt överens med den levande folktron, ur vilken den på ett följdriktigt sätt utvecklats. Den vill bli tagen på allvar, och fastän den låter Tor råka ut för ett missöde, är detta ej av den art, att det på något sätt minskar hans anseende.

Hur annorlunda är ej allt här! Vet man ej på förhand vilka de uppträdande personerna är, skulle man aldrig tänka på att man hade med gudavärlden att göra. Den vandrande skaran är till hela sitt uppträdande mänsklig — alltför mänsklig, skulle man vilja säga. Själva den omständigheten, att Tor uppträder som förare för ett helt följe, gör uppträdet ur mytologisk synpunkt misstänkt, då han äljes aldrig har mer än en enda följeslagare, Loke eller Tjalve, vid ett tillfälle Tyr. Och på det hela taget går den nordiska myten ej över 3-talet, när det gäller ett antal benämnda, samvarkande personer (Odens-tre-talet).

Det kan håller ej vara tal om att Skryme-episoden såsom helhet kan på ett naturligt sätt ha utvecklat sig ur någon folktro eller något religiöst motiv. Allt går ut på att drastiskt och skämtsamt framhålla hur små och underlägsna Tor och hans följeslagare är mot jätten: Dennes hanske är så stor, att de håller den för ett hus; hans snarkningar förefaller dem som dånet av en jordbävning; då han knutit för matpåsen, kan Tor ej öppna den; och gudens väldiga hammarslag är för jätten ej värre än om ett löv eller ollon fallit ner på honom. Att missödena sedan förklaras såsom genom trolldom åstadkomna synvillor, minskar egentligen ej det för Tor snöpliga i äventyret.

I allt detta söker man förgäves efter någon religiös tanke. Hela berättelsen har danats av en medvetet diktande fantasi, närmast besläktad med folksagans eller med den likaså medvetet diktade skämtsägnens, och det är på detta område — ej på mytens — som man har att söka Skryme-episodens närmaste släktingar såväl som dess ursprung.

Om Skryme-episoden sålunda alltigenom står i ett slags mot-

satsförhållande till bockslaktningsmyten, är den dock långtifrån inom sig något likartat helt. Den är tvärtom byggd av inbördes tämligen skiljaktiga sammansättningsdelar. Övernattandet i hansen, jättens snarkningar och Tors hammarslag mot jättens huvud är sålunda motiv, som uteslutande avser att med skämtsam överdrift åskådliggöra jättens ofantliga storlek i jämförelse med Tor och hans kamrater. Märkena i bärget tycks snarast vara ett ätiologiskt motiv, som framhäver Tors styrka. Följeskapet med jätten passar strängt taget alls ej samman med de föregående motiven, men är en nödvändig förutsättning för knutmotivet, som är av rent magisk art utan att ha det minsta med jättens storlek att göra.

Alla dessa motiv måste vart för sig undersökas, och jag skall här börja med det sistnämnda, vilket har den mest individuella karaktären och vars härkomst därför är lättast att fastslå.

3. *De ouplösliga knutarna.*

I en uppsats om Nordboerne i Irland har Sophus Bugge med rent språkliga grunder sökt visa tvänne olika källor för Skryme-episoden: Hanskmotivet anser han vara av danskt ursprung, emedan icke blott Snorre utan före honom även Lokasenna och Hárbarðslióð — de enda ställen i norrön litteratur, där motivet nämnes — använder det danska ordet „hanzke“, som äljes blott förekommer på ett ställe i den norröna litteraturen, i stället för norsk-isländskans „vøttr“ eller „glófi“; men knutmotivet förklarar han vara ett irskt lån, emedan jätten för att knyta till påsen använder „gres-järn“, vilket ords första sammansättningsled är ett irskt ord med betydelsen konstgrepp, även det brukat blott på ett annat ställe i isländsk litteratur.

Man kan ha sina berättigade tvivel gentemot en sådan slutsats från blott tvänne ords förekomst i en berättelse, då i ett dylikt fall tillfälligheter lätt kan ha medverkat. Men en undersökning av stoffet visar dock, att Bugge åtminstone i frågan om knut-episoden träffat det rätta. Det rör sig nämligen här om ett magiskt motiv, som är utpräglat keltiskt.

Redan i den gamla till Cuchullin-cykeln hörande irska hjälte-dikten Táin bó Cúailgne förekommer exempel på knutmagi, i det Cuchullin vrider samman en vidja, som han förser med en ogam-

inskrift med innehåll att den fientliga hären måste förbli lägrad där, tills någon gjort en likadan vidja på samma sätt som han¹.

Ett mera närliggande exempel förekommer i en till Finncykeln hörande gaelisk saga, som jag i nästa kapitel skall dröja utförligare vid. I denna brottas Conan med en jätte, men besegras och bindes. Ingen kan lösa knutarna mer än den som bundit dem samt smeden på White Glen².

Hur populärt motivet är på gaeliskt område, synes även av den omständigheten, att det där trängt in i sagor, som ursprungligen ej haft det: I en över en stor del av världen utbredd saga berättas om en hjälte, som dödar en eller tre jättar eller drakar och tar deras tungor, med vilka han gent emot en bedragare, som tagit huvudena, kan bevisa, att det är han som utfört bedriften. I en gaelisk variant av denna saga knyter han hop huvudena, och då bedragaren ej kan lösa knutarna, inser kungen sveket och finner den rätte; och i en annan dödar hjälten de två första kämparna, men fångar och binder den tredje, varefter endast han kan lösa knutarna³.

Under det knutmagien sålunda är ganska starkt framträdande på keltiskt område, söker man den förgäves i övrig europeisk folktradition. Skryme-episoden är det enda exemplet, frånsett några spår därav på Shetlandsöarna, som dock med säkerhet har stått under gaelisk påverkan⁴.

Under sådana förhållanden kan man med ganska stor säkerhet sluta till att dess förekomst i Skryme-episoden beror på keltiskt lån, en slutsats, som ytterligare bekräftas genom ovan anförda språkliga skäl, även om detta ensamt för sig måste förefalla otillräckligt.

4. *I följe med jätten.*

Såsom ovan påpekats står knutmotivet i Skryme-episoden i närmaste sammanhang med framställningen om Tors och hans ledsagares följeskap med jätten, i det denne just genom detta kommer i tillfälle att spela Tor det förargliga sprattet. I själva verket är det icke blott knutmotivet såsom sådant, som kan följas tillbaka till keltiska källor, utan hela den därmed sammanhörande

¹ Hull, *The Cuchullin Saga in Irish literature* 128 f. ² Mac Dougall 33, 34. ³ A. a. 239, 304. ⁴ Se A. Olrik i *Nordisk Tidskrift* 1897, 344.

tråden i berättelsen synes vara av gaeliskt ursprung, såsom en jämförelse med följande gaeliska saga visar:

Finn och hans män jagade en dag på White Glen och fick så mycket villebråd, att de ej kunde bära hem det. Då kom en stor man, barhuvad och barfotad, klädd i skinnkläder, hälsade Finn med hans namn, sade sig vara son till „the Lady of Green Insh“ och erbjöd sig att träda i hans tjänst utan annan lön än att få dela mat och dryck med sin husbonde. Han blev antagen, och då de andra tog var sin börda av villebrådet, snodde han ett rep, som han band om hela återstoden av bytet. Därpå bad han dem lyfta bördan på hans rygg, men fastän alla tog i och lyfte, förmodade de ej rubba den från stället. Då tog han fatt i repet, ryckte till och kastade till allas häpnad ensam bördan på ryggen. Därpå skulle de gå hem, och Conan gick i spetsen, men jättens stortåsnaglar flådde av honom skinnet från nacken till hälen, och fast han ej hade något att bära, kunde han ej hinna undan. Slutligen måste Conan sätta sig att vila, och jätten gick då så fort till Finns boning, att då de andra hann fram, hade han redan hunnit göra eld, laga maten och dela upp den i portioner till var och en. Efter måltiden bad Conan, att Finn skulle göra sig kvitt tjänaren, och denne fick då i uppdrag att hämta den fyrsidiga bägaren, som kungen av Lochlann haft sen 24 år, och som Finn och hans män förgäves sökt få tillbaka. Tjänaren gick så fort, att han hann förbi den snabba marsvinden, som var framför honom, och den snabba marsvinden bakom honom blev efter. Om ett dygn kom han tillbaka med bägaren. Conan utmanade honom då till en hopptävling, i det de skulle hoppa över en sjö. Conan fastnade i kärret på andra sidan och hann ej göra sig lös, förrän jätten hoppat över sjön två gånger framlänges och en gång baklänges. Conan ville nu att de skulle springa kapp till Ben Aidans topp, och fastän jätten kände sig trött, sprang han opp på toppen och lade sig att sova, tills han väcktes av att Conan klättrade opp. Conan utmanade honom till brottning, men blev strax kullslagen och bunden. Därefter bad sig jätten fri från tjänsten och gick sin väg i förtreten över Conans näsvishet, men ingen kunde lösa Conans band, ty för varje knut de löste, kom det 7 nya i stället. Finn fick veta, att ingen kunde lösa banden utom den som knutit dem och smeden på White Glen, och till honom

begav de sig därefter. Härefter följer ytterligare äventyr, som dock i detta sammanhang ej intresserar oss¹.

I huvudsak härmed överensstämmande är en variant hos Mac Innes², men med följande avvikelser: Jätten bär alla de andras bördor, vilket torde vara ursprungligare. Det är Finn själv som går i spetsen och får sina kläder sönderrivna av jättens stortåsnagel. Caoilte, som är snabbast bland alla fenier, kan ej följa jätten, utan maten är nästan färdig kokt, när han hinner fram, och är fördelad i portioner, då de övriga kommit dit. Kapphoppningen saknas, och sedan jätten bundit Conan, talas ej vidare om saken, och knutarna framställs alltså ej såsom olösliga. De äventyr som härefter följer, är andra än hos Mac Dougall.

I noterna till Mac Dougall omtalas sagan såsom allmänt bekant, och flera varianter, som ej offentliggjorts, har upptecknats i Skottland; i Irland har besläktade uppteckningar gjorts.

I betydligt enklare form förekommer episoden såsom inledning till flera sagor, vari Finn måste lova sin tjänare såsom lön att bege sig till ett eller annat farligt ställe. Så berättar en på gaeliskt område allmän saga om hur en jätte kom till Finn, då han och hans följe vilade efter en jakt, och tog tjänst för ett år mot att Finn skulle vapenlös och utan följeslagare bege sig till Lochlann. Då jätten därvid skulle visa vägen, gick han så fort, att Finn under vägen ej kunde nå honom med en käpp, och då jätten höll på att försvinna vid ett bärgspass, syntes Finn på bakomliggande bärgsrygg³. — I en annan populär gaelisk saga kommer på samma sätt en jätte till Finn, medan han vilade efter jakten, och tar tjänst hos honom trots Conans protester mot att Finn och hans kamrater skall bege sig på gille hos honom i „the house of Blar-Buie“. Då han sen skulle visa vägen dit, gick han så fort att Caoilte syntes på den ena bärgsryggen just då han försvann bakom den nästa, under det de övriga fenierna kom långt efter⁴. Dessutom börjar en mängd sagor om Finn med att en man kommer och pålägger honom „geasa“, att utföra något svårt uppdrag, varefter han försvinner så hastigt, att ingen kan hinna upp honom⁵. Däremot träffas ingenting liknande utanför gaeliskt område.

¹ Mac Dougall 27 ff. ² Mac Innes 33 ff. ³ Mac Dougall 17 ff. jf. 264.

⁴ Mac Dougall 56 jf. 270; jfr. också Kennedy (1866) 225. ⁵ Se t. ex. Mac Dougall 1; Mac Innes 51 m. fl. ställen. „Geas“, eller „geis“, flertal „geasa“, ett åläggande med trolldomskraft, så att det måste utföras.

Den här refererade episoden tillhör den på Irland och i Skottland så populära Finn-cykeln, vars ursprung med säkerhet kan sättas före 800-talet. Alfred Nutt, en av de bästa kännarna av keltisk diktning gör t. o. m. sannolikt, att hithörande traditioner av mytisk karaktär fanns i Irland redan före den gæliska utvandringen till Skottland omkr. år 500, varjämte han framhåller, att just dessa sagoartade berättelser, som än i dag berättas bland Irlands och Skottlands allmoge, representerar Finn-diktningens egentliga kärna¹. En stor del av dem kan även antydningssvis spåras redan i de äldsta irska handskrifterna. Även nutida uppteckningar har därför ett relativt stort källvärde.

Beträffande den utförligare formen av episoden, anser Nutt den så till vida mindre ursprunglig, som tjänarens utsändande att hämta den fyrsidiga bågaren ej hör hit, då tjänaren snarast själv är från Lochlann och hans tjänst hos Finn egentligen går ut på att bringa Finn i fara såsom i alla de enklare versionerna av episoden².

Vid en flyktig granskning kan olikheterna mellan ovanstående saga och Skryme-episoden synas ganska stora, men abstraherar man från de övriga motiv som å båda sidor tillkommit är likheten, såsom av följande jämförelse framgår, omisskännlig:

Den gæliska sagan.

Finn är i sällskap med Conan, som är känd för sin elaka tunga, och Caoilte, som är snabbast av alla män, på jakt. En jätte hälsar Finn vid namn, ber att få tjänst hos honom, knyter samman allt villebrådet, kastar det på ryggen, går så hastigt i förväg, att han har lagat maten färdig, innan de andra hunnit fram. Binder Conan så att ingen kan lösa knutarna mer än han själv. Episoden tjänar som inledning till en för hjälten farlig eller förödmjukande situation.

Skryme-episoden.

Tor är i sällskap med Loke, som är känd för sin elaka tunga, och Tjalve, som är snabbast av alla män, på vandring i en skog. Skryme hälsar Tor vid namn, ber att få slå följe med honom, knyter all maten i en gemensam säck, som han kastar på ryggen, går före med stora steg, utser viloplats för natten och lägger sig att sova, medan de andra skall äta. Tor kan ej lösa hans knutar på matpåsen, emedan han bundit med gresjärn. Episoden tjänar som inledning till en för hjälten förödmjukande situation.

En stor del av avvikelserna kan bäst förklaras genom sammanarbetningen med de övriga motiven. Bekantskapen med Skryme inledes ej med att han ber om tjänst utan genom övernattandet i

¹ Mac Innes 395 ff. ² Mac Innes 444.

hansken. Detta motiv hade ej kunnat infogas innanför den gæliska sagans ram, ty sedan jätten en gång tagit tjänst, måste ju husbonden också kunna känna igen hans hanske; och så har det satts som inledning, den enda plats, där det rimligtvis kunde passas in. — Tors försök att döda jätten passar bra omedelbart efter hanske-episoden med dess nattliga fasor, och hans tillrustning med starkhetsbältet antyder möjligtvis, att det en gång haft sin plats där, men då motivet skulle fogas samman med den keltiska sagan, har det helt naturligt måst sättas i slutet, då det ej passar bra som inledning till bekantskapen.

Då Tors kraft visar sig förmå så litet och jätten skildras med sådana proportioner som i hanskeepisoden, är det naturligt att ej någon av gudens följe gärna kan ta upp Conans roll, så mycket mindre som tävlingslekarna bleve tämligen överflödiga här, då hela Utgårds-episoden har sådant till huvudinnehåll. Brottningen har sålunda alldeles bortfallit — Tors brottning med Elli har åtminstone i huvudsak andra förebilder — men knutarna har i stället använts på matpåsen, vilket låter Skryme framstå som mera skälmaktigt elak än den gæliske jätten; dock kan det ju även tänkas att det keltiska originalet på denna punkt stått den norröna efterbildningen närmare än den i våra dagar upptecknade skottiska varianten. — Jättens snabbhet har däremot antytts, i det Skryme berättas gå i spetsen med stora steg¹.

Den gæliska sagan låter jätten ensam lyfta den börda som Finns alla män tillsammans ej kan rubba, vilket på ett åskådligt sätt framhåller jättens styrka, men i berättelsen om Skryme har själva kraftprovet här bortfallit, då jaktmotivet ej passade för Tor och hans sällskap och matsäckspåsen ej kunde tänkas ha så stora proportioner ens sedan jättens mat kommit till. Dessutom kommer förödmjukelsen att ej kunna lyfta en till synes ringa börda till användning i Utgård.

Trots olikheter i detaljerna torde det därför kunna anses säkert, att den hittills behandlade delen av Skryme-episoden och den därmed jämförda gæliska sagan är varianter av en och samma berättelse, vars ursprung måste sökas på keltiskt område, i det den blott där lever kvar bland folket, där den utgör en del av en urgammal sagocykel, och — vilket är ännu viktigare — det

¹ Dessutom förefaller det mig troligt, att hans kapplöpning med Conan har använts i Utgårdsepisoden. Se nedan.

egendomligaste motivet, banden som ej kan lösas, avgjort tillhör keltisk folktradition.

5. *Jättens hanske.*

Under det att det hittills behandlade stoffet ganska tydligt förråder sitt ursprung, är det svårare att komma till säkra resultat i fråga om de övriga motiven, i det de ej ger säkra hållpunkter. Jag skall här ta dem till behandling i den mån stoffet tillåter det och i samma ordning, i vilken de förekommer i berättelsen.

Äventyrets inledning med att Tor och hans följe övernattar i ett hus, som sen visar sig vara en jättes vante, ger med ens en synnerligen åskådlig bild av Skrymes ofantliga storlek. Dylika fantastiska skildringar av jättar är ej ovanliga i folksagor och skämtsägner. Såsom v. d. Leyen påpekar, finns analogier i Grimms saga om trumslagaren, som sitter i en jättes knapphål slående trumma och om Tummeliten, som promenerar omkring på en mans hattkull¹. I båda fallen är det jättens kläder, som ger måttet på hans storlek. Det är dock härvid blott fråga om likartade uttryck för en och samma sak, utan att det kan vara tal om verklig släktskap. Mera uppmärksamhet kräver en del sägner, vari just jättens vante får ange måttet.

1. *Jätten i Gudum.* Som typ för en dylik sägengrupp kan följande sägner från trakten av Gudum kloster [Skodborg herred, Jylland] tjäna:

Vid Gudum ligger en stor dal, som bildades genom att Langben Rise där tog sin „lufvante“ full med jord för att med den slå en annan jätte. Men vanten gick sönder för honom, och jorden som var i den bildade en hel backe. Jätten var bara 18 alnar till knäna, och när han en gång skulle vada över Oddesund, som är 20 alnar djupt, gick vattnet därför över hans stövelskaft².

Det berättas också, att en jätte, som ibland skulle över Oddesund, alltid hade besvär med färjan. Han fyllde därför i Klosterhede sin vante med sand, som han tänkte fylla igen sundet med. I dimman gick han vilse och kom för långt mot öster, och dessutom råkade han ut för det missödet, att det gick hål på vanten, först på tummen, så att dess innehåll rann ut och bildade en mindre hög, sen på det större rummet, varigenom Råbjærgshøj bildades³.

Liknande ätiologiska sägner om jättar, som bär jord för att fylla igen ett sund eller bygga bro över sjöar, är spridda i många

¹ v. d. Leyen, Das Märchen in den Göttersagen 40; Grimm n:r 193, 37 och 45. ² JF. IV 50 n:r 56. ³ JF. IV 50 n:r 57.

land. I regeln är det en påse eller ett förkläde, som jätten bär sanden i och genom vars bristning backar och åsar säges ha uppkommit. Att han använder sin vaute, förekommer uteslutande i Danmark, men här i många varianter¹. och beror sålunda på att det vanliga motivet, att en påse eller förkläde användes, här utbytts mot det mera individuella.

Att en sådan ändring av motivet skett just i Danmark, beror ej blott på någon tillfällighet. Å ena sidan måste vantar på grund av klimatet spela en större roll här än i sydligare länder, å andra sidan tycks vanten i Danmark verkligen i en viss utsträckning ha använts som påse. Atminstone ger Skånske Lov följande föreskrift: „Far man genom annan mans hägnade skog, så må han samla så många nötter, som han på stället äter, och föra bort sin hatt full eller sina hanskar fulla².“ Tar han mera, betraktas det däremot som tjuvnad och måste sonas med böter. — Under sådana förhållanden har det legat tämligen nära till hands att även låta jätten begagna sin vante som påse, vilket motiv ännu kraftigare åskådliggör hans storlek än det utanför Danmark brukliga motivet³.

2. *Bjærgmandens vante*. Även en annan dansk sägen låter en vante åskådliggöra en „bjærgmands“ storlek:

I en hög vid Hvidovre gård på Sjælland bodde en bjærgmand, som varje natt brukade gå till ån efter vatten. En morgon hittade bonden vid gångstigen, som bjærgmanden upptrampat, en vante så stor, att det rymdes en hel tunna råg i tummen på den. Han tog den in i stugan, och där hade man mycket roligt åt den stora vanten, som tydligen hade tappats av bjærgmanden. Vid midnatt väcktes man av att denne bankade på väggen och hotade med att, om de ej gav honom vanten, döda bondens båda hästar. Bonden hängde strax ut vanten på ett bjälkhuvud på ytterväggen. Om morgonen var vanten borta och bjälken avbruten⁴.

Här framhålles vanten ej direkt såsom påse, men en antydning av att en sådan användning är känd, ligger kanske i framhållandet av att tummen kunde rymma en tunna råg. Likheten med Skryme-

¹ Gr., Gl. d. M. III 141 n:r 8; Skgr. XII 138 n:r 337; JF. III 57 n:r 72; Kr. Sagn III 20 n:r 86-88, 35 n:r 175-78, 44 n:r 230-34, 236, 237, 246-252, 257, 259. ² Sk. L. I, 196. ³ Det vanliga motivet (påse eller förkläde) förekommer även inom Danmark. Dessutom förekommer varianter, vari trollet bär jord i sin hatt (Kr. Sagn III 48 n:r 241) eller där högen bildats av sand som en kämpe tömt ur sin träsko (A. a. 8 n:r 24, 25). Detta sista berättas även om Gargantua (Tr. pop. X 267). ⁴ Thiele II 237.

episoden är så till vida större än i föregående sägen, som vanten hittas av en bonde och återfordras av jätten. Dock kan denna överensstämmelse naturligtvis vara tillfällig.

3. *Trollet och färjkarlen*. Följande sägen, som i någon mån påminner om den sist omtalade, har upptecknats i Norge:

På gården Vå vid Totakvattnet i Telemarken bodde en man som hette Dyre. En julnatt hörde han det ropa på andra sidan vattnet, och som han ej var rädd för någonting, rodde han över. Det var ett bärgtroll han fick i färjan, och han märkte på tyngden, att det var mycket stort, men han kunde ej se det. Han bad att få se hur stort det var, men det ville ej trollet visa honom. Dock lovade det att lägga ett märke i färjan. Tidigt på juldagsmorgonen gick Dyre Vå dit och fann en vantetumme så stor, att den rymde fyra välmålta skäppor¹.

Även här åskådliggöres trollets storlek genom det rymdmått som går i tummen på dess vante. Om den norska sägnen står i något avhängighetsförhållande av de danska sägnerna om jättevantar, är omöjligt att av det förhandenvarande materialet avgöra.

4. *Grendels vante*. Det äldsta av mig kända exemplet på hit-hörande motiv är emellertid ej skandinaviskt. Det förekommer i den gamla anglosaxiska dikten om Beowulf:

Sedan Beowulf återkommit till geaterkungen Hygelac, berättar han om striden med Grendel: Då denne gripit och uppåt en krigare med namnet Hondscio² (= hanske!), anföll han Beowulf. „En lång och sällsam hanske, skickligt tillvärdad med djävulskonster och av drakskinn, hängde fäst med konstfulla band. I den ville han, det brottsliga djuret, stoppa mig, oskyldige, såsom en bland många; men det förnådde han ej, då jag vredgad reste mig³.“

Här har vi åter ett exempel på vantens användande som påse, vari i detta fall de fångade krigarna stoppas, alltså en måttstock på trollets storlek liksom i de föregående fallen.

5. *Hans Muff*. En liknande användning har även Hans Muffs stora hanske.

S:t Nicolaus dag i början av december firas i många länder med upplåg, varvid någon, som klätt ut sig till helgonet, drager omkring med gåvor åt snälla barn, men ris åt de elaka. I åtskilliga

¹ Faye 18. ² Det är ju egendomligt, att en man vid namn Hanske, som för öfrigt ej spelar någon roll, omtalas strax innan Grendels hanske (glóf) omtalas. Man frestas misstänka, att texten där är fördärvad. Simrock uppfattar namnet som appellativ och översätter: „Da drohte sein Handschuh den Helden Gefahr.“ ³ Grundtvigs ed. 69 ff., v. 4037 ff. [De citerade raderna v. 4164-78].

trakter representeras hans straffande värksamhet av en särskild person, jättelik och hemskt utstyrd, som går under varjehanda namn: Klaubauf, Krampus, Rumpanz m. fl. Enligt Simrock kallas han i trakten av Nedre Ren Hans Muff efter den stora hanske, som han har att stoppa elaka barn i¹.

Det kan i detta fall ej vara tal om att hansken svarar mot bärarens verkliga storlek, eller rättare sagt bäraren mot hanskens, om denna gjorts så stor, att barn verkligen kan stoppas i den. Att Hans Muff använder en hanske och ej en vanlig säck, kan därför endast ha till ändamål att ge illusionen av betydligt större proportioner än han genom sin utklädning ensamt för sig kan prestera. Den stora hansken har alltså här alldeles samma uppgift som i de föregående folkdiktningsexemplen, nämligen att åskådliggöra jättens storlek.

I alla här relaterade fall är överensstämmelsen inbördes och med Skryme-episoden blott den, att det i dem alla är tal om jättar, vilkas storlek åskådliggöres genom de stora hanskar de har. Att hansken i de två sista fallen användes att förvara människor i, under det jätten i Gudum-sågnen bär jord i den, betyder härvid ingenting. Överhuvud kan det ej vara tal om genetiskt sammanhang i något av dessa fall, blott analogi.

Men även analogier kan ofta ge någon ledning vid undersökningen av ett stoff. Kunde det beträffande det här behandlade motivet visas, att endast Danmark har sägner, vari hansken användes som mätare på en jättens storlek, skulle detta ge en viss sannolikhet för att motivet även i Skryme-episoden vore av danskt ursprung. Nu är motivet visserligen ganska starkt framträdande inom de danska jättesägnerna, men förekommer dock icke blott i Norge, där man ju kunde tänka på danskt inflytande, men även i Rentrakterna där detta bör kunna anses alldeles uteslutet. Därtill kommer Beowulf-diktens vittnesbörd. Att dennas innehåll till stor del kommit till anglosaxerna från Danmark är säkert, men detta gäller icke om Grendelkampen, som avgjort — hvad jag vid senare lägenhet skall påvisa — tyder på keltiskt inflytande. Det vore alltså orimligt att förklara Grendels hanske såsom danskt lån.

Att under sådana förhållanden söka bestämma motivets ursprung är lönlöst. Det enda man kan säga är, att de danska

¹ Simrock, Beowulf 201; Handb. d. Myth. 549.

sägnerna i någon mån ökar rimligheten i Bugges åsikt, att motivet är danskt, dock utan att denna kan anses tillfredsställande bevisad¹.

6. *Skrymes snarkningar.*

Tors och hans kamraters nattro stördes snart av dån och jordskalv, som skrämdde in större delen av skaran i ett sidorum, där de av ängslan hölls vakna ända till morgonen, då de upptäckte, att vad de hört blott var snarkningarna av en sovande jätte.

Har man någon gång i nattens stillhet hört en riktig snarkare, förstår man lätt, hur nära till hands detta motiv ligger för den som vill ge en åskådlig framställning av en jätte. Också träffar man analogier på åtskilliga håll. Det har sålunda jämförts med ett drag i sagan om „Askeladden och hans underliga hjälpare“². I en del varianter av denna saga omtalas nämligen en man, som med sin andedräkt håller sju väderkvarnar i gång. — Mera likhet företer en sägen från Tirolen om en jätte i Gnadenwalde, vilken snarkade så att träden darrade, och en bonde, som var ute och åkte, trodde att det var oväder. När bonden råkade köra in i högra näsborren på jätten, nös denne så att vagnen flög ända till trakten av Lans³. — I en gælisk saga omtalas en jätte, vars andedräkt öppnade och stängde en ekdörr och en järndörr till hans håla⁴. — Många andra liknande exempel kunde tillfogas⁵.

Att här söka någon direkt samhörighet vore emellertid fåfäng

¹ Förutom det redan meddelade materialet, förtjänar följande episod ur nedan utförligare meddelade serbiska folksaga om Björnsonen att här nämnas: Ett tiotal bönder med 40 hästar lastade med salt överraskades av mörket, men fann en grotta, i vilken de gick in med alla hästarna för att där tillbringa natten. På morgonen märkte de, att det var i en dödskafe, som de övernattat, men de hann ej komma ut, innan en vingårdsvaktare tog den och kastade den efter en flock starar. Den föll ner på ett bärg, varvid en av dem som var i bröt av en tand. — Fastän det ej är en vante, som resenärerna haft till nattkvarter, är situationen dock tämligen likartad, och den åsyftar liksom vantomivet att ge en skämtsamt överdriven föreställning om en jättes oerhörda storlek. Men i förhållande till Skryme-episoden kan dock endast vara tal om analogibildning, ej genetiskt sammanhang. ² Grimm n:r 71, 134. ³ Zingerle, Sagen (1891) n:r 204. ⁴ Mac Innes 241; jf. Müller-Fraureuth, Die deutschen Lügendichtungen 66. ⁵ Se t. ex. Vilkins S. kap. 176; Henne am Rhyn, D. Volkss. (1878) 221 n:r 432, Kennedy Fictions 244; Curtin Myths 210, 285, 295; Zs. d. V. f. Volksk. XIX 154, 156; Schmidt, Volksleben d. Griechen 191; Revue d. Trad. pop. XVI 294.

möda, då motivet med lätthet kan uppfinnas självständigt var som helst. Den enda hållpunkt, som man i detta fall har, är att Snorre jämför snarkningarna med dånet av en jordbävning. Då detta naturfenomen i norra Europa knappast torde vara känt någon annanstans än på Island, kan man ju antaga att denna jämförelse är av isländskt ursprung. Men motivet som helhet behöver ingalunda ha uppstått där, fastän det naturligtvis för en isländing måste ligga helt nära till hands att ytterligare utmåla scenen i enlighet med sitt lands natur: „gekk jörðin undir þeim skykkjum ok skalf húsit“.

7. „Föll ett löv på mitt huvud?“

Vallpojken och jätten. De förut behandlade motiven har antingen ej haft fullt tydliga motsvarigheter inom sagan och sägnen, eller också inom ett så begränsat område, att detta ej beaktats. Detta är däremot ej fallet med den episod, vari Tor förgäves söker slå ihjäl Skryme, vilken känner hans slag som om det blott fallit ner ett löv, ollon eller dylikt på honom. Till detta motiv har flera forskare sökt identiska former inom folksagan. Så har överensstämmelsen med den i Norden vanliga sagan om „Vallpojken och jätten“ redan 1878 påpekats av Moltke Moe¹.

I denna skryter vallpojken för jätten om sin ofantliga styrka och blir därför antagen som dräng. Han vill emellertid ej tröska, emedan han påstår jättens slaga vara för liten, ej bära vatten, emedan vattensåarna för honom blott är fingerborgar, ej hugga ved, emedan han då så väl kan bära hem hela skogen. Jätten blir rädd för den starke drängen och försöker slå ihjäl honom om natten, men denne har anat oråd och lagt en trästock, ett grötfat eller en smörkärna på sin plats, under det han själv gömt sig under sängen. Han träffas sålunda ej av jättens dråpslag, utan säger på morgonen att en loppa måtte ha bitit honom under natten. — I några varianter äter han kapp med jätten, varvid han stoppar gröten i sin skinnväska, som han bundit på magen, och när den är full, skär han hål på den med sin kniv. Jätten försöker göra detsamma på sig, sprättar upp sin mage och dör².

Jättens försök att döda vallpojken påminner ju något om Tors mordförsök mot Skryme, men rollerna är här ombytta: sagans

¹ Janson, Folkeeventyr fraa Sandeherad 80. ² Hyltén-Cav. & Steph. n:r 1; Asbj. & Moe n:r 6; Grimm n:r 20, 183.

dumme jätte, som låter narra sig av den sluge pojken, motsvaras här av Tor, som jätten förvänder synen på.

Det kan åtminstone vid första påseendet förefalla som om folksagan och myten här står i något inbördes sammanhang, och om så är, så kan det ej vara någon tvekan om vilkendera, som är ursprungligast. Överallt i folkdiktningen framställas jättarna såsom dumma, och med all sin fysiska styrka drar de det kortaste strået gent emot de svaga men kloka mänskorna, hos vilka sympatien alltid är. Redan härav är det tydligt att folksagan är ursprungligare. Men det är också tydligt, att Tor först i jämförelsevis sena mytformer kan ha fått en så ömkelig roll.

Likheten är emellertid ej så stor, att identiteten utan vidare kan anses säker. I sagan är talet om loppbett ju ingenting annat än tomt skryt, under det Skryme värligen är så kolossal, att man ej blir förvånad över att dråpslagen ej har större värkan; och även om trolldom hjälpt till, så gör ej detta överensstämmelsen med sagan större.

Halvtrollet eller Starke Hans. En likartad episod förekommer även i en annan saga, Halvtrollet eller Starke Hans: En jättestark man tar tjänst hos en snål husbonde mot att i stället för lön få ge denne en örfl vid årets slut. Han visar sig snart så oerhört stark, att hans herre vill göra sig av med honom och låter honom bl. a. gräva en djup brunn. Medan han är nere i den, skall det övriga arbetsfolket kasta ner stenar och fylla igen brunnen. Han ropar då upp: „Kör undan hönsen, så att de ej krafsar jord i ögonen på mig!“ När de sedan kastar ner en kvarnsten, klättrar han opp med den som krage kring halsen¹.

Denna saga påminner något om „Vallpojken och jätten“, men här ej blott skryter pojken utan visar verkliga prov på sin styrka, ofta erinrande om vad vallpojken endast påstår sig kunna utföra. Ovanstående episod motsvarar sålunda den, vari jätten söker döda vallpojken, men här är det allvar, i det han värligen får stenarna i huvudet och likväl blott klagar över att hönsen krafsar sand i ögonen på honom, vilket ju kommer ganska nära Skrymes ord: „Det måtte sitta några fåglar i trädet över mig.“

Enligt v. d. Leyens mening² är berättelsen om Tors försök att döda Skryme en sammanarbetning av motsvarande episoder i de

¹ Jfr. Hyltén-Cav. & Steph. n:r 4; Ashj. og Moe n:r 36; Grimm n:r 90.

² A. a. 40, 41.

båda här relaterade sagorna, så att „Vallpojken och jätten“ bestått dess egentliga stomme, dråpslagen mot den sovande, men „Halvtrollet“ den omständigheten, att det är en jätte som träffas, men på grund av sin storlek och styrka ej känner det mer än som något fåglarna har släppt ner.

Att den norröne författaren av Skryme-episoden verkligen kunnat känna till båda de här omnämnda sagorna, är ej otänkbart, då båda företer en ganska ålderdomlig karaktär och då de nordiska varianterna både är talrika och gör intryck av att länge ha varit bofasta här. Men den av v. d. Leyen antagna kombinationen förefaller mig icke desto mindre a priori osannolik.

Den unge jätten i „Halvtrollet“ är ingalunda någon jätte i samma bemärkelse som Skryme, och i olikhet med denne är han i sin saga huvudpersonen, som har berättarens hela sympati. Har hammarslags-motivet i Skryme-episoden verkligen diktats med „Vallpojken och jätten“ som underlag, så är omdiktningen lättare att förklara av att författaren roat sig med att vända om sagans innehåll, så att rollerna förbytts. Denna förändring har ej varit så långsökt, sedan man börjat betrakta Tor såsom representerande endast den råa styrkan.

Motivets förekomst i andra sagotyper. Den här påpekade likheten med de båda folksagorna kan ej bevisa Skryme-episodens avhängighet av dem. Dess stora självständighet i utförandet av detaljerna tvingar till betänksamhet, isynnerhet som den ej har något enda annat motiv gemensamt med någondera sagan — kappötningen i Utgård är nämligen till hela sin anläggning något helt annat än den som förekommer i „Vallpojken och jätten“. Dessutom påträffas lika goda motsvarigheter till Skrymes hänfulla genmälen vid Tors försök att döda honom även i andra sagor och sägner, vilka undgått mytologernas uppmärksamhet. Jag skall här anföra några sådana:

1. *Dansk skämtsägen.* Det berättas om Røding kyrka, att den är byggd av en jätte så stor, att han måste ligga på knä bredvid kyrkan, då han satte spiran på tornet. Hans ben låg då långt ute i en mosse, och folk som grävde torv, började hacka och gräva i dem. Då bad han sina hantlangare jaga bort bromsarna från benen¹. — Enligt en annan variant ligger benen tvärs över landsvägen, en bonde kör över med ett stort lass, och jätten undrar vad det var för en loppa, som bet honom². — Liknande sägner berättas även om andra danska

¹ JF. IV 51. ² Kr. Sagn III n:r 118.

kyrkor, alla från norra Jylland; dock saknas i ett par varianter det här behandlade motivet¹.

2. *Nyländsk sägen*: En tomte brukade spela drängen en mängd spratt och denne beslöt döda tomten. En rägnig morgon ställde han sig på lur vid logdörren med en slägga i handen. Tomten stack ut huvudet genom dörren liksom för att se på vädret, och i det samma slog drängen till med släggan. Men tomten sade blott: „Åhå, det faller stora droppar emellanåt!“²

3. *Rysk hjältedikt*: Hjälten Dobrynja fick se en sköldmö rida framför sig, red fatt henne och slog henne med sin stålklubba i huvudet, men hon red vidare utan att låta märka något. Dobrynja trodde sig ha förlorat sin kraft och prövade den på en ek, sex famnar i omkrets, och splittrade den med ett slag. Han slog sköldmön för andra gången utan resultat, varefter han splittrade en ek 12 famnar i omkrets. Tredje gången han slog till sköldmön, sade hon: „Jag tyckte de ryska myggen bet mig, men se! det är en rysk hjälte, som slog till mig.“ Därmed tog hon honom i håret och stoppade honom i sin sadelpåse. Då hennes häst tyckte bördan blev för tung, tog hon upp honom, och då hon fann honom vacker, lät hon honom leva med villkor att han svor att gifta sig med henne³.

4. *Serbisk folksaga*: En stark man, son till en björn, ryckte upp ett stort bokträ med rötterna och gjorde sig en vandringsstav av den. Han kom till en åker där det gick tusen plöjare, och paschan, som ägde åkern, satt och såg på arbetet. Björnsonen bad om mat och slog vad, att han ensam kunde äta upp all maten, som var avsedd för de tusen arbetarna. Kunde han det, skulle han ha allt järn på plogarna. När matforan kom, åt han upp alltsamman, gjorde ett rep av unga björkar, band därmed samman järnen, hängde dem på sin stav och gick till en smed för att få en järnklubba smidd av plogjärnen till det skaft han hade. Han prövade den genom att kasta den upp i luften och låta den falla på sin rygg. Då klubban därvid gick sönder, slog han ihjäl smeden och gick till en annan med samma resultat. Den tredje smeden kunde smida den så att den höll. Han kom sen till en bonde, som plöjde. Dennes dotter kom med mat och spann under vägen, varvid rockhuvudet satt instuckt i hennes bälte med så mycket ull på, som en häst kan bära i en full ullsäck på ena sidan. Björnsonen fick lov att äta med och sade att han kunde äta upp allt ensam, men sen han på bondens uppmaning gjort korstecknet och läst bordsbön, blev han mått, innan han ätit hälften. Han ville ha bonddottern till hustru, men hon var redan bortlovad till Brko (= „Stormustasch“), som kunde komma vilket ögonblick som helst. I det samma syntes en mustasch sticka fram bredvid ett bärg, och i den satt 365 fågelbon. Straxt därefter kom Brko fram och lade sig med huvudet i sin fästmö's knä för att bli löskad. Då slog Björnsonen till honom i huvudet av all kraft. „Där biter

¹ Kr. Sagn III n:r 116, 119, 123; JF. IX 205; jfr. Sagn III n:r 117 (110-112). ² Nyland IV 119. ³ Hapgood, Epic songs 198.

det," sade Brko till flickan. Det samma sade han vid andra slaget. Då flickan talade om att en man slog honom, sprang han upp och förföljde Björnsonen. Denne kom till slut till en säningsman, som gömde honom i sin väska, vari majsen var. Sälunda undgick Björnsonen Brko. Men säningsmannen sådde varannan näve majs på åkern och varannan stoppade han i munnen. Därvid råkade han en gång stoppa in Björnsonen också, vilken sprang omkring på tungan för att ej bli tuggad tills han fann en avbruten ihållig tand, vari han gömde sig. När mannen vid hemkomsten petade sig i tänderna, lick han fram Björnsonen och berättade för honom hur han brutit av den på en resa efter salt, då han övernattade i en dödska som av en vingårdsvaktare kastades efter fåglarna (se ovan s. 158)¹.

5. *Indiansägen*: Krigaren O-kwen-cha hörde på långt håll ljudet av en trumma, och då han gick åt det hållet, kom han den tredje dagen till en öppen plats, där en stor man, Kah-nah-chu-wah-ne, satt och slog på trumma, under det en massa människor dansade runtomkring. Emellanåt grep jätten en av de dansande och åt upp honom. O-kwen-cha slog till jätten i pannan med sin stridsklubba, men först vid det tredje slaget sade denne: „Mosquitos måtte bita mig!“ Sedan lyckades emellertid O-kwen-cha döda honom².

Alla här citerade sagor och sägner visar åtminstone lika stor överensstämmelse med Skryme-episoden som „Halvtrollet“, men allt tyder på att de samtliga är både sinsemellan och gent emot de båda förut refererade sagorna självständiga. Den serbiska sagan har visserligen någon släktskap med „Halvtrollet“, men det mesta av dess innehåll har ej det minsta sammanhang med denna saga.

Motivet är också av den art, att det mycket väl kan ha diktats mer än en gång. Att åskådliggöra förhållandet mellan en mänska och en jätte genom att likna den förra vid en mygga eller annat småkryp ligger ganska nära till hands. Ja, även då skillnaden ej är så påtaglig, användes ofta dylika överdrivna liknelser för att antyda den ringa överensstämmelsen mellan avsikt och värkan. Men under sådana förhållanden föreligger ej längre någon anledning att antaga något lån från „Vallpojken och jätten“.

Av det här meddelade materialet kommer otvivelaktigt den serbiska sagan Skryme-episoden närmast vad dess byggnad beträffar: Det är en oerhört stark man, som med en väldig järnklubba söker döda en vilande, om än ej sovande jätte av fantas-

¹ Vuk 3 ff.; Mijatovics 24; Büschings Wöchentl. Nachr. IV (1819) 54. Jag har refererat den så utförligt, ehuru blott en liten del har intresse för hammarslagsmotivet, emedan den ger åtskilliga typiska exempel på besläktade skämtmotiv om jättar. ² Amer. Folkl. II 266.

tiska proportioner, och vars slag ej uträttar något. Men att här söka genetiskt sammanhang synes mig dock orimligt. Betraktar man episoden i den serbiska sagan i dess sammanhang med de övriga fantastiska motiven däri, måste man finna sannolikast, att den uppfunnits i Serbien tillsamman med det övriga „lögnsago“-stoffet.

I betraktande av Rysslands livliga förbindelse med Skandinavien under vikingatiden kunde man vänta att i de ryska bylinerna finna nordiska föreställningar och motiv, och en närmare undersökning av hur därmed förhåller sig vore i hög grad önskvärd. I den ovan refererade bylinen om Dobrynja bildar hjälten själv en förträfflig motsvarighet till Tor, och mången mytolog skulle kanske i de splittrade ekarna se ett avgörande bevis på deras identitet. Hur det än därmed må förhålla sig, är dock hela situationen i den ryska bylinen så olik den motsvarande i Snorres berättelse, att man i detta fall ej gärna kan tänka på verklig släktskap dem emellan.

I den nyländska sägnen har jätten ersatts av en tomte, eller rättare sagt, på tomten har tillämpats föreställningarna om jättars styrka och oömhets för slag. Säggen måste anses vara av sekundär natur och säkerligen ganska ung. Dess likhet med Skryme-episoden beror — liksom indiansägnens — säkerligen uteslutande på analogi, ej på släktskap.

Den danska sägnen gör i sin här meddelade form också ett ungt intryck. Att jätten håller på att bygga en kyrka, är ett drag som ju ej kan vara äldre än kristendomens införande och som enligt min mening torde vara ett lån från den i samma trakter populära sägnen om jätten Finn. Någon god ekvivalent till Tor finns håller ej i den. Så till vida är den dock en ganska värdefull parallell till Skryme-episoden, som jätten är av samma slag som Skryme, om än sättet att åskådliggöra hans storlek är något olika.

Att liknande skämtsägner sen urminnes tider levat i Norden, finns all anledning att antaga, men att på grundval av förhandenvarande material söka konstruera fram en urform, som kunde vara förebilden för Skryme, nyttar ingenting till — dylika konstruktioner är på det hela taget ett oting, som bör undvikas, där man ej har fullt säkra hållpunkter — om också stoffet kan tänkas innehålla åtskilliga möjligheter.

Även om den danska sägnen visade mera överensstämmelse med Skryme-episoden än den gör, vore det ej så lätt att draga någon bestämd slutsats därur. Ett motiv, som tydligen självständigt kan uppstå i vilket land som helst, kan naturligtvis även ha lånats var som helst; men vill man söka bestämma varifrån det kommit, måste man ha något mera än en allmän överensstämmelse att bygga på.

Vad som med full klarhet framgår av det befinnliga materialet, är att hammarslagsmotivet ej är hämtat från de citerade folksagorna, idet dels motsvarande episoder visar en alltför ringa överensstämmelse, dels inga spår av resp. sagors övriga motiv är att upptäcka i Skryme-episoden, vilket man vid direkt lån kunde väntat. Däremot är det tydligt att förebilden varit en kort skämtsägen eller lögn saga, närmast besläktad med den nyländska eller de danska sägnerna eller den serbiska sagan. Om hemlandet kan ingenting närmare sägas, då det ungefär lika bra kan ha varit keltiskt område som nordiskt. Utanför dessa båda finns det dock inget skäl att söka det.

8. *Tre dalar i bärget.*

Som ett till Skryme-episoden hörande motiv kan man också räkna vad Utgårdaloke berättar angående resultatet av Tors hammarslag mot Skryme: i det bärg, som med trolldom hållits för som skydd, utan att Tor kunde märka det, hade hammaren gjort tre djupa dalar.

Att söka efter detta motivs hemort är ungefär detsamma som att på kartan söka efter belägenheten av det bärg, vari dalarna bildats. Det har nämligen helt och hållet utseende av att härstamma från någon ätiologisk sägen, som velat ge förklaring på en egendomlig naturbildning. Dylika sägner finns spridda över hela jorden i växlande gestalt, och fastän de ofta kan i hög grad likna varandra, behöver något genetiskt sammanhang ej finnas dem emellan. En rak spricka i ett bärg eller en sten kan i Pyrenerna ha åstadkommits av Rolands svärd, i Danmark av Karl X Gustavs, i Norge av S:t Olavs skeppsköl; några gropar i en sten tydes i Tyskland som märken efter djävulens klor o. s. v.¹ Den ena så

¹ [Et nordisk eksempel fra vikingesagnene er Sivard den digres øksehug i stenen på hans Skotlandstog (Arkiv XIX 203). A. O.]

väl som den andra förklaringen har var på sin plats självständigt uppstått.

Att sådana ätiologiska sägner också berättats om den i Norden så populära Tor, är ej mer än vad man kan vänta, så mycket mindre som åskan i verkligheten så ofta lämnar spår efter sig. En sådan sägen om märken efter Tors hammare har till och med levat kvar i Telemarken till våra dagar:

Vid övre änden av det 3 mil långa Totak-vattnet, som når upp intill Haukli-fjället i Vinje socken i Övre Telemarken, ligger en slättmark, som är täckt av ett enda väldigt stenharj, som efter den ovanför belägna gården kallas Urebö-urden. Där skall förut ha legat två gårdar, och i båda hölls engång samtidigt bröllop. Dit begav sig Tor og blev väl mottagen i den första gården. Brudgummen tog själva öltunnan, drack honom till och räckte honom den. Tor drack belåtet och gick sen till den andra gården. Där blev han också trakterad men ur ett vanligt ölkrus. Det för-arjade honom så att han slog kruset i golvet och gick tillbaka till det första stället, tog med sig allt folket till ett säkert ställe, där det ännu ligger några stora stenar, Brudestenene, varefter han med „tungum-hamri“ slog så hårt i fjället, att det föll ner och begravde den andra gården med folk och allt. Därvid tappade han hammaren, som for ner bland stenarna. Han gick ner för att leta och slängde det ena klippstycket hit, det andra dit, tills han fann hammaren. På det sättet blev det en väg banad tvärs över stenharjet, vilken ännu kallas Tors väg¹.

Denna sägen är intressant, emedan den kunnat hålla sig kvar i folkminnet till våra dagar tydligen ända sen hednisk tid, men den är blott en till här behandlade motiv analog bildning utan någon närmare släktskap. Den bevisar därför ingenting om motivets hemland, som kan sökas i vilket bärgland som helst i Norden, inklusive de brittiska öarna.

9. *Sammanfattning.*

Skryme-episoden har alltså visat sig vara komponerad av ganska olikartade sammansättningsdelar. Några motiv har ursprungligen varit korta självständiga sägner antingen av skämtsamt överdrivande art, såsom nattkvarteret i vanten och Tors försök att döda Skryme, eller av ätiologisk såsom uppgiften om dalarna

¹ Faye 3; se även DgF. IV 582.

som bildats i bärget av Tors hammare. Samtliga dessa sägner kan ha varit av skandinaviskt ursprung, den förstnämnda möjligen av danskt, utan att detta låter sig med större säkerhet bevisa. Särskilt berättelsen om Tors hammarslag är nämligen av sådan beskaffenhet, att det kunnat självständigt uppstå i nästan vilket land som helst, och detta gäller i ännu högre grad om beskrivningen på jättens snarkningar, vilken författaren till episoden mycket väl kan tänkas ha upfunnit själv.

Hela detta material har så fogats in i en keltisk hjältesaga, varvid denna själv undergått vissa modifikationer, vilka är av den art, att en rent folklig, småningom skedd förvandling är utesluten. Man måste här tänka sig ett målmedvetet arbete av en författare, som förstått att lägga om stoffet, där det ej utan vidare kunde fogas samman.

Även i Skryme-episoden har vi alltså liksom i bockslaktnings-episoden ett keltiskt element, men under det den senare ej av inre grunder kunde tillskrivas ett visst keltiskt folk, och alltså tiden för dess övertagande av nordborna ej kunde bestämmas, har vi här ett stoff som med säkerhet är irskt. Det kan då ej heller vara tal om någon annan tid för dess upptagande i norrön diktning än vikingatiden, då norska vikingar var herrar över en stor del av Irland och stod i livlig kulturell beröring med dess folk. Detta ökar naturligtvis även i sin mån sannolikheten för att även bockslaktningsepisoden på detta sätt överförts till Norden.

III. Besöket i Utgård.

1. *Snorres berättelse.*

För den sista delen av Tors färd, själva besöket i Utgård, har vi ingen annan framställning än den Snorre lämnar, i det knappast en antydning därom förekommer i övrig norrön litteratur¹. Dess innehåll är följande:

Sen Tor och hans följe skilts från Skryme, kommer de till en på slätten belägen borg, så hög, att de måste böja nacken bakåt ryggen för att se toppen av den. Borgporten kan de ej öppna,

¹ Den enda hänсыftning jag känner på Tors vistelse i Utgård förekommer i Egils saga k. 24, där Kveldulfr i en värs använder „þórs fangvina“ som kenning för ålderdomen. [Strofen er, om end næppe af Kveldulf selv, dog „meget gammel“ (F. Jónsson, Oldn. lit. hist. I 475; jf. sa., Skjaldedigtning 27). *Udg.*]

men de kryper in mellan spjälarna och kommer fram till en stor hall med öppna dörrar, i vilken många män sitter, de flesta ofantligt stora. Där går de in och mönstras av konungen, Utgårdaloke, som hånfullt undrar om den pysslingen kan vara Åkator. „Men kanske är du mer än du ser ut. Vilka idrotter förstår ni er på? Ty med oss får ingen vara, som ej åtminstone i något avseende står framom de flesta andra män.“ Loke erbjuder sig strax att äta kapp med vem som helst. Utgårdaloke kallar då på en man som hette Loge, och ett tråg med kött bäres fram. De två tävlande börjar äta från var sin ände och möts mitt i tråget, men medan Loke blott har ätit köttet, har Loge ätit upp benen och tråget med. — Tjalve säger sig kunna springa kapp med vem som helst. Sedan en lämplig bana utsetts, kallar Utgårdaloke fram sin småsven Huge. Tre gånger springer denne i kapp med Tjalve, som för varje gång kommer allt längre efter. — Tor skall nu visa vad han själv förmår. Först skall han dricka ur ett dryckeshorn, som Utgårdaloke påstår plägar tömmas i ett drag av de flesta bland hirdmännen eller åtminstone i två; ingen är så klen, att han behöver dricka 3 gånger. Tor dricker 3 gånger, men ändå syns ej stor minskning. Då han hånas för detta och önskar visa sin styrka på annat sätt, uppmanar Utgårdaloke honom att försöka lyfta hans katt från golvet, en lek som de unga svennerna brukar roa sig med; ty på större prov vill han ej sätta Tor, då denne så klen har lyckats med det första. En stor grå katt kommer, och Tor tar den under buken och lyfter, men allteftersom han höjer handen, skjuter katten rygg, och när han lyft så högt han kan, släpper katten golvet blott med ena foten. Tor vill i harmen över motgången försöka sig i brottning med vem som helst av de närvarande, men Utgårdaloke säger, att ingen finns i salen, som inte finner det under sin värdighet att brottas med en, som är så liten. I stället kallar han in en gammal karing, Elli, som varit hans amma och som besegrat större karlar än Tor i sin dar. De börjar brottas, och ju hårdare tag Tor tar, dess fastare står hon. Till slut börjar hon använda knep, och det dröjer ej länge, förrän Tor förlorar fotfästet och faller på ena knäet. Då ber Utgårdaloke dem sluta och avråder Tor att försöka någon mer brottning i hans hird. Som det hunnit bli kväll, anvisar Utgårdaloke dem säten, och de stannar där över natten.

- Då de följande dag stigit upp och ämnar gå, låter Utgårdaloke

sätta fram bord och fägnar dem väl med både mat och dryck, varefter han följer dem ut ur borgen och frågar vad Tor tycker om sin färd. Då denne yttrar sitt missnöje över att ha ansetts svag och obetydlig, förklarar Utgårdaloke, att om de vetat, att han var så stark, hade de aldrig släppt honom in, ty det hade så när vållat dem stor ofärd. Vad Tor gjort hade endast genom bländvärk sett så ömkligt ut. Det var Utgårdaloke, som i Skrymes gestalt spelat dem spratten i skogen. När de kommit till Utgård, hade Loke ätit kapp med elden och Tjalve tävlat med tanken i snabbhet; hornet, som Tor druckit ur, stod med änden i havet, vari det blivit ebb av hans drickning; katten, som han lyft, var midgårdssormen, som ligger runt kring världen, och gumman, som han brottats med, var ålderdomen, som alla måste duka under för. Efter denna förklaring tager Utgårdaloke avsked och säger det vara bäst för dem bägge att ej råkas oftare. Tor lyfter vredgad sin hammare, men i detsamma försvinner Utgårdaloke. Även borgen är försvunnen, och i dess ställe syns blott en vacker, vidsträckt slättmark. Tor måste alltså vända om hem utan att få hämnd för de spratt, som spelats honom.

2. *Allmän karaktär.*

Även i denna del av sagan har Tor och hans kamrater att göra med ofantliga jättar. Skryme har förberett dem på att folket i Utgård är större än han, och borgen är en jätteborg så stor, att de måste böja nacken mot ryggen för att se toppen på den, och med portar så stora, att Tor ej förmår öppna dem.

Men det är dock ej på jättarna och deras storlek, som berättelsen lägger an, utan långt mera på att låta Tor och hans följe besegras av till synes obetydliga motståndare eller i obetydliga företag. När Tor ser dryckeshornet, misströstar han ej om att kunna dricka ur det i ett tag, ty det ser ej synnerligen stort ut, fastän det förefaller något väl långt; och katten ser ej ut som om han vore svår att lyfta.

Skildringen av Utgårdaloke och hans hirdmän såsom ofantliga jättar behövs alltså ej för framställningen, hör strängt taget ej hit. Den har väl snarast tillkommit såsom en konsekvens av hansk- och hammarslags-motiven i föregående episod. Själva handlingen är till sin karaktär snarare besläktad med knutmotivet, men är ej byggd på vanlig magi utan på synvändning, i det gudaföljets mot-

ståndare ej är vad de ser ut att vara, utan personifika-tioner av abstrakta egenskaper eller mäktiga naturkrafter. Det hela röjer mera reflektion och innehåller färre rent folkliga motiv än det föregående.

3. Släktskap med folksagan.

1. *De underliga hjälparna.* Redan Grimm har sökt påvisa en viss överensstämmelse mellan äventyren i Utgård och folksagan i sina anmärkningar till „Sechse kommen durch die ganze Welt“¹. I denna saga har hjälten i sitt sällskap en hel del underliga hjälpare, av vilka en löpare är så snabb, att han i vardagslag måste lägga av sig det ena benet, emedan han äljes springer för fort, och en är så stark, att han rycker upp stora träd som om det blott varit halmstrån. Med dessa jämför Grimm Tjalve och Tor.

Detta uppslag har J. W. Wolf sökt närmare utföra² och påpekar hurusom en motsvarighet till Tors drickande ur hornet förekommer i en variant av sagan, i det en av de underliga hjälparna, som är ofantligt tjock och kan vidga ut sig till tretusen gånger sitt vanliga omfång, dricker ur Röda havet, så att botten blir torr, under det i samma variant löparen motsvaras av en ofantligt lång person, som på ett ögonblick kan gå trehundra timmars väg³. I andra varianter förekommer en storätare och en stordrickare, som äter opp all mat och dricker ut allt vin i kungsgården⁴.

Wolf har vid denna jämförelse begått det felet, att han ej har sökt utreda vilka egenskaper som ursprungligen tillkommit de olika hjälparna, samt huruvida och i vilken form sagan varit känd i Norden på vikingatiden. I själva verket är de likhetspunkter, han finner, hämtade ur enstaka, tillfälliga varianter, som ej förefaller att vara synnerligen ursprungliga och som säkert ej varit kända i Norden förrän genom bröderna Grimms sagor.

Om verkligt någon släktskap här föreligger, bör den bäst visa sig i de nordiska och keltiska varianterna av sagan, vilka i detta sammanhang måste anses såsom de viktigaste, men en granskning av dessa ger ett negativt resultat.

I de nordiska varianterna förekommer vanligen en löpare, en lyssnare, en mästerskytt, ofta en ätare, en drickare och i några varianter en köld- eller mörkermakare, en frysare, en bärare, en

¹ Grimm III anm. till n:r 71. ² Wolf, Beiträge I 90 ff. ³ Grimm n:r 134.

⁴ Även Laistner berör dessa likheter (Sphinx II 151).

stenkastare, en klättrare, en mästertjuv eller andra dylika egendomliga specialister. Till flertalet av alla dessa underliga hjälpare saknas fullständigt varje motsvarighet i Utgård. Blott löparen, ätaren och drickaren har så till vida motstycken därstädes, som liknande idrotter där utövas.

Alldeles detsamma gäller om de keltiska varianterna. Sagan är på keltiskt område bevisligen mycket gammal. Mabinogion ger nämligen en lista på män med sådana vidunderliga egenskaper, alldeles motsvarande ovan meddelade nordiska, i den gamla Kilhwch-sagan, som med säkerhet kan dateras till början av 1300-talet. Och ännu längre tillbaka kan sagan följas på gæliskt område, i det den enligt Nutt kan spåras åtminstone så tidigt som på 900-talet¹. De gæliska varianterna visar emellertid ännu mindre likhet med episoden i Utgård, i det just ätaren, drickaren och löparen saknas i de flesta av dem².

Är sålunda olikheten mellan folksagan och Utgårdsepisoden stor redan i fråga om de idrotter som övas, så blir den ännu större, om man jämför själva handlingen och den allmänna karaktären. Sålunda icke blott saknar Utgårdsepisoden folksagans drastiska utmålning av hjälparna, utan medan dessas roll i sagan är att genom sina resp. konststycken lyckligt utföra ett till synes utförbart uppdrag, gäller det i Utgård blott att visa prov på sin skicklighet, vilket i varje fall mot förväntan misslyckas.

Under sådana förhållanden kan det ej vara tal om att sagan om de underliga hjälparna ligger till grund för skildringen av besöket i Utgård. Att den nordiske skalden kan ha känt till den, är naturligtvis en möjlighet. Då tydliga motsvarigheter till kappåtningen och drickprovet — kapplöpningen har säkert andra förebilder — tycks saknas i andra källor, skulle man kanske kunna tänka sig, att han ur densamma fått idén till dessa. Men denna förklaring är ingalunda nödvändig, knappast trolig. Dels är likheten ej synnerligen stor, dels kan man mycket väl tänka sig, att Utgårdsresans författare självständigt uppfunnit dessa motiv i analogi med de övriga i episoden förekommande tävlingarna.

¹ Mac Innes 448. ² J. G. Campbell 183: spåman, mästertjuv, klättrare: 204: lyssnare, fasthållare, tjuv, klättrare, skytt, vakare, murmakare. Mac Dougal 2: de samma som föreg. men i st. f. de 2 sistnämnda skeppsbyggare och spårfinnare. Mac Innes 53: ungefär de samma som föreg. J. F. Campbell I 246: ätare, drickare, lyssnare. Hyde 23: skytt, lyssnare, löpare och två starka män. Curtin 270. Kennedy 273.

2. *Pojken och sjötrollet.* En mera träffande jämförelse har framställts av v. d. Leyen, i det han anser den östeuropeiska sagan om pojken och sjötrollet vara förebilder för Utgårds-episoden¹.

En pojke låtsar sig ämna dra upp en sjö på det torra, och sjörået eller djävulen, som bor i sjön, blir förskräckt och ber honom avstå. Det vill pojken inte, och sjötrollet föreslår då, att de skall pröva styrka. Först skall de springa kapp, men pojken låter „sin yngste son“, en hare, springa i sitt ställe, och trollet kan ej springa så fort. Då det sen är fråga om att brottas, ber pojken trollet först försöka med „hans gamle farfar“. Det är en björn, och trollet blir åter besegrad. I en del varianter visar trollet sin styrka genom att på sina axlar bära en häst runt om sjön. Pojken förklarar sig kunna bära den mellan benen, varpå han rider runt om sjön. Trollet måste då erkänna pojken som sin överman och betala honom en massa pengar, för att han skall gå sin väg och låta sjön vara i fred.

Denna saga har ganska stort släkttycke med „Vallpojken och jätten“. Enligt Oskar Hackman har den också uppstått på grundval av ett motiv i densamma och leder sannolikt sitt ursprung från Ryssland. I varje fall är den säkert av östeuropeiskt-slaviskt ursprung och förekommer på germanskt område nästan uteslutande i de östliga gränstrakterna. I Skandinavien är den alldeles okänd, men har i Finnland trängt fram till svenskspråkigt område under sen tid. Hela sagan tycks vara jämförelsevis ung².

Vad som i den här refererade folksagan är av intresse, är likheten mellan dess kapplöpnings- och brottnings-motiv och motsvarande motiv i Utgårds-episoden. I båda fallen överlistas den utmanande genom att han får tävla med en skenbart obetydlig, men i verkligheten ojämförligt överlägsen motståndare.

I fråga om utförandet är skillnaden dock ganska stor. V. d. Leyen påpekar sålunda, att „der nordische erzähler häuft und vermehrt also die kraftproben, er lässt die einzelnen mehrfach geschehen. Ferner ist bei ihm alles köstlich fein und tief, während der betrug in der volkssage uns ziemlich roh und plump erscheint“. Men fränsett att personuppsättningen och inramningen är helt olika i folksagan och Utgårds-episoden och att denna har tre motiv (kappätningen, drickprovet och kattlyftningen), som alldeles saknar

¹ v. d. Leyen 42. ² Se utförligare härom Oskar Hackman i Brage IV (1910) 137 ff.

motsvarighet i den förre, så är rollerna helt ombytta: Under det pojken i sagan lurar trollet, så är det i Utgård just de egentliga hjältarna, som överlistas av jättefolket. Då härtil kommer, att ifrågavarande saga är rent östeuropeisk-slavisk med blott få och försvagade utlöpare mot väster, minskas ännu mer sannolikheten för ett sammanhang mellan Utgårds-episoden och „Pojken och sjötrollet“.

4. *Besläktad keltisk tradition.*

Båda de försök, som gjorts att sätta Utgårds-episoden i samband med folksagan, måste alltså anses förfelade. Då större delen av föregående episod visat sig närmast höra samman med gælisk hjältesaga, så kan man emellertid vänta att där finna motsvarighet även till Utgårdsbesöket. I själva verket vimlar också den keltiska hjältesagan av berättelser om hur en hjälte kommer till en hemlighetsfull borg, vari han är utsatt för en hel del obehagliga och förödmjukande, ofta på synvillor och trolleri baserade äventyr. Stundom är det blott något i sagans allmänna karaktär, som påminner om Utgård, och den är då snarast jämförlig med Tors besök hos Geirrod eller Saxos berättelse om färden till Geruthus. I andra framställningar är likheten mera påfallande.

Redan i Book of Leinster, skriven i mitten av 1100-talet, men vad innehållet beträffar betydligt äldre, förekommer en sådan saga av följande innehåll¹:

Gæl. 1. Finn kommer tillsammans med Caoilte och Oisin i skymningen till ett hus, som han aldrig förr hört talas om. En grå jätte möter dem. Där inne är en häxa med 3 huvuden på sin smala hals och en huvudlös man med ett öga på bröstet. Nio dödningar (bodies) reser sig från ett gömställe och sjunger en hemsk visa för gästerna. Jätten slaktar deras hästar och bjuder dem på rå mat, men de vägrar äta. Husets invånare anfaller dem, och de skulle ha varit dödens, om ej Finn varit med. De strider tills solen går opp, men då sänker sig en dimma över dem, så att alla faller döda. Kämparna reser sig dock oskadda, men huset och dess invånare är försvunna.

Själva ramen påminner här något om Utgård, särskilt avslutningen, men som helhet liknar berättelsen mera besöket hos Geruthus.

Med mera avgjord likhet med Utgårds-episoden visar däremot

¹ Nutt, Studies on Holy Grail 200.

följande saga, som v. d. Leyen meddelar i sin uppsats „Utgardaloke in Irland“¹:

Gæl. 2. Diarmuid, Conan, Goll och Oskar går vilse under en jakt och får se ett ljussken på avstånd. De går mot skenet och finner ett litet hus, vari en gammal man bor, som hälsar dem vid namn. Han har sin unga dotter hos sig och en katt. Medan de åter, stiger plötsligt en vädur, som var bunden på golvet, upp på bordet. Conan skall binda den igen, men djuret rycker sig lös og får honom under sin fot. På samma sätt går det de andra, till och med Goll, så att de alla fyra ligger på golvet, medan väduren står ined en fot på vardera. På den gamles befallning stiger katten upp, griper väduren och fångslar den på dess förra plats. Krigarna stiger upp, men kan ej äta av blygsel. Gubben tröstar dem med att han, sedan de ätit, skall förklara för dem, att de är de tappreste i världen. Och sen de ätit, säger han: „Goll, du är den bäste krigaren i världen, ty du har kämpat med världen. Hela världens kraft finns nämligen i denne vädur, men min katt är döden, och den är starkare än världen.“ Då krigarna skall gå till sängs följer dem den unga dottern. Hon är ungdomen, och alla vill ha henne, men hon sliter sig lös: „Jag tillhörde er en gång och kommer aldrig åter.“ Till Diarmuid ger hon dock ett skönhetskorn, varigenom han blir oemotståndlig för alla kvinnor.

Likheten med Utgårds-episoden är tydlig, om den än visar sig mera i stämningen och symbolismen än i detaljerna. Kampen om ungdomen är till sin tanke jämförelsevis nära besläktad med brottningen med ålderdomen: liksom ingen kan stå mot ålderdomen, kan ingen håller hålla kvar ungdomen. I båda fallen symboliseras egenskapen av en kvinna. Utförandet av motivet är emellertid för övrigt rätt olika, vilket kanske dock betingas just av motsatsen mellan de två egenskaperna. Katten, som i den gaeliska sagan representerar döden, har sin motsvarighet i Utgård, men en helt annan roll, något påminnande om Elli. Väduren har däremot alls ej någon motsvarighet.

Även följande saga visar tydlig likhet med Utgårds-episoden²:

Gæl. 3. Finn och hans tre följeslagare ser en jätte med en skrikande gris, som han bär på en järngaffel. Efter honom går en dam, som piskar honom. De följer efter jätten och hans pådriverska in i ett hus och finner därinne en gammal vithårig man, en vacker flicka, en stor jätte kokande grisen, en gammal man med 12 ögon i huvudet, en vitullig vädur och en häxa, klädd i mörka, askfärgade kläder. Framför huset är två brunnar. Finn dricker ur den ena, som först smakar sött,

¹ Beitr. zur Gesch. der deutschen Sprache und Litt. 1908 382 ff. V. d. Leyen anger som sin källa Annales de Bretagne XII 239 ff., där den är tryckt på irska med fransk översättning. ² Nutt, Holy Grail 201.

men sedan bittert intill döden. Då han dricker ur den andra, så lider han, medan han dricker, som aldrig förr, men när han tar kärlet från läpparna, har han aldrig känt sig friskare. — Grisen delas mellan dem, men väduren, som lämnats ur räkningen, hämnas genom att bära ut gästernas andel, och hur mycket de än hugger den med sina svärd, kan de ej skada den. — Häxan kastar sin mantel över gästerna, och de blir förvandlade till fyra vithåriga gubbar; men när manteln tages från dem, återfår de sin förra skapnad. — Undren förklaras för dem så, att jätten är lättja pådriven av energi, den 12-ögde är världen, väduren mänskornas synd, brunnarna lögn och sanning, häxan älderdomen. Krigarna somnar och vaknar på toppen av Cairn Feargaill med sina vapen och hundar bredvid sig.

Vad som här påminner om Utgård är dels ramen och den symboliska utläggningen av äventyren, dels episoden om älderdomen. Detta motiv är i detaljerna ej mycket likt Tors brottnings med Elli, men tanken är densamma. Likheten med den förut citerade Gæl. 2 är större, men detaljerna är dock mycket olika, i det egentligen blott vädurs-motivet företer någon fullt tydlig likhet. Även med Gæl. 1 råder en ganska påtaglig överensstämmelse, vilken tyder på att även denna ursprungligen haft en symbolisk utläggning. —

De tre meddelade gaeliska sagorna avviker ganska starkt från varandra och ännu mer från Utgårds-episoden, men överensstämmelsen är dock av den art, att man måste antaga verklig samhörighet mellan dem inbördes och med Snorres berättelse. Frågan blir blott av vad slag denna är: Har irerna fått sagan av nordborna, eller har dessa varit den mottagande parten?

Vad som genast faller i ögonen är den nordiska sagans stora företräden framför de keltiska varianterna i fråga om klarhet och fast komposition. Medan denna har en rad av tävlingar i logisk följd och med väl beräknad stegring, är de keltiska varianterna blott en hopning av vidunder och symboler, delvis av långsökt beskaffenhet, och handlingen saknar ofta logik. Varföre skulle t. ex. just Goll vara den bäste krigaren i världen, då han misslyckats lika svårt som kamraterna, och varför skulle just Diarmuid få ett skönhetskorn? Och varitill skall alla de i Gæl. 3 omtalade vidundren tjäna, då de flesta ej deltagar i handlingen?

V. d. Leyen, som i ovan citerade uppsats ej känner någon annan keltisk variant än Gæl. 2, anser därför denna vara avledd av den nordiska sagan. Han finner stöd för denna sin åsikt dels

i det förhållandet, att den irska sagan ej visar minsta släktskap med „Pojken och sjötrollet“, vilken han anser vara förebilden för Utgårds-episoden, dels i dennas sammanhang med inhemsk nordisk tradition (Lokes släktskap med elden, Midgårdsormen såsom Tors fiende), samt den isländska litteraturens rikedom på liknande symboler (t. ex. beskrivningen av Hels boning).

Såsom jag redan visat, är det dock högst osannolikt, att något sammanhang förefinnes mellan Utgård och „Pojken och sjötrollet“, varför den irska sagans brist på överensstämmelse med denna intel kan bevisa. Sammanhanget med inhemsk tradition kan håller ej ge något stöd åt v. d. Leyens mening, ty då Tor satts in i en saga, ligger det ju nära till hands att låta hans följeslagare och fiender få följa med.

Med större skäl kan man påpeka de tre irska varianternas nära sammanhang med inhemskt irskt sagostoff, i det just liknande äventyr spelar en så stor roll inom irsk hjälte-diktning, under det Utgårds-episoden såsom helhet betraktad står mera enstaka inom nordisk tradition. Detta talar för att vi har med keltiskt stoff att göra, vilket redan av Skryme-episodens beskaffenhet synes sannolikt. Detta bestyrkes ytterligare av att ett par motiv i Utgårds-episoden, som saknar tydliga motstycken i de här anförda varianterna, på annat sätt kan visas vara keltiska, såsom jag nedan skall klargöra¹.

Om de tre anförda varianterna sålunda snarast förefaller vara av rent gæliskt ursprung, och den nordiska berättelsen alltså måste vara avledd från något gæliskt original, så tjänar det dock ej något till att i detalj försöka visa hur den utvecklats sig ur det samma.

Först och främst finns det flera motiv i Utgård, som alldeles saknar motstycke i de meddelade varianterna: kapplöpningen, kapp-ätningen, drickprovet; och de övriga tävlingarna förekommer under så avvikande former, att förbindelselinjerna ej kan tydligt framkonstrueras. Även de gæliska varianterna avviker så mycket från

¹ Här vill jag blott påpeka, att katten som representerar midgårdsormen tyder åt samma håll. Trollkattor, ofta av betydlig storlek, är nämligen så att säga karaktärsdjur för den keltiska diktningen, inom vilken man möter dem snart sagt överallt. Ett trollkatt-äventyr, som något påminner om vädurs-motivet i Gæl. 3, berättas om Cuchullin. En trollkatt ville ta hans mat, och hur han högg med sitt svärd, bekom det katten ingenting. På det sättet kom hjälten ej åt att äta på hela natten (Thurneysen, *Sagen aus d. alten Irland* 44, „Brierius gästbud“).

varandra, att man ej genom dem kan få någon detaljföreställning om deras gemensamma original.

Detta är ett vanligt fenomen inom keltisk diktning. Det kan delvis förklaras av kelternas brist på logik och rikedom på fantasi. Men det torde också bero på diktningens ställning hos dem, i det den av gammalt handhäfts av ett skrå av skalder och berättare, vilka tävlat om att kunna bjuda på en rik repertoar. Detta har helt naturligt fört till att ett och samma motiv gärna använts i olika förbindelser och att en berättelse ofta försetts med tilldiktningar och omdiktningar av olika slag. Även om detta diktarskrå längesen upphört att finnas till såsom korporation, har det satt djupa spår i hela den keltiska folkdiktningen, och dess traditioner har aldrig helt försvunnit.

5. *Kapplöpningen.*

Flera av Utgårds-episodens motiv saknar motsvarighet i de relaterade keltiska varianterna. Av dessa är några av den beskaffenhet, att de ej med säkerhet kan identifieras med annorstädes förekommande motiv, men några tycks gå tillbaka till keltiska källor.

I förbigående förtjänar nämnas att Utgårdalokes något sträva hälsning till Tor: „Ingen får vara med oss utom den som åtminstone i något avseende är duktigare än andra män“, ofta påträffas i keltiska sagor, såväl kymriska som gaeliska¹.

Beräffande Tjalves kapplöpning med Huga har jag redan uttalat såsom min åsikt², att förebilden torde sökas i Conans tävling med jätten. Därvid är att beakta ej blott själva kapplöpningen i den gaeliska sagan, utan även en del andra drag, som i sin mån fullständigar skildringen av jättens snabbhet.

Hos Mac Innes söker Caoilte, den snabbaste bland fenierna, att följa med jätten, som bär villebrådet, men han hinner ej fram förrän maten lagts i grytan, medan de andra kommer först sen allt är färdigt. Och då jätten skall hämta bågaren i Lochlann, anser Finn, att han ej kan vara tillbaka på år och dag, men han gör hela färden på ett dygn.

Särskilt karakteristisk är beskrivningen på hans snabbhet: Han går förbi den snabba marsvinden framför sig, och den snabba

¹ Se Nutts anmärkning i Mac Innes 444: Mabinogion, sv. övs. 78. ² Ovan s. 153.

marsvinden bakom honom hinner ej med. Detta är en i gæliska sagor ytterst vanlig snabbhetsformel¹. Men många andra dylika formler finns i den gæliska diktningen. Så berättas om ett skepp, att det först gick så fort som bärgens rådjur, sen så att det gick förbi marsvinden och slutligen så snabbt som kvinnotankar². Från sådana formler är ej steget långt till att låta kapplöpningen företagas med tanken själv, i synnerhet sedan motivet kommit in i sådan mystisk omgivning som i Utgård.

Till den överensstämmelse, som råder mellan Conans och Tjalves respektive springtävlingar både i själva byggnaden och de därmed förbundna formlerna, kommer så den omständigheten, att den förra är knuten till just den gæliska saga, som är förebilden till den med Utgårdsbesöket sammanknippade Skryme-episoden. Under sådana omständigheter torde det ej vara för djärvt att betrakta berättelsen om Tjalves kapplöpning såsom avledd ur eller dock påverkad av motsvarande motiv i den gæliska sagan.

6. *Tors brottning med Elli.*

En tydlig motsvarighet till kampen med Elli förekommer, vad symboliken beträffar, i Gæl. 2 och 3, men motivet har därstädes utförts på ett helt annat sätt: Den karakteristiska brottningen, varvid hjälten av en kvinna tvingas på knä, saknas. Denna påträffas emellertid i andra keltiska källor, bland vilka följande historia först förtjänar beaktande³:

Finn blev med nio män och ett koppel hundar inbjudna till en hövding. Sen de tagit plats, kom kungens av Senny tre söner med trehundra män och sexhundra hundar dit. Därefter kom kungens av Senny dotter med hundra tärnor. Då hon såg sina bröder där, utmanade hon Finn att brottas med sig. Då han sade sig ej vilja pröva krafterna, förr än hans män blivit provade, skulle Conan försöka. Hon slog genast omkull honom, band honom till händer och fötter och kastade honom i en vrå. Conan dugde nämligen ingenting till, förrän han bragts att skämmas. Sen han lösts av Goll, begärde han revanche och segrade. — När de suttit en stund bad kungadottern Finn hämta en vildgalt, som låg utanför dörren, så att de skulle få något att äta. Finn svarade, att han ville göra det endast om ingen av hans män kunde göra det. Det var förtrollning på galten, så att alla nio ej förmådde ta in den. Finn bar då själv in den, fastän sju gånger dess egen vikt av jord hängde

¹ Samma formel användes ofta om Caoilte. ² Mac Innes 351. ³ J. G. Campbell 197. En mycket likartad variant, som delvis använts vid ovanstående referat förekommer i samma arbete s. 192.

vid den. Efter en hundkamp, varvid Finns hund Bran dödade alla fiendens hundar, blev det en häftig strid. Finn var nära att övermannas, men i den högsta nöden gav ett av hans vapen (en sköld, en kniv eller en pipa) ett så starkt ljud från sig, att hans övriga skara hörde det och kom dit. Finn blev sålunda räddad och alla fienderna dödade.

Likheten med Elli-motivet består här i att en man besegras av en kvinna. Dock nämnes här ingenting om något knäfall, utan Conan bindes alldeles som vid hans brottnings med jätten. I följande variant är emellertid även knäfallet med¹:

Finn, åtföljd av blott två män, av vilka Conan var den ene, och två hundar, överraskades av mörker och snöstorm, varför de måste söka efter något skydd. En gammal man mötte dem och hälsade Finn vid namn. „Du tycks känna mig bättre än jag känner dig“, sade Finn. „Det gör jag“, sade gubben, „och mer än så, ty jag lägger geasa på dig, att du denna natt skall vara i huset på Bhlar Bhuidhe“. „Opp och ner med dina geasa“, sade Finn. „Varken opp eller ner“, sade gubben. De följde honom — då han var som högst, var de som lägst — tills de kom till ingången av en grotta. Där gick de in och fick platser vid ena väggen. Då de varit där en stund, kom en man med en hund och bad om hundkamp. Finns hund Bran segrade. — Därefter kom en storvuxen kvinna, följd av 16 tärnor, och hälsade Finn vid namn. „Du tycks känna mig bättre än jag dig“, sade Finn. „Det gör jag“, sade hon. „Jag har hört, att du har goda brottare, och jag har kommit med mina tärnor för att brottas med dem“. Finn bad Conan stiga upp och brottas. Conan började brottas med en av tärnorna, och vid första taget föll han på knä. „En kungason på knä“, sade han, „är det tillåtet att resa sig?“ „Det är tillåtet“, sade hon. Conan kunde aldrig göra något duktigt, förr än han bragts att skämmas. Nu gav han henne ett raskt lyft och lade henne rak lång på marken och därefter detsamma med alla tärnorna. Då måste den stora kvinnan och hennes tärnor gå sin väg. — Därefter kom en stor massa fiender till grottans ingång. Finn blev hårt trängd, tills hans män tre gånger hört ljudet av hans stora sköld, som hördes över hela Irland, och kom till hans hjälp.

Ännu ett egendomligt brottningsmotiv, som står i ett annat sammanhang men är nära besläktat med det i sistnämnda variant, förekommer i sagan om prins Manus²:

Prins Manus diade som barn ihjäl sin mor och femtio ammor. Först kvinnan med den gröna kjolen kunde oskadat amma honom. När hon gjort sin tjänst, försvann hon, och gossen uppfostrades av en trädgårdsmästare, som efter sju år förde honom till hans far, konungen av

¹ J. Campbell 233. Ett liknande brottnings-motiv förekommer i J. F. Campbell II 368, där en yngling brottas med en jättekvinna, faller på knä 2 gånger och sedan besegrar henne. ² Mac Innes 339.

Lochlann. Denne ställde till en stor fest, men när glädjen var som störst, kom amman och fordrade antingen strid eller att gossen skulle skickas till henne. Tre gånger sändes tre hundra hjältar mot henne, men hon dödade dem alla, och då måste Manus gå ut. Hon frågade honom vilket han helst önskade, strid eller brottniing. „Jag föredrar brottniing, ty det är jag mest van vid“. De brottades, så att den mjuka marken blev mjukare och den hårda marken blev hårdare. Där marken var mjukast, sjönk de ner till ögonen, och där den var hårdast, till knäna. Slutligen föll gossen på knä. „En kungason på knä“, sade han, „tillåt honom resa sig!“ Han fick stiga upp men lades under geasa att söka upp var amman bodde och vem hon var. Därefter försvann hon.

Att denna berättelse är nära besläktad med den föregående, är tydligt. Så använder ju Manus nästan ordagrant samma ord som Conan, då han fallit på knä. Men märkeligt är det, att det är med en amma han brottas. Också Elli kallas av Utgårdaloke för hans amma och säges ha fällt män, som icke synts mindre starka än Tor, ett utlåtande som, fränsett namnet Tor, bokstavligen passar in på kvinnan med den gröna kjorteln. Dettas och de förut refererade brottningsmotivens likhet med Tors brottniing i Utgård kan ej vara tillfällig. Men hur skall den förklaras?

Såsom av föregående framställning framgår, är Tors brottniing besläktad med två sinsemellan ganska olika slags keltiska sagoformer. I den ena gruppen består likheten huvudsakligen i att det symboliska innehållet är detsamma. I den andra syns ej ett spår av symbolik, men släktskapen ådagaläggas i stället av den episka utformningen.

Just denna dubbelhet inom den keltiska traditionen visar enligt min mening tydligt, att det är där motivets ursprung måste sökas. Det vore nämligen så gott som omöjligt att finna en rimlig förklaring till att den nordiska sagoformen på keltiskt område skulle ha splittrat sig i två så gott som helt skilda former. Däremot är det lätt att tänka sig den nordiska formen såsom uppkommen genom sammansmältning av de två keltiska.

Som ytterligare stöd för denna min mening förtjänar ännu ett förhållande påpekas: Inom den keltiska diktniingen är strider med jättekvinnor ett ytterst vanligt motiv. I nästan varje gaelisk saga, vari hjälten dödar en eller flera jättar — och sådana sagor är talrika — har han sedan att kämpa med deras moder, som är farligare än de. Striden med henne beskrivs vanligen såsom en brottniing, varvid de sjunker ner till ögonen i den mjuka marken

och till knäna i den hårda¹. Också i andra folks sagor kan visserligen påträffas strider med kvinnliga troll, vilka beskrivs såsom farligare än de manliga. Detta är dock mera sporadiskt och, så vitt jag kan erinra mig, aldrig i förbindelse med brottnings, under det att motivet just i denna form är alldeles särskilt karakteristiskt för keltisk tradition. Detta ökar naturligtvis i sin mån sannolikheten för den keltiska diktningens ursprunglighet i föreliggande fall.

*7. Utgårds-episoden såsom helhet och dess förhållande till
Skryme-episoden.*

I den mån det överhuvud lyckats finna förebilder till besöket i Utgård och de olika motiven däri, har det visat sig att dessa är keltiska. Men i keltisk tradition förekommer episoden ej såsom helhet. Besöket i trollborgen med dess mystiska invånare och konstiga äventyr, som tarvar en utläggning för de besökande hjältarna, varefter alltsamman försvinner, finns såsom gælisk hjältesaga tillhörande Finn-cykeln. Men åtskilligt i denna gæliska saga har alls ej motsvarighet i Utgård. Däremot har här införts tävlingar, som ej finns i den gæliska förebilden, men i stället träffas i andra till Finn-cykeln hörande sagor. I skildringen av Utgård har emellertid dessa tävlingar under inflytande av det övriga stoffet omdiktats i symbolisk riktning. Slutligen innehåller episoden ett par motiv, som jag ej kunnat finna några tydliga förebilder för varken i keltisk eller annan folkdiktning, ehuru analogier finns.

Dessa båda slag av förebilder gör ej intryck av att ha varit ursprungligen sammanhörande. De kan därför ej gärna ha uppstått genom klyvning av en gemensam källa av samma art som Utgårds-episoden, utan de tycks själva vara de egentliga källorna, som genom sammanarbetning gett upphovet till berättelsen om besöket i Utgård. —

Intressant är också sammanhanget med Skryme-episoden. Betraktar man berättelsen om Tors färd såsom helhet, måste man finna sammanhanget mellan delarna vara ganska ringa. Bockslaktnings-episoden står sålunda helt självständig, och den skulle alldeles kunna utelämnas utan att berättelsen skulle synas på minsta sätt stympad.

¹ Se t. ex. Mac Innes 297, 365; J. G. Campbell 140, 182; Donegal F. T. 37, 38. Även i kymrisk tradition förekommer liknande strider mot häxor, Mabinogion sv. övers. 105.

Men även de båda senare episoderna förefaller inbördes självständiga, ehuru de bättre hoparbetats och i stort sett har samma karaktär av smått raljeri med Tor. Man kunde därför vara frestad anse dem icke samhöriga utan förenade i sen tid.

Det keltiska materialet visar emellertid, dels att Skryme-episodens keltiska motsvarighet har bidragit till Utgårdsbesökets komposition med en episod, kapplöpningen, dels att den inom gaelisk diktning tycks stå i ett fast förhållande till det keltiska Utgård, i det den hör samman med äventyret i Bhlar Bhuidhe. Det är därför sannolikt, att båda episoderna bildat en sammanhängande berättelse från början, vilket tvingar oss att datera *hela* berättelsen i dess nordiska gestalt åtminstone så långt tillbaka som till 900-talet, då Lokasenna torde ha författats.

Dessa slutsatser är också av vikt då det gäller att söka klargöra sättet för den norröna berättelsens uppkomst. Rörande Skryme-episoden har jag redan framhållit, att den utom det keltiska elementet består av flera andra motiv, som ej tycks vara keltiska, snarare nordiska, men i varje fall utan ursprungligt sammanhang med den keltiska sagan. Föreningen av de olika motiven har skett på ett sådant sätt, att den ej gärna kan tänkas ha tillkommit småningom och av sig själv, utan en medvetet ordnande diktarpersonlighet har arbetat samman dem.

Det samma tycks ha skett i Utgårds-episoden. Det finns ingenting som tyder på att hopsvetsningen av dess ursprungligen självständiga motiv skulle ha skett redan inom irsk diktning. Enligt min mening är det först den nordiske skalden, som fogat ihop de skilda keltiska elementen och gjort det med en förvånande skicklighet. Resultatet har blivit en i hög grad konstnärligt komponerad dikt, vida överträffande sina irska förebilder. Under sådana förhållanden ligger det också nära till hands att tänka sig sådana drag som Lokes kappätning med elden och Tors drickning ur hornet vara självständiga alster av den nordiske skaldens fantasi.

KULTUR OG FOLKEMINDER.

„ISLANDSKE FOLKEMELODIER“.

Íslensk Þjóðlög. Bjarni Þorsteinsson prestur í Siglufirði hefur safnað lögunum 1880—1905 og samið ritgjörðirnar. Gefin út á kostnað Carlsbergs-sjóðsins. Kaupmannahöfn 1906—1909. XI + 957 ss.

Præsten Bjarne Thorsteinsons nylig udgivne „Islandske folkemelodier“ er det omfangsrigeste værk over folkemelodierne i noget af de nordiske lande, — en bog på op mod 1000 sider, hvoraf det meste er fyldt med nodeaftryk, resten med oplysninger og anmærkninger.

Så omfangsrigt et værk har selvfølgelig sin historie. Udgiveren er så at sige vokset op til det. Han er født 1861 på gården Mel i Myrasysse, af bondeæt med iblandet præsteslæggt; hans far og farbror var kendte som gode sangere, og ligeså flere andre i samme bygd. Ved alskens brylluper og kvæghentninger (Islændernes høstgilder) lød de gamle enstemmige melodier og „tvesangene“ i rigelig mængde, ligeså i Stadhraun kirke, hvor faren var forsanger. Bjarne havde aldrig set noder på tryk, før han 15 år gammel kom på skole. Han spurgte, hvorfor de melodier han kendte aldrig fandtes i sangbøgerne, og fik til svar, at sådan noget ikke var til med noder, eller at hver sang dem på sin måde, eller at det vilde være en net ting at trykke det gamle skral. Men modsigelsen styrkede Bjarnes kærlighed til de gamle melodier. I 1880 skrev han første gang en liste over hvor mange gamle melodier han kunde; og da han havde lært mere af toneskriften, gav han sig til at skrive op, hvad han kunde fra barndomshjemmet, hvad han havde lært af en kammerat, Björn Blöndal (den første der lærte ham den gamle flerstemmige udsættelse, „tvesangen“), og siden hvad han hørte af en enkelt god sanger i Reykjavik og under opholdet hos sysselmanden i Vatsdalen. Senere, efter at være bleven præst i Siglefjord 1888, vandrede han langt omkring på Nordlandet „for at klo-fæste alt, småt eller stort, der på nogen måde kunde regnes for islandsk folkemelodi“.

Olav Davidsons „Islandske lege“ var den første, der gav ham vink om at også gamle håndskrifter indeholdt islandske folkemelodier. Hermed begynder den anden afdeling af den Bjarne-Thorsteinsonske beretning, hvori vanskelighederne ved at skaffe rejseunderstøttelse og midler til udgivelse er det lidet opmuntrende hovedtema. I 1899 tilbragte han dog tre måneder i København og 10 dage i Sverige; „da jeg måtte vende hjem, var jeg ikke bleven helt færdig i Arnemagnæanske samling, og

havde intet undersøgt af Det store kongelige bibliotek, eller set til bunds i Bókmentafjelagets samling“. Ved et ophold i København 1904 fik han dog længere tid end før og fik ransaget bogsamlingerne bedre. „Derfor kan håndskriftet siges at være fuldt færdigt fra min hånd med foråret 1904“.

Hvorledes udg. har dygtiggjort sig til at behandle dette mangesidige stof, ser man ikke af hans beretning.

Det fremgår kun, at han ikke har kunnet finde nogen plan at ordne indholdet efter, og han har derfor grebet til den udvej at udgi det i tre grupper: 1) hvad der stammer fra håndskrifter, 2) fra trykte bøger, 3) egne optegnelser. Når man dernæst ser, at bøgerne er ordnede efter trykår og håndskrifterne efter nummerfølge, så forstår man at en sådan udgave kan komme til at se lidt broget ud, f. eks. følgende lige efter hinanden:

S. 138 (AM 687 4°): latinsk Mariahymne med tvesang, hskr. o. 1500.

S. 141 (AM 723 4°): islandsk Mariedigt af navngiven forfatter o. 1700.

S. 143 (AM 792 4°): latinsk messetekst, 15de årh.

S. 145 (AM 28 8°): skånsk lyrisk strofe, o. 1300.

S. 146 (AM 76 8°): latinsk (og danske) Mariaviser, 15de årh.

S. 147 (AM 80 8°): latinsk messetekst med tvesang, fra Munke-
tverå kloster 1473.

Allerede af denne prøve vil man kunne se, at det er vanskeligt at sige, hvad udg. forstår ved „islandske folkemelodier“. Det viser sig, at et håndskrift ingenlunde behøver at have noget som helst umiddelbart med Island at gøre, for at optages i Íslenzk Þjóðlög. Undertiden er begrundelsen forholdsvis god, som når et nodeblad med Hellig Olafs og Hellig Halvards hymner betegnes som „muligvis islandsk“ (og udg. finder en støtte for dets islandskhed i at en norsk videnskabsmand som prof. Daae i hans „Norske helgener“ ikke har kendt det!). Derimod er den skånske strofe medtaget „ikke fordi jeg regner den for særlig islandsk“, men fordi den er „gammel og mærkelig og fordi den findes i Arne Magnussons samling“ (!). Atter for andre fremgår oprindelsen kun deraf, at de indeholder latinsk og dansk tekst; og atter ved andre, som kun indeholder latinsk, lader udgaven os ganske i stikken med hensyn til deres oprindelse.

Lige så famlende som ved nationaliteten synes udg.s begreb om „folkemelodier“ at være. Der findes en mængde latinsk kirkesang indimellem, også sådant der blot synes at være gregoriansk sang med nytestamentlig prosatekst. Udg. synes stadig at gå ud fra at det er islandske melodier (hvis håndskriftet er islandsk), der af Islændinge er førte i pennen; men han oplyser ikke sine læsere om, hvorfor det ikke skulde kunne være fremmede melodier, der er afskrevne til brug på Island. På samme måde med de over halvhundrede sider, der er aftrykt efter salmebøger; man får ikke anden oplysning end at udg. har forbigået de melodier, der fandtes i Jespersens danske Graduale fra 1573, men med-

taget dem „som jeg ikke véd hvorfra stammer“. Havde det ikke været nyttigt at undersøge nogle flere danske og tyske salmebøger, inden man udgav dette som „islandske folkemelodier“? Og når alt det, her aftrykkes, er de islandske „folkemelodier“, hvori bestod da den gamle tids kunstsang?

Toppunktet af mærkeligt stofvalg nås dog ved det sidste nummer blandt de trykte bøger, som er intet andet end Laubs „Danske folkeviser med gamle melodier“ (3: 1ste hæfte, 1899; det senere kender udg. ikke), hvoraf udg. har medtaget 10, underlagte islandsk tekst, med den begrundelse at det er „levninger af melodier, som har gået over hele Norden (også Island) langt tilbage“; „hvis disse ti melodier blev udgivne særskilt, kunde denne bog godt kaldes: Islandske folkeviser med gamle melodier“. Rent bortset fra det dristige i at lægge vilkårlig valgte islandske tekster under danske melodier og så optage dem i en islandsk samling af folkemelodier, røber udg. her, at han ikke har anelse om hvad Laubs melodier er: rent kunstneriske forsøg på at genskabe melodierne i oprindelig stil, som det er vanvid at gøre til numre i en videnskabelig kildeudgivelse.

Muligvis er udg.s aftryk af de enkelte stykker pålideligere end hans stofvalg og ordning. Det vilde være interessant at få en fagmands udtalelse herom, f. eks. om de gamle melodier er pålidelig omsatte i moderne nodeskrift. Men til nutidens almindelige grundsætninger for videnskabelig kildeudgivelse svarer de i hvert fald ikke. Man finder f. eks. Bergsgreens melodiredaktioner aftrykte uforandret, skönt der i København var den letteste adgang til at efterse de originale håndskrifter. At alle der har beskæftiget sig med disse spørgsmål, har advaret stærkt mod en sådan brug af denne udgave, er udg. ukendt; han synes overhovedet ikke at kende til hvad det sidste slægtled har udrettet med folkedigtning eller med ældre musik. Endvidere ser man, at en del af de aftrykte numre forekommer i flere af de nyttede håndskrifter; men hvilke det er, får man ingen pålidelig oplysning om, ej heller hvorvidt de indeholder læsemåder af nogen interesse eller node for node stemmer med den aftrykte tekst.

Højst betegnende er den udtalelse, at udg.s håndskrift forelå færdigt i foråret 1904, efter at han havde fået understøttelse til det første længere studieophold ved finansloven 1904, og at han siden kun har gjort småtilføjelser. Udg. har endt sit arbejde netop på det tidspunkt, hvor for andre det egentlige udgiverarbejde begynder. Derfor er resultatet blevet den højst kuriøse bog der foreligger, som man må gå 100 år tilbage i tiden for at finde sidestykke til.

Hermed er naturligvis ikke sagt, at den fra første til sidste blad er værdiløs. Den indeholder jo Bjarne Thorsteinsons egne indsamlinger, der fylder hele bogens sidste halvdel og redder den uddøde islandske folkeoverlevering fra en glemsel, der truede den hårdt. Og den indeholder rundt omkring stykker, som den der beskæftiger sig med nordiske folkemelodier vil finde frem og vide at skatte højt. Men for dem der ikke i kyndighed står over udg., er den ikke blot en vildsom men også en i høj grad vildledende bog.

Der er desværre grund til at sige dette, og sige det med nogen skarphed; ti få bøger fremtræder med tilsyneladende større støtte af de sagkyndige videnskabsmænd. Blandt mange rosende udtalelser findes f.eks. en udførlig anbefaling for dens trykning fra professor Angul Hammerich, og korrekturen på tekst og melodier er læst henholdsvis af professor Finnur Jónsson og af en af vore grundigste musikhistorikere. Skal vi forstå dette således at de har påtaget sig ansvar for pålideligt aftryk af de pågældende gamle håndskrifter? eller har de blot ansvaret for at udgaven stemmer med trykmanuskriptet? Og har de lærde, der gav anbefaling til trykning af samlingen, ment at der forelå et virkelig trykferdigt manuskript?

Det kan efter de foreliggende udtalelser være, at disse mænd har påtaget sig ansvaret for udgavens pålidelighed, og det kan være lige det modsatte. Men enten det forholder sig så eller så, må dog udgavens store svagheder falde i øjnene for enhver der beskæftiger sig lidt med den.

Det er elskværdigt af de lærde, at de har støttet udgiveren til at fuldføre sine studier og siden til at få udgaven frem. Men havde de ikke gjort ham en meget større tjeneste ved rent ud at sige til ham, at han manglede nogle af de første og nødvendigste egenskaber for at kunne optræde som udgiver af et mangeartet videnskabeligt materiale?

I så fald havde vi sikkert fået udgivet en ganske anderledes fortræffelig bog, Bjarne Thorsteinsons egne optegnelser; og bogen havde ligeledes svaret til sit navn „Islandske folkemelodier“.

Der vilde tillige være sparet en hel del penge, som er ofrede på et uordnet aftryk af gamle håndskrifers indhold. Ja hvem véd, om ikke selve udgiveren, gjort opmærksom på sin svaghed, i tide havde tilegnet sig en god del af den almindelige metode og af de kundskaber om folketigting og ældre musik som han nu savner, — det kunde have sat ham i stand til at kaste meget af sit overflødige gods over bord og at vise os hvad der var det ægte islandske stof og dets ejendommeligheder?

Sagen har ikke blot ærende til den videnskabelige verden, men også til dem der uddeler de offentlige understøttelser. Den der optræder som udgiver af et omfattende nationalt kildestof bør kunne fremlægge vidnesbyrd om at han virkelig magter en udgave og de dertil hørende videnskabelige undersøgelser. I en tid hvor man overalt ellers agter den faglige sammenslutnings udtalelser, bør man gøre sig klart at noget lignende er ret i videnskaben. Vi kan minde om hvorledes „Selskabet til udgivelse af historiske kildeskrifter“ gennem 30 års arbejde — til dels under kamp med ansete ældre forskere — har gennemført ensartede og rigtige grundsatninger i kraft af den strænge indbyrdes kritik. At „Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur“ har virket for et lignende højmaal i udgivelse af gammel literatur. Jeg nævner indenfor folkeminderne foreningen „FF“, der ad en anden vej virker til det samme: den sætter sit stempel på de arbejder der fortjener at fremhæves som mønstergyldige; iblandt dens „Publications“ er også musikudgaver som Thurens fortræffelige „Folkesangen på Færøerne“ og Launis' lappiske melodier. Var det ikke et rimeligt krav at stille, at enhver mere

omfattende udgave enten skulde ydes af en almenkendt videnskabsmand eller bære et af disse samfunds erklæring om, at udgaven var tilfredsstillende i forhold til nutidens videnskabelige krav?

Jeg taler ikke her om det personlige forfatterværk, her er altid noget større spillerum, men om de bestemte krav der må stilles til en videnskabelig udgave. Om produktionen muligvis skulde sættes lidt ned, var skaden næppe så stor. Forskerne vilde vinde ved at de fik pålidelige udgaver; og de ydende myndigheder vilde tjæne ved at ørkesløs trykning spares. Det kan være godt at have lidt færre penge til trykning, men des flere til de forudgående undersøgelser.

Axel Olrik.

FRA SPROG OG LITERATUR.

„MELLEM SEMESTRENE“.

J. Paludan, *Mellem Semestrene*. Litteraturhistoriske og æsthetiske Afhandlinger. Nationale Forfatters Forlag. 1909.

Det har ikke været hyppigt, at der fra vort Universitet kom Bidrag til dansk Litteraturhistorie; det maa derfor paaskønnes, at Professor Paludan har udsendt en Bog som ovennævnte. Vel indtages den større Halvdel af Bogen af en Afhandling om Troubadourpoesien — et Vidnesbyrd om, at Forf. har bevaret sin Ungdoms Interesse for den franske Litteratur — og falder saaledes udenfor vor Nationallitteratur, men de tre mindre Afhandlinger drejer sig alle mere eller mindre om den og har alle Krav paa Opmærksomhed.

Der er over alle Afhandlingerne et tydeligt Præg af Forfatterens Ejendommelighed. De er ikke „upartiske“ i den Forstand, at Forfatteren overlader til Læseren selv at dømme. Han siger sin Mening uden Forbehold og uden Frygt. Det giver noget personligt, som i og for sig er tiltalende — det er ikke hver Dag, man møder en Mand, der i den Grad har „le courage de son opinion“. Mest tiltalende er dog den lille Skizze, *Nærødalen* — „en æsthetisk Naturstemning“ kalder Forf. den — og det fordi den ikke blot er en Sidden til Doms over Digtere og Digterværker, men fordi den fortæller om Forfatteren selv; ud fra hvad han selv har oplevet og følt udtaler han sin Mening om de Litteraturretninger, der bevæger sig paa et lignende Omraade.

Den anden Afhandling omhandler „digterisk Stil i dens historiske Udvikling, især i nyere Tid“. Dette interessante Emne er meget lidt behandlet i vor Litteratur. Vilh. Andersens „Danske Studier“ er vel det fyldigste Bidrag hertil. Straks ved det første Blik paa Prof. Paludans Afhandling glæder man sig ved den rige Samling af Exempler; disse er og bliver jo det vigtigste for et saadant Æmne. Den „klassiske“ Stil behandles med særlig Omhu; fyldigt og ofte særdeles rammende paa vises dens Ejendommeligheder. Næst efter den har Forfatteren lagt Vægten paa Realismen og paa Symbolismen, hvor Eksemplerne i større Omfang er hentet fra vor egen Litteratur. Men mærkeligt nok for en *historisk* Fremstilling springes vor Guldalderlitteraturs Stil næsten helt over. Ganske vist nævnes af og til „Romantiken“, men hvad der forstaas derved, er ikke let at faa fat paa. Det hedder saaledes (S. 124) om Romantiken, og Symbolismen, at i Ordets forgæves Kamp for at udtrykke det uud-

sigelige . . . blande og sprænge de alle Former og løbe ud i Stillehedens Chaos“. Det forekommer mig dog, at en mere uretfærdig Beskyldning kan man ikke rette mod vor Romantik. Der er da kun en eneste Forfatter, den delvis kan rettes imod: Schack Staffeldt; og han kan umulig betegnes som en typisk Skikkelse for dansk Romantik. Han indtager en afgjort Særstilling, og Dansk er ikke hans Modersmaal, saa hans Kamp med Ordene er tilgivelig nok. — Paa Grund af dette store Hul bliver den historiske Traad ikke let at fastholde. Maaske det ogsaa havde været lettere at faa fat paa den, hvis Forfatterens Vurdering af Fænomenerne ikke havde været saa stærkt freintrædende. Hertil kommer, at skönt man som sagt ikke længe bliver i Tvivl om Forfatterens Dom, saa er det mindre let at faa fat paa de Principer, hvorudfra han dömmes.

Noget lignende gælder ogsaa den første af de dansk-litterære Afhandlinger, *Bonden i Digtningen för og nu*. Den er baade den største og den vægtigste af de tre Afhandlinger. Den spænder nemlig ikke blot over dansk, men over hele den evropæiske Litteratur, og den har alle Professor Paludans bedste Egenskaber. Et overmaade stort Materiale er her bragt til Veje fra hele Verdenslitteraturen, saa omfangsrigt, at man rolig tør sige, at intet andet Land har noget lignende. Selv om man, især i Tyskland, kan finde Monografier af dette eller næstaaende Emner, vil man dog der savne vor nordiske Litteratur; og den har selvfølgelig Professor Paludan særlig haft Opmærksomheden rettet paa. Hertil kommer, at Afhandlingen er ført ned til den allernyeste Tid, saa f. Ex. Aakjærs og Skjoldborgs nyeste Værker er medtaget. — Vil man herefter studere dette Emne, er Professor Paludans Afhandling den Kilde, man utvivlsomt først vil søge til.

Men det fejler da ikke, at man vil savne adskilligt, hvis Udeladelse man ikke ret forstaar Grunden til. Det er selvfølgelig ikke de mindre betydelige Forfattere eller Værker, man savner; naturligvis er der en hel Del, der for Pladsens Skyld *maa* udelades og ogsaa kan overspringes uden noget Savn; at der altid vil være forskellige Meninger om hvor Grænsen bør drages, er klart, og at en og anden Læser vilde medtage noget og udelade noget andet end Forfatteren, det vil denne med Rette tage sig let. Men det underlige er, at det netop er nogle af de — efter mit Skøn — utvivlsomt største og mærkeligste Navne, man savner.

Af fremmede Litteraturer er det især den franske og den tyske, der behandles, og at Forfattere som George Sand og Auerbach dominerer, vil sikkert ingen indvende noget imod. Der er andre Litteraturer, man har en mindre sikker Følelse af at se repræsenteret helt retfærdigt.

Blandt den russiske Litterats Navne forekommer saaledes Tolstoj lige nævnt i Forbigaaende; i svensk Litteratur er Selma Lagerlöfs *Jerusalem* aldeles ikke nævnt; rent bortset fra deres Værkers Kunstværdi har disse Forfattere dog behandlet Bondelivet med et Førstehaandskendskab til deres Emne. Fra Sverige savner man ligeledes Gustav Fröding; ganske vist berøres lige hans *Värmländska låtar*, („der dog mere fængsle ved Formens og Rhytmens originale Mesterskab end ved Bondepsykologiens

Dybde“), men det er ogsaa det hele. Men Frödings „Guitarr och Dragharmonika“, den eneste af hans Böger, der nævnes, er jo da mindre Bondeskildring end de to Samlinger „Räggler å paschaser“. Selv om Forf. kan forsvare at overspringe Frödings eneste svenske Forgænger, Fredreck på Ransätt og hans Viser, saa er Fröding selv dog et af de store Navne i Bondelitteraturen, alene ved den Indflydelse, han har haft. Mon Karlfeldts *Dalmålningar* kunde være blevet til uden Fröding som Forgænger? Men Dalmålningerne er heller ikke nævnt, og de er dog i vore Dage for Svenskerne næsten det samme som „Træsnittene“ i sin Tid var for os Danske.

At England næsten helt er oversprunget, kan Forf. selvfølgelig forsvare — og gør det — med, at dette Land savner en egentlig Bondestand, selv om Landarbejderen repræsenterer det samme sociale Lag. Derimod har Skotland dog virkelig en Bondedigtning af saa ægte en Farve som nogensteds, digtet ikke blot om men af Bønder. Er det for meget sagt, at i den skotske Bondedigtning, hvis største Navn er Robert Burns, der springer den Kilde, som er mest udtømmelig, den friske Sprogfornyelsens Kilde, som fremfor „Bondelivsskildringen“ og „Bondelivs-Psykologien“ atter og atter har forfrisket vort tørre Litteratursprog og vedvarende kan forfriske det? Er det ikke det bedste Kendetegn paa, hvilken Kraft og Sundhed der er i denne Kilde, at den ene Digtergeneration efter den anden tyr til den? Men denne skotske Bondedigtning har i hele Professor Paludans Afhandling kun syv — siger og skriver 7 — Linier.

Og hvad nu vor egen Litteratur angaar, saa savner man Poul Möllers udødelige „Lægdsgaard“, uden Sammenligning en af de selvstændigste Bondeskildringer i det nittende Aarhundrede, og endda en af dem, som man, alene for dens store Popularitets Skyld, frem for alle kunde ønske at faa indordnet i Kredsen af nærtstående Skildringer. — Fra det attende Aarhundrede savner man Storms Dialektviser; selv om de hver for sig ikke er betydelige, betegner de dog en ejendommelig Begyndelse af noget, der først langt senere voxer frem til Frodighed; tænk f. Ex. paa Garborgs *Haugtussa* (der heller ikke er medtaget). Det samme gælder Evalds *Landsbyhøjtiden*, der er en ligefrem Forudsætning for Thaarups Idyller, men som tillige har rent drachmannske Toner („Jeg sætter min Hat saa højt som den bedste“ o. s. v.).

I det hele har Forf. her som i Afhandlingen om Stilen forholdsvis mindre Interesse for det historiske. Man faar ved Gennemlæsning af Afhandlingen jævnlig en Fornemmelse af, at havde han set mere paa Historiens Udviklingsgang, med dens uundgaelige Pendulsvingninger, nu til højre og nu til venstre, vilde Dommen muligvis ikke være falden saa streng ud.

Om denne, om Professorens Mening, er man som sagt næsten aldrig i Tvivl. (Det gælder dog ikke Omtalen af Chr. Winthers Træsnit; disse faar en særdeles smuk og hjertelig Omtale med en klar og retfærdig Fremhævelse af, at deres idealiserede Karakter, som saa mange har taget Anstød af, ganske naturlig hænger sammen med deres poetiske

Form, og at de i Virkeligheden indeholder flere ægte Billeder af dansk Bondeliv; senere nævnes Træsnittene imidlertid, som det synes, kun for at snærte til dem; ja, saa vidt gaar Forf., at han stempler Idyllen overhovedet som „mer eller mindre uægte“. — Hvad Forf. derimod kun alt for sjældent giver, er en Begrundelse af Dommen, de Principer hvorefter der dømmes. Naar saaledes Blicher flere Gauge fremhæves som den, der skildrer Bønderne paa den rette Maade, ja, saa kan man jo godt være enig med Forf., men man vilde sætte Pris paa, at han hjalp en til at forstaa, hvorfor just denne Maade er den rette. Enhver Forfatter mener vel om sine egne Skildringer, at de er, om ikke de eneste rette, saa dog „rette“; men Ulykken er, at Meningerne er saa forskellige. Da Asbjørnsen og Moe kom med deres første norske Folkelivsbilleder til Collets, satte Fru Collet sig strax hen og skrev en lille Fortælling for at vise de to unge Forfattere, hvad der var den rette Maade at skildre norske Bønder paa. Hun var dog en klog Dame med megen Sympati for og mangeaarigt Kendskab til Bønderne; men Asbjørnsen og Moe mente alligevel, at deres Maner var den rette — for dem i al Fald, og der er mange Læsere, som linder, at den ogsaa er den rette for dem. Mon ikke de forskellige Bondelivsskildrere saaledes hver har sin Opgave, og hver faar sin Del af Publikum i Tale, saa at de alle i Grunden mer eller mindre skriver paa den „rette Maade“?

Naar man har gennemlæst den hele Afhandling en eller to Gange, — det kan man gøre med Udbytte — saa skilles man fra Professoren med den Følelse af Taknemlighed, man ikke kan andet end nære overfor en saa kyndig og flittig Arbejder, og tillige med en Følelse af Respekt overfor en saa ærlig og uforbeholden Dommer. Kun, som sagt, med et lille Ønske om, at man var bleven delagtiggjort i Dommens Præmisser.

Ida Falbe-Hansen.

JOHANNES EWALD OG LOTTERIET.

Man maa indrømme de strenge Moralister, at Lotteriet er en umoralsk og uværdig Institution at opretholde i en moderne Stat; til dets Forsvar kan man fremhæve, at det er et Middel for mange til at sætte et Strøg af Rosenfarve paa Tilværelsens blege Kinder; det er for Folk, der har jævnt god Indtægt eller i hvert Fald deres Udkomme, saa de kan vinde Aaret rundt, uden at de har nogen Udsigt til nogensinde at naa op i en højere Velstandsklasse ad normal Vej, en Chance: man skal række Lykken Haanden. Det er en Smule Kryderi, der ingen Skade gør, en Stimulans for dem, der ikke tyer til farligere og kostbarere Midler.

Digterne har, saalænge Lotterierne har eksisteret, været ivrige Støtter af Institutionen; selv en sober Natur som Henrik Ibsen ses af Brevene til Hegel at have spillet paa et Nummer. At Johannes Ewald, en Fantast og Pengespreder, har sat adskillige af sine Dalere i Tallotteriet, kan der ikke være Tvivl om. Et direkte Vidnesbyrd haves i Brev til Spen-

strup af 6. Jan. 1774; Digteren beder her sin Ven, at han vil besætte en Terne for ham i Tallotheriet (der var oprettet 1771 og overgik til Staten 1773). De Tal, han har udset sig, er 8, 19, 73.

Man vil se, at disse Tal danner en Datering; de betyder den 19. August 1773. Hvad mærkeligt der har været ved denne Dag, kan jeg ikke oplyse; maaske er det er Fødselsdag; eller den er paa anden Maade en Mærkedag — knyttet til en Begivenhed i hans Liv eller i hans Produktion.

I Overensstemmelse hermed kan en Talgruppe i Randen af Manuskriptet til Fiskerne forklares.

Den ser saaledes ud: 1, 7, 9, 17, 77, 79, 71, 19. Man vil se, at den falder i to Afdelinger: først de grundlæggende Tal: 1, 7, 9. Derpaa en Række Kombinationer af disse.

Kombinationerne er fem i Tallet; jeg antager, at disse fem Tal er Lotteri-Tal; de danner tilsammen en Kvinterne, som Ewald har ønsket at besætte. At dette forholder sig rigtigt, bestyrkes ved, at ingen af Kombinationerne indeholder 9 som Begyndelsestal; i Tallotheriet var det højeste Tal, der kunde besættes, 90 (Gamle Ole!); for Talforbindelserne 91, 97, 99 havde han altsaa ingen Brug.

Af de andre tænkelige Kombinationer mangler kun een, nemlig Fordoblingen 11, hvorimod 77 er medtaget.

Men kunde, i Analogi med Tallene i Brevet til Spendrup, mene, at der i de valgte Tal skjulte sig en Datering: $17/9$ eller $19/7$. Dette er imidlertid ikke Tilfældet, hvad Ordenen af Kombinationerne viser. Hvis nemlig de tre første Tal, 1, 7, 9, betegnede en Dato, vilde Digteren sikkert have gaaet systematisk frem: først nedskrevet Kombinationerne med 1 forrest og dernæst dem med 7. Naar han i Stedet for har Tallene i Rækkefølgen 17, 77, 79, viser dette, at det er Aarstallet 1779, han har for Øje. Han tager først de tre Talsammenstillinger, der naturligt fremgaar af selve Aarstallet, og supplerer dem derefter med to endnu: 71 19. Herved forklares det, at han har medtaget Fordoblingen 77, men ikke 11; 77 findes jo i Aarstallet.

Grunden til, at Johannes Ewald valgte at prøve Lykken paa Tal, formede af Aarstallet 1779, har sikkert været den, at i dette Aar skulde hans Hovedværk, Fiskerne, forelægges Offentligheden. Det Tal maatte der være Lykke ved!

Hans Brix.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DANMARKS HELTEDIGTNING

Axel Olrik. *Danmarks heltedigtning*, en oldtidsstudie. Anden del: *Starkad den gamle og den yngre Skjoldungsrække*. Kbh. 1910. G. E. C. Gad's forlag.

Atter har Axel Olrik ydet et stort Bidrag til Forstaaelsen af vor gamle Heltedigtning. Med sædvanlig Finsans, Grundighed og Alsidighed har han fordybet sig i en ny Række Digte og Fortællinger fra Nordens Oldtid, særlig som de foreligger i Saksens Gengivelse. Han trænger ind i hvert Sagnleds særlige Karakter. Under hans Vejledning ser vi, hvorledes den samme Person i forskellige Digterfrembringelser behandles fra forskellige Synspunkter og i vidt forskellige Situationer.

Der kan ikke i de enkelte Digte og Sagn ses nogen stærk Stræben efter at bringe indbyrdes Overensstemmelse til Veje mellem de forskellige Sagndeles Fremstillinger. Naturligvis melder der sig uvilkaarligt nogen Overensstemmelse mellem Sagndelene som Følge af den yngre Digters Kendskab til det ældre Digt; men det bliver snarere en Overensstemmelse i Karakter end en nøje Sammenhæng i Begivenhedsrækken. Det er derfor ikke altid, ja kun undtagelsesvis, at man ud af de forskellige Fortællinger om en Helt kan danne en samlet Livshistorie, hvor Sagnled uden Modsigelse følger sig til Sagnled. Den Enhed og Sammenhæng, Olrik søger i de forskellige Sagn om en Helt, er som at følge et Kim under dets Udfoldelse til den fuldfærdige Plante. —

Dog kan en Sagnudvikling ikke anskueliggøres i Form af et Stamtræ, paa samme Maade som en Sprogudvikling fremstilles. En Sagnudvikling har ikke den Fasthed; den kan snarere anskueliggøres som en Aa med alle dens Tilløb og Forgreninger. Fra Hovedkilden rinder Strømmen frem, men snart strømmer ny Bække til. Vandet fra Hovedaaen og det fra Biaaen kan en Tid lang følges i samme Strømleje, saaledes at hvert Vand beholder sin oprindelige Karakter og Farve; men saa blandes de, den forenede Strøm deler sig i forskellige Grene og danner Øer, eller en Gren kan forvilde sig fra Hovedstrømmen over til et helt andet Vandløb. Som oftest gaar det saadan, at den mægtige Sagnstrøm til sidst deler sig i et stort Delta; nogle Grene falder i fuld Kraft og Majestæt ud i Sagenes Verdenshav, andre Grene taber sig i Pytter og Sumpe.

At følge en saadan Sagnstrøm i alle dens Enkeltheder kræver en overordentlig Alsidighed og Agtpaagivenhed. Naar et Sagnled er fortalt, afhjemler Forf. saa vidt muligt alle dets enkelte Træk, idet han inden

for et bestemt Omraade eller inden for en begrænset Tid eller inden for en Kulturperiode finder Tilknytninger og Ligheder, saa vi ser hvert Træk i et Perspektiv af sammenhørende Forestillinger. Derved fastslaas det omtalte Træks Sted, Tid og Livssyn.

Et af Hovedpunkterne i Bogen er at forklare den Kendsgerning, at et stort Stykke af Skjoldungernes Historie i Virkeligheden kun handler om Starkad i sit Forhold til Kongeslægten, medens alt andet i Kongernes Liv overspringes. Dette og hermed sammenhørende Emner behandler Forf. saaledes, at han undersøger hvert Digt og hvert Sagndrag i dets Forhold til den Tid og det Sted, det er knyttet til. Han bestemmer dets „Synskreds“.

For at give en Forestilling om Værkets Omfang og videnskabelige Fremgangsmaade, skal vi fremstille nogle af dets Hovedtræk og Resultater:

Hovedkilden for vort Kendskab til Starkad er Saks Historie. Granskningen af Sagnstoffet tager ved med Ingjaldskvadet. Først søger Forf. at udskille og paa Nutids-Dansk genskabe det olddanske Digt, der har foreligget Saks. Ved indgaaende Kendskab til baade Oldtidens og Middelalderens, særlig Saks, forskellige Tankegang og Udtryksmaade er hans Blik skærpet til at se, hvad der maa have hørt til Olddigtet, og hvad der skyldes Saks Bearbejdelse, stundom Misforstaaelse. En Vending hjemles som ægte ved at sammenholdes med lignende fra den Oldtidsdigtning, vi har i den oprindelige Form. Med „Kulturtræk“, Omtale af Genstande og Drag af Levevis gaas der frem paa samme Maade.

Ingjalds tyske Dronning skænker Starkad sit Hovedbind af Guldtraad, og dette — blandt meget andet — vækker Starkads Harm. Et sligt Optrin er kun forstaaeligt, naar det henføres til en Tid, da baade Mænd og Kvinder kunde bære saadanne Hovedprydelser, altsaa hører det ikke hjemme i Middelalderen, da kun Kvinder bar Guldlad. Men paa den anden Side maa Optrinet stamme fra en Tid, da det var en ny Mode her i Norden at pynte sig paa denne Maade, eftersom det vækker den gammeldags Starkads Afsky. Dette fører til en Undersøgelse af Tidspunktet for Hovedbaands Komme til Norden. Omtale af Hovedbind i Skjaldekvad, Hovedbaands fundne i jyske Grave, Mønter med baandomvundne Hoveder, Billeder med Hovedbind fra andre Lande drages da ind i Undersøgelsen for at bestemme Kulturfænomenets og dermed Digtets Tid. Og noget lignende sker med andre Kulturminder i Digtet. Med poetisk Sans efterfølger Forf., hvad videnskabelig Fremgangsmaade har bragt ham af Resultater. Genskabelsen af Digtet er paalidelig, sand og kraftfuld. Saaledes genopstaar i Nutidsdansk dette Digt, som A. O. henfører til det 10de Aarhundredes Danmark. Dets Hjemstavn fastslaas ud fra den Kendsgerning, at dets Synskreds er dansk og intet andet. Dets Alder ses af dets hedenske Gudetro, af det før omtalte Hovedbaand, og af den Omstændighed, at det maa være digtet til et Folk, der efter en voldsom Kraftudfoldelse under de ældre Vikingetog er faldet hen i Fred og Velleverd.

Den første Spire, vi kender, til Starkadskikkelsen findes paa det Sted i Beowulf hvor den gamle Hadbardekæmpe ægger en Landsmand til

Hævn og dermed afbryder den Forsoning mellem Danerne og Hadbarden, som skulde iværksættes ved, at Ingeld ægter Hrodgars Datter. I „Ingjaldskvadet“ er dog sket den Forandring, at den, der ægges til Faderhævn, er Ingjald selv, og at Hadbardenes gøres til Daner, medens de oprindelige Daner nu bliver Saksere.

Der foretages en indgaaende Undersøgelse af Ingjaldskvadets Indhold, og der gøres Rede for, hvad Digtet fortæller, og hvad det ikke fortæller, idet det gælder om ikke til det foreliggende Kvad at overføre Forestillinger, der kendes fra andre Kilder, men ikke findes i dette. Starkad er den typiske stærke Kæmpe, Udtryk for Forfædrenes krigerske og haardføre Liv; men han optræder i Ingjaldskvadet kun som Deltager i de gamle Kongers Krigerfærd, ikke som selvstændig Kæmpe med særlig Daad. Det bliver en følgende Digtningens Sag at skaffe Starkad de personlige Oplevelser. For Ingjaldskvadets Digter er Hovedsagen at faa sit eget Livs-indhold frem: en kraftig Formaningstale til sin egen slappe Samtid og et Billede af den mandige Fortid med Hirdens Troskab mod Kongen og det hærdende Vikingeliv. — Det vises, at saadanne Toner hører naturligt hjemme i Harald Blaatands Tidsalder. Maaske er Harald Blaatand selv — i hans Stilling over for den ny Sæd og Tyskland — Forbilledet for Ingjald.

Ingjaldskvadet fremkalder Digtning efter Digtning med Starkad som Hovedperson, — først Helgakvadet, hvor Starkad vækker Kongedatteren til Følelse af sin Værdighed, ligesom han i Ingjaldskvadet har ægget den unge Konge til at øve sin Pligt. Ogsaa Helgakvadet tager Sigte paa sin egen Tids Letfærdighed. Og dog har hvert af de to Digte sit særlige Liv og sin Tanke. I det yngre Digt har Starkad et Ry og en Myndighed, — som han tydeligt skylder sin Besyngelse i det ældre Digt. I Følge sin Optræden i Ingjaldskvadet gøres Starkad i Helgakvadet til Kongedatterens Fosterfader.

Slægtskabet mellem de to Kvad er saa tydeligt og saa nært — ogsaa i den ydre Bygning —, at det yngre maa være en Nyskabning baade i Form og Indhold med umiddelbar Tilslutning til Ingjaldskvadet. Og der kan ikke — som Forf. mener S. 55 — ligge en Prosafremstilling til Grund for Helgakvadet.

Helgakvadets Kulturpræg vidner om, at det ikke er meget yngre end Ingjaldskvadet.

Det næste Led i Digtningen om Starkad er Prosafortællingen om hans Kamp paa Heden, hvor han fælder Angantyr og hans Brødre. — Her holder Starkad ikke, som i de alt nævnte Digte, Forfædrenes Dyd frem for en blødagtig og letfærdig Slægt; men han søger at virke ved sit eget Eksempel, ved sine egne Beviser paa Kraft og Hærdelse. Denne Fortælling bygger paa Helgakvadet; Forudsætningen er det fortrolige Forhold mellem Helga og Starkad, som findes i det. „Det er kendeligt, at Starkad her har fortsat den Vækst, hvis Begyndelse vi har kunnet følge i Beowulf, Ingjaldskvadet og Helgakvadet. Nu er han paa en ganske anden Maade bleven Hovedperson“. — Fortællingens Tilblivelse sættes til Tiden 980—1050.

Forf. mener, at selv ikke noget af Bimomenterne i denne Fortælling med Sikkerhed kan göres yngre (S. 64). At et Digt med sin faste Form i et Par Hundrede Aar kan rumme nøjagtigt det samme Indhold, er en let fattelig Sag. Efter min Mening stiller det sig mere tvivlsomt med en Prosafortælling; jeg vilde kalde det et underligt Træf, om ikke i saa lang Tid noget blev lagt til, og andet blev trukket fra, i hvert Fald af Bimomenter. Medens Forf. saaledes (S. 68) mener, at Aftrykket af et stort menneskeligt Legeme paa en Sten paa Rolyng er Udgangspunktet for hele denne Fortælling, synes jeg, det kunde være nok saa rimeligt, om dette Stedfæste var kommet til i senere Tid, — saadan som der saa tit knyttes Stedfæste til navnkundige Helte. De Eksempler paa Stedfæste, Forf. nævner lige bag efter, tyder paa at Sagnene i disse Tilfælde har været til før Stedfæste. „Dødskvadet“ fortæller, at Sporene af Kampen (mod Brødrene) endnu ses paa Stedet, der ædt af Starkads Indvolde aldrig grønnes paa ny. Dette Sagntræk kan jeg ikke — som Forf. — opfatte som en udvidsket Gengivelse af Stedfæstet med Stenen. Det ene kan i og for sig være lige saa gammelt som det andet; men Sagnet om, at Stedet aldrig grønnes, eger sig til Brug i et Digt. Sagnet om Stenen eger sig til Brug i en Prosafortælling.

Forfatteren af „Starkads Kamp paa Heden“ har fra svensk eller norsk Sagndigtning laant Sagnet om Hjalmar og Ingeborg og Holmgangen paa Samsø, idet han overførte Örvarods Rolle paa Starkad, og beholdt Angantyr og hans Brødre uden Forandring. Helge og Helga minder lidt om Helge Hundingsbane og Sigrun. Naar Starkad sidder i Snevej, og renser sig for Utøj, mindes vi om irsk Heltedigtning. — Sagnet om Starkads Haardførhed i Døden har efter Forf.'s Opfattelse bevirket, at de mange Træk af Haardførhed er blevet flettet ind i Fortællingen om Kampen paa Heden. — Hans Personlighed bliver stadig fyldigere. Han har nu faaet sin store Daad.

I Fortællingen om Starkads Sejr over Sakseren Hama omtales Starkad som gammel og udslidt. Denne Daad udføres under Kong Frode, og skulde der være Tidssammenhæng med Fortællingerne om hans Optræden under Kong Ingjald, maatte vi vente, at Starkad i Hama-Kampen var ung og kraftig. Men saadanne Tids-Hensyn tager Sagndigtningen ikke. Den tænker sig ikke de enkelte Sagdele ind i en sammenhængende Livsskildring. Det er den kendte Starkadsskikkelse fra ældre Digte, man lader gaa igen i denne Nydigtning, — uden at tage Hensyn til Tids-sammenhæng med de øvrige Sagn. Hamasagnet i denne danske Skikkelse henføres til sidste Menneskealder af 10de Aarh.; det „svarer paa een Gang til et nationalt Krav om, at Danmarks ypperste Kæmpe skal kue Sakserne, og til et episk Krav om, at Starkad i sin egentlige Manddomstid og knyttet til Frode skal have udført mindeværdig Stordaad“. — Dets Sammenhæng med Uffesagnet er lige saa tydelig som med Ingjaldskvadet.

Med levende Sans for den Forskel i Indhold, der maa fremkomme ved Forandring i Digtform, d. v. s. ved Overgang fra Vers til Prosa, behandles den Sværm af Sagn, der knytter sig til de alt omtalte, eller

fremtræder som deres Aflæggere i yngre Kilder. — Hermed er den danske Starkaddigtning gennemgaaet.

Den norsk-islandske Starkaddigtning er i mange Maader forskellig fra den danske. — Bag Saksens Skildring af Starkads Ungdomsliv, mener Forf., at der ligger et norrønt Digt, som han kalder Ungdomskvadet; maaske har det været ledsaget af Prosastykker. Ungdomskvadet skildrer i Enkeltheder det Vikingeliv, som Ingjaldskvadet fortæller, at Starkad har ført i sin Ungdom. Ungdomskvadets Indhold er frembragt for at udfylde Ingjaldskvadets Antydninger. Men Digteren har ikke selv skabt disse Begivenheder. Ungdomskvadet stammer lige saa lidt som noget andet af de bevarede norsk-islandske Starkad-Kvad (Braavallakvadet, Dødskvadet og Vikarsbalken) fra den hedenske Tid; men nogle af Optrinene kan være tagne i Arv fra Digte, der nu er tabte. Skönt Digte som Ungdomskvadet og Dødskvadet er blevet til i Norge, ligger deres Indholds Synskreds hovedsagelig i Egnene Øst for Østersøen. Saaledes nævnes i disse Kvad som Starkads Modstandere: Vazi, Hama og Visinn. Olrik mener, at de er Opnævnerne for tre finske Folk: Vadja, Häme og Visu, som Nordboerne stred imod i Vikingetiden. Paa sine Tog Øst paa er Starkad efter de samme Kvad i Følge med en Høvding Vin. Forf. mener, at denne er Opnævner for Floden Dyna (Vein), der førte Hundreder af nordiske Skibe ind i Rusland. Han finder, at det er klart, at der forud for de nu kendte norske Digte om Starkads Vikingeliv har været et eller flere Kvad, der med indgaaende Kendskab til Østeuropas Forhold fremstillede Starkad som banebrydende Sejrherre paa de Omraader, hvor senere Nordboerne naade frem (S. 104). Derfra stammer da Vazi, Hama, Visin og Vin i de senere Digte. De Personer og Begivenheder, som kun omtales i eet af Starkadkvadene, er derimod af yngre Oprindelse. — En enkelt Afspejling af en Kamp mod den græske Kejser er bevaret som Lævn i Vikarsbalkens Kongenavn Sisar. Forf. mener, at der intet er i Vejen for at henlægge disse østlige Starkadskampes Tilblivelse til Nordboernes første Optræden i Rusland omkr. 860. Kampene svarer bedst til Nordboernes „Synskreds“ i Østen ved den Tid.

I Ungdomskvadet har Starkad som Viking faaet fire paa hinanden følgende Hævdinge; dette skyldes naturligvis en Sammenstykning fra forskellige ældre Digtninge om hans Vikingefærd. Hake er Vikingerepresentant for Danmark, Vin for Østervegskampene, Vikar for det sydvestlige Norge og Beinunc en norsk Gentagelse af Ingjaldskvadets Hake. Ungdomskvadet viser i Fortællingen om Toget mod Hugleik Ringeagt for Gøglere og Spillemand. Af den Grund kan det først være fra omkr. 1150.

Den norrøne Fremstilling af Starkads Liv faar sit væsentligste Særpræg gennen Fortællingen om hans Niddingsværker. Niddingsmotivet er udgaaet fra Fortællingen om, at Starkad svigefuldt myrdede Kong Ole. Naar det i Skjoldungesaga fortælles, at Ole var Konge i Upsala, er det vist mindre oprindeligt. Starkads mange Ophold i Upsala er i Virkeligheden afledede af hans Optræden i Lejre. Upsala er til at begynde med blot det Sted, hvor man lader Starkad opholde sig, naar han intet har at gøre i Lejre.

Kvadet om Starkads Død stammer fra Telemarken, ligesom det noget ældre Braavallakvad. Dødskvadet er blevet til henimod Aar 1100. Kraftigere og betydeligere end dette Kvad virker Prosafortællingen om samme Emne. Olrik finder i Navnene Hather og Starkad, i Fortællingen om, at Starkads Hoved bider i Græsset efter hans Død, og i Beretningen om, at han selv køber sig en Banemand, ældgamle Minder om virkelige Forhold og Tildragelser hos Daner, Hadbarder og Heruler. — Starkads Død er ikke blot hos Sakse, men langt ned i Tiden knyttet til Egnene ved Rönneaa i Skaane. Hertil er ogsaa Kampen mod Angantyr og hans Brødre henlagt. De paa denne Egn hjemmehørende Starkadsagn giver Helten et jætteeagtigt Præg (Aftryk i Stenen osv.). Fortællingerne om Starkads Død har suget Næring af Sagn om Jætter og gamle Kæmper. Forf. sætter Dødssagnets Motiver til en meget høj Alder, ja som Udgangspunktet for hele Sagndigtningen om Starkad.

En norsk Sagngruppe fortæller, at Starkad har en jætteeagtig Stamfader, og at han tjæner og sviger Kong Vikar. Stamfaderen hedder Starkad Aludreng. Tilnavnet betegner ham vist som en Vandtroll. Paa Grund af sin Styrke er denne blevet kaldt efter Helten Starkad; til Gengæld har Helten Starkad faaet noget af Jættens Væsen. — Noget helt nyt i Starkaddigtningen er Odins Indgriben i Heltens Skæbne i Fortællingen om Vikars Død. Dette Sagn maa være blevet fortalt, før Starkad bragtes i Forbindelse med det. Da Starkad er trængt ind i det fuldfærdige Sagn, er der kommet noget uklart over hans Stilling i det. Det er Fortællingen om Starkads Svig mod Ole den frøkne, der har øvet Indflydelse paa Vikarsagnet og bragt Starkad ind i det. Dette maa være sket omkr. 1100. — Vikarsagnet fremstilles i det yngste af Starkadkvadene, Vikarsbalken. Den opregner en hel Række Heltebedrifter og Begivenheder. Nogle fortæles udførligt; andre antydes kun. Der gøres opmærksom paa, at det almindeligvis er de udførligt fortalte Partier, der er Digterens Nyskabning, medens de blot antydende er Gengivelser af ældre Fremstillinger. — I de udførlige Partier gør Sagastilen sig gældende nu i denne sene Tid.

Olricks Behandling af Starkadkvadene viser, at der er en ubrudt Forbindelse mellem den gamle Eddadigtning fra Oldtiden og Heltedigtningen fra Middelalderen, selv om yngre Smags- og Litteraturretninger gradvis øver deres Indflydelse paa denne. Vikarsbalken er det yngste Starkadskvad, snarest fra Tiden 1134—39, idet der er Sammenhæng med Ivar Ingemundssöns Sigurdsbalk; — „men der er intet Brud i Æmnets Behandling, Overleveringens Traade kan følges hele Vejen tilbage indtil de første Østerleds- og Lejrekvad“.

I de magre islandske Meddelelser om Starkad indtil 1250 er det en begrænset Gruppe Starkadmotiver, der stadig kommer igen; Braavallaslaget er velkendt, ligesaa Ungdomshistorien; men Kendskabet til Lejrekredsen er ufuldstændigt. — Jeg synes dog, at de spredte islandske Notitser om Starkad kunde tyde paa et større Kendskab til hele Starkaddigtningen — ogsaa Lejrekredsen — end Forf. vil indrømme. Medens disse ældre Starkadmotiver imidlertid opløser sig, bringer den unge Vikarsbalk et nyt Opsving i Starkadfortællingerne paa Island. Navnlig ynder man at stille

Oldtidens to største Helte, den ædle Sigurd Faavnesbane og den troldeagtige Starkad, over for hinanden til Sammenligning.

Forf. har nu fulgt Starkads Bedrifter i 1000 Aar, lige fra den angelsaksiske Fortælling om, at Hadbardekongen Ingeld ægges til at forny Fejden med Danerne, og til de skaanske Sagn, der fortæller om Beviserne paa Sterkkarls Styrke.

Men Olrik nøjes ikke med at følge Starkadskikkelsen paa alle de bugtede Veje i dette lange Tidsrum; han følger ogsaa de Spor, der fra Starkad fører over til andre Sagnskikkelser. Han viser saaledes, at hele Sagnrækken om „de yngre Skjoldunger“ er affødt af Starkaddigtningen. Kongerækken Dan, Frode fredgode, Fridleif, Frode og Ingjald holdes sammen af en indre Sammenhæng, ikke som Følge af nogen historisk Virkelighed. Ingjald og Frode er gamle Hadbardekonger, som først gennem Starkaddigtningen gøres til danske Konger. Stamfaderen Dan er en Opnævner efter Rigets Navn. Frode fredgode er af mytisk Oprindelse. Fridleif har vel fra først kun været til som Frodes Fader. Det er den poetiske Behandling, der har samlet alle disse Konger til een Gruppe. Det er Ingjalds Liv, saaledes som det fremstilles i Ingjaldskvadet, hvor Starkad ægger den unge Konge til Faderhævn, der er hele Digtningens Tyngdepunkt. Den danske Overlevering har bedst og tydeligst bevaret dette oprindelige Forhold. Men de norrøne Kilder viser ved nøjere Eftersyn det samme.

Ingen ægte Kilde kender mere end een Kong Dan, ham der gav Riget Navn. I Starkadssagnenes Ætgruppe er Dan Rigets Grundlægger. Det selv samme Sagn, som fortælles i Skjoldungesaga om Kong Dans Højsætning, er i vore Dage knyttet til Kong Dans Høj ved Viborg. Og dette Sagn svarer paa en mærkelig Maade til Viborgegnens Grave fra Vikingetiden med Vaaben og Heste. Til Viborg hører ogsaa Daneryge, den store Sten, hvor først Dan og derpaa de senere Konger hyldedes. Dan paa Stenen betegner den folkekaarede Konge. Hvis Virksomhed er som Statsstyrer og Landeværger, men ikke som egentlig Krigshelt. Derved er han i sin Karakter knyttet til den yngre Skjoldungerække, der helt igennem har samme Ideer om Samfundsliv og Rigets Hævdelse.

Frode fredgode er i den yngre Skjoldungerække den, der giver den sikre Samfundsordning.

I sin Oprindelse gaar alle Sagnene om Frodes Død tilbage til en Fortælling om, at et Vilddyr, Mysing, kommer op af Havet og stanger Kongen ihjel. Med sædvanlig fin Forstaaelse klargør Forf. her, at med Ændring af Digtart kræves nyt Snit paa Sagnstoffet. Hvad der i et Stedsagn er æventyrligt-overnaturligt, maa i Heltedigt omsættes i menneskeligt-heroiske Træk.

Gennem Sagn og Agerdyrkningskikke fra Finland, Norden og England, ja fra fjærne Egne af Jorden vises, hvorledes Afgrødevætter kan gaa over til at blive Stamfædre for Kongeslægter. — Det er en af den Slags Undersøgelser, hvor den unge Folkemindengranskning øver sit kække Mod og sine endnu kun halvtprøvede Kræfter. Der er ingen Tvivl om, at der her er en Boldgade, hvor der vil vindes smukke Sejre. Men i

adskillige Tilfælde vilde man føle sig tryggere over for den enkelte Under-søgelse, hvis Gennemgangsleddene og hele Afhjæmningen kunde hentes fra et stærkere begrænset Omraade, — i Stedet for, at de søges i vidt adskilte Egne og Tider og gennem Ligheder, der ikke altid er slaaende. Maaske kan det gaa andre som mig: man rives med; men saa kan man stoppe og spørge sig selv, om man ikke til Tider lader sig bestikke af den glimrende mangfoldige Viden og den dristige Sammenstillings-Evne. — Dog, der er saa meget, der falder godt i Traad.

Forf. mener da, at Frodes Jordfæstelse fra første Færd er Afgrødevættens, det sidste Negs, Begravelse. Frodes Død og lange Ligfærd er Heltedigtningens Omformning af Afgrødevættens Død for Leen og af de Optog, der i den Anledning foretages i Høsten.

Sagnet om Guldringen, som Frode henlagde paa Alfarsej, er indvandret her til Landet i det 10de Aarh., da der sker en stærk Samfundsordning og Lovgivning i Sammenhæng med fremmed Kulturpaavirkning. I dette Sagn opstilles Retssikkerhed som et Ideal, og Frode göres derfor ogsaa til Lovgiver. De Love, der kaldes Frodes Love, gaar i tre Retninger. De er dels en Lov om Tyveri, dels en Hirdlov, dels en gammel dansk Hærlov. — Den mytiske Stamfader Frode er i den store Frodesaga, der omfatter det meste af Saksens 5te Bog, blevet en Hersker og Erobrer i stor Stil.

Dog er Frode til at begynde med en ren Bifigur, medens Hovedpersonen her er Erik maalspage. Fortællingerne om ham er i romantisk Sagastil; men de har dog en vis Forbindelse med Heltesagnene om Starkad, idet en sløv ung Konge i bægge Tilfælde vækkes ved Hovedpersonens hvasse Tunge og raske Daad. Starkaddigtningen har i Tankegang og Enkeltræk af Handlingen præget Digtningen om Erik maalspage, selv om denne maa kaldes ret oprindelig i sin Opfindsomhed. — Paa nogle Punkter finder vi den Berøring med keltiske Forestillinger, der er almindelig i de tidlige Helte- og Æventyrsagaer. Fortællingen om Erik maalspage er blevet til i 11te Aarh.

Derimod er den sammenhængende Fortælling „den store Frodesaga“ nylavet; det er en „Lyvesaga“ fra 12te Aarh. Et ældre Kvad om Hunkampen er overført fra Angantyr og Goterne til Frode og Danerne. Paa samme Maade tages Heltesagn og romantiske Optrin rundt omkring og flettes ind i Fortællingen. Til er det ikke overleveret Sagn- eller Æventyrstof, der forekommer i Frodesagaen, men Træk fra Absalonstidens Venderkampe. Navne som Strunik og Olimar er lette Omdannelser af Navnene paa en vendisk Kæmpe Strumik og en vendisk Konge Otimar, imod hvilke Danskerne kæmpede i Aaret 1171. Erik maalspage og Frode svarer til Absalon og Valdemar. Sagaens Digter maa bevidst have haft Absalon til Forbillede for sin Hovedperson. Sagaen er blevet til under det umiddelbare Indtryk af Begivenhederne i Aaret 1171 og de forudgaende Aar. Forfatteren er islandsk: men de omhandlede Forhold er danske, og Tilhørerne har været danske. Forfatteren hed Arnald Thorvaldssön. — Til Trods for den Vilkaarlighed, hvormed han farer frem over for gammelt Sagnstof, er der dog, som Forf. siger, „en ubrudt

Sagnudviklingskæde fra den første dunkle Stamfaderskikkelse indtil denne meget „historiske“ Frode den fredgode“.

Det er uundgaeligt, at der i saa vidtspændende en Udvikling med saa mange ny Synspunkter som Orlriks Bog er Steder, hvor man ikke føler sig fuldt overtydet af Forf's Anskuelser og Beviser. Jeg skal fremdrage nogle Partier, hvor jeg finder, at Problemerne endnu ikke er helt løste, hvor Anskuelser, der afviger fra Forf.s, med Grund kan gøres gældende.

„For den rige danske Starkaddigtning i 10de Aarh.“, hedder det, „har Vikingekredsen været af yderst ringe poetisk Værdi — —; men i 11te og 12te Aarh. har norske Skjalde taget den op — modtagende den i Arv fra nordiske Vikinger i Østen — og har ved at indpode Motiver fra Lejrekredsen skaffet den større Fylde“. Vikingekredsen skulde være bragt til Norge ved dette Lands Forbindelse med de østlige Nordboer, særlig ved Harald haardraades Ophold i Rusland. Forf. mener, at der maa have været et Kvad, der indeholdt Minder om Nordboernes Indtrængen i Rusland ved Aar 850, som fælles Kilde for Dødskvadet og Ungdomskvadet i deres Besyngelse af Starkads Vikingeliv i Østerveg. — Denne Vikingedigtning om Starkad, der skulde være opstaaet i meget gammel Tid blandt Nordboerne i Rusland, maa jeg stille mig tvivlende overfor. Det er vist overflødigt at tænke sig en østnordisk Kilde, der skulde have tilført den norske Starkaddigtning Østervegsbedrifterne. Det forekommer mig, at Østervegstogtene ikke behøver at opfattes som synderlig ældre end eller væsensforskellige fra Fortællingerne om Søkampen mod Ker eller Tilfangetagelsen af Dublins Konge, som Forf. betragter som Nydigtninge fra Tiden omkring Magnus Barfods Vesterhavstog. Eller rettere: Starkads Østervegstog maa, for saa vidt de har afsat Mærker i Braavallakvadet, være opdigtede for dette; men jeg ser ikke nogen Grund til, at de ikke skulde være opdigtede i Norge, uden nogen som helst, hverken poetisk eller historisk, Kilde i Rusland. Østervegstog hører jo til det almindelige norrøne Fortællings-Gods. Baade Gunnar paa Hlidarende og Björn Hít-dœlakappe og Egil Skallegrimssön og andre Sagahelte drager jo paa Østervegstog. Og det er tydeligt nok en almindelig Opfattelse i Sagaerne, at Danske ogsaa stadig gör Tog ind paa Østersøens Kyster. Baade i Njálssaga og i Egilssaga træffer den islandske Viking i Østerveg en eller flere danske Mænd, som hjælper Islænderne, og som Islænderne til Gengæld hjælper mod de fremmede. Det kan snarest være ud fra slige norrøne Fortællinger og Forestillinger, at Starkads Østervegs-Bedrifter er skabt.

Jeg føler mig ikke overbevist om, at der har eksisteret et Ungdomskvad i den Forstand, at det har givet en Oversigt over alle de Bedrifter, der nævnes i Ungdomshistorien. Dertil tager den sig for sammenstykket ud.

I Anledning af Dødskvadets Meddelelse om et Venneforhold mellem Starkad og den unge Hader bemærker Forf.: „Overhoved har den episke Digtning sjælden godt af at tillægge sin Helt for mange personlige Forbindelser, der stiller hans egentlige Stilling i Skyggen. Omvendt er (i Kvadet, modsat Prosafortællingen om Starkads Død) Tanken om Bod for

Ole den fræknes Død ved Hjælp af Guldet slet ikke fremme, — skönt det var en langt rigere digtersk Tanke“. — Her synes der hos Forf. at ytre sig et Krav om, at Digtningsens enkelte Led helst skal stemme overens med hinanden, saaledes at Digthelheden danner som et organisk sammenhængende Hele. Jeg vilde over for et saadant Krav fremhæve, at Digteren af det enkelte Sagnled maa have Ret til at forme det gamle Stof og sætte nyt til efter sin Trang og Evne. Forf. kunde nok enkelte Steder — ved Siden af at rette Blikket mod Sammenhængen i Overleveringen — pege kraftigere paa, hvad der er Nyformning og Nyskabning i hvert enkelt Tilfælde. Thi som det almindeligste kan vi sikkert gaa ud fra, at hver ny Digtning om samme Person betegner noget afgørende nyt enten i Handling eller i Opfattelse eller i bægge Henseender, og at hver Digterfrembringelse er bestemt til at opfattes og forstaas som en Organisme for sig. Vil vi først og fremmest se en ny Digterfrembringelse som Led i den øvrige kendte Sagnsammenhæng, maa vi sikkert give Forf. Ret i det ovenfor citerede. Men mig forekommer det, at man maa tage hver Digterfrembringelse som et Hele for sig uden at kræve Overensstemmelse med andre Sagn om samme Person. — Der har vel nok været fortalt tidligere om Starkads Død; men ikke i den Form som i Dødskvadet. Der er god Mening i, at Dødskvadet ikke har Interesse for et Motiv som det, at det er det samme Guld, der har fremkaldt Starkads Niddingsdaad, som nu volder Starkads Død. For at gøre noget ud af dette Motiv maatte Forhistorien om Kong Oles Død fortælles; men det har ligget uden for Digterens Plan. Hans Emne er den sørgelige Modsætning mellem det, som en Mand har været i sin fulde Kraft, og det han bliver i sin ældelige Alderdom, — det samme der fortælles saa gribende om den gamle Egil Skallegrimssön —; Sagn om Starkads Død har kun været Digteren et Vehikel for hans egen Stemning. Sandsynligvis er Dødskvadets Genfremstilling af tidligere Dødssagn meget selvstændig. Ingjaldskvadet udtrykker sig om Starkads Død paa en saadan Maade, at dette Kvads Forfatter i hvert Fald ikke kan have kendt Starkads Død fortalt paa en blot noget lignende Vis, som det sker i Dødskvadet.

Desuden har Digteren af Dødskvadet maaske ikke kendt Historien om Drabet paa Kong Ole; i hvert Fald tror jeg, at han ikke har kendt det Motiv, at Starkad køber sin Død med det samme Guld, som han har faaet for sit Niddingsværk. — Historien om Kong Ole har jo sin naturlige Slutning der, hvor Starkad dræber dem, der har købt ham til at øve Niddingsværket.

Der er øjensynligt et Modsætningsforhold mellem Dødskvadet og Prosaen om samme Emne. Sakse søger ganske vist at forlige Modsætningerne saa godt han kan. Men man ser let Forskellen, naar man ikke overfører Forestillinger fra den ene Beretning til den anden. For at Modsætningen mellem Prosa og Vers ikke skulde træde for tydeligt frem synes Sakse med Vilje at have udeladt noget af Digtet og indsat Prosa i Stedet. — Medens Olrik opfatter Prosaen som noget oprindeligere og Kvadet som en Udvanding af denne, mener jeg, at Kvadet er oprindeligst, og at Prosaen er skabt for at forbinde Olesagn og Dødssagn.

Forf. mener, at Sagnet om Guldet som Løn for Starkads Niddingsværk er skabt for at forklare, hvorfra Guldet i Dødssagnet har sin Oprindelse, og hvorledes Heltens Livslede og Lyst til at skille sig ved det gennem sin Død er opstaaet. — For mig staar det som en naturligere Tanke, at Niddingsdrabet paa Kong Ole og Starkads Død, som den fortælles i Kvadet, oprindelig har været til uden nogen Forbindelse med hinanden, og at Prosafortællingen om Starkads Død som sagt er skabt ved Hjælp af Jætte- og Kæmpemotiver for at forene de to Sagn. Derved forklares, at Starkads Stilling over for Hader er en anden i Prosaen end i Kvadet, og at i Prosaen de to Motiver Sværdet og Guldet kommer i Vejen for hinanden. I Digtet spiller kun Sværdet en Rolle; Guldet kommer fra Olesagnet. — Prosafremstillingen af Dødssagnet, tror jeg, er skabt under stærk Indflydelse fra Fortællingen om Angantyrkampen, og er yngst af de to Sagn.

Jeg kan ikke tro, at Starkads Død er Udgangspunktet for Starkad-digtningen. Det forekommer mig, at den forholdsvis nære Forbindelse mellem Beowulfkvadets gamle Hadbardekæmpe og Ingjaldskvadets Starkad viser, at Opæggelsen til Hævn er Udgangspunktet.

De forholdsvis faa Steder, hvor man kunde føle sig tilbøjelig til at have en anden Mening end Forf., gör imidlertid ikke stort Skaar i den Glæde og det Udbytte, man har af at følge ham. Det er en lang og bugtet og vidt grenet Strøm, der her er fulgt. Der kan være Grunde undervejs, hvor der ikke er langt mellem Køl og Bund. Der har været Steder med et filtret Net af Grene og Grøde, hvor Øksen har maattet bane Vej. Det er et af de Arbejder, der har krævet mangfoldige Dages Slid og Snilde. Men det er ogsaa en stor Bedrift at have fuldendt en saadan Opdagerrejse ind i et mørkt Fastland. Thi i Olsriks Fremstilling af Danmarks Heltedigtning faar vi den alsidigste, grundigste og paalideligste Behandling af et nordisk Sagnstof, vi endnu har set, — et Værk, der ikke blot inden for nordisk Sagngranskning, men inden for Sagnvidenskaben i det hele taget, er et Hovedværk.

Henrik Ussing.

FRA SPROG OG LITERATUR

„ØNAVNE“

Læsere af „Danske Studier“ husker måske en lille opsats på to sider, „Ønavne“ (DSt. 1909, 204—6), egenlig skreven som en tilgiftsbemærkning til Th. Gravlunds forudgående artikel om Rersø. Den har opnået at blive genstand for en omfangsrig undersøgelse af professor J. Steenstrup (Historisk Tidsskrift, 8 R III 70—78) med det sørgelige resultat, at min „afhandling“ i ingen henseende svarer til de fordringer, der må stilles til en grundig videnskabelig undersøgelse.

Jeg må tilstå at jeg blev noget forbavset ved denne indsigelse på den krænkede videnskabs vegne. Ti det var aldrig faldet mig ind, at jeg skulde have skrevet en sådan afhandling. Min lille hurtigskrevne skitse henstillede til en eller anden navneforsker engang at tage spørgsmålet for om de efter personer opkaldte øer, og den udpegede nogle momenter til opfattelsen af den hele sammenhæng (navnlig den at såvel øer som kyster viser gamle gravhøje, men sene stednavne, — som vidnesbyrd om et nyt „landnam“). Til at levere omfattende bevis for, at der blandt øerne findes sådanne „landnamsnavne“ var ingen grund, da dette allerede er klarlagt i O. Nielsens bekendte afhandling om „Ønavne“ (UJBl. I 168), ligeså af Jak. Jakobsen (Årb. 1901, 169) og spredte udtalelser hos O. Rygh. Hvad jeg gjorde, var kun at nævne nogle af de O. Nielsenske eksempler, deriblandt nogle som jeg tydelig nok henstillede til nærmere overvejelse.

Mod disse få linjer kører prof. S. sit sværeste videnskabelige artilleri op for at skyde dem sønder og sammen.

En trøst for mig er, at træfsikkerheden slet ikke står i forhold til skytsets størrelse og stærke brag.

Der er til indledning hele det „forfærdelige billede af Valdemars-tiden“, som prof. S. pådigter mig, og udfører i alle enkeltheder, fordi han overser at jeg ved „er“ (som er nutid) taler om Valdemarstiden, medens „har ligget øde“ (förrutid) gælder en langt ældre periode.

Jeg skal dog ikke opholde mig herved, men tage selve det navnehistoriske spørgsmål.

1. Sagen har allerførst det pudsige, at jeg til navnerækken fra O. Nielsen kun har føjet et enkelt eksempel (Bosø), og det har prof. S. slet ikke angrebet. Dernæst har jeg sat „?“ ved to andre navne; og dem vil prof. S. også sætte spørgsmålstejn ved. Så anledningen til at fremstille mig som advarende eksempel på navneforskning er allerede af den grund ringe.

2. Prof. S. kaster sig ivrig over den række personnavne, som (O. Nielsen og) jeg har stillet ved siden af ønavnene; og denne gengivelse med dens hele apparat af citater og med de mange „findes ikke“ eller „mere end tvivlsomt“ må for alle ukyndige gøre en storartet virkning. Den lidt mere kyndige vil snart opdage, hvorfra forskellen mellem S.s og vor liste skriver sig. Det er ham f. eks. ganske ukendt at der kan dannes stednavne af personers tilnavn; det er ham ukendt at døbenavne og tilnavne går over i hinanden; og det er ham ligeledes ukendt, at det nordiske ordforråd i ældre tid var langt mere fællesgotisk end senere. Såsnart navnebøgerne eller såsnart hans sproglige kundskaber slipper op, indtræder de særeste ting. Et personnavn som Sámr erklærer han for „mere end tvivlsomt“ (et blik i Landnáma eller andet større islandske skrift kunde belært ham om det modsatte). Om Ramr erklæres noget lignende (skönt O. Nielsen meddeler det med kildecitat, og dets forekomst tillige er behandlet i kommissionsbetænkningen „Dansk navneskik“, medunderskreven af J. Steenstrup). Tilværelsen af Víðir benægtes på det kraftigste (fordi prof. S. ikke véd, at navnet i middelalderen skulde tabe sit -r). Og med værdighed forkynder han, at Lundgrens svenske navnebog hverken har Autbrand eller Eybrand (idet det ikke er gået op for ham, at i en svensk navnebog skulde han søge Øbrand under Ø; — og Lundgrens bog er hidtil kun nået til bogstavet L!).

Alt det positive som prof. S. véd om det til Øbranzø svarende Øbrand er, at det findes i begge de norske navnebøger fra forskellige egne og forskellige århundreder; dette — og en del omsvøb om andre navne — er S.s bevis for navnets ikke-eksistens! Det er end ikke faldet prof. S. ind, at selv om det ikke fandtes i nogen navnebog, og selv om aldrig et menneske var bleven døbt sådan, men kun det enlige Brand eksisterede, — så vilde dog Brand ude fra øen blive kaldt for Ø-Brand, og øen selv kunde da kaldes enten Brandsø eller Øbrandsø.

Ordbøger er en nyttig ting, især når man også ellers kan lidt af sproget.

3. Det er hos alle nutidens forskere fastslået, at de ældste former byder størst sandsynlighed for rigtig tolkning; og i teorien understreger prof. S. dette stærkt. I praksis kasserer han rask væk de ældste former, når de ikke stemmer med den tolkning, som han har dannet sig ud fra yngre kilder:

1) *Øbranzø* (Vald. Jordeb.) „således har øen i Lillebelt sikkert aldrig heddet; dens navn har altid været Brandsø, som endnu i vor tid er øens navn. Det foransatte Ø skyldes enten en skrivefejl eller . . .“. Så sikker har prof. S. været i, at mit måtte være galt, at han ikke engang har slået efter i O. Nielsens afhandling. Han vilde da have fået den oplysning, at navnet ikke blot forekommer i Valdemars Jordebog, men endnu brugtes 1530 (DMag. IV 178 orig. brev). Den tydning af navnet, som han laver ud fra den moderne form, skal jeg siden komme til.

2) *Alfse* (Helmolds navn for Als) kasseres som svarende til navnets tydning som „Alfs-ø“.

3) *Bars* (Vald. Jord.) forkastes for det yngre Barsø, og det for-

kyndes som en kendsgerning at det er opnævnt efter den overforliggende kyststrækning Barsmark, og ikke — som sprogforskere vilde tro — omvendt.

4) For at forklare *Samsø* af tillægsordet „sams“, enig, kasseres formen *Sámsey* i hele den norsk-islandske overlevering, der går tilbage til digte fra 10de og 11te årh.

5) *Eskilsø* (i alle gamle kilder) erklæres for munkepåhit, fordi — ja læseren må forstå det om han kan — der også er en ø ved Langeland der hedder Eskilsø og en i Roskildefjord der hedder Eskensø. Hvad de skulde komme af andet end af Eskil, — véd end ikke prof. S.

Af listens ni ønavne i gamle kilder må prof. S. kassere de ældste former af fem for at få sine teorier til at passe. Men desuden kasseres han også for andre navne de ældste former. Det moderne „Gøl land“ eller „Gøl ø“ foretrakkes for det gamle „Gøl“; og Withæslef rettes til Withesleht i henhold til et sent håndskrift, som prof. S. erklærer for „godt“, men som krønikens udgiver i stærke ord bryder staven over. I hvert fald er den foretrukne form lydlig ganske meningsløs; ti lydforbindelsen *ht* eksisterede ikke i Danmark.

Det er ikke gået op for prof. S., at nutidens sprogforskning ikke sætter sig som opgave at kassere de sprogformer, der ikke passer sammen, og mindst at kassere de ældre sprogformer, fordi de ikke er ligelydende med de yngre; at den opfatter de yngre som udviklede af de ældre, og at fælles lydlove råder i disse og lignende forhold. Når *øen Als* hedder *Alfse* o. 1170 og *Alsø* i 13de årh., så svarer det ganske til at et bortfald af *f* i medlydsforbindelser finder sted o. 1200 (se UJBL. I 71, og Saksen: Gandal patre procreati = Gandalfssynir).

4. Hvorfor forkaster prof. S. den ældste form af *Als*' navn? Fordi den vilde føre til tydningen *Alfs-ø*? Hvorfor må denne tydning ikke være rigtig? Fordi, siger S., *øen* er for stor til at være opnævnt efter en enkelt person. Men allerede O. Nielsen har gjort opmærksom på, at det samme gælder det nærliggende landskab Svansø, dannet af mandnavnet Svan. Dertil kommer mit Withæslef (den søllandske øgruppe), som prof. S. har været så uheldig overfor i både dets første og dets sidste del.

Dernæst har prof. S. en tolkning, hvorved han mener at vække tvivl om den ældste kildes pålidelighed.

Der er, foruden *øen Als*, en jysk landsby *Als*, som oprindeligt hed *Alnæs*; — og altså bør *øen Als* oprindeligt have heddet *Alnæsø*. Hvordan er det: kan ikke to byer hedde f. eks. Tostrup og den ene være opstået af Thoresthorp, den anden af Thorstensthorp? eller skal også her en ældste form kasseres som ubrugelig, fordi den ikke passer på det andet stednavn?

Det synes at være dette, som prof. S. forstår ved at anvende „metode“: at tolke navne, der i nyere sprog lyder ens, men i ældre kilder er ganske forskellige, som ett og det samme.

Mon det ikke tillige var bedre ikke at lade et oprindeligt *Alnæsø* allerede o. 1170 være blevet til det tostavelles *Alfse*, *Alsø*?

På dette grundlag konstruerer prof. S., at der på øen Als har været et ukendt Alnæs (også med ukendt betydning) og at dette næs har været så mærkeligt, at det gav øen navn.

Det synes at være dette, som prof. S. kalder „at finde almindelige regler for stednavnenes tolkning og langsomt at bygge videre på det som kunde fastslås med nogenlunde sikkerhed“¹.

Ved Brandsø eller Øbranzø digter han endnu længer ud. Der har på Brandsø ligget en sø, og denne sø tænker prof. S. sig har heddet Brand-sø (uvist hvorfor), og derfor har skriveren af Valdemars Jordebog måttet skrive Ø-Brandsø, for at hans læsere ikke skulde tro at han mente søen eller en efter søen opkaldt gård. Det må ikke have været særlig begavede folk der levede dengang, siden de ikke kunde begribe at ordet Branzø i en øliste mente en ø. Men til ære for kong Valdemars skrive er den hele hypotese splintrende gal. „Sø“ hed slet ikke „sø“ på kong Valdemars tid, det hed „syø“; og dermed falder den smukke tankebygning. Ja den vilde jo for resten allerede være falden for kildernes vidnesbyrd om navnets tilværelse 1530.

På lignende måde forholder det sig med et par andre tydninger: Dybsø (Diupsø) og Rumsø skal have fået navn af at de lå i „dyb sø“ og „rum sø“. Men det hed ikke „diup sø“, dengang disse navne først møder os; det hed „diup syø“, „rum syø“².

Også de ældre forskere lavede „almindelige regler“, men disse finder ikke nåde for prof. S.s øjne. De troede at øer som Askø, Bogø, Egø, Lindø osv. havde navne efter de træer som stod på dem. Men nu skal Bogø være opkaldt efter Båg herred, og Lindø efter landsbyen Lindelse, — som om der ikke kunde stå bøge eller linde på to steder i nærheden af hinanden. Nej øerne skal være opkaldte efter nærliggende dele af fastlandet. Tidligere forskere troede også, at de enstavelses ønavne var gamle, og fandt en støtte i at sådanne netop forekom i de ældste kilder: Bars, Gøl. Men prof. S. foretrækker den „almindelige regel“ — i alt fald hans almindelige regel — om øers oprindelse; og så må både kilde og sprogformer vige. Bars skal være afledet af Barsmark, ikke omvendt!

Læserne vil nu kende prof. Steenstrups „indsigelse“ tilstrækkelig. Skyder den nok så meget ved siden af, når den prøver min navneforskning ud fra de to sider strøtanker over O. Nielsens eksempler, giver den des klarere forestilling om hans egen forskningsmåde; ti han har jo

¹ Det havde været interessant at vide, om tilværelsen af „landnavnsnavne“ falder indenfor disse „almindelige regler“ eller ikke. Falder de udenfor, så er det dog mærkeligt at prof. S. undgår de af mine eksempler, hvor personnavnet er kendeligst, samt alle O. Nielsens eksempler og den store mængde fra de andre nordiske lande; falder de derimod indenfor, hvorfor gør prof. S. da sådanne krumspring som ved Eskilsø, og hvorfor kasserer han de mange ældste former? Så skulde han netop haft respekt for den almindelige regel. ² Der er endnu en fjerde „sø“ af den slags, idet S. forklarer Vigelsø af en sø med pilevidjer. Det må, rent bortset fra de sproglige vanskeligheder både med „vigel“ og med „sø“, have været noget mærkelige folk de gamle beboere af landet: øerne, som de så hver dag for deres øjne, gav de først navne efter de små søer, som lå ude på dem.

villet fremstille spørgsmålene fuldt videnskabelig. Denne samling af forsyndelser mod sprogets historie og af vilkårlige afgørelser ud fra de ringeste kilder gør krav på at tale på den krænkede videnskabs vegne!

Hidtil har sprogmandene tiet stille til den mængde af fejl der ledsager prof. S.s navnearbejder, idet man regnede sig bunden til taknemlighed på grund af det gode som hans snille og flid havde tilført dem; man trøstede sig med at pletterne var så iøjnefaldende, at enhver efterfølger med lethed kunde fjerne dem. Men når han så udæskende fremstiller sit eget som ett med videnskabelig metode, så må dets store umetodiskhed lægges for en dag.

Axel Olrik.

GRUNDLAGET FOR DET DANSKE RIGSSPROG

I den Anmeldelse af min Bog „Studier til det danske Rigssprogs Historie“, som Dr. Marius Kristensen har offentliggjort i 2. H. af D. St., imødegaaer han selve Slutresultatet af mit Arbejde: at Sjællandsk er Grundlaget og Engrundlaget for det danske Skriftsprog. Overfor dette Resultat opstiller han en ny og vidtrækkende Teori, som det vel er værd nøjere at prøve Holdbarheden af. Dette er Hensigten med de følgende Par Sider.

Det danske Rigssprog er to forskelligartede Sprog: Skriftsproget og Talesproget; men hverken dettes eller hints Udviklingshistorie er endnu skrevet. I min Disputats har jeg søgt at give et Bidrag til Skriftsprogets Historie; og det Resultat, jeg her naaede til, var følgende:

Fra det Øjeblik af vi træffer danske Haandskrifter, d. e. fra Slutningen af 13. Aarh., har der existeret traditionelle Skriftsprog. De Lydforbindelser, der regelmæssigt udtrykkes f. Ex. i AM. 455, 12° af Eriks sjæll. Lov, svarer aldeles ikke til de Lydforbindelser, der fandtes i den sjællandske Mundart, da Haandskriftet blev til; de svarer til Dialekten adskillige Aarhundreder tidligere. Saaledes er der — for blot at nævne ét Exempel — ikke den mindste Tvivl om, at Lydforbindelsen *ag* dengang var blevet *uw*, som den af Vanvare af og til skrives, mens den almindelige Skrivemaade dengang og Aarhundreder efter var *ag*. Og som der var et traditionelt sjællandsk Skriftsprog, saaledes var der et jydisk og et skaansk. Men disse bukkede ganske under for det sjællandske; det blev Statssprog, og Statssproget blev Rigssprog.

Aarsagen hertil var først og fremmest, at Kongemagten, Centralmagten, havde Sæde paa Sjælland. Fra Slutningen af 12. Aarh. var Kongemagt og Kirkevælde koncentreret her. Men naar Centralmagtens Skriftsprog, Statssproget, sejrede saa hurtigt og saa let, laa det i, at de øvrige Skriftsprog manglede baade politisk Modvægt og en Litteratur, der kunde give dem Livskraft.

Alt dette har jeg ved talrige Exempler grundet paa Undersøgelser af de overleverede skrevne og trykte Kilder fra c. 1250 til 1550 paavist i min Disputats. Dr. K. søger ikke at rokke ved Rigtigheden af de enkelte Dele af Undersøgelsen, men dog forkynnder han med Myndighed om Hovedresultatet: Jeg holder nu alligevel ved mit.

Grunde — endsige Beviser — for sine Paastande giver Dr. K. ikke. Ligesaa vidtrækkende hans Teori er af Indhold, ligesaa knap er den af Form. Den lyder saaledes:

„Grundlaget for det danske rigssprog er skabt af de mindst provinsbundne i folket, højadelen, højgejstligheden og klostergejstligheden, under stadig indflydelse på skrivelserne fra skolen og forskriften.“

Af den sidste Sætning ses det, at det Rigssprog her er Tale om er Skriftsproget. Længere fremme hedder det imidlertid:

„Sin afslutning får rigssprogsdannelsen i de store Sundbyer, København og Malmø, hvor befolkningen er stærkt blandet, og i sit præg bliver rigssproget en midtdansk sprogform. Da sællandsk ogsaa er en midtdansk sprogform, er der selvfølgelig stor lighed mellem sællandsk og rigssproget, men ikke paa grund af særlig sællandsk indflydelse på dette.“

Her synes at være Tale om Rigsmaalet. Da nu Udviklingen af et fælles dansk Skriftsprog og et normeret (men ingeniunde fælles) dansk Talesprog er saare forskellig, maa man undres over, at Dr. K. ikke holder de to Sprog skarpt adskille. Man er virkelig i Tvivl om, naar han taler om Rigsmaalet, og naar om Skriftsproget, og kun af den Grund har denne Forvirring mindre at sige, at hans Teori er lige uholdbar, hvad enten han har ment, den skulde gælde Rigsskriftsproget eller Rigsmaalet. Lad os prøve den overfor hver Del for sig.

Først overfor Skriftsproget. — I 13. Aarh. havde vi et sjællandsk Skriftsprog, som direkte fortsættes i det 14., 15. og 16. Aarhundredes Kancellisprog eller Statssprog, hvorimod dette paa alle væsentlige Punkter afviger fra d. 13. Aarh.'s jyske og skaanske Skriftsprog. I 16. Aarh. mødes Statssproget med et nyt Skriftsprog „Litteratursproget“, saaledes som dette finder Udtryk i Peder Palladius' og Chr. Pedersens Skrifter og i det Værk, de begge havde været med til at skabe, Tidens Hovedværk: Bibeloversættelsen 1550. Litteratursproget adskiller sig fra Statssproget ved en enklere Ortografi og ved at autorisere mange unge sjællandske Lydformer, hvor Kancellisproget holdt de gamle i Hævd. Brydningerne mellem disse to Skriftsprog prægede det senere Rigsskriftsprog: de gamle Lydformer bevarede, men den ny og enkle Ortografi sejrede. Grundlaget for begge Skriftsprog som for Resultanten, det nuværende Skriftsprog, er Sjællandsk: Sjællandsk i 12.—13. Aarh. og Sjællandsk i 15.—16. Aarh. Men, kære Dr. Kristensen, mon vi ikke kunde blive enige om, at i 12., 13. og 14. Aarh. havde Højadelen ingen Indflydelse paa Skriftsproget af den meget simple Grund, at Højadelen (og for den Sags Skyld ogsaa Lavadelen) ikke skrev. Dertil havde den Skrivere — og Signeter. Det er først fra Slutningen af 14. Aarh., at man overhovedet begynder at bruge Dansk i Diplomer, og disse er næsten alle af juridisk Art, aflattede af Stedets Skrifer og forsynede med Parternes Segl. I min Disputats har jeg vist, at Diplomer kunde være udstedte af forskellige Adelsmænd, men dog have samme Skrifer. Officielle Skrivelser fra og til Regeringen besørge af Kancelliets kyndige Skrivere; juridiske Diplomer Mand og Mand imellem besørge af de lokale, noget mindre drevne

Skrivere. Egenlige Privatskrivelser fandtes der kun saare lidet af, dertil brugte man ikke det dyre Pergament. (Jfr. Danmarks Riges Historie II S. 8; O. Nielsen, Jydske Tingsvidner, Indledning). I et Originaldiplom fra 8. Aug. 1401 skriver Hr. Anders Jacobsøn Lunge et dadelløst dialektfrit Kancellisprog til Dronning Margrethe, men i et Diplom, der er halvandet Aar yngre (19. Febr. 1403), skriver han til sin Broder udpræget Ømaal (*hølsær, gorthin* — gennemført *jæk*, men i Kancellibrevet gennemført *jak* osv.) Mon Grunden er, at Hr. Anders Lunge er blevet saa meget mere „provinusbunden“ paa det sidste Aar, eller mon den ikke snarere er den, at Kancelliets Skriver har udført den første Skrivelse, men den lokale Skriver den sidste?

Senere ændredes jo dette Forhold. I Slutningen af 15. Aarh. og i 16. og 17. Aarh. skrev Adelen — Herrer og Damer — Breve og Bøger i Mængde. Men det er ganske vist ikke „Rigsskriftsprog“ vi finder i dette adelige Efterladenskab. Tværtimod har vi i hin Tids Adelsbreve det ypperligste Materiale til Undersøgelse af Tidens Mundarter. Saa Paastanden om Adelen's Indflydelse paa Skriftsproget maa vi vistnok lade falde.

Med Gejstligheden var det noget andet. Den har altid været oplært i Skrivekunsten og fra den har vi da ogsaa bevaret mange latinske Aktstykker, fra hin Tid, da det danske Rigssprog blev til; derimod hørte det til Undtagelserne, at den benyttede Modersmaalet i Skrift. De danske Aktstykker, der fra 14. og 15. Aarh. er bevarede fra Gejstligheden, er af samme officielle Art som Højadelens, og som dennes præget af Skrивeren, ikke af den, i hvis Navn de var udstedt: I et Originalbrev fra Sjællands Biskop, dateret 2. Febr. 1396 skrives aldeles gennemført Formen *them* og Adverbialendelsen *-like*, men i et Brev fra 27. Nov. 1397 skrives ligesaa gennemført *thöm* og *-lica*. Mon Forklaringen er den, at Bispren er blevet stærkt paavirket af Skaansken i de mellemliggende Par Aar, — eller mon Aarsagen ikke snarere er, at to forskellige Skrivere har ført Brevene i Pen. I et Brev fra Hr. Lave, Viborgs Bisp, dateret 23. Juni 1399 finder vi saa gode jydske Former som: *thet skal wær, jen ærligh mund, jen skeligh mand, then forsawth her Christiern hans wegne, thet forsawth gooths, the forsawth pænningæ* osv. Enten maa dette skyldes, at den højgejstlige Herre har været mere provinsbunden, end af Dr. Marius Kristensen formodet, eller ogsaa maa Forklaringen være, at ikke Bispren, men hans jydske Skriver har skrevet Dokumentet. Og dette turde være det virkelige Forhold.

Klostergejstligheden, Munkene, benyttede derimod alt i 15. Aarh. for en stor Del Modersmaalet. I Klosterhaandskrifterne fra hin Tid har vi da ogsaa en righoldig Kilde, som baade Dr. K. og jeg har øst af, til Kundskab om — Datidens Mundarter.

Men naar vi ned i 16. Aarh., skrev ogsaa Højgejstligheden Dansk og vel at mærke med egen Haand. Og det maa siges, at de i Troskab mod deres Hjemstavnsmaal ikke giver Adelen noget efter. Bedre Vidnesbyrd om hin Tids fynske Maal, end vi har i Biskop Hans Tavsens Skrifter, og bedre Vidnesbyrd om Tidens jydske Maal, end vi har i Biskop Jørgen Sadolins Skrifter, kan man ikke forlange.

Derfor maa vi vistnok lade Dr. K.'s Paastand om Høj- og Klostergejstlighedens Indflydelse paa Skriftsproget fare samme Vej som hans Paastand om Højadelens Indflydelse.

Tilbage bliver Paastanden om Skriversnes — navnlig Kancelliskrivernes — Hævdholden af Traditionen. Denne Paastand er utvivlsomt rigtig, hvad jeg udførligt har godtgjort i min Afhandling, og det glæder mig, at Dr. K. anerkender Resultatet af mine Undersøgelser om dette Hovedpunkt.

Dr. K.'s Hypotese tror jeg da næppe han vil fastholde overfor Skriftsproget. Lad os nu prøve den overfor Talesproget. Skulde Højadelen, Højgejstligheden og Klostergejstligheden have haft nogen afgørende Indflydelse paa Rigsmaalets Dannelse og Udvikling? Det er rart, at Dr. K. nævner Klostergejstligheden. Herved faas dog ét kronologisk Holdpunkt i den iøvrigt ganske tidløse Fremstilling. Talen maa være om Sproget i en Tid, da der fandtes en Klostergejstlighed, d. v. s. det kan senest være første Halvdel af 16. Aarh., det drejer sig om. Men i hin Tid fandtes intet Rigsmaal. Næppe nok var det i sin Vorden. Ved Hoffet taltes i Beg. af 16. Aarh. bredt Sjællandsk, hvad vi lærer af Sproget i Dronning Elisabeths Breve (se Vilh. Thomsens Afh. i Forhandlinger paa d. 4. nord. Filologmøde S. 221), i Adelskredse taltes rent Jydsk og Fynsk og Sjællandsk, hvad vi har Vidnesbyrd om i de bevarede Adelsbreve fra 16. Aarh. (jfr. Dahlerups Sproghistorie S. 59), og Gejstligheden talte som andet Godtfolk deres Hjemstavnsmaal, hvad man som ovf. omtalt kan se af Ortografien i deres Skrifter. Naar et Rigsmaal vandt frem, vides ikke. Sikker er det, at endnu i Midten af 17. Aarh. har Talesproget selv i de højeste Cirkler været stærkt præget af Dialekterne: I Kristian den Fjerdes Breve og Dagbogsoptegnelser findes mange Dialektformer (*Kaarl* „Karl“, *huos* „hos“, *kam* „kom“ osv.). I de omtrent samtidige Dagbogsoptegnelser af Rigsraaden Otte Krag findes mangfoldige vestjydske Ordformer (*begraffuels*, *trei* „tre“, *heller* „eller“, *hand* „Haand“ osv.). Og ligesaa „provinsbundet“ som Sproget har været ved Hove og hos Højadelen, synes det at have været i den lærde Verden. Jacob Madsen Aarhus' lille Skrift „De literis“ viser som bekendt, at den berømte Filolog talte ravjydsk; og af det nyligt udgivne Manuskript af Ole Rømer (*Adversaria*, udg. af Th. Eibe og K. Meyer Kbh. 1910) ser vi, at den verdensberømte Astronom og Matematiker aldrig aflagde sit jydske Hjemstavnsmaal (*try* „tre“ S. 109, 119, 188, 189, *heller* „eller“ S. 119, 189, *tom* „Tomme“ S. 114, *Veymölle* „Vejmølle“ S. 114 o. m. a.). Højadel, Højgejstlighed og Klostergejstlighed Landet over har da lige saa lidt skabt Grundlaget for Rigstalesproget som for Rigsskriftsproget.

Og at hævde, at Rigssprogsdannelsen fik sin Afslutning i „de store Sundbyer, København og Malmø“ er ligesaa misvisende. Dannelsen af Rigstalesproget var næppe begyndt, da vi mistede Skaane, og da i 18. og 19. Aarh. Dannelsen af Rigsmaalet fik sin Afslutning, d. v. s. da et normeret Talesprog forelaa, var Malmø længst forsvensket og havde opført at øve Indflydelse paa dansk Sprogdannelse. Dermed bortfalder ogsaa Dr. K.'s sindrige Hypotese om det „midtanske“ Rigssprog, som vel har

en stor Lighed med Sjællandsk, fordi Sjællandsk er Midtdansk, men i Hovedsagen dog aldeles ikke er paavirket af Sjællandsk, men svæver frit over Vandene — eller rettere over Sundet — midt imellem Malmø og København, og saaledes bliver den store Fællesnævner for hallandske, blekingske og skaanske — sjællandske, fynske og jyske Riddere og Prælaters Sprog. At et Lands Rigssprog aldrig er en saadan Fællesnævner, men altid en Ener, derom er vistnok de fleste moderne Filologer enige. Grundlaget for Rigsmaalet er den af en eller anden Grund udvalgte Dialekt. Og hvor Statsmagt og Aandsmagt er centraliseret i Hovedstaden, vil dennes Sprog være prædestineret til at danne Grundlag for det autoriserede Talesprog i Rigsmaalet. Og dette var i høj Grad Tilfældet med København. Ligesom det sjællandske Skriftsprog, Statssproget, i 13. Aarh. blev Grundlaget for Rigsskriftsproget, saaledes blev det københavnske Talesprog, Borgernes Sprog, omkr. Midten af 17. Aarh. Grundlaget for Rigsmaalet. Sin „afslutning“ har Rigsmaalet faaet ved stadig Paavirkning fra Skriftsproget. Sjællandske Lydformer fra 12.—13. Aarh. har fortrængt københavnske fra 18.—19. Aarh. „Den bevægelse, der har skabt og skaber det moderne, fællesdanske talesprog er ikke andet end en vedvarende kamp mellem skriftsproget og den københavnske dialekt“ (P. K. Thorsen i „Kort Oversigt over det phil.-hist. Samfunds Virks. Kbh. 1910, S. 144).

Dr. Kristensens Paastande om et højadeligt og gejstligt Grundlag for Rigssproget og en ikke-sjællandsk „midtdansk“ Afslutning synes da ganske at mangle Hjemmel. Det Resultat, jeg gennem Undersøgelser af Diplomer og Skrifter naaede til om Grundlaget for det danske Rigsskriftsprogs Lydforhold, kan jeg derfor gentage uden Indskrænkning: Den sjællandske Dialekt i 12.—13. Aarh. er Grundlaget og Enegrundlaget for det danske Skriftsprog. Hvor dette afviger fra den nuværende Sjællandske Mundart, skyldes det Nyudviklinger i denne¹. Spørgsmaalet om Grundlaget for Rigsmaalet har jeg ikke behandlet i min Afhandling, men Magister Thorsen har vist, at den københavnske Dialekt i Midten af 17. Aarh. danner Grundlaget for det autoriserede danske Talesprog.

Og Aarsagen til, at Sjællandsk og Københavnsk blev sejrende i Skrift og i Maal, har allerede en af de ældste danske Grammatikere i Midten af 17. Aarh. udtrykt saaledes:

Inter varias Lingvæ Danicæ Dialectos Selandica tantum eminere creditur, quantum lenta solent inter viburna Cupressi. In cavssa est, quod a multis retro annis fixam quasi sedem Hafniæ Serenissimi ac Potentissimi Danorum Monarchæ habuerint. Hinc imperium in cætera. Hic Musarum domicilium omnisque eruditionis fons quidam qvasi et Scaturigo. Hic justitiæ ara².

¹ I „Kort over danske folkemål“ prøver Dr. K. at vise, at Nyudviklinger i Rigssproget, der staar i Modstrid med Sjællandsk, har fundet Sted ved Overgangen af kort *iu > y* og af *og > øj*. At dette ikke forholder sig rigtigt, tror jeg tilstrækkeligt at have godtgjort i min Disputats § 206 og § 231. ² Lavrids Koks Danske Grammatik, udg. af Carl S. Petersen, Kbh. 1909. S. 7.

Alt væsentligt har den gamle Lærdmand set og sagt: paa Sjælland og i København var Kongemagt, Aandsmagt og Lovmagt samlet, her havde Kancellisprog, Litteratursprog og Retssprog sit Udspring.

Hvad han skrev paa Datidens europæiske Lærdsprog kan jeg gentage paa Nutidens danske Rigssprog:

Iblandt det danske Sprogs forskellige Dialekter anses Sjællandsk for at rage lige saa meget frem som „Cypresserne blandt de seje Melbær-ris“. Grunden hertil er, at Danernes ophøjede og stormægtige Fyrster alt i mange Aar har haft deres faste Sæde i København . . . Her er Musernes Bolig. Her er Lærdoms Kilde og Udspring. Her er Retfærdighedens Alter.

Lis Jacobsen.

Til Fru Jacobsens ovenstående svar på min anmeldelse (s. 132 flg.) skal jeg ikke svare meget.

Den, der vil læse min lille bog „Samlede Kræfter i sprogudviklingen“ (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 41, 1899), vil se, at fru J. rammier ved siden af min mening mere end én gang. At gentage hele fræmstillingen dærfra var der ingen grund til i en anmeldelse; dærfør nøjedes jeg med en antydning. Min anmeldelse gik ud på at anbefale folk at læse fru J.s bog, som jeg selv havde haft megen glæde af trods ret væsentlige afvigelser i vor opfattelse. Jeg skal gerne give stormændenes sekretærer deres del af æren for skriftsprogsdannelsen (men mon tro de ikke gennemgående hørte til kapittels- og klostergejstligheden?). Dærimod må jeg hævde, at regeringen i middelalderen ikke havde noget sæde, men var flyttende. Og for øvrigt kan jeg kun håbe, at fru J. også i framtiden må sætte tanker i bevægelse både hos andre og hos hendes hengivne

Marius Kristensen.

TOLV PARAGRAFFER OM „PALUDAN-MÜLLER“

I Dagbladet „Rigets“ Krønike for 21. December 1910 har Underbibliotekar Carl S. Petersen rettet et Angreb paa min Bog „Paludan-Müller“.

Om dette Angrebs principielle Karakter har jeg udtalt mig i en Artikel „Litteraturforskning“ i samme Blad for 22. December. Heri erklærede jeg mig villig til at tilstille Anmelderen til fri Benyttelse en skriftlig Imødegaaelse af de Enkeltheder i hans Angreb, som jeg ikke ansaa det for heldigt at gaa ind paa i en Dagbladsartikel. — Da han ikke ønskede at modtage dette Tilbud, offentliggør jeg her (som bebudet i „Riget“ for 31. Decbr. 1910) disse Modbemærkninger.

Jeg betegner i det følgende med en af mig tilsat Numerering min Modstanders Bemærkninger med *C. P.*, mine Modbemærkninger med *V. A.*, *Udg.* er Carl Petersens Udgave af Paludan-Müllers Poet. Skr. i Udvalg. De ikke nærmere betegnede Henvisninger gælder alle min Bog.

I. *C. P.* Paa et enkelt Sted, hvor faktisk ingen af dem [d. e. de

„tre Damer“, Henriette Friderichsen, Louise Elmquist og Charite Borch, som efter min Fremstilling er knyttet til de afgørende Oplevelser i Paludan-Müllers Liv] har noget at gøre (ved „Perlen“), tropper de op alle tre, den ene dog med et Spørgsmaalstegn (I, 82).

V. A. Det er ikke „faktisk“, at ingen af dem har noget at gøre med Digtet „Perlen“. Tværtimod. P. M.'s egne Ord i Brev til Molbech af 10—7—1836: „De maa derved erindre Dem det Sted i Evangeliet, hvor Købmanden (Digtets første Titel) sælger alt sit Gods for Guds Rige, der lignes ved en Perle“ (*Udg* I, 520), angiver ikke Digtets faktiske, men dets billedlige Indhold. Det er ingen blot Genfortælling af den evangeliske Parabel. Det er selv en Parabel. Til Forklaringen af denne „tropper“ ikke alle de tre Kvinder op. Henriette Friderichsen har intet med Perlen at gøre. Efter Fr. Langes Mening (Biogr. 104 f.) tyder Billedet paa Charite Borch, til hvem Digtet to Aar senere blev givet, efter min paa Louise Elmquist, i hvis Nærhed det blev skrevet i Aarhus i Sommeren 1836, om hvem P. M. digtede samtidig i lignende Aand i Skuespillet „Luft og Jord“ eller „Eventyr i Skoven“ (hvor Ringen som dramatisk Motiv svarer til Perlen som poetisk Billede), og som han i den foregaaende Vinter havde — som der staar i Digtet — „truffet paa sin Vandring, just som Sielen mødig var og træt“.

II. C. P. Ellers optræder Henriette skiftevis som Prinsesse Mathilde i „Kærlighed ved Hoflet“ (I, 51), Fyrstinde Aurora i „Fyrste og Page“ (I, 51), Luna i „Venus“ (I, 127), Beatrice i „Beatrice“ (II, 42), Fyrstinde Oginsky [rettet til „Fyrstinden“] (delvis) i „Grevens Død“ (II, 42), Dione i „Danserinden“ (II, 36), Fulvia i „Vestralinden“ (II, 42—43); desuden har hun en Tredjepart i Psyche i „Amor og Psyche“ (I, 109), vistnok en Halvpart i Clara Galt i „Adam Homo“ (II, 123) og en mindre Part i Benedikt af Nursias Amme (I, 244 ff.).

V. A. Her maa skelnes. H. F. „optræder“ som Prinsesse Mathilde og delvis som Dione. Her findes hendes Portræt. Til det sidste Billede forholder Psyche sig „som Ide til Virkelighed“ (I, 109). I Vestralinden berøres en Grundstemning i hendes Sind. Til Clara Galt har hun ikke været „Model, men Motiv“ (II, 124). I Fyrstinde Aurora, som jeg betegner som en tom Teaterfigur, i Beatrice, i Dronningen i „Grevens Død“ er det kun en Side af Forholdet mellem hende og hendes unge Tilbeder (Passionen), som Fiktionen berører; i Luna og Cyrilla (Ammen) strejfes en anden Side af dette Forhold (Skilsmissem og Resignationen).

III. C. P. Overfor denne Rigdom kunde Louise synes næsten fattig; dog bærer hun af indre Grunde (hvilke?) paa Trods af Traditionen Ansvaret for Sejladens (I, 43) og har staaet Model til Dryaden (I, 141) og er Alma Stjerne.

V. A. De indre Grunde til at Digtet „Sejladens“ henføres til Forholdet til L. E. fremgaar af Sammenligning med Digtet „Billedet“ (Billed-Lighed), hvis Henførelse til L. E. er „hævet over enhver Tvivl“ (*Udg.* I, 524) og Digtene „Sang“ og „Den Forladte“ (Situations-Lighed), der af mig (II, 72, 129 o. fl. St.) er henført til dette Forhold. — Der siges ikke, at hun „har staaet Model“ til Dryaden, til hvilken Idealfigur hun

har afgivet Motivet, men at et enkelt Træk af Dryadens Udseende „kan forklares“ som et Minde om hendes Person. (Paa dette Sted er iøvrigt en Fejl, som jeg benytter Lejligheden til at rette. L. E. havde mørke Øjenomgivelser, men ikke brune Øjne). — Derimod stemmer Billedet af Alma ogsaa i Enkelthederne nøje med hendes ydre og indre Væsen.

IV. C. P. Og lad os her for en Gangs Skyld se Begrundelsen (II, 71): „Paa hende — og ingen anden, altsaa heller ikke, som det almindelig menes og forkyndes i Biografien [og derefter uden videre Begrundelse i Udg. I, Indl. 22] paa Charite Borch — passer det Billede, der i Adam Homos første Del er givet af Alma, i det hele og i alle enkelte Dele. 1) Udseendet, lidt forandret: lille, let, det gyldengule (men i de senere Udgaver brunliggule) Haar, det lyse (aldrig „straalende“ eller „svømmende“ Blik. 2) Billedet: Perlen. 3) Navnet: Alma (af Elmquist??). Situationerne: 4) Mødet paa et Bal i Klubben („Harmonien“, udenfor Bispegaardens Kres, hvor Bogtrykkerens Datter ikke kom); 5) Hjemmet med den muntre Fader; 6) det vederkvægende og naturlige ved den nye Kærlighed efter de erotiske Forviklinger i Hovedstaden; 7) Frieriet med det (i Virkeligheden) saa ulykkelige Forsøg i Blomstersproget (I, 2, 42) og 8) Pigens lige saa skæbnsvangre Forlegenhed; 9) Frygten for at betro sig helt til den tilsyneladende lidet udviklede Veninde; 10) Skilsmissen under bange Anelser“. Hvorfra har Forf. de enkelte Led i denne Bevisførelse (Mødet i „Harmonien“ osv.)? Bogen oplyser intet derom.

V. A. Til 1. Se I, 41 f. Videre: „Hun var zart og skrøbelig fra ung af, temmelig lille, Figuren en ubetydelig Smule skæv. Hendes Hoved var dejligt, hendes Øjne dybe blaa og sjælfulde [„Øjet, der Violens Farve sik“], hendes Haar mørkt og hun bar det à l'enfant („da bølged Haarets rige Flod omkring den fine Kind“)“ (Meddelelse fra Pastorinde Helene Lunøe, f. Elmquist). „At det skulde være hende (L. E.), der har dannet Forbilledet for hans Skildring af Alma, er aldrig faldet mig ind, men jeg maa sige, at Alma ikke er Louise E. saa ganske ulig“ (Meddelelse fra Provst Th. Elmquist). — Til 2. Der sigtes til Ligheden mellem Skildringen af Alma i Adam Homos 5. Sang, kulminerende i Linierne: „Med et i Øjet ses hun alle stikke — Hun, Perlen, som man havde før ladt ligge“, og Billedet af Perlen i Digtet af samme Navn. Til 3. Navnet Alma er — som ofte paavist — typisk ligesom Adam. Den her opstillede og (af mig) som usikker betegnede Formodning gælder dets „Bitone“. Jvfr. II, 106. Til 4. Se II, 67. Jvfr. „Ivar Lykkes Historie“ III, 21, 26, (P.-M. II, 191) der tydeligt gælder samme Situation. I Klubben Harmonien (se Rasmus Nielsen, Aarhus i Fyrreerne S. 80 f.) og ved Assemblerne paa „Apotekerens Loft“ (I, 21 f.) mødtes Biskop P.-M.'s Sønner i Aarhus 1836 med Byens borgerlige Selskab. L. E. var ikke intim i Bispegaarden. (Tradition fra Vilhelm P.-M. — se I, 21 — gennem hans Datter, Generalinde Søltoft). — Til 5. Se I, 41; Aarhus Stifts-Tidende 1868 Nr. 270. — Til 6. Se I, 141. — Til 7. Se II, 68, I, 12 f (ikke: 2), 42. Jvfr.: „Det fortælles, at Louise E. gav Pal.-M. den Tanke, at hun ikke gengældte hans Følelser ved en Gang, da han vilde sige hende Farvel paa Grund af Bortrejse fra Aarhus, at blive staaende med

Hænderne paa Ryggen i Stedet for at række ham Haanden. Om dette skete af den L. E. medfødte store Tilbageholdenhed og Reserverthed, eller fordi hun maaske havde hørt om hans Sværmerier (han var jo meget let fængelig) og troede, at han ikke holdt rigtig af hende, tør jeg ikke afgøre" (Meddelelse fra Provst Th. Elmqvist). — Til 8: I, 41 f, II, 68 f. Jvfr. Meddelelsen til 7 og *Udg.* I, 525. Videre: „Hun [L. E.] var saa undselig med at vise sine Følelser, at han misforstod hende, udtvandede det som Kulde og rejste bort. — Nutildags vilde en saadan Undseelse hos en ung Pige vel synes latterlig eller i al Fald højst forunderlig, men jeg, der har kendt hende, forstaar det bedre. Det var en Ejendommelighed ved hele Slægten, en stor aandelig Blufærdighed, en Indesluttethed og Generthed for at lade sine Følelser komme frem. Kys og Kærtegn kendte de ikke til, og skønt de alle var uhyre aandslivlige og talende — og altid om noget godt og interessant — saa var de meget tavse m. H. t. hvad de oplevede i deres Indre, det holdt de hos sig selv" (Meddelelse fra Fru Helene Lunøe). — Til 9. Dette kan med Sikkerhed antages at have været et af P.-M.'s stærkeste Motiver til ikke at forlove sig med L. E. Jvfr. I, 35, 134, 141; 103, 145. — Til 10. De „bange Anelser“, der fremhæves i Skildringen af Adams og Almas Afsked i „Adam Homo“ 6. Sang, udtaler P.-M. i sit eget Navn ved Skilsmissen fra L. E. i Digtet „Billedet“ (I, 39).

V. C. P. Sikkert er, at Bevisførelsen er typisk for den Maade, hvorpaa V. A. gør endog de Kvindeskikkelser, Paludan-Müller formede under Fru Charites Varetægt, til et med hans gamle Flammer. Det kan være, der er noget om det, men det kan lige saa godt være, der ikke er det.

V. A. Nej, det kan ikke være og lige saa godt ikke være. Det er saadan. Jeg har i min Bog paavist Motivet Adam-Alma's Udvikling i P.-M.'s Poesi — fra Pipi og Lillemund over Alf og Rose til Apollon og Dryaden — og knyttet det saa fast til en gennem forskellige Vidnesbyrd fuldt afhjemlet Oplevelse, P.-M.'s Møde med og Skilsmisse fra L. E. i Aarhus i 1836, at Digtning og Virkelighed ses at modsvare hinanden, ikke blot m. H. t. Personerne (Naturbarnet, Rosen, Dryaden, Gartnerdatteren — Luftprinsen, Alfén, Digterguden, den unge Adam Homo) og deres indbyrdes Forhold (Mødet, Skilsmissen og det i Erindringen bevarede „Billede“), men i de enkelte afgørende Situationer (f. Eks. den nægtede Blomst).

VI. C. P. „fristet“ (i Anl. af den II, 141 fremtrædende, men ingenlunde „ligesom (!) til yderligere Bekræftelse af Identiteten“ fremhævede Lighed mellem Almas og L. E.'s senere Liv og Død (i 1877!), til at spørge V. A., om „P.-M. maaske var clairvoyant“.

V. A. „svarer ikke paa slige grove Spørgsmaal“. Der staar ellers tydeligt nok (II, 140), at Alma-Skikkelsen her er løst ud af Forholdet til den oprindelige Model.

VII. C. P. Dione (i „Danserinden“) er Henriette Friderichsen, hvilket bl. a. fremgaar af, at Væghøjden i Salen paa hendes Landsted Farumgaard efter V. A.'s Maalinger (II, 36) er den samme som i Diones Villa: „omtrent halvsjette Alen“ (!).

V. A. Af mine „Maalinger“ m. m. fremgaar kun, at „Sommerhvilø“

er Farumgaard. At H. F. har været Model til Dione, bevises ved den i det enkelte fremtrædende Lighed mellem Skildringen af Dione og den Elskede i Digtet „Tilbagefald“ (læs de to Steder *in extenso*!). At det personlige Forbillede for Diones og Charles' Kærlighed har været netop P.-M.'s Forhold til H. F., vises især ved de Træk, hvorved Fiktionen adskiller sig fra det litterære Forbillede for denne Fremstilling (Juan og Haidee i „Don Juan“) (II, 41 f.).

VIII. C. P. finder det uforsvarligt at støtte den II, 39 fremsatte, særdeles rimelige Formodning, at P.-M. har skildret Diones Vanvid efter hvad han vidste om sin Moders Sindssygdom, ved en 40 Aar senere indført Ændring i Teksten.

V. A. finder intet urimeligt i, at P.-M. saa mange Aar efter yderligere har betonet denne Lighed, som, forudsat at den fra først af var ham bevidst, ikke senere kan være gaaet ham af Minde.

IX. C. P. mener — da Bekendtskabet mellem Alexander Vinet og P.-M., efter hvad jeg har oplyst I, 168, „synes at indskrænke sig til et Par Samtaler“ — at der ingen Grund er til at tillægge hans Personlighed og Ideer en afgørende Virkning paa P.-M.'s Udvikling.

V. A. P.-M.'s Hengivenhed for Vinets Personlighed bevidnes af Fr. Langes Biografi (S. 115), hvor der siges at have været „varmt Ven-skab“ imellem dem. Hans Forhold til Vinets Skrifter og Ideer er uafhængigt af Arten af deres Bekendtskab. Forfatteren Svend Leopold med-deler mig, at Vinets Indflydelse efter hans Mening spores stærkt i Charite P.-M.'s Religiøse Studier. Jeg har ikke undersøgt dette.

X. C. P. „Et lignende (!) tilfældigt og flygtigt Møde med Fyrmester Kristian Fabers Grav paa Nakkehoved skal (I, 199—200) have været af-gørende for, at Sceneriet i Ahasverus blev henlagt til en Kirkegaard ved Foden af et Bjærg, paa en Brink ved Havet.“

V. A. I *Udg.* III, 371 finder C. P. det mærkeligt, at Nakkehoved i Prologen til Ahasverus er „anbragt blandt Minder om Fortids Liv og Daad“ og formoder ved Hjælp af Registret til Trap, at Digteren har tænkt paa et andet N. (ved Rørvig)! Men Sagen er sikker nok. P.-M. havde, efter hvad jeg har oplyst af de hos Fyrmesteren bevarede Fremmedbøger, besøgt Nakkehoved (og rimeligvis overnattet der) d. 8. Juli 1853, umid-delbart før han begyndte at digte Ahasverus. Fortidsmindet er den (af Faber selv) omdannede Kæmpehøj, der vil forekomme enhver, der ser den, som gjort for Ahasverus til at putte sig i. Paavisningen af Nakkehoved-Naturen som Stemningsbaggrund for Ahasverus ligesom Fredensborghaven for Paradi-set (I, 192) regner jeg blandt de sikreste Bidrag, min Bog bringer til at belyse den digteriske Fantasis Evne til at omdanne Virkeligheden til sit Brug.

XI. C. P. Et Møde af en noget anden Art (!) mellem Frederik VII og P.-M., da den sidste blev Ridder, er (I, 231 ff) „den skælmske lille Kim“ til Mødet mellem Alexander den Store og Kalanus.

V. A. Netop skælmsk. Det Brev, hvori P.-M. fortæller om dette Møde, danner hos mig en meget spøgefuld Overgang fra den æstetiske Gennemgang af „Kalanus“ til Paavisningen af, hvorledes Tidsforholdene spejler sig i det historiske Digterværk.

XII. *C. P.* paataler tilsidst Dokumentationen af den Maade, hvorpaa *P.-M.*'s Erindringer fra Præstegaarden i Kerteminde indflettes i Skildringen af Adam Homos Barndomshjem i Præstegaarden ved Vejle.

V. A. udtrykker sig ogsaa paa dette Sted (II, 56f) halvt spøgende, men mener fremdeles, at de fremhævede Smaatræk tjener ret vel til at røbe baade Stedets og Milieuets og, især, Digterens Fynskhed.

Hermed har jeg søgt at gendrive alle Enkeltbederne i Hr. Carl S. Petersens „Anmeldelse“.

Saa vidt jeg ser hviler dette Angreb paa en Miskendelse af min Bogs tydeligt udtalte Hensigt, i et typisk Eksempel at belyse den poetiske Produktion gennem alle dens Stadier: de sjælelige Tilskyndelser (personlige Forudsætninger og Oplevelser, litterære og historiske Indtryk m. m.) — de digteriske Motiver — de poetiske Ideer. *Vilh. Andersen.*

ANTEGNELSER TIL DE „TOLV PARAGRAFFER“

Lad os tage Vilh. Andersens „Paragraffer“ baglæns, ligesom han i sin Bog jævnlgt gør med Paludan-Müller.

XII. *V. A.* mener fremdeles, at de fremhævede Smaatræk tjener „ret vel“ til at røbe „baade Stedets og Milieuets og, især, Digterens Fynskhed“. *C. P.* havde altsaa Ret i, at Digterens Fynskhed, som ifølge hans Daabsattest tør betragtes som en Kendsgerning, er det eneste, han røber — hvis da Rimet *gjerne—Ær'n'e* er specifik fynsk. Ellers havde *V. A.* næppe betegnet denne sin alvorlige Bevisførelse II 57 som „halvt spøgende“. Spøgende er det maaske *nu* ogsaa, naar *V. A.* siger (II 56), at *P.-M.* „taler om Vejle-Vande og Vejle-Maane med samme Stolthed som hans Bysbørn nu til Dags om Maanen i Kerteminde“. For da ikke at tage Sagen for gravalvorligt, skal *C. P.* oplyse, at en anset Litteraturhistoriker af „Biblioteks-Skolen“, der hvert Aar tilbringer sin Ferie i Kerteminde, aldrig har sporet en særlig Forkærlighed for Maanen i denne *P.-M.*'s Fødeby.

XI. Den lille Kim til Palmen Kalanus finder *V. A.* stadig er skælmisk — „netop skælmisk“. *C. P.* finder stadig det samme. Men at det over 2 Sider lange diplomatarisk gengivne Brev, hvoraf Kimen er groet, nu betegnes som „en meget spøgfuld Overgang“, forbavser ham — og med Rette.

X. *C. P.* indrømmer selvfølgelig, at det i Prologen til „Ahasverus“ omtalte Nakkehoved er det ved Gilleleje, og skal rette *Udg.* III. 371 i en eventuel ny Udgave. Men selv om Fyrmesterens Grav er en omdannet Kæmpehøj og altsaa et „Fortidsminde“, er det foreløbig kun et subjektivt Postulat, at den „vil forekomme enhver, der ser den, som gjort for Ahasverus til at putte sig i“ (ti hvorfor?). *V. A.* har puttet ham i den, enhver af os andre kan med samme Ret hale ham op igen. Men alligevel regner *V. A.* altsaa dette subjektive Postulat — og af et saadant alene bliver der aldrig nogen objektiv Sandhed — blandt de „sikreste“ Bidrag til at belyse „den digteriske Fantasis Evne til at om-

danne Virkeligheden til sit Brug*. Naar første Prioritet er saadan, saa Gud bedre os for anden og tredje.

IX. *V. A.* siger, „at *C. P.* mener, at der ingen Grund er til at tillægge hans (Vinets) Personlighed og Ideer en afgørende Virkning paa *P.-M.*'s Udvikling“. Nej, *C. P.* ytrer ikke nogen saadan Mening, men paaviser, at *V. A.*'s Undersøgelser desangaaende er faldet negativt ud, men ved Postulat vendt i positiv Retning. Hr. Svend Leopolds Meddelelse kommer post festum, det er *V. A.*'s Bevismetode, det drejer sig om.

VIII. *C. P.* finder stadig intet urimeligt i, at *P.-M.* saa mange Aar efter yderligere betoner en Lighed mellem Diones Vanvid og hans Moders Sindssygdom — „forudsat at den fra først af var ham bevidst“, men *V. A.* skylder stadig Bevis for, at denne Lighed var fremme i *P.-M.*'s Bevidsthed ved det Sted, hvor Texten senere er ændret; intet i den oprindelige Text tyder derpaa, og altsaa slutter *V. A.* i Ring — naturligvis uden selv at være sig det bevidst.

VII. Af *V. A.*'s videnskabelige Undersøgelser paa Farumgaard fremgaar begribeligvis ingenting. Diglets „omtrent halvsjette Alen“ er rent parodisk som Udgangspunkt for et exakt Bevis, og af de andre Lød passer hvert andet og hvert andet ikke. At man fra Salens Altan „ikke mere“ ser Havet, hvad man gør fra Diones Villa, har *V. A.* utvivlsomt Ret i, men Spørgsmaalet er, om man nogensinde har kunnet det. Maa vi faa det oplyst. *C. P.* har læst Skildringen af Dione og „Tilbagefald“ in extenso; fraset de dunkle Lokker, do. Øjne og det af Tungsind slørede Blik har han ingen Lighedspunkter kunnet finde, altsaa ingen slaaende, desuden savner han hos Dione Henriette F.'s uharmoniske, lunefulde Sind.

VI. *C. P.* har ikke rettet det „grove“ Spørgsmaal til *V. A.*, om „*P.-M.* maaske var clairvoyant“; *C. P.* siger netop, at „clairvoyant var *P.-M.* dog vel ikke?“, hvori ligger en Antagelse af, at paa dette Punkt kan der vel ingen Divergens finde Sted mellem Forf. og Rec.; derimod spurgte *C. P.*, hvad Meningen saa var med den opbyggelige Sammenstilling af Almas og Louise Elmquists senere Skæbne, og derpaa har han foreløbig kun faaet det Svar, at Alma i hendes senere Aar er „løst ud af Forholdet til den oprindelige Model“. Men saa maa han virkelig spørge, om den opbyggelige Sammenstilling saa ikke mister al Mening?

V. *V. A.* mener at have „paavist Motivet Adam-Alma's Udvikling o. s. v. og knyttet det saa fast til en . . . fuldt afhjemlet Oplevelse . . . i 1836, at Digtning og Virkelighed . . . ses at svare til hinanden“. Hvad *V. A.* har „paavist“, er i det højeste en vis Lighed i Forholdet Mand-Kvinde i „Adam Homo“ og de ældre Værker, men Tilknytningen til den „fuldt afhjemlede Oplevelse“ — den, for at bruge *V. A.*'s Yndlingsord, „fordamper“ for Næsen af en nøgtern Læser. Selve Hovedexemplet (den nægtede Blomst) duer slet ikke, thi den nægtede Blomst forekommer kun i en enkelt af Traditionerne om Louise Elmquist, og ved Parallelstedet i „Adam Homo“ er der ingen nægtet Blomst, men kun en Beklagelse fra Almas Side over ikke at kende „Begyndelsen af Blomstersproget“ — iøvrigt et Frieri, der fører til Forlovelse samme Dag. Men ved de *V. A.*'ske „Paavisninger“ spiller det en underordnet

Rolle, om Virkeligheden og Digtingen passer halvt eller helt eller mod-siger hinanden; for passer de ikke, saa passer de alligevel, fordi Virkeligheden da er omformet eller (I 141) skal skjules — kort sagt, de *skal* passe, hvad enten de vil eller ej. Er der et genstridigt Aarstal som i det foreliggende Tilfælde Generalinde Søltofts „sandsynligvis i 1835“, rettes det imperatorisk, uden Begrundelse, til 1836 (I 42); mangler det, som ved Digtlene „Sorgen“, „Tilbagefald“ og „Billedet“, laves det (I 52, 81, 91), saa det passer til Hypotesens indre Grunde. Ringen er sluttet. „Det er saadan“.

IV. *V. A.* giver nøjere Begrundelse af sin Sammenstilling Alma-Elmquist (??), men det er altsaa post festum. Synderligt nyt faar vi dog ikke at vide, udover det, at L. E. havde dybe blaa og sjælfulde Øjne (Alma: „Øjet, der Violens Farve fik“), og at Traditionerne om P.-M.'s og L. E.'s Møde og Skilsmisse afviger indbyrdes. Mødet i Klubben „Harmonien“ er aabenbart lavet af *V. A.* efter Scenen i „Adam Homo“ og „Ivar Lykke“ og dernæst brugt som Parallel til disse. At P.-M. første Gang traf L. E. i „Harmonien“, er altsaa et Postulat for at faa Ringen sluttet. Der henvises til Aarhus Stifts-Tidende 1868 Nr. 270. Dér faar vi at vide, at L. E.'s Fader var en munter og selskabelig Mand, medens Almas var munter og uselskabelig — altsaa passer det. At Ordene: „Billedet: Perlen“ sigtede til, at samme Substantiv (Perlen) forekommer som Betegnelse for Alma og i Digtet af samme Navn som Betegnelse for Himmeriges Rige, faar vi bekræftet, og altsaa glipper Parallellen ogsaa her. — *V. A.*'s gaadefulde Ord „Frygten for at betro sig helt til den tilsyneladende lidt udviklede Veninde“ forklares nu ved den haandgribelige Selvmods sigelse, at „dette kan med Sikkerhed antages at have været et af P.-M.'s stærkeste Motiver til ikke at forlove sig med L. E.“, men P.-M. *vilde* jo forlove sig med hende, „ligesom“ Adam Homo *havde* forlovet sig; det var L. E., som *ikke* turde, „ligesom“ Alma *turde*. Parallellen passer altsaa — d. v. s. tværtimod. Og lige saadan med de „bange Anelser“ hos den ene adskilte uforlovede og de to forlovede, som først skal skilles. — I en eventuel ny Udgave af *Udv. Skr.* I, Indl. 22 skal *C. P.* gerne slette Charite Borch = Alma, men at sætte *V. A.*'s Protegé i Stedet skal han vel vogte sig for.

III. De indre Grunde til, at L. E. har inspireret P.-M. til „Sejladsen“, faar vi nu post festum. De bestaar navnlig i følgende Parallel, om hvilken Læseren selv maa afgøre, om den er sikker nok til at omstyrte Traditionen, hvad den muligvis kan:

Billedet.

Dit Billed fulgte mig:
Af Havets blanke Bølgefod
Det yndigt hæved sig
Da lyste klart dets Øiepar
Med overjordisk Ild,
Da bølged Haarets rige Flod
Omkring den hvide Kind,
Da vandred let den lette Fod

Sejladsen.

Dog — hvad vugges hist paa Dybets
Vande?
Samme Billed som i dette Bryst!
Dunkle Lokker om en yndig Pande,
Øine, straalende af Haab og Lyst.
Frem mod mig det svæver fra det
Fjerne,
Nær og nærmere paa lette Fod,

II. At H. F. dækker nogle af P.-M.'s Kvindeskikkelser og har Part i andre, bekræfter *V. A.* med ny Ord, men hvorfor, naar Begrundelsen stadig er den samme, d. v. s. beror paa *V. A.'s* Paastand?

I. Digtet „Perlen“ er stadig et typisk Exempel paa Familietraditionernes og *V. A.'s* Skrøbelighed. Fred. Lange knytter det til Forlovelsen 1838 med Charite Borch, skønt Digtet blev offentliggjort 1. April og Forlovelsen efter Traditionen foregik kort forinden i en Robaad paa Farum Sø — altsaa senest i Marts! Afskriften af Digtet i Brev til Molbech af 10. Juli 1836 omstyrter denne i sig selv forvrøvlede Tradition og viser, at Digtet er skrevet ved Midsommertid dette Aar i Aarhus. Charite Borch gaar altsaa helt ud af Spillet, H. F. og L. E. eller en anden af de tidligere Flammer bliver tilbage som Muligheder, og en af Aarhusveninderne (deriblandt L. E.) er mest nærliggende. Men — Forudsætningen er, at Digtet overhovedet er skrevet med Tanken paa en Kvinde. Det paastaar *V. A.*, men intet i Digtet tyder derpaa, mindst af alt den oprindelige Titel („Købmanden“); det er skrevet over et Bibelsted, ingen Kvinde nævnes, Købmandens Situation (fjernt fra Hjemmet) er stik modsat P.-M.'s, Købmanden *har* ofret alt for at besidde Perlen (Himmeriges Rige), P.-M. har intet ofret og ingen Perle (Kvinde) vundet. Grumme barokt vilde det ogsaa være, om P.-M. kort efter Affattelsen skulde sende den gnavne Molbech et „Kærlighedsdigt“, som *V. A.* kalder det (I 82), med Titel „Købmanden“ og en Henviisning til Matth. 13, 45, 46 til Trøst for hans tunge Sind. Hvorledes vilde mon *V. A.* have tolket dette Digt, hvis han havde faaet det til Behandling, før Traditionen om L. E. var draget frem? belagt med Virkelighed skulde det vel have været? vilde han trods alt have taget sin Tilflugt til den uopslidelige H. F. eller brugt Købmandskonen i højrød Kjole, som P.-M. efter Traditionen kurede saa voldsomt til, at hendes Bulbider af en Mand klagede til hans Fader Bispen? Og overhovedet, siden han traf denne Perle paa et Klubbal, hvad vi stadig ikke véd, at han gjorde med L. E., var her saa ikke en alvorlig Grund for *V. A.* til at undersøge, om ikke Mødet mellem Adam og Alma og andet, som nu tynger paa L. E.'s Skuldre, kunde lægges over paa den unge Frue? Der vilde vel nok foruden meget, som ikke passede, kunne findes noget, der passede — og det vilde være ganske i Metodens Aand.

Mit Angreb beror altsaa stadig ikke paa en Miskendelse af Hensigten med *V. A.'s* Bog, men paa en Underkendelse af Udførelsen.

Carl S. Petersen.